KATRI VALA-TULIPATSAS

MUISTOJULKAISU

Kansikuva:
Katri Vala v. 1943.

KATRI VALA
TULIPATSAS

MUISTOJULKAISU

PORVOO * HELSINKI
WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

59.

Toimittanut

OLAVI PAAVOLAINEN

Toimituskunta:

ELMER DIKTONIUS
ELSA ENÄJÄRVI-HAAVIO
OLOF LAGERCRANTZ
OLAVI PAAVOLAINEN
RAOUL PALMGREN
ELVI SINERVO

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖN
KIRJAPAINOSSA PORVOOSSA

Aa 86.2

Katri Valan ex libris.
— Tehnyt Vilho Askola.

Katri Vala 22-vuotiaana.

KARIN ALM:

TUULISENA PÄIVÄNÄ

Katri Valalle

Tuulisena päivänä
kun sade pieksi ruutuja
emme surreet elämää josta lähdit.
Hyvä on jalon kasvin lahota
jos se on varistanut siemenensä
ja syksy on tullut.

Tuskallista on Runoilijan kuolla
kun kevätkylvö on käsillä,
katkeraa sen joka lauloi Muutoksesta
hajota maaksi aamun kynnyksellä.

Emme itkeneet pieniä suruja.
Silloin itkimme, tuulisena päivänä,
kun kuiskaten kerrottiin kuolemasi.
Salaa itkimme työhuoneen nurkassa
vankilan vinttikerroksessa —
sade valui särkyneestä ruudusta,
kätemme näpersivät
turhaa työtä.

ELMER DIKTONIUS:

JAG, ARMA RÖ

Till Katri Valas minne

Det är väl så,
att mänskan är ett rö
som böjs och bryts av vinden.
Men röet är en fager växt
och vinden föder stormen,
den stora röjarn, stora
undanplöjarn
i mänskohjärtat
och på världens fält.

Ett rö i stormen;
hon väger inte mycket.
Det rister i dess märg,
det är en enda vånda —
det är ett enda jubel,
är en stark förvissning:
jag knäckas skall,
jag bryts, jag segnar
ned.

Men där jag sammanhukad ligger,
där skall världen veta
vindens riktning,
vart stormen drog,
var solen röd ses stiga.
Och alltet fröjda må —
men jag skall tiga.

— — —

Jag ligger död. Men stormen
har sin gång. Jag, arma rö,
är stormens segersång.

JOHANNES EDFELT:

KATRI VALA

I

Katri Vala tillhörde den grupp av unga finska författare som benämnde sig »Eldbärarna». Ordet är högspänt romantiskt, och vad som utmärkte de skalder som i 1920-talets finska republik samlade sig under detta fälttecken är också en egenartad romantik som hämtade sin näring ur den efter krigsåren nyväckta tron på framåtskridande för mänskligheten, på social rättvisa och individens frigörelse från förlegade, bankrutterade idéer och stelnade konventioner. Den luft dessa unga författare inandades var luften under ett skede som inte utan skäl benämnts »illusionernas årtionde». Eldbärarna hade bl. a. internationalism på sitt program, ja, den viktigaste bland deras paroller var kanske den som gick ut på att i det nyss självständiga Finland öppna de fönster som vette ut mot Europa. Vad dessa livaktiga, bildstormande ungdomar innerst ville har uttryckts av en framstående finsk kritiker och poet, Lauri Viljanen: »I den nya frihetens luft blevo de fångna av föreställningen att allt det onda var någonting övervunnet, och att byggnadsarbetet på ett slags skönhetens Aten skulle börja på fullt allvar.» Av dem som sammanslöt sig under sådana fanor gick en av de rikaste poetiska begåvningarna, Uuno Kailas, under i lungsot. I sinom tid skulle han följas av Katri Vala, också hon ett offer för samma sjukdom.

För svensk publik blev Katri Vala först på allvar känd genom det vackra urval av hennes lyriska alstring som under titeln »Vår sång» utkom på hösten 1943. I sitt hemland hade hon då länge varit känd som en av den moderna finska diktningens främsta representanter — hom var en av de första som begagnade den fria versen i finsk diktning. En tid jämfördes hon gärna med Edith Södergran; det finns flera beröringspunkter mellan dessa båda kvinnliga lyriker, men det är likväl tydligt redan för den som tar del av »Vår sång», att den finska skaldinnan från begynnelsen har sin egen ton, sin utpräglade profil, som hon med åren allt framgångsrikare hävdar och inpräglar i medvetandet.

Det intressanta, det gripande med Katri Valas lyrik är att den speglar inte bara en individuell utveckling och livsväg utan att den också återger något av en hel generations drama. I Katri Valas tidigare dikter möter man de extatiska uttrycken för ung livsdyrkan — extatiska därför att de bryts mot ett ständigt vaket dödsmedvetande:

> Vilken vällust att vila vid din barm, jord,
> med nakna, unga lemmar,
> med munnen och näsborrarna i din gröna rikedom!
> Nånstans glimtar teprisans sköra, milda blå
> som ett underbart öga,
> och genom löven flyter gulgrönt ljus.

I sagans och legendens dräkt kläder sig ofta den unga skaldinnans romantiska livskänsla, och det är då som den kanske tydligast kan få ett syskontycke med Edith Södergrans diktning: sådana poem som »Fèerna» och »Oleandersaga» har i anslag och bildval något som för tanken till de finspunna Södergranska sagofantasierna. Men eljest är det ju alldeles tydligt att denna Katri Valas likhet med den äldre skaldinnan kan tillskrivas bådas utpräglade intresse för klassisk österländsk poesi. Bägge har tagit djupa och bestående intryck av kine-

sisk och japansk poesi och bildkonst: man märker det i de båda skaldinnornas strävan efter högsta koncentration och exakt bildspråk. Karakterisktisk för Katri Valas första lyriska skede är sålunda en dikt som denna, »Spindeln»:

Jag betraktade en liten, hastigt löpande spindel,
vars svarta, grymma kropp
bars opp av åtta mörkröda fötter.
Och jag tänkte på den stora, svarta spindeln
Döden,
som har spunnit sitt nät över jorden,
och vars fötter är kvalfullt röda
av de dödas blod.

Färgrikedomen, som kan vara så blossande och hektisk i dessa tidiga dikter, ger så småningom vika för mer dämpade valörer; att sjunga en sång, »enkel och mjuk som lätt, grå rök», blir skaldinnans innerliga och nobla ambition. Det vilar så att säga en mer genuint finskt ton över hennes dikter från en senare period, då hon målar stilla, sorgsna kvällars bleka skimmer eller vårens blida vitsippsglädje i en skogsbacke. Dessa poem har en färgton som kommer en att tänka på pörten och vadmal.

Hur mycken fin skönhetsglädje finns det inte i denna diktning, som alltid uppbäres av värme, generositet och innerlighet. Då Katri Vala vid mitten av 1930-talet efter ganska lång tystnad åter utger en diktsamling visar hon emellertid ganska förändrade drag. Det är inte längre blommande skogsbackars eller långa vårkvällars skönhet och vemod som utlöser hennes sång — det är samhällets nöd och skriande motsättningar som hon med bittert anklagande frenesi återger och fastnaglar; och samtidigt är det aningen om stundande ofärd för världen som uppfyller dikterna från denna period. I dikten »Vår sång» avger hon en deklaration om sin förändrade kurs:

Ofärdsmättad är all vår sång.
Hur skulle vi kunna sjunga om rosenskyar,
vi, som vandra i mörkret,
och bryta väg mot livet?
— — —
Vi äga intet mer än livets sprödhet.
Nödens, smärtans mörka djup pressade oss.
Vi äro heta och hårda,
som kolet och diamanten.
Slå och störta i avgrunden!
— — —

»I alla tempel sitter växlarena. Hos dem är hjärtats fulhet avskyvärd», förklarar hon i en annan från uppgörelsedikt från denna tid: de bittra fårorna, smutsen och vanställdheten i samtidens ansikte, det är vad hennes lyrik speglar under denna period.

Det skulle dröja till 1942 innan skaldinnan utgav sin femte och sista diktsamling, »Vårdträdet brinner». Det är mörkt glödande, ofta storslaget symbolisk samtidsdikt man möter där. Mitt ur det blodbestänkta nuet höjer sig hennes lyra, där ångesten spänt strängarna och förlänat melodien ödslig storhet:

Men en stiglös djungel,
en stiglös djungel är människan:
en gång ristade du leende
en drypande skåra i mig med din kniv.
Klyftan har öppnat sig;
ett förblindande gift bränner mitt blod.
Det mörknar omkring mig,
blir öde.

Mörk klagan, en tidens egen sorgesång är Katri Valas sista diktning — och dock är den alltid fri och stolt i sin hållning. Hennes lyrik, vars utvecklingskurva man säkerligen ganska väl kan avläsa också i detta lyriska urval på svenska språket,

börjar som jublande fanfar, som yr livsberusning, som het sinneslust. Men det känsliga ögat kan i längden inte utestänga nödens och förnedringens syner: ur dessa erfarenheter, ur denna mörka insikt föds så Katri Valas sociala indignationsdiktning. Världen glider allt längre in i barbari och kaos, och ur nuets skärseld stiger hennes sista sång, bittert anklagande, men utan att förlora sin rena kvinnliga ton. Mer gripande än de flesta nordiska lyriker har hon besjungit sin generationsöde, ett släktled som närts av förhoppningar om en lyckligare värld, en bättre tingens ordning, men vars lott det blev att kastas ut i köld och mörker:

Festligt brusande begav sig vårt skepp i väg
fyllt av ungdomens lysande drömmar,
gnistrande liv, ljuvligt smärtande.
Som sprickande blommors glöd var våra sinnen.
Aldrig kunde krafterna tryta!

Vilken färd över lömska grund,
genom pinande regn, hunger, köld,
arma dagar, mörker, fasansfull ångest.
Länge uthärdade vi det,
vissnade långsamt.

I det stöpiga vattnet,
i virveln av vårt sjunkna skepp
fortsättes den hätska striden,
de hopplösas, glädjelösas grymma ävlan.
— — —

Jag vet, snart sjunker jag för sista gången,
i mina vattentyngda ögon min ungdoms,
det oändliga växandets kraftfulla mylla,
skövlad som ungdomen skövlas miljoner gånger
åter och åter.

II

Den aning Katri Vala gav uttryck åt i detta poem skulle alltför snart besannas: alltför tidigt »sjönk hon för sista gången». En rikt utrustad människa, en av de oersättliga, gick bort med henne. Länge hade hon kämpat med sjukdomen och andats sanatorieluft. På ett sanatorium, beläget vid järnvägsstationen Uttran mellan Stockholm och Södertälje, såg jag en höstdag 1942 för första och sista gången Katri Vala. Hon var märkt av sjukdom, men det dominerande intrycket var det av brinnande okuvlighet och andlig energi. I sjukhuskorridoren satt vi och samtalade om lyrik, det ämne som alltid legat henne varmast om hjärtat. Jag hade utgivit en samling lyriska tolkningar, som också omfattade ett antal kinesiska dikter, översatta efter Klabunds tyska tolkning. Det var denna bok som var den närmaste anledningen till mitt besök. Jag hade nämligen erfarit, hur entusiastiskt intresserad hon var av Österns diktning, och hur hon särskilt i den kinesiska lyriken funnit en outsinlig källa till glädje: dess milda, humana visdom, dess ömhet för tiden, dess fredligt uppbyggande ideal, dess artistiska förfining — för allt detta visade sig Katri Vala också ha den innerligaste förståelse.

I sjukhuskorridoren, omgivna av tuberkulösa patienter, satt vi och talade om sådana ting. Den trista omgivningen försvann, och för vår inre blick stod ett blommande kinesiskt landskap, av oss båda skådat inte i verkligheten men i den återgivning det fått i några stora, längesen döda skalders dikter. Jag minns denna stund, som till brädden var fylld av högtid, tystnad och befrielse.

Katri Valas egen diktning hade beröringspunkter med denna kinesiska lyrik — och ändå var den i sin rot och sin kärna säkerligen oefterhärmligt finsk. I hur hög grad hon berikat finsk diktning med sin fågelaktigt graciösa, eldiga och mörkt

skimrande poesi tillkommer det i första och sista hand hennes egna landsmän att avgöra.

Men också många av hennes svenska läsare kommer att minnas och varmt uppskatta vad hon skänkt sin samtids nordiska diktning av sköna visioner och dyrbart livsvärde. Genom sin andliga resning tillhör hon utan ringaste tvivel de diktare som har ett budskap inte bara till sina egna landsmän utan också till människor utanför det språkområde där hon sattes att verka.

SVEN GRÖNVALL:

FRAGMENT TILL MINNET AV KATRI VALA

... men under vissa stunder flyter havet och kärret och det fruktansvärda skeendet in i oss och vi blir havande med insikten. Då vet vi vad som skett oss och ett ögonblick kan vi kanske gripa om havet, kärret och hela det fruktansvärda skeendet. I det ögonblicket — och det rör sig om blott en försvinnande tidsdel av vår sekundlika existens — lever vi i verklighet. Det ögonblicket kommer över oss som det plötsliga uppvaknandets besinningslösa dråpslag. Det väcker och föder och dödar. Allt — också det som tidigare föreföll oss alltför långt borta och oåtkomligt eller alltför nära att behöva förklaras — möter oss i sin rätta och därför för oss nya form. Vi berusas av dessa formers slösaktiga mått och rikedom — vet ofta inte vad vi skall göra av med mångstämmighetens hela färgprakt. Halvt förvirrade och ensartat lyckliga eller olyckliga pressar vi delar av den in i gestalten av en bild, en bok, en dikt. Och vi tror på dessa gestalter och nämner dem kanske resultatet av ett liv. Vi älskar dem som oss själva — de är ett uttryck för det hos oss som är tvunget men inte yttre tvång. Genom dem har vi åtminstone i en viss mening frihet.

— — —

... mig synes, att vi i tiden befinner oss mellan två dödar. Den profana döden, som är allas, och engångspersonlighetens död, som bara den kan lida som nått en grad av vakenhet och

insikt. Den döden är ganska få tilldelad och förbehållen. De som dör mer än en gång säges vara odödliga. Hur många dödar dog inte — och dör ännu idag — en Kivi, en Kailas, en Edith Södergran? Också Katri Vala har många dödar bakom och framför sig. Därför skall vi inte beklaga hennes profana död, utan fastmer människorna som i fumlig feghet ständigt pånytt behöver ställföreträdare för att ens ett ögonblick våga tro, eller våga blicka in i skeendet av en insikt — som inte är deras.

Katri Vala var själv insikt och mod . . .

I öknens gula hatfullhet
var jag färdemännens glädje —
vinden förde mitt doftande budskap
till dignande vandrare
fjärranväga i öst och väst . . .

(Vid läsningen av Katri Valas dikter.)

Katri Vala 14-vuotiaana.

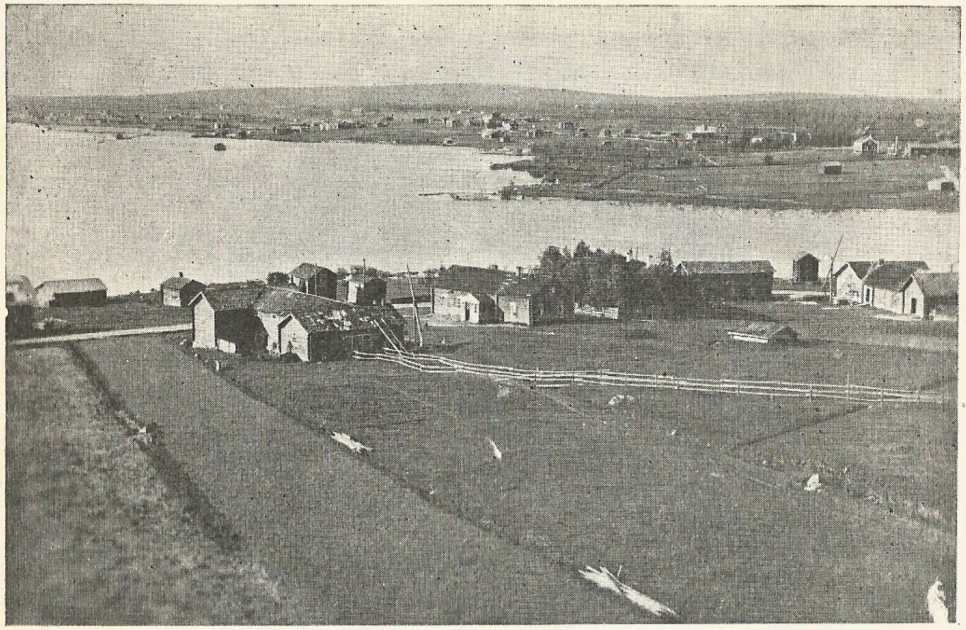

Muonion kirkonkylä, Katr Valan synnyinpaikka.

Partiolainen Karin Wadenström vartionjohtajana koulun yläluokilla.

SIRKKA GUSTAFSSON:

KATRI VALA SEMINAARISSA

Ihmisten ensi tapaamista pidetään yleensä merkityksellisenä. Katri Valan ja minun ensimmäinen kohtaaminen tuo aina mieleeni laivamatkan. Oli elokuun loppupuoli vuonna 1921. Joukko nuoria ylioppilaita oli matkalla Heinolan seminaariin valkoisella »Heinola»-laivalla. En ymmärrä, miten aina osuin katsomaan erästä naisylioppilasta, jonka oudon väristä punaista pukua peitti lyhyt, musta takki ja jonka ihmeellisen värisessä punaisessa tukassa ylioppilaslakki loisti kuin valkoinen kukka. Ajattelin: Mikä sopimaton tukan väri. Tuota ihmistä en ainakaan puhuttele! Katri Vala puolestaan kertoi ajatelleensa tähän tapaan: Tuohon ihmiseen en halua tutustua, vaikkapa asuisimme yksin autiolla saarella. Ehkäpä hän ei sentään ole niin mahdoton, koska lukee humoristista kirjaa. — Ja kuinka ollakaan, sukeutui sittenkin keskustelu välillämme.

Heinolaan saapuessamme olimme jo hyvät ystävät. — Onko sinulla asuntoa, kysyin? — Ei — tietystikään. — Etkö voisi jakaa huonetta kanssani? — Minä en voi asua kenenkään kanssa yhdessä, minulla on vaikea luonne, kuului vastaus. — Olin hyvin yllättynyt moisesta itsenäisyyden ilmauksesta ja oikeudesta olla »vaikea luonne». Koska Katilla ei ollut asunnosta tietoa, jouduimme huonetovereiksi, eikä tämän jälkeen kysymys vaikeasta luonteesta eikä yksinolon tarpeesta enää koskaan sukeltautunut esille. Katri Vala suhtautui näet

täysin reilusti tovereihinsa. Hän ei halveksinut ketään eikä missään yhteydessä tuonut esiin älynsä etevämmyyttä.

Niin — minkälaista olikaan elämä seminaarissa. Vietettyämme pari kaunista loppukesän viikkoa luontoa ihailemalla ja kaunokirjallisuutta lukemalla, huomasimme hämmästykseksemme, että seminaarihan on paikka, jossa täytyy myös tehdä työtä, jopa oikein toden teolla! Nyt alkoivat Katri Valan vaikeudet, ei suinkaan työntekoon nähden, vaan kyvyssä sopeutua seminaarin silloisiin oloihin. Tässä suhteessa Katri Vala erosi kaikista tovereistaan. Muut sovelluttivat elämäänsä mukavaa periaatetta »ei nöyrän kaulaa katkaista». Katri Valalle sen sijaan ei mikään kompromissi ollut mahdollinen. Hän oli kerta kaikkiaan tinkimättömän rehellinen. Mielipiteensä opetuksesta ja kaikista yhteiskunnallisista kysymyksistä hän lausui aina julki suurella varmuudella ja hyökkäävässä sävyssä, olimmepa opettajien ja oppilaiden yhteisessä keskustelutilaisuudessa tai julkisessa opetustuntien kritiikissä. Siihen aikaan oli seminaarin opettajilla tapana silloin tällöin kutsua oppilaita koteihinsa. Tällaisiin tilaisuuksiin mennessämme varoitin Katia: »Koeta nyt hillitä kieltäsi, ethän nyt siitä kuole, vaikka et sanoisikaan kaikkea mitä ajattelet; jos näin jatkat, jäät vielä ilman todistusta.» Kati lupasi pyhästi tehdä parhaansa. Kaikki näytti alussa sujuvan hyvin, ja yhdessäolo jatkui herttaisesti, kunnes joku onneton puheessaan sattui koskettelemaan olevia oloja. Muuta ei tarvittu: Kati syttyi heti ja lausui kirpeitä huomautuksia, jotka asianomainen opettaja otti persoonallisiksi loukkauksiksi. Muistan, miten Katin temperamentti kerran kuohahti niin, että hän sai pelkästä mielenliikutuksesta paneutua vuoteeseen muutamiksi päiviksi!

Joskin Katri Vala esiintyi julkisesti näin, oli hän hyvin sopeutuva tovereittensa piirissä. Hän kaipasi kovasti ymmärtämystä ja oli hyvin kiitollinen ystävällisyydestä. Tovereilla oli tapana pistäytyä iltaisin leppoisan »Jennyn» boksissa. Hän asui kaupungin kätilön luona, joka ammattinsa tähden ei

juuri koskaan ollut kotona. »Jennyn» asunto olikin oikea rauhanmaja, jossa saattoi keskustella myöhäiseen iltaan häiritsemättä ketään. »Antakaa Katille savuke, niin kyllä juttu luistaa», lausui joku. En luule, että opettajat olisivat täällä enää tunteneet vaivalloista oppilastaan, joka silmät säteillen jutteli mieliaiheestaan kirjallisuudesta. Ja keskustelua jatkui vielä kotona vuoteessa, kunnes Kati sai huomata olevansa ilman yleisöä . . .

Näin kului elämä pääsiäiseen asti. Katri Valan ja opettajien välit olivat kärjistyneet huippuunsa. Kati kieltäytyi menemästä tentteihin, viskasi kirjansa seinään. Lopulta sain kuitenkin suostutelluksi murjottavan Katin kanssani tenttiin, josta hän selviytyi saamalla parhaimman arvosanan.

Sitten tuli onneksi pääsiäisloma, ja Katri Vala matkusti Porvooseen. Sieltä palatessaan hän ihmeekseni oli aivan kuin uudestisyntynyt. Kaikki särmikkyys oli poispyyhitty. Mielenkiinto yhteiskunnallisiin asioihin oli täysin poissa. Kati oli kirjoittanut ensimmäisen vapaamittaisen runonsa! Hän oli uusi ihminen — pursuva, harmoninen, luova! Seminaarin maailma ei merkinnyt hänelle tällä hetkellä mitään. Heinolassa oli kevät, ja ihana luonto heräsi. Teimme pitkiä kävelyretkiä, ja Kati oli jatkuvasti elämänmyönteinen.

Tällaisessa mielentilassa hänelle oli helppoa suoriutua myös opiskelutehtävistään. Keväällä hän piti eräässä seminaarin juhlatilaisuudessa hämmästyttävän hyvän puheen. Lopputentit sujuivat yllättävän vaivattomasti, ja toukokuun lopussa oli vastaleivottu opettajatar laivarannassa lähdössä tuntemattomia kohtaloita kohden kohtalaisen hyvä päästötodistus mukanaan. Toverit, jotka häntä saattoivat, olivat vähän miettéissään. He tiesivät, että heidän piiristään erosi harvinainen ihminen, jonka elämä valitsemallaan uralla ehkä tulisi ansaitsemattoman raskaaksi.

ONNI HALLA:

MUUTAMIA KATRI VALAN KIRJEITÄ

Kun minä nyt ajattelen Katri Valaa runoilijantiensä alkuvaiheessa, muistan ennen kaikkea epäsovinnaisen, kaikenlaista teeskentelyä kaihtavan ihmisen, jolle oman itsensä toteuttaminen merkitsi enemmän kuin mikään muu.

Kirjeenvaihtomme alkoi niin varhain kuin vuonna 1920, joten me tuttavuutemme alussa olimme vielä hyvin nuoria ja monessa suhteessa kokemattomiakin. Vaikka Katri Valan kirjeet tältä varhaisimmalta kaudelta ovatkin vuosien kuluessa joutuneet hukkaan, muistan vielä, että ne useimmiten käsittelivät runoutta, jota molemmat rakastimme. Mutta toisinaan hän jo silloin pysähtyi hätääntyneenä ja samalla nöyränä katsomaan eteensä Elämään, jonka kuohuva rikkaus häikäisi ja kuitenkin pelotti ja teki avuttomaksi. Ehkä hän jo silloin tunsi sen saman kauhun, joka myöhemmin sai hänet laulamaan:

Olen heitetty elämään
kuin lapsi yölliseen metsään:
kuulen monia hirveitä ääniä,
en ymmärrä, mitä ne ovat.
Tuskin uskallan itkeä.

Ollessamme sitten kumpikin samaan aikaan seminaarissa valmistumassa kansakoulunopettajiksi tunsimme tuon oppilaitoksen määrätietoisen hyveelliseksi korostetun, elämänvieraan ilmapiirin ikäänkuin kuristavan parhainta meissä: nuoren ihmisen uskoa omiin mahdollisuuksiinsa elämässä. Kyllästyneenä Katri Vala joskus valittikin, ettei hän jaksa enää sietää tuota ahdistavaa ympäristöä, joka tukahduttaa hänen vapaan ja itsenäisen, omia ilmaisumuotojaan etsivän henkensä. Mutta kaikesta huolimatta hän kumminkin löysi sen ruokamullan, jota hänen runoutensa tarvitsi. Vähitellen aloimme lähetellä omia tuotteitamme toistemme arvosteltaviksi. Katri Vala oli rehellinen ja tinkimätön kaikessa arvostelussaan, antamatta minkään syyn vaikuttaa mielipiteisiinsä. Ja omista runoistaan hän myös tahtoi kuulla rehellisen totuuden.

Katri Vala kehittyikin runoilijana verrattain nopeasti. Hänen ensimmäisistä runollisista yrityksistään niihin kuumiin, huikaiseviin elämännäkyihin, jotka me kaikki tunnemme, on ajallisesti vain lyhyt matka. Muistan vielä, kuinka häikäistyneenä luin kohta jokaisen hänen runonsa välittämättä siitä, missä olin sillä hetkellä.

Olimme siihen aikaan nuoria ja haaveilimme mahdottomia: uskoimme jostain löytävämme sellaisen koulun, jossa voisimme yhdessä opettaa lapsia, kasvattaa kukkia ja rikastuttaa suomalaista kirjallisuutta. Mutta meitä ei ollut luotu sellaista idylliä varten. Me emme milloinkaan päässeet samaan kouluun opettajiksi, ja paljon muutakin meiltä pimeni vuosien mennen. Katri Vala joutui ensin opettajaksi Kuopion taakse Vaajasaloon ja vihdoin Ilomantsiin, minun tieni taas pysähtyi vallan toiseen ääreen maata.

Ehkä muutamat hänen omat tähän saakka säilyneet rivinsä kuitenkin parhaiten kuvastavat sitä liekkiä, jonka hehku kerran niin väkevästi poltti yleiseen tietoisuuteen nimen Katri Vala:

Heinolan Seminaarissa v. 1922 alussa.

(Alkuosa puuttuu.)

— — —

Minun runoilemiseni on vallan tyrehtynyt täällä. Joululomalla ollessani kirjoitin hieman. — Kopioin tähän muutaman:

Odotus.

Istahti luonnon tuoksuvaan syliin
nyt lempeä, kesäinen yö
hämärin, hymyilevin silmin.
— Sydämeni, sydämeni odottaen lyö!

Leijaako ilmassa punainen riemu
vai apilaan tuoksuko nyt
punaiseks' uuvutti ilman?
— Polulla on askeleita helähtänyt!

Sirahti uninen peipponen puussa,
oi, onnenko lupaus lie,
ihanasti tuhlaavan onnen?
— Hän tulee jo, kaihottu, taipeessa tien!

Minne päin aiot pyrkiä pedagogiksi? Minä haluan tietysti maalle ja mieluiten Savoon. Jos tässä nyt pääsee koko laitoksesta ja saa minkäänlaisia papereita.

Aurinko paistaa juuri niin lämpöisesti. Taitaa olla kevättä ilmassa jo. Oi kesä ja vapaus! Voin tulla hurjaksi sitä ajatellessani ja näitä kahleita nykyään. Täällä jos missään esiintyy elämä kaikessa pienuudessaan ja alhaisuudessaan.

Virkistä minua kirjeellä taas!

Terve
Kati

Lokakuussa v. 1922.

(Alkuosa puuttuu.)

— — —

paras ihminen. Se lohduttaa, kun typerät parjaavat, ne, joilla ei ole lasten suurta viisautta.

Kokoelmani »Murhattu maa» on Otavalla. En tiedä vielä sen kohtalosta mitään. Se on nyt ollut kolmatta viikkoa siellä. Voi olla, että se hyljätään. Siinä on paljon aikaisempia heikkoja lurituksia.

Kirjeenvaihto Kerttu S:n[1] kanssa on muodostunut äärettömän vilkkaaksi. Hänen mielestään »Kirkas syyspäivä» on »täyskypsä taideteos»! Vähän liian paljon sanottu.

Onnittelen syntymäpäiväsi johdosta. Olkoon seuraava kilometrisi elämäntiellä täynnä kauniita maisemia ja auringon lämmintä hehkua. Fraasittelenko?

Meillä on nyt paraillaan piirustusta. Sehän on minun vahvimpia aineitani. Sain siinä 10 seminaarissa. — Nuoresta Voimasta näin, että Rauma touhuaa vilkkaasti. Siellä mahtaa olla hauska elellä. Kunnioitan saavutustasi klassillisen mitan alalla. Minä en koskaan ole voinut erottaa edes jambia trokeesta, olen kirjoittanut, niinkuin henki on käskenyt. Enemmän Sinä olet pään runoilija kuin sydämen. Älä suinkaan pahastu. Pään runoilija saa monasti aikaan paljon sopusuhtaisemman kokonaisuuden, kuin tällainen Sturm und Drang, jonka runot monasti ovat vallan muodottomasti paiskattu miltei raskaana raaka-aineena runoksi.

Kerttu S:ltä olen saanut monta kaunista runoa.

Minut heitettiin ilmaan tänään. Satuin tulemaan takki päällä luokkaan ja silloin hyökkäsivät muksut kimppuuni ja heittivät minut ilmaan muka uuden takin tähden. Olen juossut heidän kanssaan ulkona koiraa vallan hengästyksiin. — En

[1] Kerttu Suomenlinna, myöhemmin Elina Vaara.

ole täällä ainakaan tätä talvea kauemmin. Jos saisin sijaisen, lähtisin jo kevätlukukaudeksi pois. Opettajatoverini on hieman inhottava, niinkuin kansakoulunopettajat yleensä.

Terve taas
Kati.

P.S. Vihaan titteliä »opettajatar».

3. 12. 22.

Vanha pedagogi parka!

Jälleen olen pitänyt tällaisen sikamaisen pitkän paussin. En voi nytkään millään puolustautua kuin kenties sillä, että täällä olen saanut niin paljon harmia »johtajan» puolelta, että olen sielullisesti vallan nääntynyt. Hyvä Jumala, miten kauheita kansakoulunopettajat ovat! — Olen tavattoman hermostunut, huudan unissani ja hätkähtelen pienimmästäkin. Tämä herra, kahdeksan lapsen isä ja 50-vuotias, kuvitteli saavansa minusta nautinnon. Hänen perheensä on nimittäin kaupungissa ja minä asun koululla. Saatanallisen taitavasti hän koetti valmistaa minussa maaperää ottaen sivistyksen ja luonnon aseikseen. Alussa en tajunnut mitään, mieleeni ei pälkähtänytkään sellainen mahdollisuus ennenkuin hän maltittomuuksissaan kerran yritti suudella minua. — Niinkuin lokaa olisi heitetty päälleni, ja olen itkenyt, itkenyt. Kun »johtaja» näki aikeittensa menevän myttyyn, kidutti hän minua kaikilla tavoin, esitti laskuja milloin mistäkin asiasta, nuhteli milloin mistäkin laiminlyönnistä muka. Jospa pääsisin pois täältä! Olen niitä ihmisiä, jotka voi tappaa pahalla sanalla ja ajatuksella. Pelkään, että tällainen yhtä mittainen hermokulutus vie minut turmioon. Olen niin masentunut ja haluton mitään tekemään.

Sain takaisin kokoelmani Otavalta. Nyt ei ennätetä julkaista. Kehoitettiin lähettämään se keväällä uudelleen. Se oli kyllä

tarkastettu ja arvosteltu. Yleisarvostelu oli tämä: »*Hyvin paljon hyvää, liiaksi nykypäiväin muotia.*» Eri runojen kohdalla oli sitten huomautuksia, mihin suuntaan toivottiin runoa »kypsytettävän». Jos heidän toivomuksiaan noudattaisin, pitäisi minun kokonaan *kieltää itseni*, karsia pois kaikki *tavattomampi*, tehdä runoni vanhaan tunnettuun tyyliin, etten *ketään ärsyttäisi*. Siihen *en voi* suostua. Sellaista ei *kannata* julkaista, sellaista on jo liiaksikin meillä. — Minulle tunnustus on tuo väite »muodista», kun *en tunne* mitään *moderneja* runoilijoita, vasta »Ultrassa» olen heistä lukenutkaan, suomenkielisiä runoilija-ekspressionisteja ei liene ainoatakaan, kenties Haarla, mutta häneltä en ole lukenut mitään. Otavalle en lähetä kokoelmaani uudestaan. (Arvostelijan arvostelukykyä osottanee sekin, että »Villihanhen laulu», jonka olen kirjoittanut kuusitoistavuotiaana, on kokoelman paras hänen mielestään. En kai minäkään taaksepäin kehity, ainakaan vielä.) Aion sen sijaan yrittää Daimoniin. Olen saanut eräältä sen »miehistä», Raoul af Hällströmiltä, ihastuneen arvostelun. — Eikö »Ultra» ole mitään! Nukutko Sinä? Kokonainen uusi maailma huutaa korvissasi, eikä se Sinusta ole mitään. Ruotsinkielinen osa muuten on miltei mielenkiintoisempi. Olen hullaantunut Edith Södergranin ihmeellisiin runoihin, joista ihmeellisin on mielestäni »Månen», Kuu n:o 4:ssä. Meillähän on tavattoman lahjakkaita ruotsinkielisiä runoilijoita. Minun täytyy päästä niihin tutustumaan: Gripenbergiä jo tunnen; Hemmeriä ja Södergrania aion lähitulevaisuudessa tutkia.

Minua suututti todella Sinun »kuvajahtisi», samaa harjoitti Otavan arvostelija. Minun kuvani tulivat heikoiksi pari, kolme kertaa käytettyä, mutta on kuvia, joita useimmat runoilijamme käyttävät, joita on *tuhansia vuosia* käytetty *yhä uudestaan* esim. »maan uumen», »yön kaiho» etc. etc.; eivätpäs ne menetä voimaansa, (jos niillä sitä onkaan!) vaan pysyvät »ikuisena runoutena»! Etanalogiikkaa totta totisesti!

En ole tutustunut ensinkään Kailaksen »Tuuli ja tähkä»

kokoelmaan. Sehän on entisen ladun kulkemista, ei voi antaa mitään *uutta* ja sitä minä etsin. Uskon kyllä, että Kailas voi puhua korkealentoisuuksia tai keikaroida ylimaailmallisella filosofiallaan, joka meistä nykypäivän ihmisistä on tehnyt sellaisen kituliaan, piimänaamaisen joukkion, jolla tuskin on ainotakaan *punaista* solua veressään.

Olen saanut uuden, tavattoman mielenkiintoisen kirjeenvaihtotoverin Olavi Paavolaisen. Hän tutustuttaa minua ekspressionismiin ja maailmankirjallisuuden tavattomiin runoilijoihin, varsinkin de Noaillesiin, jonka runoja hän on suomentanut minulle, kun en itse osaa ranskaa. Hän kirjoittaa itsekin hyvin.

Lopetan. Lähetän tässä erään pienen runon. Arvostelehan. Ja kirjoita pian ja neuvo miten pääsen täältä pois.

Kati.

P.S. Älä tituleeraa opettajattareksi! En voi sietää sitä titteliä.

Tammikuun lopussa tai helmikuun alussa v. 1923.

(Alkuosa puuttuu.)

— — —

Se valaisee kyllä ekspressionistisen runoilijankin näkemistapaa, johon piiriin minä nähtävästi kuulun, vaikk'en ollut koskaan kuullut tuosta piiristä kirjoittaessani esim. runoni »Murhattu maa» ja useita muita. Olen vieläkin ainoastaan »Ultrassa» tutustunut sen hengen tuotteisiin, joten lienen ekspressionismini imenyt ilmasta.

Oletko tutustunut A.-M. Tallgrenin kirjoittamaan Paul Verlaine-kirjaan. Se on ihastuttava, kuten kaikki, mitä Anna-Maria julkaisee.

En muista, lienenkö tehnyt selvää runokokoelmani kohtalosta. Teen sen nyt: Otavalta palautettiin pyynnöllä lähettää

uudestaan keväällä, mutta siihen oli joku typerä arvostelija sorkkinut paatoksellisia mietteitään, joten päätin lujasti olla asiaan ryhtymättä. Daimonilta palautettiin niinikään; en ollut vielä »täysin kypsä». Senjälkeen en ole yrittänytkään. Veljeni aikoi kyllä viedä kokoelmani W.S.O.Y:öön, sillä Jäämaa oli puhunut hänelle minusta sellaisella kunnioituksella, mutta en suostunut. Olkoon, kun ei mene, niin ei!

Kertun ja minun välinen kirjeenvaihto on myös ollut lamassa. Vika on minussa tietysti. Viimeksi Kerttu kertoi kokoelmansa mahdollisesti tulevan W.S.O.Y:stä. — Mitä Kailas hommii? Täytyy ensi tilassa tutustua »Tuuleen ja tähkään». On ollut anteeksiantamatonta lyödä se laimin.

Sain Nuoresta Voimasta 200 mk:lla kirjoja, mm. »Viheriän Heikin» ja Dostojewskin »Rikoksen ja rangaistuksen» — — —

Terve

Kati.

Vuohijärvellä 2. 8. 23.

Hyvä Onni!

Kiitos kirjeestäsi ja kortistasi ja ystävällisestä huolenpidostasi taasen. — Olen nyt viimeksi hakenut alakansakoulunopettajaksi Hyvinkäälle. En halua kauaksi Helsingistä. Tulen hulluksi surusta erämaissa. Kolmantena päivänä pitäisi Hyvinkään paikan ratketa. Jollen sinne pääse, en tiedä enää, mitä teen. En jaksa enää hakea ja hakea.

Olen tavannut Melakosken ja Viljasen Kouvolassa. Heidän piti tulla täälläkin käymään, mutta heille tuli joku este. Tapaamisestamme voisi kirjoittaa kokonaisen tarinan. Meillä oli täällä vieraana Olavi Paavolainen, josta lienen joskus maininnut. Hän ajatteli poismatkustaessaan kauhulla neljän tunnin odottamista Kouvolassa yöllä ja siksi me, veljeni ja minä, läksimme häntä saattamaan Kouvolaan. Veljeni soitti Mela-

koskelle ja Viljaselle ja nämä lupasivat olla vastassa junalla, joka tuli Kouvolaan muistaakseni 1.18 yöllä. Ja siellä me tapasimme nuo toverukset ja M. vei meidät kotiinsa varotettuaan meitä olemaan hiljaa, »jottei isäukko herää». Ja M. huvitti sitten meitä koko odotusajan esittämällä raumalaisia tyyppejä. Me palasimme sitten aamujunassa tänne, Paavolaisen odotusajasta oli vielä puoli tuntia jäljellä.

Meillä oli muuten hyvin hauskaa P:n täällä ollessa. Hän oli hyvin rakastettava. Teimme »litteräärisiä» huvimatkoja Vuohijärven saariin; materiaakaan ei unohdettu. Kahvipannu seurasi kaikkialle.

P. lietsoi muuten minut täyteen Helsinki-innostusta. Laati hurmaavia kuvauksia shimmystä, jazzorkestereista, vihreistä viuhkoista, hienoista illallisista etc. etc. Hän haluaa muokata minusta maailmannaisen, minulla on muka mainiot edellytykset.

Jaa niin. Kokoelmani on nykyisin Gummeruksella, ollut jo vähän toista viikkoa.

Haen ehkä Merimaskuun. En jaksa enempää.

Sinun
epätoivoinen Kati.

HELVI HÄMÄLÄINEN:

KATRI VALAN VIIMEISIÄ AIKOJA

Kultana loistavat lumiset tiet risteilivät ympärillä, huoneet olivat tulvillaan aurinkoa, Mauri-poika leikki jossain ulkona, ja huolekas, hiukan liian kiihkeä äitiys pilkisti esiin Katri Valan puheesta, kun hän huomautti pariin kertaan, ettei tiennyt missä poika oli.

— Haen häntä toisinaan, hän sanoi, pelkään, kun en tiedä missä hän on, haen häntä aivan väsyksiin asti.

Tiesinhän tuon omasta itsestänikin: hirvittävän huolekkaan äidintunteen, joka tekee elämän vaikeaksi . . . Siis oli Katri Valan sydänparka saanut taakakseen kiduttavan liian suuren äidinrakkaudenkin. Mutta olihan mahdotonta olettaa, että hänen äidinrakkautensa olisi ollut pieni tunne, hänhän oli suurten tunteiden ihminen.

Istuimme Katri Valan kodissa Leppävaarassa. Hän oli täynnä levotonta halua palvella vierastaan, osoittaa sydämellisyyttään, ystävällisyyttään, uupuneen, uljaan ihmisen hyvyyttään. Valittiko hän . . . kyllä, mutta ei sairauttaan, vaan kovuutta, joka runteli häntä runoilijana, ymmärtämättömyyden julmuutta. Mutta samalla hän toi esiin pieniä hyviä asioita, joista saattoi iloita. Hän näytti kukkia pöydällä: Nämä ovat mieheltäni . . .

Eräässä nurkassa oli hiirihäkki, hänen miehensä laboratoriohiiriä. Hän kutsui minut sen luo ja näytti eräitä yksilöitä,

joiden valkeaan turkkiin oli muodostunut sinne tänne harmahtava tai kellervä läikkä:

— Poikani sanoo, että niihin on tarttunut kiinni jonkin varjo . . . eikö se ole niinkuin runo, hän sanoi.

Menimme yhdessä hänen keittiöönsä, ja hän ryhtyi keittämään kahvia. Nauroimme hänen astiainpesupöytänsä roskaisuudelle. Kun hänen täytyi ilman palvelijaa huolehtia poikansa, miehensä ja omasta säännöllisestä aterioimisestaan, huolehtia huoneiden siivoamisesta, kymmenistä askareista, joita on kodissa, jossa elämän täytyy kulkea normaalia rataa, ei hänellä ollut voimia turhan tarkkaan siisteyteen.

— Olen niin väsynyt, etten jaksa mitään muuta tehtyäni taloustyöt, minulla ei ole aikaa kirjoittamista varten, runoja varten ei lainkaan, hän sanoi surullisesti. On mahdotonta tehdä kirjallista työtä, kun yht'aikaa on hoidettava talous.

Minussa kuohahti vastustushalu hänen puolestaan niin suurta epäoikeudenmukaisuutta kohtaan:

— Etkö voi matkustaa jonnekin, jonnekin ihanaan paikkaan . . . tuntureille . . . en tiedä miksi juuri tuntureille? sanoin, jättäisit pojan hoidettavaksi jonnekin ja omistautuisit muutamiksi kuukausiksi vain runoudellesi.

— En voi tehdä sitä, en voi koskaan vapaaehtoisesti jättää poikaani vieraiden ihmisten hoidettavaksi, he eivät hoida niin hyvin kuin tahtoisin ja niinkuin pitäisi . . . minulla ei olisi mitään rauhaa, jos niin tekisin, ajattelisin vain poikaa koko ajan, hän sanoi.

— Minä kyllä karkaan toisinaan perheeni luota omistautuakseni työlleni, se on välttämätöntä, mutta poikani jää silloin hemmottelevien sukulaisten hoiviin, sanoin.

— Sinä olet kadehdittavassa asemassa, sanoi Katri Vala, et tiedä miten paljon minulle merkitsisi sellainen mahdollisuus antautua työlleni.

Me keskustelimme ruotsalaisesta lyriikasta, hän oli saanut Ruotsista joitakin teoksia ja piteli niitä kädessään kuin aarretta. — Katsopa tätä, hän sanoi ihaillen osoittaen joitakin säkeitä.

Kun lähdin pois, hän tahtoi saattaa minua. Me kuljimme illasta tummansiniseksi muuttunutta tietä. Koetin hidastaa askeleitani, mutta hän läähätti silti raskaasti kulkiessaan. Kuuntelin läähätystä, ja minun oli vaikea vastata hänen puheisiinsa.

— Älä tule enää pidemmälle, pyysin ja pysähdyin silloin tällöin.

— Ei, minä jaksan mainiosti, hän sanoi ja tuli yhä pidemmälle, minua ei lainkaan väsytä. Ja uljaana ja nääntyneenä hän kulki vierelläni puhuen ruotsalaisesta runoudesta, enkä minä kuullut lopulta muuta kuin hänen läähätyksensä.

Viimeisen kerran Katri Vala tuli luokseni eräänä iltapäivänä vähän ennen sitä matkaa Ruotsiin, jolta hän ei koskaan tullut takaisin elävänä. Nyt hän oli lopussa . . . kurkkuani kuristi, kun näin hänet, hänen puheensa oli kuin katkeraa hourailua . . . nyt hän valitti ruumiinsa kurjuutta, kaikkia onnettomuuksiaan . . . Istuin kirjaimellisesti säälin mykistämänä. Kun pyysin saada tarjota hänelle jotain, hän sanoi voivansa juoda vain hiukan keitettyä vettä.

— Miksi annat minun juoda näin kauniista kupista, hän sanoi melkein hurjasti, minähän tartutan . . . En vastannut mitään, ja hän hillitsi itsensä.

Nyt hän, joka aina oli ollut niin uljas onnettomuuksissaan, tahallaan repi nähtävikseni kaikki haavat, joita häneen oli lyöty.

Eräs kysymykseni sai hänet kätkemään kasvot käsiinsä ja purskahtamaan itkuun.

Ja vielä kerran sanoin hänelle usein ennen toistamani lauseen:

— Yhtä paljon kuin nyt kärsit siitä, että sinua ei ole ymmärretty, yhtä hylätty ja unohdettu kuin nyt olet, yhtä suuresti ihailtu, rakastettu ja kunnioitettu olet kerran oleva.

Hän kuunteli äänetі, sitten hän pyysi saada soittaa miehensä tapaamisesta vankilaviranomaisille.

Kun kuulin radiosta, että Katri Vala oli kuollut, ajattelin: Kuinka hyvä, että hän ei enää kärsi niin sanomattomasti, kuinka hyvä onkaan, että hän sai kuolla ja kidutus loppui.

Mutta myöhemmin olen ajatellut: oli eräs hänen onnettomuuksistaan, että hän ei saanut elää enää edes muutamia kuukausia, sillä silloin olisi kaikki ollut toisin . . . vain yksi päivä, ei, yksi viikko hänelle onnellisempaa elämää, edes yksi suuri huomattava julkinen apurahan muodossa annettu tunnustus, yksi ainoa kunnianosoitus hänen työlleen hänen eläessään. Ystävyyttä, ihailua, huomaavaisuutta.

Mutta niin ei tapahtunut.

Heinolan seminaarilaisia. Katri Vala äärimmäisenä oikealla, Sirkka Gustafsson toinen vasemmalta.

NVL:n kirjallisen harrastuspiirin jäseniä Kouvolassa 1922. Katri Vala keskellä, hänen edessään Erkki Vala. Takana oikealla Antero Kajanto ja maisteri E. A. Saarimaa, harrastuspiirin johtaja.

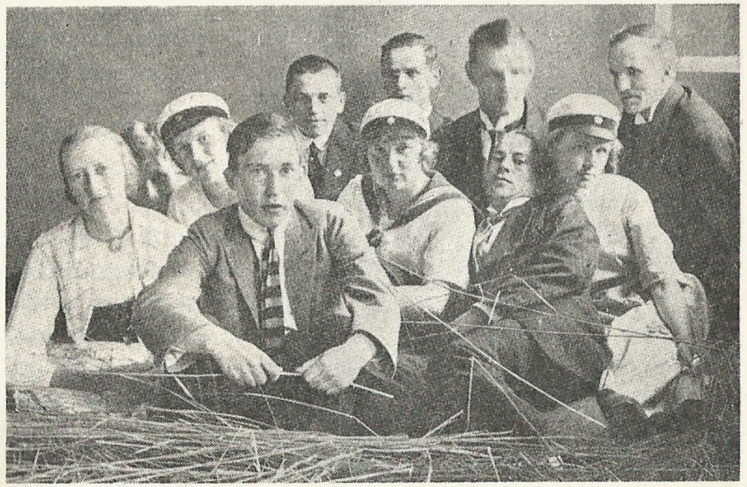

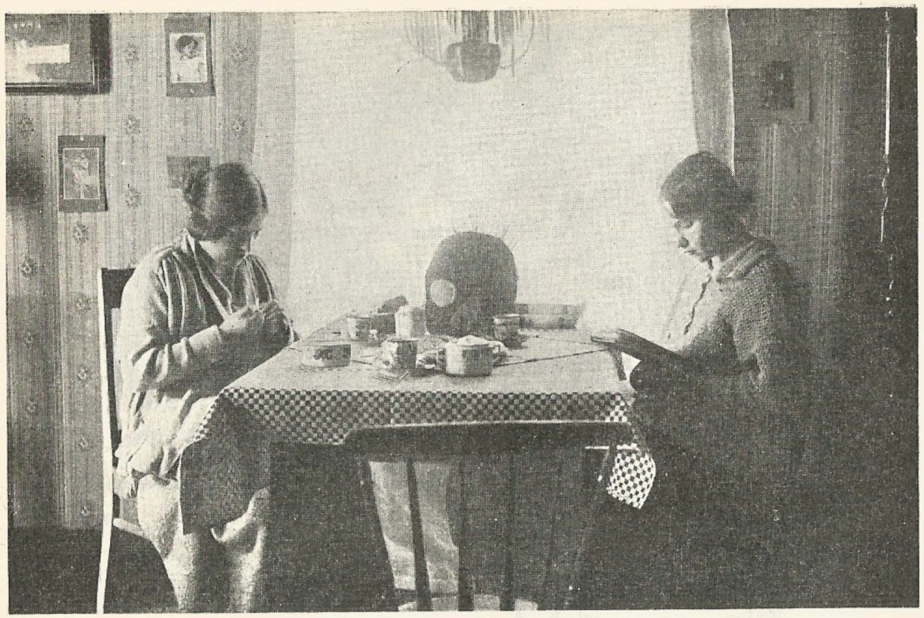

Sirkka Gustafsson Katri Valan vieraana Valkealan Multahovissa 1923.

Elsa Enäjärvi, Katri Vala ja Elina Vaara NVL:n talvijuhlilla Viipurissa tammikuussa 1925.

URHO KARHUMÄKI:

TULENANTAJA — TULENKANTAJA

Maailmansodan jälkeiset vuodet kaksi- ja kolmikymmenluvulla olivat voimakkaasti purkautuvien keväisten voimien etsikkoaikaa Suomen kulttuurivainiolla. Tämä ilmeni selvästi niin hyvin luovassa kuin esittävässä taiteessa, kaikkein määrätietoisimmin runoudessa ja kirjallisuudessa. Merkittävimpiä, ehkäpä enimmän pysyvää jälkikasvua jättäviä tämän ajan ilmiöitä oli Nuoren Voiman Liiton synty. Sen runsaslukuisesta, monitahkoisesti säteilevästä harrastelijapiiristä kohosi ennen pitkää muita huomattavammaksi lahjakkaiden nuorten runoilijoiden ns. »tulenkantajien» ryhmä. Se oli onnistuneesti nimensä valinnut ja taistelemalla kannuksensa ansainnut nuorten pioneerien kipinäniskijä-, tulenkantajajoukko, yhtä taisteluhaluinen kuin rohkea, intomielinen ja tinkimätön.

Katri Vala kuului sytyttävän kipinän iskijänä tähän tulenkantajien kärkijoukkoon. Hänen panoksensa tulenkantajien, taisteluintoisten ja lahjakkaiden nuorten runoilijoiden falangissa, kuten Nuoren Voiman Liiton toiminnassa laajemmassakin katsannossa ottaen, oli täysipainoinen. Katri Vala oli uhrivalmis, rohkea ja altis. Hänen ammuksensa syttyi ja sytytti. Paitsi runoilijana, myös työ- ja liittotoverina Katri Vala oli yksi niitä armoitettuja, jotka eivät jätä ympäristöään penseäksi, joko myötä tai vastaan oli häneen nähden asennoiduttava.

Tämän kirjoittajalla vaikkakin saman NVL:n harrastuspiirin jäsenistöön kuuluvana ei ollut Katri Valaan henkilökohtaista kosketusta kuin kaksi kertaa, ensimmäinen jossakin kirjallisen kerhon jäsenillanvietossa, toinen liiton 20-vuotisjuhlassa, jossa runoilijalle annettiin kultamerkki, liiton korkein ansiotunnus. Näistä hetkellisistä sivuamisista ei varmaankaan olisi jäänyt ulkoisesti vieraan harrastelijatoverin mieleen pysyväisempää muistoa, ellei Katri Vala olisi ollut se kipuna kuin oli. Ensiksimainitussa tilaisuudessa hän ei lausunut montakaan sanaa, jälkimmäisessä sitäkin vähemmän. Mutta siinä, mitä hän vaatimattomasti ja paatostamatta lausui, oli jotakin tartuttavaa. Kuva kaukonäkijästä, palavasieluisesta tulenkantajasta valottui nopeasti ja jäi pysyväisesti vaikuttamaan.

Katri Valan runoutta nyt jälkeenpäin lukiessani ovat nuo kaksi pikavalotuskuvaa nuorvoimalaisesta tulenkantajasta yhä kirkkaammiksi seestyneet. Tässä valaistuksessa katsellen on minua erikoisesti sykähdyttänyt tämän NVL-runoilijan syvä ja voimakas elämän rakkaus, joka vertauskuvallisesti, värikkäästi ja omalaatuisesti etsii ja löytää luonnon syntyjen voimakkaimpia alkutekijöitä. Hänelle aurinko on yhtä etäinen kuin läheinen ikuinen kaikkeuden isä. Hänellä on välitön lapsen rohkeus katsoa tätä isää silmiin, tietäjänäkemys aavistaa sen rajattomat luovat ja hävittävät atomivoimat. Maaemo lähellä ja kaukana on hänelle kaikkeuden äiti, riemulla ja tuskalla ikuista elämää synnyttävä. Ihmisen kaipaus, ilo ja kärsimys on osa-anti siitä — kärsimys suurempi täällä kylmässä pohjolassa, jossa hyytävät hallaiset lähteet, kesä lyhyt, talvi pitkä. Runoilijan toivehaaveena ovat kuitenkin Elysion etäiset puutarhat, joiden autuaalliset antimet, hersyvät hedelmät valon ja lämmön hän, monella tavalla kylmän ja pimeän kahleihin kammitsoitu pohjolan lapsi, syvästi kaivaten tuntee.

Mutta tästä kohtaloankeudestaan huolimatta Katri Vala jos kukaan oli nuorvoimalaisista nuorvoimalaisin, kipinäniskijä, tulenkantaja korkeinta luokkaa. Voimakkaasti tunteva ja inhimilliset kaipauksensa rehellisesti tunnustava luonnon ikävöinti pohjakannustimenaan hän ennen pitkää kohosi taistelevan yksilön, kansakunnan, koko kärsivän ihmissuvun tuskan tulkiksi, sen aatteelliseksi esitaistelijaksi. Ihmisenä ja runoilijana Katri Vala tunsi »ihmisen pojan ruoskaniskut» ja uskalsi tämän tuntemuksensa tunnustaa silloinkin, kun se hänelle itselleen tuotti vain tuskaa ja kärsimystä.

Katri Vala, Nuoren Voiman Liiton ikuinen tulenkantaja, sytyttävän kipinän antaja ja taistelijarunoilija, on runoudessaan elävä kirkas tienviitta sekä nykyisille että vastatuleville vapautta ja valoa kohti pyrkiville kansalaisilleen, tulenantajatulenkantaja harrastelijatovereilleen Nuoren Voiman Liitossa... pitkälläkin tähtäimellä katsottuna, sukupolvesta toiseen.

ARVI KIVIMAA:

KATRI VALA

Hän kuuli tähtien laulun.
Valosiltoja vaelsi hän.
Hän kolkutti kaukaisuuksiin:
— Oi Jumala, kuule!
Hän tähtiä rakasti, sentään
Maa-tähteä enemmän:
yö ankara, myrskyä, tuule —
tämän kohtalon ylpeän
sain sieluni karaisijaksi.
Oi, opeta rakastamaan,
sinä ihmistuskani, rinta —
niin kerran onnellisemmin
minä Maalle laulaa saan!

Oli värisevä ja hento,
oli rohkea ja tuima
se muudan ihmissielu,
joka saapui ja lähti pois.
Hän tähtiä rakasti, sentään
mitä enemmän hän vois
kuin kärsivä ihminen olla
ja uskoa hyvyyteen.

Oli tähtitaival huima!
Maan-onnen kauneuteen
hän silti janosi, tietäin:
ei koskaan suuremmasti
valon-nälkä ihmistä polta
kuin syvyyksissä asti! .

Häness' itsessänsä piili
koko maa ja taivas — tuoden
kuin uumenista hiili
syvän miiluhehkun leimun
hän tähtiäänin lauloi
Maan kauneutta juoden.
Hän ihmisille lauloi:
pois karistakaa saasta,
hellyyttä rakastakaa:
— Jumala nousee maasta!

MATTI KURJENSAARI:

HAUTA SÖRNÄISTEN MARJATANMÄELLÄ

Katri Vala on kirjoittanut runoilijoista, jotka laulavat suljetuin silmin.

Itse hän nuoruudessaan oli juuri sellainen runoilija. Hän oli punaisen kuun, palmurantojen, Taj Mahalin runoilija. Mutta Katri Vala on kirjoittanut myöskin runoilijasta, joka avasi silmänsä. Tämän runoilijan kävi huonosti. Häntä sanottiin häpäisijäksi ja hänen silmänsä lävistettiin likaisin neuloin.

Katri Vala oli myöhemmässä kehitysvaiheessaan juuri tällainen runoilija. Hänen kehitystiensä oli samanlainen kuin ranskalaisen Henri Barbussen, joka alkoi kireänä artistina, muototaiturina ja päätyi sosiaaliseen julistukseen. Henri Barbussen herätti ensimmäinen maailmansota, Katri Valan 30-luvun pulakausi ja taantumus. Molemmista heistä tuli runoilijoita, jotka avasivat silmänsä todellisuudelle.

Henri Barbusse kuoli Moskovassa, ja sadattuhannet työläiset vaelsivat hänen *lit de parade*'insa ohitse. Katri Vala kuoli Ruotsissa ja hänen tuhkansa kätkettiin Vilhovuoren Marjatanmäkeen, Sörnäisten kaupunginosaan, jonka asukkaiden enemmistö on työväestöä.

Varsinainen muistotilaisuus pidettiin Konservatoriossa. Uurna oli asetettu näyttämöpartaalla sijaitsevalle korokkeelle. Pylvään juurella oli järjestöjen ja ystävien seppeleitä, ja itse

uurnan yläpuolella kohosi liljojen keskellä esirippuun kiinnitetty elämänlanka kuin vihreä liekki. Puoliavoimen väliverhon raosta häämötti korkea, sininen valotemppeli. Urut soivat, Raoul Palmgren puhui, Elli Tompuri lausui juhlallisen musiikin hymistessä. Esitettiin lukuisa joukko tervehdyksiä.

Elämässään Katri Valaa pidettiin radikaalina sanan klassillisessa mielessä, ja sitä hän olikin. Hän oli runoilija ja aatteellinen taistelija, äiti ja intellektuelli. Hänen esiintymisensä ennakoi nykyistä aikaa. Nyt hänet hautasi valtio, ja hallituksen jäsen esiintyi uurnan äärellä. Jokainen läsnä ollut kirjailija kiinnitti toiveikasta huomiota opetusministerin sijasta puhuneen sisäministeri Leinon sanoihin: älköön tästä lähtien edistyksellinen kirjailija, kansansa suurin lapsi, nähkö nälkää ja kuolko puutteeseen.

Kullakin taiteilijalla ja kullakin aikakaudella on oma riemunsa ja oma logiikkansa. Kenties on lupa toivoa, että nyt tasoitetaan eräitä polkuja, joiden kulkijat ovat tähän asti vaeltaneet varjossa ja kivikossa.

Muistotilaisuuden päätyttyä Erkki Vala kantoi sisarensa tuhkan ulos, missä sen otti vastaan Olavi Paavolainen — vanhin ystävä — ja pitkä, uurnaa seuraava kulkue lähti liikkeelle halki kaupungin.

Se oli merkittävä keväinen, toukokuinen runoilijavaellus. Pitkä kylmyyden kausi oli loppumassa. Sininen taivas kaareutui korkeana ja ikään kuin omaa lempeätä kirkkauttaan hämmästellen. Tuoksahti jo lämpimältä. Edellä kulkeva soittokunta soitti surumarsseja. Katukäytävillä jäivät monet seisomaan ja paljastivat päänsä. Uurnan kantajat vaihtuivat. Vanhin ystävä luovutti sen nykyisen kirjailijapolven edustajalle — Elvi Sinervolle. Ja hän taas edelleen. Sitä kantoivat Tyyne Maija Salminen, Lauri Viljanen, Elina Vaara, Arvo Turtiainen, Jarno Pennanen, Tapio Tapiovaara.

Katri Vala oli viime kädessä kovan todellisuuden runoilija. Hän oli niitä, jotka vihdoin lauloivat avoimin silmin. Liiken-

teen kohina — autot, raitiotievaunut, ihmistungos eivät kulkuetta häirinneet. Se oli sitä arkipäivän todellisuutta, jossa me kaikki riipumme kiinni. Runoilijat kävelivät puolituhantisessa, hitaassa saattueessa paljain päin. Siellä olivat Ruotsin kirjailijaliiton edustajat Erik Blomberg ja Arnold Ljungdahl, suomalaiset Iiris Uurto, Helvi Hämäläinen, Yrjö Kaijärvi, Ilmari Pimiä, Einari J. Vehmas, Toivo Lyy, Ragnar Ekelund, Sven Grönvall, Sirkka Selja, tuttuja ja tuntemattomia; työläisiä liittyi katuvieriltä mukaan.

Konservatoriossa nähtiin pitkien sairausvuosien jälkeen ensimmäisen kerran julkisuudessa F. E. Sillanpää. Mestari oli tahtonut tulla kunnioittamaan sisartaan Apollossa, nuorempaa sukupolvea. Eivät kaikki häntä heti tunteneetkaan. Hän oli laihtunut, ja hänellä oli tuuhea, rinnalle ulottuva patriarkan parta. Muuten olivat karakteristiset kasvot entisellään.

Vilhovuoren Marjatanmäki on komea ja avara paikka. Sinne päästään graniittiportaita, jotka ylhäällä haarautuvat kahdeksi väyläksi. Uurna peitettiin näiden väliin, jyrkkään kalliorinteeseen, todelliseen maaemon syliin. Vieressä on suuri vuokratalo, jossa Katri Vala aikanaan asui ja josta hän kirjoitti: »Suuri talo helisee kuin soittorasia, etelämeren lauluja, tanssin rytmejä, hempeitä lauluja rinnan marssien kanssa.»

Ihmiset kansoittivat portaat henkeä salpaavan tiheänä joukkona. Pingviinikallio ei olisi ollut kaukainen vertauskuva. Kurkoteltiin ylöspäin puutuvin niskoin. Seppeleiden laskijat pääsivät vaivoin lävitse. Mutta tuhannet kestivät hievahtamatta loppuun saakka.

Ohjelmaa syntyi aivan improvisoiden; soittokunnan ja kuorojen lisäksi kolme huomattavaa lausujaa esiintyi, Lullan Helo, Elli Tompuri, Ella Eronen. Paikka on luonnon muodostama näyttämöparras, katsomon taustana kohiseva Hämeentie ja kauaksi etäisyyteen aukeava Helsinginkatu. Vahinko, että kovaäänislaitteet puuttuivat. Kaikilla ei ole Jarno Pennasen kaltaista orgaania.

Uuno Kailas on laulanut tiennäyttäjistä, profeetoista, jotka haudataan kansansa sydämeen, tulevien aikojen syliin. Katri Vala eli kovan ja raskaan elämän, mutta hänen osakseen tuli tämä kohtalo. Silloin kun satojentuhansien työllään elävien ihmisten järjestöt kunnioittavat runoilijaa, lepää kulttuuri todellakin vankalla pohjalla: Katri Valaa muisti myöskin Suomen Ammattiyhdistysten keskusliitto — SAK. Kadehdittava, onnellinen runoilijanosa.

Tulipatsas, josta hiiltynyt tomu on kätketty Sörnäisten Marjatanmäkeen, ei ole palanut turhaan.

VILHO KYRÖLÄ:

IHMISEN ÄÄNI

Vasta 20-luvun lopulla alkoi maaseudun rauhaan kantautua Tulenkantajat-ryhmän värikäs ja oudon kiehtova uusi laulu, uusi runo. Koskenniemen ja Linnankosken nimien rinnalla alkoi nuorisoseurojen lausuntaohjelmistossa esiintyä sellaisia nimiä kuin Elina Vaara, Katri Vala, Yrjö Jylhä, Olavi Lauri, Lauri Viljanen, P. Mustapää. Nämä nimet olivat osittain tuttuja paikallisten sanomalehtien »kulttuuritietoisuuteen» heräävien pakinoitsijoiden sunnuntaipalstoista, joilla he koettivat virkistää alkavan pula-ajan kanssa kamppailevaa ja pakkohuutokauppojen pelossa elävää lukijakuntaansa. Tosin sattui, että esitettävän uuden runon sisin sanoma saattoi mennä »oikeaan runoon» ja loppusointuihin tottuneen yleisön korvien ohitse, ja he kyselivät hämmästyneinä toisiltaan, mitä tämä on. Mutta mielenkiinto oli joka tapauksessa herännyt, ja seuraavalta kaupunkimatkaltaan palaavan uutta runoa ihmettelevän talontytön tai -pojan matkalaukusta saattoi löytyä jokin noista ohuista kaksikymmentä tai kaksikymmentäviisi markkaa maksavista runokirjoista, joita sitten luettiin niin, etteivät lapset ja vanhukset päässeet niitä kuulemaan!

Nuorukaisena istuin kerran erään kylän kesäjuhlaansa viettävän nuorisoseuran iltamassa. Täällä esitti joku Katri Valan »Viimeiselle» runon. Lausuja on häipynyt muististani, enkä voi arvioida, oliko esitys hyvä vai huono, mutta runon mahtava paatos, sen vertauskuvien väkevyys ja loisto ja ennen kaikkea sen syvä traagillinen uhma kantautui vavahduttavana ja kiihoittavana:

Avaa nääntyvä suusi
ja huuda!
Kaikki on mennyt!
Aurinko on painunut viimeisen kerran
surkeana, sammuneena.
Maa on kukkinut viimeisen kerran.
Nauru on kuollut.

Tuntui kuin tästä olisivat puhuneet kaikki ne loppuun saakka masentuneet, kotinsa ja maansa menettäneet jäyhät, hiljaiset asukkaat, jotka sukupolvesta toiseen ovat viljelleet samoja peltoja ja vainioita ja joiden tyttäret ja pojat harhailevat nyt vieraissa kaupungeissa, tehtaissa ja likaisissa satamissa peltojaan ja kotikyläänsä ikävöiden.

Avaa nääntyvä suusi
ja huuda — ulvo!
Kaikkien niiden tuskaa,
jotka ovat edelläsi menneet.
Kaikkien niiden vihaa,
joita ei enää ole,
— — — — —
joiden tomua ja nimeä ei kukaan tunne.

Tajusin silloin: tätä runoa ei olisi voitu kirjoittaa millään muulla mitalla, ei taivuttaa sen runokuvia mihinkään muuhun muotoon. Sen ainoa oikea muoto oli vapaa mitta. Se oli Katri Valan runo. Siitä kantautui Katri Valan ääni ajan hädän ja ylellisyyden keskelle.

Näihin aikoihin Leonid Andrejewin synkän pessimistiset novellit sekä Dostojewskin syvä ja lämmin ihmissanoma kiehtoivat mieltäni erikoisesti ja suuria mestareita jäljitellen kirjoittelin kertomuksia ja novelleja joistakin tuntemistani ja mielestäni »traagillisista» henkilöistä. Mutta sitten tämän nuoruuden synkkyyden-ihannoinnin ylle tulvahti Katri Valan

runouden sanoma kuin tuuli ja aurinko johonkin pimeään ja ummehtuneeseen huoneeseen, täyttäen sen valolla, värillä, elämällä. Jos tässä yhteydessä voi puhua jostakin »kääntymyksestä», oli havahtumiseni lähinnä sitä. Katri Vala ei enää ollut nimi, vaan käsite, johon sisältyi uuden elämän tunnus: rohkeus, uhma, elämänpalvonta. Etsin uudelle suuntaukselleni sitä vastaavaa luettavaa. Näin löysin Sillanpään, Joel Lehtosen, Leinon ja tietenkin Tulenkantajat-ryhmän tuotannon, sikäli kuin saatoin sitä saada käsiini. Sillanpään ja Lehtosen kevät- ja kesäyön maisemissa väreili mielestäni tuota hienoa aistimusrikkautta ja alkuvoimaisuutta, jota useat »Kaukaisen puutarhan» runot ovat tulvillaan, aivan kuin ne olisivat nähdyt ensimmäisen luomispäivän jälkeen, ensimmäisen tuulen suhistessa »tummassa metsässä pihkaisen suitsutuksen keskellä», jolloin »aurinko nuorena ja ihastuneena kimmahti miltei yöllä esiin». Runoilija valaa suomalaisen maiseman surumielisyyden ylle pakanallista nuorta riemua ja paratiisillista loistoa. Runojen uusi muoto ja sanonnan näennäinen vaivattomuus houkuttelivat esille aikaisemmat kirjalliset »taipumukseni» ja liuska toisensa jälkeen täyttyy »hurmioituneilla luonnonnäyillä», joissa vapaa mitta viettää todellista riemuvoittoaan. Jälkeenpäin luettuina ne tietenkin paljastivat mahdottomuutensa niin logiikan lakien kuin persoonallisen sanottavansakin puolesta, mutta yhden seikan luulen silloin jo itselleni selvinneen, nimittäin vapaan mitan rytmin. En ennen »Kaukaisen puutarhan» runoja ollut lukenut mitään vapaamittaista runoutta, joten se uutuudellaan tehosi voimakkaasti ja jäi helposti mieleen. Toistin usein ajatuksissani joitakin oppimiani runoja ja havaitsin silloin niitä hallitsevan määrätyn, kiinteän rytmin, »mykän musiikin», jonka tahtiin sitten koetin sovittaa syntyvät runokuvat. »Kaukainen puutarha» ja »Sininen ovi» ovat ne kokoelmat, jotka avasivat silmäni valoon ja aurinkoon ja joista kantautui nuoruuden rytmikäs marssin kumu. »Maan laiturilla» kokoelman ylhäistä resignaatiota ja riemu-

kasta pelastuksen hurmaa tulvivat runot löysin vasta myöhemmin. Sitä ennen puhui »Paluun» julistaja, hän, jonka ääni kantautui niin profeetallisena »Kaukaisen puutarhan» »Viimeiselle» runosta, ja jonka sanoma oli nyt jään kirkasta ja tulen polttavaa. Runoilija avaa portit uuteen maahan, jossa hän tarjoaa »aamun leipää» ja julistaa »maailman aamua» uhkaavan, pimeän yön kaartuessa kaiken ylle. Suotta ei viuhu »Ihmisenpojan ruoska», suotta ei Si-Si-Dus »katsele ihmistä ja sääli häntä». »Kaukaisen puutarhan» ja »Sinisen oven» laulajasta on tullut julistaja, profeetta, ja kuitenkin hän on saapunut entistä lähemmäksi. En kenenkään toisen runoista löydä sellaista rohkeutta, eikä kenenkään toisen äänellä puhu enemmän ihminen kuin Katri Valan.

Jouluksi 1942 sain kenttäpostipaketissa Katri Valan viimeisen kokoelman »Pesäpuu palaa». Tuskin koskaan mitään kirjaa olen avannut hartaamman ja samalla järkyttävämmän tunteen vallassa kuin tätä. Muistui mieleeni ilta vuosien takaa, jolloin Katri Valan hurmiokas, katkera uhma kantautui ensi kerran kuuluviini. Muistin »Sinisen oven» kaukaiset, onnelliset laulut, »Paluun» upeat julistukset — ja nyt olivat tulleet ne päivät, joita väkevä ääni oli ennustanut. Runo runolta valtasi mieleni ylpeys ja kiitollisuus siitä, että joukossamme elää ihminen, joka kaiken teeskentelyn, valheellisuuden ja pöyhkeyden keskellä asettaa niitä vastaan aitouden, rehellisyyden ja pelottoman ihmissanomansa. Turhaan odotin ylistäviä kirjoituksia, tunnustusta. Ne arvostelut, jotka silloin onnistuin saamaan luettavakseni, olivat latteita ja mitään sanomattomia. Ei ainoakaan sanonut sitä, mitä olisi pitänyt. Ei ainoakaan hehkunut välitöntä innostusta tai reilua kiitosta. Tällöin kypsyi päätökseni kirjoittaa Katri Valalle, kiittää kaikesta siitä, mitä hänen runoutensa oli antanut tälle ikäpolvelle, itselleni. Näin sai alkunsa kirjeenvaihtomme, joka sitten jatkui suuren runoilijan kuolemaan saakka.

*

Katri Valan osaksi tuli jo hänen eläessään nuoren lyyrikkopolven — voipa sanoa koko nuoren polven — palvova ihailu. 30-luvun eräs runoantologia omistettiin Katri Valalle ja Elmer Diktoniukselle. Näin tahtoi uusi runoilijafalangi julkituoda, keitä se piti mestareinaan. Kaukonäköisimmät kriitikot sekä ennen kaikkea hänen omat kirjalliset ikätoverinsa osasivat kohottaa Katri Valan hänelle kuuluvaan asemaan. Tämä kaikki oli »köyhien rakkautta», uskollista ja kestävää kylläkin, mutta . . . Esikoiskokoelman valtion palkinnosta oli pitkä matka seuraavaan kirjalliseen apurahaan. Liian pitkä. Tämä tuskin oli surun aiheena runoilijalle, mutta oheiseen näkemykseen hän lienee oikeutettu:

»Kovasti on jälleen annettu stipendejä ja suuria. Valtion palkinnotkin upeita. Minä en koskaan satu kohdalle, kun rahoja annetaan, ehkä epäillään luonteeni turmeltuvan. Saan tietysti kauniit hautajaiset ja kiven joskus jälkeenpäin. Sanokaa minun sanoneen kun se aika tulee. — — — Minun vapaata mittaani ei anneta oikein anteeksi. Kääntykää Tekin pois siltä tieltä, jos haluatte kauan elää maan päällä ja menestyä.»

Niin, ken voi estää näkeviä silmiä näkemästä.

Ja eräässä toisessa kirjeessään hän koskettaa samaa aihetta: »On kuitenkin onni, että vapaata mittaa meillä puolustaa sellainen auktoriteetti kuin Olavi Paavolainen. Hän ymmärtää sitä ja hallitsee sitä myöskin. Useimmat vapaalla mitalla aloittaneet säikähtävät heti alkuunsa ja pakenevat ns. oikean runouden rauhoitettuun maahan (esim. Kajava, jonka vapaa mitta oli niin värikästä ja mielikuvitusrikasta). Ilahduttavimpia tapauksia viime vuosien vapaan mitan alalla on Turtiaisen 'Tie pilven alla'. Se on herkkä ja lyyrillinen, hänen runoissaan on tunnetta, mutta samalla ne ovat miehisen voimakkaita. Ja ennen kaikkea: hänellä on hallussaan rytmi. Jarno Pennasen 'Rivit' on mentaliteetiltaan hyvin lähellä vanhaa kiinalaista runoutta: kepeän leikkivää, älykästä ja yllätyksellistä. Myöskin

Otto Varhialla on kieltämättä joitakin erittäin hyviä. — — — Ehkä tutustuitte aikoinaan myöskin P. Mustapään syvästi persoonallisiin ja tyylillisesti mielenkiintoisiin kokoelmiin.»

Miten lähellä Katri Valaa, suomalaisen vapaan mitan luojaa ja mestaria, tämä hänen muotonsa oli, ilmenee useista hänen kirjeistään, joissa hän innostavasti antaa neuvojaan ja ohjeitaan, selvittää vapaan mitan sisintä olemusta, tekniikkaa ja rytmiä. Ja kun tietää, että useimmat näistä kirjeistä oli kirjoitettu sairasvuoteella kuumeen poltteessa ja jokapäiväisten huolten keskellä, ei voi kylliksi korostaa niitten arvoa. Lainaan tähän muutamia kohtia. Ehkä ne herättävät mielenkiintoa ja auttavat jotakin kamppailussa vapaan mitan tyylin ja sisällön kanssa ja sulkevat portin häneltä, joka haluaa tulla runoilijaksi vain sen tähden, että siihen löytyy niin »helppo» tie kuin vapaa mitta.

»Mielestäni vapaan mitan syvimmät, tosimmat olemukset ovat traagillisuus ja hurmio. Tosin voidaan luoda hyvää näitten väliltäkin, mutta nämä ovat kulmakivet. Ja on aiheita, joiden sisällön ilmentämiseksi vapaa mitta on ainoa oikea. Hyvää vapaamittaista runoa ei voi tehdä, sen täytyy ilmestyä. Ja mikä tärkeintä, ellei omista synnynnäistä rytmivaistoa, ei voi kirjoittaa vapaata mittaa, sillä yhtä tärkeätä kuin runon sisältö, yhtä tärkeätä — ellei tärkeämpikin — on rytmi. Se juuri antaa sisällölle veren ja elämän. — — — Minun vapaamittasääntöihini kuuluu, että esim. jokin sana voi olla yksinään vain silloin, jos sitä tahtoo erikoisesti korostaa, jos sillä yksinään on painava merkitys. Usein luulee joku hallitsevansa vapaan mitan sanoja sinne tänne heittelemällä ja muovaamalla katkonaisia rivejä ja lauseita järjettömistä, sekavista ajatuksista. Ei, kyllä meidän vapaa mittamme on paljon vaikeammin omistettavissa (vaikka runouden tuntijat vakuuttavatkin toista, mutta älkää uskoko heitä).»

Ei ole ihme, jos runoilija, jonka luomistyötä hallitsevat hänen itsensä laatimat, näin ankarat, tinkimättömät lait, ei täytäkään kokoelmillaan »runouden tuntijain» kirjahyllyjä.

Sen sijaan yksi nide hänen teoksiaan runouden ystäväin käsissä vastaa heille kirjahyllyllistä helposti luotua runoutta.

Usein Katri Vala selostaa ja esittelee kirjeissään nykyaikaisen runouden parhaimpia tuotteita, joista täällä ehkä tiedettiin vain suppeissa, kirjallisissa piireissä. Hänen omintakeinen näkemyksensä ja kirkas älynsä hioo näistä erinomaisia, pieniä esseitä. Ennen kaikkea moderni ruotsalainen- ja amerikkalainen lyriikka olivat hänelle läheisiä. Silloin tällöin hän lähettää näistä näytteitä suomennoksina. Eräästä tällaisesta kirjeestä seuraava lainaus:

»Lähettämäni Johnsonin kirja 'Tällaista on elämäsi' on samaa omaelämäkerrallista sarjaa kuin jo lukemanne 'Älä katso taaksesi'. Kysyitte Artur Lundkvistia? Hän on vain viime aikoina liiaksi rakastunut taitoonsa luoda mitä ihmeellisimpiä kuvia, niin että hän kasaa niitä päällekkäin, runoihin ei jää mitään ilmaa, ei perspektiiviä, vaikuttavat tukehduttavilta, mutta kyllä sentään hyvin mielenkiintoisilta. Erääseen Tulenkantajain numeroon käänsin erään tällaisen runon. Lundkvist on hyvin ansiokas amerikkalaisen kirjallisuuden esittelijä. Merkillisen kasvukykyisiä muuten nuo ruotsalaiset ns. proletaarit. Hehän oppivat nopeasti hallitsemaan melkein kaikkia sivistyksen aloja. Eyvind Johnsonin tunnen persoonallisesti, hän on hieno, herkkä ja hyvä ihminen, loistava, hienostunut äly. Hänen viimeiset suuret romaaninsa 'Gruppen Krilon' ja 'Krilons resa' ovat saaneet loistavat arvostelut, mutta huononlaisen myyntimenestyksen, ovat liian filosofoivia. — — — Satuitteko Tulenkantajista joskus lukemaan käännöksiä luonnonkansojen runoista? Niitä on ilmestynyt ruotsiksi aika iso valikoima 'Stigen och regnbågen'. Lähetän tässä teille tilapäiskäännöksenä 'Kalastajan lesken valituksen', se on kotoisin Sumatralta, Batakista:

Menit pienessä veneessä yli suuren veden
istuimenasi palmunlehdenvarsi
ja pyydystit suuria kaloja

ruoaksi rikkaille miehille,
niiden vatsoille, jotka eivät tahdo kuolla.
Sinun sormesi eivät saaneet koskaan levätä,
sinä laskit suuren verkon
ja liinaisen verkon suureen veteen,
jonka yli ei voi uida.
Säälittävä olen minä,
puolisoni jättämä,
olen kuin kuihtunut kaisla.

Sekä intiaanipäällikkö Pitkän Keihään 'Kuolinlaulu' (Pohjois-Amerikasta):

Oi, katso Pitkää Keihästä!
Sinä tunsit Pitkän Keihään!
Aurinko, kuu, päivä, yö
kertokaa minulle, onko totta se elämä,
jonka olen elänyt,
kertokaa minulle, onko totta se kuolema,
jonka olen kuollut.

Oi, pilvet pakenevat oveltani.
Tie ulkopuolella ei synkkene enää.
Minä näen — ymmärrän:
Ei elämää suoda, ei kuolemaa myöskään.
Tähtien tiellä tulen vaeltamaan.

Olkoon onni edessäni,
rakkaus takanani,
kun tähtien tietä eteenpäin vaellan.

— — —Nämä ruotsalaiset käännökset on tehnyt nuori suomenruotsalainen runoilija Christer Lind, joka kuoli Ruotsissa Söderbyn sairaalassa vähän tuloni jälkeen sinne. Näistä runoista on olemassa hyvin laaja ja hyvä saksalainen kokoelma, jota valitettavasti en kuitenkaan omista, kaupungin kirjastosta olen sitä lainaillut. Luetteko ruotsia? Silloin voisin lähettää teille aina yhtä ja toista.»

Hän seuraa myöskin kiinteästi kotimaan kulttuurielämää ja lausuu siitä mielipiteensä hänelle ominaisella ja persoonalli-

sella tavalla. »Totta on, että aikakauslehtiemme taso nykyään on kovin lattea, älymystöön kuuluva ei saa niistä paljoa virkistystä. Radio on melkein samanlainen musiikkia lukuunottamatta. Ravinnon puutetta silläkin alalla. Merkillistä muuten, että lukutaidottomilla kansoilla, meidänkin kansallamme aikoinaan, on ollut parempi maku esityksiinsä nähden: Kalevala, Kanteletar. Kansansivistyksessä on jokin vika, sitä hoidetaan väärin.»

Ajoittain koti-ikävä ja yhäti pitkittyvä sairaus masentavat runoilijan mieltä, mutta eivät koskaan taita kärkeä hienoisen satiirin ja huumorin värittämiltä ajatuksilta:

»Minä makaan täällä ja ikävöin kotimaahani, mutta sen kovissa olosuhteissa tuskin jaksaisin nyt, olisin vain tiellä. Minä en ole pahasti sairas, mutta en näy paranevankaan. Ehdottavat leikkauksia minulle, otettaisiin joukko kylkiluita pois, mutta tähän mennessä en ole halunnut niistä luopua . . .»

Ja keväällä 1943 runoilija kaikista ystäviensä varoituksista huolimatta palaa kotimaahansa, jossa hänet lausuu tervetulleeksi yksinäisyys ja huolet. »On kovin yksinäistä, ystäväni ovat hajaantuneet tai istuvat vankiloissa, ei edes mieheni ollut päässyt kotiin niinkuin toivoin. Huomaan olevani yksinäisempi kuin vieraalla maalla, jossa aina joku tuli tervehtimään.»

Nyt vihdoinkin olisi ollut korkea aika kirjallisten apurahojen tai muun tuen myöntämiselle. Tätä kotimaassaan viimeistä kevättään ja kesäänsä viettävää maan ja auringon palvojaa ympäröi tänä aikana kylmä ja tihkuinen syksy. Tosin myöhemmin syksyllä oli suurena apuna Söderströmin Säätiön myöntämä apuraha, mutta sehän yksistään ei voinut merkitä paljoakaan. Saapuu syksy. »Tänään on surullinen, harmaa päivä, puut ovat jokseenkin paljaat. Ennen nuoruudessani syksy oli parasta aikaani, kirjoitin silloin parhaiten, olin voimakas kesän auringon jälkeen, odotin rauhallisesti talvea. Nyt pelkään kylmää, kuumeinen ruumiini palelee aivan tuskallisesti, rahat eivät riitä turkkiin.»

Samana syksynä ilmestynyt ruotsinkielinen valikoima Katri Valan runoja saa Ruotsissa ihastuneen vastaanoton. Tämä tulee kuin lahjana runoilijan jouluun. Hän kirjoittaa: »Ihmiset ovat kyllä muistaneet minua joulun aikaan, lahjoja tuli läheltä ja kaukaa. Paras lahja lienee se, että runoni ovat Ruotsissa saavuttaneet loistavat arvostelut. Meikäläiset lehdet eivät kuitenkaan hiisku sanaakaan.»

Tilanpuutteen vuoksi — luultavasti!

Tänä kotimaassaan oleskelunsa aikana kesän, syksyn ja talven kuluessa sairas runoilija kärsii kipeästi myös maansa kohtaloitten mukana. Sodan koko mielettömyys näyttäytyy alastomana pommitettujen kaupunkien tuhossa, silpoutuneitten lasten ja syyttömien ihmisten kuolemassa. Hän, ihmisen ja elämän rakastaja, näki edellisen raivokkaana tuhoavan jälkimmäistä. Pesäpuu palaa, mutta runoilija ei peitä kasvojansa, hän »huutaa taistelun kovan laulun»: »Pidän syyllisenä kärsimyksiin jokaista, joka ei ole vastustanut niitä voimia, jotka veivät sotaan jokaisen kansan. — — — Olen oppinut itsekseni kiroilemaan! kiroan tätä ilottomuutta, kovuutta, vaivalloisuutta ja omien voimien heikkoutta. Joskus tuntuu, niinkuin ei enää eläisi ihmisten parissa, vaan susilauman, joka syö heikompansa. — 'Ihmisillä on ollut liian mukavaa!' Oi, kuinka inhoan noita jaarittelijoita, joilla on sikolätti ja helvetti ja orjuus elämänihanteina. Enemmän mukavuutta, enemmän valoa, enemmän iloa ja hyväntahtoisuutta tarvitaan maailmassa!»

Kevääseen mennessä runoilijan voimat heikkenevät yhä ja hänen ystävänsä — etenkin Ruotsissa — ovat huolestuneita. Hän kirjoittaa saaneensa kutsun Ruotsiin ja jonkin ajan kuluttua kirjoittaa sieltä: »Ruotsalaiset ovat kyllä herttaisia ihmisiä, tulen aina olemaan heidän ystävänsä. Kotimaassa oli mahdotonta saada hoitoa, ymmärrän sen sota-ajasta johtuvaksi. Mutta en koskaan rauhankaan aikana saanut hoitoa maksuttomasti, kuten täällä. Enkä oikein ole jaksanut sulattaa sakkoja siitä, etten tietämättömyydessäni ollut ilmoittautunut työpalveluun.»

Mutta onpa hänellä aihetta iloonkin:

»Suomalaiset kansansadut, jotka käänsin viime oleskeluni aikana täällä, ovat ilmestyneet. Oikein kaunis kirja, Tapiovaaran kuvitus. Niitä luetaan radiossa täällä ja useat huomattavat arvostelijat ovat luvanneet kirjoittaa. — — — Tällä kertaa olen kaukana Etelä-Ruotsissa. En tapaa sukulaisia enkä tuttavia lainkaan ja se on ikävää. Potilaat ovat smålantilaisia ja puhuvat murretta, jota minun on vaikea ymmärtää. Lisäksi he sinuttelevat toisiaan ja se on aika outoa, vaikka niinhän karjalaisetkin tekevät.»

Mutta kevät on sielläkin kevät. »Pöydälleni on ilmestynyt sinivuokkoja ja västäräkki on kurkistellut ikkunasta näkyvältä katolta huoneeseeni . . .»

Ja hänen viimeisestä kirjeestään: ». . . Eräänä yönä olin unissani minulle niin tutussa Ilomantsissa. Lepäsin erään tien ohessa, sillä en jaksanut kulkea enää. Tietä pitkin tuli joku sotilas ja hänen tultuaan lähemmäksi huomasin, että hänen kaulassaan oli pitkä haava, josta vuoti verta, sitä oli valunut asetakin kaulukselleikin. Hän koetti painaa kättään haavan päälle, mutta verta tihkui sormien lomitse. Yritin puhutella häntä, että olisin voinut jotenkin auttaa, mutta hän ei pysähtynyt. Reppuun kiinnitetystä nimilapusta loisti suurin kirjaimin Teidän nimenne. Jostakin alkoi kuulua pommikoneiden jyrinää ja minut valtasi hyytävä kauhu. Etäämmällä näin seisovan veljeni Erkin ja Paavolaisen. Huusin heitä kaikin voimin viemään minut kotiin . . . Heräsin sitten omaan huutooni. Ei kai Teille ole sattunut mitään ikävää?»

Jonkin ajan kuluttua tästä kirjeestä kevät vei laulajansa kotiin. »Sieltä soi hänen helmeilevä laulunsa yli kirkastuvan maan.»

Kiitos siitä, Katri Vala!

OLOF LAGERCRANTZ:

TRE BREV FRÅN KATRI VALA

Jag har denna stilla sommarkväll, mer än ett år sedan Katri Valas död, tagit fram de brev, som jag mottagit av henne. Fiskmåsarna kretsar över Stockholms ström som de gjorde den dag för många år sedan, då jag först träffade henne och vi en stund promenerade utmed kajerna. Jag minns att hon smålog en smula ironiskt då jag visade henne kungliga slottet. Fiskmåsarna tycktes intressera henne mer. Sista gången jag såg henne var förra våren. Hon steg i land vid Finlandskajen. Hon var böjd och grå i ansiktet. Hon andades tungt bara efter några steg och hon rörde sig så långsamt. Hon fick ett rum på Hotel Reisen medan hon väntade på att få fara till det sanatorium, där hon skulle dö. Fönstret i hennes rum vätte ut mot en gränd, men böjde man sig en smula fram såg man ett stycke av Saltsjön och måsarna som svävade över fartygens skorstenar.

De brev jag fått av Katri Vala är inte många, men alla är de mycket karakteristiska för hennes personlighet. Ett är daterat Söderby lungsanatorium 6 april 1943. Hon längtar hem. Överläkaren vill operera hennes revben. »Vet inte, jag är rädd», skriver hon. »Det är en barbarisk metod.» Hon var ju inte rädd i vanlig mening. Hon var ju en mycket modig människa, som vågade gå mot strömmen. Men hon hatade

våldet i alla dess former och till och med en operation tycktes henne som ett slags våld. Hon talade ofta med mig om revbensoperationer. Som gammal tuberkulospatient hade jag en viss erfarenhet. Jag fick det intrycket att hon var mera rädd för en läkares ingrepp i hennes kropp än för döden. Hon har ju också i en av sina dikter talat i så försonande ord om döden. Och en gång skrev hon till mig att hon förstod att man dog på sanatorier, ty då kom man i alla fall under sin sista färd ut i den natur, som man på sjukhuset var utestängd från.

Jag har ett annat brev som visar en annan sida av hennes väsen. Det är skrivet ett par månader senare. Hon har kommit hem till Finland. Hon reste trots läkarens avrådan. Hon ville hem för att träffa sin man, som hon hoppades skulle komma ut ur fängelset. Hon skriver till mig den andra juni. Det blir ett poem, en naturdikt med all den mjuka kvinnlighet och det behag som kännetecknar hennes konst. Hon skriver med blyerts ute i skogen. — »Nu har jag bäddat det skönt i skogen nära villan där vi bor, ligger bland unga granar, som är fulla av nytt mjukt barr, som ekorren tycker så mycket om. En gök satte sig alldeles i tallen bredvid mig och en liten bofink har kretsat omkring mig, kanske han har en lycklig familj alldeles i närheten. Ett par barn for just förbi med lamm, där var tre alldeles små, som bräker med rörande barnslig röst så fort de har blivit litet efter. Skönt är det i nordens sommar, den enda tiden som är värt att leva.» — Det är en idyll. Scenen är nästan pastoral. Hur sjuk och olycklig hon vid denna tid var, därom finns det intet som vittnar. Men den mörka bakgrunden, landets och hennes eget förtvivlade läge, finns där ändå och ger tavlan större intensitet och renare ljus. På samma sätt är det väl med hennes naturdikter i övrigt. Hon fick kämpa sig fram till naturen. De ögonblick hon kunde unna sig att vila idyllen var korta och dyrköpta. Därför står det också sådant skimmer kring dem.

Katri Valas sista brev till mig fick jag först efter hennes

död. Det är daterat Eksjö den 25 maj 1944 och det blev aldrig avslutat. Jag avtrycker det här i sin helhet:

»Kära Olof Lagercrantz. Tack för brevet och tidskriften 'Samtid och Framtid'. Båda gladde mig mycket, tidskriften är riktigt bra och intressant. Jag fick av Ragna Ljungdell januarinumret av den. Någon artikel av mig kan knappast komma i fråga. Jag kan inte skriva någonting. Tack för äran. Jag tyckte mycket om artikeln 'Skall bara Tyskland straffas och uppfostras' (månde rubriken blev rätt?). I det här sammanhanget kommer jag ihåg, hur en fint bildad tysk, som kände finska förhållanden, sade: 'I Finland finns det relativt mera nazis än i Tyskland.' Jag undrar, hur stark demokratin skulle ha varit i Sverige under vissa förhållanden.

Jag har varit så road av Tanner och hans rösträtt för 21-åringar. Vem röstar i Finland? En tom gest. Och skrytet med Finlands ekonomi! Han kan nog! Likaså har det roat mig att Sveriges socialdemokrater, som i sina tidningar hjälpte Tanner & company i deras hetsjakt mot sexlingarna, nu ber amnesti för dem. Det är ju vackert i alla fall att man kan utvecklas.

Förlåt mig, kanske har jag sett så litet svenska tidningar, men jag har inte kunnat upptäcka någon nämnvärd kritik mot Finland. Mig skulle sådant icke såra efter allt kritiklöst lovsjungande i den finska pressen. Den enda artikel, som skulle anses 'hutlös', var Erik Blombergs i 'Kulturfronten'. Men jag njöt av den. Så sant, så sant! — Är jag förfärlig? När mitt folk är så olyckligt. Men det är just i mitt folks vägnar som jag är ilsken mot alla dessa, som har nedtystat varje kritik, kastat i fängelset varenda en, som försökt varna. — Ja, jag blir visst litet patetisk.

I går fick jag första brevet från min man, också den 20 dagar gammal. Han tänker bara på möjligheterna att komma ut, kunna komma över till Sverige. Men det är ju omöjligt. Han får bröd, potatis och litet strömming och med den maten

skall han göra tungt kroppsarbete. Hans strafftid borde egentligen snart vara slut, men det ser inte ut att han skall slippa till den s.k. friheten. Han tycks tro, att jag kunde på något sätt hjälpa honom. Det kan jag väl inte. Jag är så olycklig när jag tänker på allt som händer i Finland.

Jag är väl skyldig någonslags 'hälsorapport' eftersom jag är Er skyddsling. Jag har ökat 1 1/2 kg allt som allt och sänkan har hoppat från 72 till 46. Tempen är dålig, i dag 38.5 (kanske litet förkyld). Under de vackra dagarna fick jag gå ut och se litet på våren, men nu har det varit kallt igen och jag har varit så andfådd att jag knappast kan röra mig. Jag får kanske rummet ensam. Min rumskamrat, som har sovit utmärkt nästan 2 månader i mitt sällskap, har nu upptäckt, att jag klagar i sömnen och hon kan inte sova, därför flyttas jag bort. Det är ju bara bra. Då kan jag kanske arbeta litet.

Mauri är fortfarande hos Hoffmans och går i skolan. Karin Hoffman var här ett par dagar. Hon känner överläkaren. Det var riktigt roligt. Jag måste nog säga, att jag beundrar hennes livsmod.»

Här slutar detta brev, som kanske var det sista Katri Vala skrev. Även om det delvis innehåller tillfälliga och mindre viktiga ting har jag dock velat medtaga det här i dess helhet. Dess ton är bittrare och hårdare än de andra brev jag mottagit av henne. Hon var ju mycket sjuk. I det häfte av Samtid och Framtid som jag sänt henne hade jag skrivit en artikel om Finland och där särskilt vänt mig mot dem som inte ville förstå Finlands svåra och komplicerade läge. Min artikel skilde sig alltså på avgörande punkter från Erik Blombergs som Katri Vala betecknar som hutlös med citationstecken. Delvis får Katri Valas brev betraktas som en replik på min artikel. Det är en vädjan till mig att se med klarare ögon, och det är ett gripande vittnesbörd om den lidelsefulla stridbarheten i hennes väsen.

Katri Vala var en av de ädlaste och största människor jag

mött. Det låg nära till hands vid hennes död att tänka på vår svenska diktarinna Karin Boye. De liknade varandra. Deras väsen hade samma ödmjuka och rena grundton. De var båda flammande i striden och storslaget djärva i sin lyrik och de hade samma milda och försonliga ögon. Även vi svenska vänner och kolleger sörjde djupt vid hennes bår. Vi kände att vi förlorat något av det bästa i vårt liv. Vi är glada att hennes dikt blir bestående. Åren kommer att göra den än skönare och meningsfullare.

Stockholm juni 1945.

PENTTI LAHTI:

MUUTAMIA KOSKETUSKOHTIANI KATRI VALAAN JA HÄNEN RUNOUTEENSA

Vuoden 1932 syystalvella rupesin kiihkeästi harrastamaan runoutta. Oli pula-aika, enkä ole koskaan omistanut linnaa Caprilla, saatikka sitten silloin, joten runoteosten menekki ei minun harrastuksestani sanottavasti lisääntynyt. Muutamalla markalla hankin sentään alennusmyynnistä Uuno Kailaan esikoisen »Tuuli ja tähkä» sekä Einari Vuorelan kokoelman »Silkkikauppias». Kerran minulla oli niin paljon rahaa, että pääsin myös Kailaan »Uni ja kuolema» opuksen omistajaksi. Myöhemmin sen vei antikvariaatti. Mutta se on toinen juttu.

Sanoma- ja aikakauslehtiä aina sai sentään jostakin käsiinsä. Niistä tutustuin myös ensi kerran Katri Valan runouteen, jonka varaukseton ihailija olen siitä lähtien ollut.

Harrastin myös lausuntaa ja esiinnyin vähän väliä kotipaikkakuntani työväenjärjestöjen iltamissa. Innokkaana urheilijana toimin myös hyvin aktiivisesti paikallisessa TUL:n urheiluseurassa Himangan Iskussa. Kevättalvella 1933 seuramme järjesti ohjelmallisen iltaman, jossa minun piti lausua. Olin valinnut esitettäväkseni edellisenä jouluna Työväen Joulualbumissa olleen Katri Valan seuraavan runon, jota ei ole julkaistu missään hänen kokoelmassaan:

UHRIJUHLA

Ihmiset, ihmiset,
niinkuin villien verinen juhla
tultasuitsevan hirviön äärellä
on kansojen sota!
Nuorta lihaa, nuorta lihaa
vaatii Jumala ja isänmaa.

Niinkuin lapset Molokin edessä
seisovat miljoonat nuorukaiset
sodan kauhujen edessä.
Uhrit, uhrit,
mikään ei pelasta enää!
Teillä ei ole elämää, tulevaisuutta,
työnne on hävitys ja murha.
Musiikin soidessa viedään teidät
pappien siunaamana
lepytysuhreiksi salaperäisille hirviöille.

Ihmiset, ihmiset,
kentiltä huutaa poikainne veri:
miksi synnytitte meidät,
miksi vaalitte meitä,
miksi saimme elämän vain kuollaksemme?
Onko isänmaa lapsensa surmaava äiti,
vaatiiko Jumala ihmisen verta?

Ne olivat pakanallisia, maanpetoksellisia sanoja 30-luvun alussa, jolloin lapualaiskausi oli pahimmillaan ja suomalainen kansalliskiihko korkeimmillaan. Sekä paikkakunnan poliisi että piirin silloinen nimismies olivat molemmat kiihkeitä lapuanliikkeen kannattajia. Molemmat olivat tuona iltana työväentalolla ohjelmansuoritustamme seuraamassa, ja näin esittäessäni hyvin heidän ilmeistään, mitä he runosta arvelivat.

Iltama sujui kuitenkin välikohtauksitta. Mutta kesällä samana vuonna urheiluseuraamme vastaan nostettiin lakkauttamissyyte, ja kihlakunnanoikeus tietysti antoi ilman muuta lakkauttavan tuomion.

En ollut läsnä oikeudenistunnossa, sillä olin silloin jo poissa paikkakunalta eräässä toisessa maalaispitäjässä »leipää tekemässä». Mutta setäni, seuran puheenjohtaja, kertoi minulle myöhemmin, että oikeuden pöytäkirjoihin oli tehty eräänä lakkauttamisen syynä merkintä, että seuran jäsen Pentti Lahti oli lausunut sen iltamassa epäisänmaallisen, maanpetoksellisen runon. En voi luonnollisesti mennä vannomaan, että sanamuoto oli juuri tällainen, koska en itse ollut oikeudessa läsnä, mutta tuo ajatus oli merkintään kuitenkin sisältynyt. Ja joka tapauksessa oli kysymyksessä juuri tuo Katri Valan runo. Olin ja olen siitä yhä aivan varma, sillä niihin aikoihin en esiintynyt muuta kertaa lausujana urheiluseuramme iltamissa, vaikka kylläkin muissa ohjelmansuoritustehtävissä.

Sellainen oli ensimmäinen kouriintuntuva kosketukseni Katri Valan runouteen. Nyt, kun kilvan lausutaan Katri Valan tuotannosta niitä tunnustuksen sanoja, jotka häneltä hänen eläessään kiellettiin, tapaus tuntuu tyrmistyttävän räikeältä: työväen urheiluseuran eräänä lakkauttamisen syynä merkitään maalaiskihlakunnanoikeuden pöytäkirjoihin se seikka, että muudan seuran jäsen on lausunut maansa suurimpiin lyyrikoihin kuuluvan runoilijan runon! Mutta 30-luvulla tuollaiset tapaukset eivät olleet harvinaisia Suomessa. Eikä tässä tapauksessa tarvitse erikoisesti asettaa häpeäpaaluun kihlakunnanoikeutta. Itse asiassahan taantumuksellinen sivistyneistömme, jonka käsissä maamme kulttuurielämän johto koko 30-luvun oli, suhtautui Katri Valan yhteiskunnalliseen runouteen aivan samalla tavoin kuin tuo maalaisoikeus.

Usein jälkeenpäin muistaessani tuota runoa kaaokseen joutuneessa maailmassa olen ajatellut kuinka järkyttävän ennustajan näkemyksen se sisälsi. Se oli näkijän, ihmisen rakastajan, tuskallinen, kumea varoitushuuto sekasorron lähestyessä. Ehkäpä se on osaltaan vaikuttanut siihen, että Katri Valan hahmo on mielessäni väikkynyt ennen muuta ennustajana, tulevien kohtaloiden ja aikojen julistajana. Tuota vaikutelmaa ovat vahvistaneet ne suhteellisen harvat kerrat, mitkä olen ollut häneen henkilökohtaisessa kosketuksessa. Jo ensi kerran kirjailijaryhmä Kiilan matineassa Helsingin kirjatyöntekijäin talolla keväällä 1938 nähdessäni hänet näyttämön lavalla ja kuunnellessani hänen matalaa, sisäistä hehkua ja jännitystä väreilevää ääntään hänen lausuessaan omia runojaan, ajattelin: tietäjänaisen kasvot, tietäjänaisen ääni. Ja minä tunsin jälleen, niinkuin usein ennen hänen runojaan lukiessani: hän on minulle oikea profeetta, hän on kansansa oikea tietäjä.

Talvella 1938—39 tulin Tulenkantajat-lehteen ensin vakinaiseksi avustajaksi ja sitten apulaistoimittajaksi. Tuona aikana tapasin Katri Valan muutamia kertoja, joskin hän kävi toimituksessa vain harvoin, vaikka toimittikin lehden kirjallista liitettä ja suomensi siihen runoja sekä kirjoitti pakinoita. Myös kirjailijaryhmä Kiilan kokouksiin hän otti osaa, ja ainakin kerran pidimme kokouksemme hänen Käpylässä sijaitsevassa asunnossaan. Noista tapaamisista Katri Vala on jäänyt mieleeni älykkäänä, rauhallisena keskustelijana, jonka kannanotot olivat aina harkittuja. Mitä hän oli, sitä hän oli älyn ja tunteen yhteisestä, sopusointuisesta vakaumuksesta. Mutta samalla hänen ympärillään oli aina myös traagillisuuden, näkijän, tietäjänaisen atmosfääri. Minä olin vain vähäpätöinen, vaitelias sivustakatsoja, mutta ehkä juuri siksi aistin tuon atmosfäärin niin voimakkaasti.

*

Keväällä 1944 olin Kannaksella ja kuulin sattumalta radiosta uutisen, jossa tiedoitettiin runoilijan kuolemasta. En ollut kuullut hänestä pitkiin vuosiin mitään; sota oli katkaissut kaikki yhteydet entisiin ystäviini ja hengenheimolaisiini. En ollut tietänyt hänen sairautensa kehittyneen niin pitkälle; sitä järkyttävämmältä kuolinviesti minusta tuntui. Henkilökohtainen kosketukseni Katri Valaan oli jäänyt vähäi-

seksi, mutta hän oli kuitenkin ehtinyt tehdä minuun yhtä syvän vaikutuksen ihmisenä kuin runoilijanakin. Ja nyt sain havaita, että tuo viesti repäisi minut hereille sodan aiheuttamasta tylsyydentilasta rajummin kuin ehkä mikään muu tapaus sitä ennen. Kirjoitin muodottoman, kaaosmaisen kuohuvan runon, ja lähetin sen kiihtymystilassani Tulevaisuus-lehteenkin, jossa se julkaistiin. Jälkeenpäin häpesin runoa ja ajattelin, ettei se kaikessa muodottomuudessaan ollut kyllin arvokas kunnianteko suurelle päivätyönsä päättäneelle runoilijalle. Mutta seisoessani Marjatanmäen juurella sinä päivänä, jolloin Katri Valan tuhka kätkettiin kotimaan, köyhien ihmisten kaupunginosan multaan, tiesin ettei runossani ollut mitään häpeämistä. Meillä, jotka emme häpeä tunnustaa olevamme tovereita, samaa lihaa ja verta yhteiskunnan alimmilla porrasaskelmilla elävien ihmisten kanssa, on oikeus olla muodoton. Kuinka sanookaan Katri Vala mahtavassa runossaan »Laulumme»:

Kumea on laulumme, rajuilmasta raskas.
Kuinka voisimme laulaa pilven rusoreunasta,
me, jotka pimeässä
murramme tietä elämään?

Kuulimme vapaan meren kohinan,
kuulimme väkeväin lintujen kutsuhuudon,
siipensä tahtoivat sydämemme nostaa.
Lakkaamatta iski Muodoton meitä.

Siksi en häpeä vielä kerran julkaista runoa, jonka kirjoitin Katri Valan kuolinviestin saapumisiltana rintaman liepeillä Kannaksella etäisen, suurta kevätmyrskyä ennustavan tykkienjyrinän säestämänä:

PALAAVALLE

Kuinka nopeasti kynttilät palavat!
Ylhäällä hurmion, alhaalla tuskan liekki,
ihmisen kärsimyslaulun uhrisauhu
taivaalle kohoten,
maahan kaivaten,
ihmistä kutsuen,
kiroten,
siunaten —
uhallakin!

Olla äiti kirotussa maailmassa,
laulaja tuhoutuvassa viidakossa,
kauheimmassa yössä —
jumalten julmuus on rajaton!
Kerran pakeni lintu hätäisin siivenlyönnein —
kerran palasi se takaisin
uljaana,
kuolemattomana —
kuolemaan,
laulamaan rohkeutta heille,
joiden aina oli kuolemalla kuoltava,
että hedelmättömät saisivat elää,
että elämän turmelijat menestyisivät.

Kuolettavaa on nähdä vääryys.
Moni puhkaisi itse silmänsä
sokeana laulaen,
muruja kurjilta pöydiltä kerjäten.
Uljasta on elää,
uljainta taistella
tappion tietäen
aseettomin käsin,
vertavuotavin sydämin.
Mutta katso:
hiileksi he muuttuvat,
soihduksi,
tulenpatsaaksi —
elämän he antavat
kuolemaan vihityille!

Palaa, väsynyt, raadeltu lintu,
palaa vielä kerran,
maasta, maan syliin.
Yhä roihuavat pesäpuut —
mutta niiden kivunsäihkyvät liekit
valaisevat tietämme kauhujen metsästä
ihmistuskan Punaisen meren,
vihan ja epäluulon Siinain halki
Jordanin kaivatuille rannoille.

Katri Valan tomu on palannut hänen rakastamansa synnyinmaan multaan, hänen rakastamiensa köyhien ihmisten kaupunginosaan. Hänen laulunsa tulee elämään kansan sydämessä. Hänen runonsa tietäjänsauva viittoo tietä maahan, jonka korkein kunnia on rakentavassa rauhantyössä, vapaudessa, veljeydessä ja kulttuurissa, ja jossa ihmisyyden runoilijain silmiä ei puhkaista eivätkä heidän laulujensa laulajat joudu taantumuksellisten tuomioistuimien pöytäkirjoihin »isänmaattomina maanpettureina».

VIHTORI LAURILA:

LYYRIKON JA TAISTELIJAN TIE

»Paluu» kokoelmansa runossa »Maanpakolaiset» Katri Vala on näyttänyt oman sielullisen kehityksensä ääripiirteet v. 1934 varhaisemmalta ajalta ja tilittänyt sen muutamissa ytimekkäissä riveissä:

Astuin maailmaan varmoin askelin
ottaakseni omakseni maan ja auringon
ja äitini elämän tuoksuvan leivän.

Suurin piirtein samaan tapaan on moni muu aloittanut tietoisen vaelluksensa, eikä myöskään ole tavatonta, että nuoruuden itsevarmuus ja epämääräinen maailman valloitushalu joutuvat ristiriitaan elämän kanssa, joskaan ei aina runoilijan kokemaan suuntaan:

Mutta perintöruhtinasvarmuuteni
tallattiin rauta-anturoilla,
edessäni nauroi valloittaja-saalistajan
ihmissyöjäkita.

Runoilija toisin sanoen on saanut »elämän tuoksuvan leivän» sijasta tuntea nuorena itsetunnossaan elämän rautaisen otteen, ja hänen suurentava mielikuvituksensa on personoinut vastuksen petomaiseksi saalistajaksi ja ihmissyöjäksi. Tuleva tutkimus osoittakoon, mitä kaikkea puristavaa tosiasiallisesti

sisältyi hänen elämässään näihin varhaisnuoruuden aikoihin, jotka ilmeisesti ovat olleet hänen kehitykselleen ratkaisevia. V:n 1934 sielunhistoriallinen tilitys tekee tiettäväksi, että säikähtäneen tahattomana pelastimena on ollut romanttinen pako:

Pakenin,
unen nopealla purrella pakenin
kaukaiseen seutuun,
kukkien ja haltiain maahan.

Jos seuraa »Kaukaisesta puutarhasta» ja »Sinisestä ovesta» tätä pakoa, niin huomaa pian sen tumman sielullisen taustan, mitä vasten edellisen kokoelman luonnonnäyt ja satufantasiat vaikuttavat värikkäältä kimpulta sinne tänne sinkoutuneita vapautuneita ajatuksia: se on taistelua kauhumielteiden ja elämänkammon takaa, sielullisena vastapainonaan voimakas luonnon- ja auringonpalvonta sekä elämänjano. Myöhemmässä kokoelmassa eroottinen sävel on vahvistunut, ja koko sikermää huuhtoo auringonläheinen, lähes troopillinen lämpöaalto, joka virratessaan eksotiikan alueilta on samalla poispyyhkinyt aikaisemmat tuskamielteet. Runoilijan kasvaessa sensuelleissa kokemuksissa hänen pakanallinen luonnonhurmionsa on tällöin vaihtumassa näynomaisesta elämyksenomaiseksi ja hän on lähestymässä täyttä kesää, mikäli rajoitutaan yksilöllisen ulottuvaisuuden piiriin — ja siihenhän Katri Vala runoilijana 1920-luvulla rajoittui paetessaan »maata», sen vallan- ja saaliinhimoisia kasvoja, sen turhaa kunniaa ja sydämetöntä taistelua, sen mieletöntä elämänkiihkoa ilman itsensätuntemusta.

Romanttinen pako tietää pakenijan yksinäistymistä, ja niinpä Katri Valan runous »kukkien ja haltiain» vuosina ei tuonut julki ihmistä suhteessa ihmisiin ja elämäntaisteluun muuten kuin tajuamalla ihmiskunnan yhteiskohtalon (»Viimeiselle», »Virta» ym.) tai ohimennen vihjaamalla, miten »ihminen loi paljon rumaa ja tyhmää, yhteiskuntia ja sotalaitoksia» (»Jumala ja minä»). Arvostelevan älyn hereilläolosta hänellä nimenomaan elämänkatsomuksellisten ratkaisujen suhteen ei ole kuitenkaan mitään epäilyksiä, ja vaikka hänen suuntansa ei vielä 1920-luvun alkupuolella ollut kyllin kiteytynyt päästäkseen heti ilmoille runoudessa, hänen älyn ryydittämä kapinallinen paatoksensa kyti oloissa, joissa hän joutui elämään. Niinpä tämän kirjoittaja muistaa, miten Katri Vala juurivalmistuneena kansakoulunopettajana 1920-luvun alussa, ehkä 1922, suuntasi arvostelevia sanoja silloisen asuinpaikkansa Kuopion ylenmääräistä materialismia vastaan jossakin niistä Nuoren Voiman Liiton sekakerhon kokouksista, joita NVL:oon liittyneet Kuopion lyseolaiset ja yhteiskoululaiset — luvultaan kourallinen — silloin tällöin pidimme kaupungin tunnelmallisessa museorakennuksessa. Lienee syytä lisätä, että hän oli saanut paikan läheisessä Vaajasalon kansakoulussa ja potien siellä seuran puutetta, henkistä virkistystä kaivatessaan, hakeutui kilometrien takaa noihin tuiki vaatimattomiin tilaisuuksiin, joissa me koululaiset esitimme mitä kullekin omalta harrastusalaltaan mieleen juohtui. Kehittyneimpänä hän oli meitä henkisesti ylempänä, meidän silmissämme arvoasemassa jo senkin vuoksi, että hänen runojaan oli painettu Nuoreen Voimaan, ja ohjelmansuoritukseen hän otti osaa tavallisesti lausumalla jonkin runosuomennoksensa. Aateellinen selvänäköisyys, myötäsyntyinen kyky nähdä ilmiöt kokonaisina näytti olevan ominainen tuolle hennolle neitoselle, joka puvussaan piti synnyinseutunsa Lapin merkkejä, ja epätarkkoja vihreän nuoruuden muistikuvia palautellessa mieleen tulee näin jälkeen päin ajatelleeksi, eiköhän ollut väärin, että hän oli joutunut opettajaksi »erämaahan», erilleen ystävistään, täydelliseen yksinäisyyteen, vaille uusia kulttuuriherätteitä ikävaiheessa, jossa hän niitä ilmeisesti kaipasi.

Mutta, palatakseni v:n 1934 tilitykseen, Katri Valan pako »kukkien ja haltiain maahan», niin paljon kuin se sisälsikin omakohtaisesti elettyä aistikokemusta, oli pohjaltaan huvittelua mielikuvilla ja unelmilla ja merkitsi korvikeratkaisua, joka

ajan oloon olisi voinut vieroittaa runoilijan elämästä. Siirtyminen siitä on tapahtunut hylkäämättä vegetatiivista ajattelutapaa — siitähän hän ei koskaan luopunut:

Mutta ihanampana kukkaa,
salaperäisempänä haltiaa
kutsui minua lapsi
veren tahraamalta mantereelta.

Esitetty naisellinen syy jalan saamiseksi kiinni »mantereeseen» saattoi olla ensiarvoinen Katri Valalle ihmisenä, mutta ei sano mitään olennaista hänen älyllis-eetillisestä kehityksestään siihen sosiaalisesti herkkään suuntaan, mikä sitten muodostui hänelle runoilijana ominaiseksi. Runon salaperäinen jatko:

Palasin, maanpakolainen,
palaavat maanpakolaiset
kaikilta ääriltä,

oikeuttaa joka tapauksessa ajattelemaan, että nähdessään oman paluunsa yhteydessä kohtalotovereita runoilija on tuntenut jättäneensä lopullisesti taakseen elämänpaon mielialat: hän on löytänyt yhteisön, mistä tuntee olevansa osa, ja omaksunut köyhälistön elämäntaistelun laulunsa kaikupohjaksi.

Maa kumahtelee askelista,
vuorilta soi uusi laulu.
Saalistajain linnat vapisevat,

hän lopettaa luottavaisesti ja enteilevästi. Tällöin »saalistajat» on asiallisesti merkitykseltään helpommin määriteltävissä kuin runon alussa »valloittaja-saalistaja». Sana runon lopussa epäilemättä tarkoittaa kapitalisteja. Katri Vala oli runoilijana astunut yhteiskunnallisen taistelun tielle, ja siirtyessään »pilven rusoreunoilta» maahan hänen laulunsa oli muuttumassa niiden lauluksi, »joille leipä on runo, etäällä tuoksuva alppikukka, ja lepo helisevä lähde aavikolla».

Katri Valan runontehtävän laajentuminen yksilöllisen kärsimyksen kirjaanviennistä miljoonien kärsimyksen tulkiksi on ollut kaikesta päättäen tosiasiallisesti monimutkaisempien sielunseikkailujen tulos kuin v:n 1934 synteettinen tilitys myöntää. Onhan merkittävää, että hänen henkistä murrostaan kuvasteleva rikas »Maan laiturilla» kokoelma, joka ilmestyi v. 1930, avaa hänen runouteensa syvyysulottuvaisuuden, suuret avaruusperspektiivit, jotka ovat saaneet inhimillisen kantovoimansa tähtisyvyyksien yllä väräjävästä kauneudenkaipuusta ja uskonnollista hartautta lähentelevästä etsijänikävästä, liekehtivänä kokemustaustanaan elämässä kärsitty pettymys ja ulkomaanmatkan elämykset, todetun vaikka sillä kertaa torjutun keuhkotaudin vaikutus, kuolemanläheisyyden tajuaminen, mystillinen kokemus ilosta, joka voittaa kuoleman, rakkauden vuoksi ja luode sekä vapautumisen tunne kaikkien maallisten siteiden ollessa katkeamassa. Ennen yksinkertaistavaa yhteiskunnallistumista runoilijassa näin tapahtui sisäänpäinkääntyminen, herkistyminen ja yliherkistyminen sisäisten ja ulkoisten vaikutteiden virran huuhtoessa vapaasti hänen elämänlankaansa, joka oli liian vahva kuolemaan, ja hänen aina arvostamiensa ja myös viljelemiensä suurten kirjojen Raamatun ja Kalevalan antaessa hänen eräihin aiheisiinsa perinteellistä pohjaa, joskin on huomattava, että Katri Valan elämyksiin ja näkyihin perustuvassa runoilijantyössä ei koskaan näytä olevan syytä viitata suoranaisiin kirjallisiin esikuviin, siinä määrin hän on runoilijana alkuperäinen.

Luultavinta on, että Katri Valan paluu runoilijana »maahan» on tiennyt yksinkertaisimman ja suorimman tien etsimistä ihmisiin — tien, joka Rabindranath Tagoren mielestä on teistä vaikein. Paluun luonteeseen sinänsä kuuluu, että päädytään johonkin mistä on lähdetty, ja Katri Valan isänperintöön lieneekin kuulunut yhteiskunnallista valistuneisuutta. Hänen osansa oli nähdä jo nuorena selvästi, nähdä nimenomaan yhteiskunnallinen vääryys syineen ja vaikutuksineen ja kärsiä

siitä. Tarvittiin kuitenkin jonkinlaista sijoittumista yhteiskuntaruumiiseen ja tehtäviä äitinä, ennenkuin yhteiskunnallinen tietoisuus tuli niin koetuksi, että runoilijasta saattoi sukeutua radikaali pakinoitsija, joka älylliseltä ja humaanilta kannaltaan eli itsenäisesti mukana 1930-luvun poliittisissa ja kulttuurikiistoissa. Samalla kun hän tällöin yhtenä opposition kärkevimpiä kyniä joutui saamaan iskuja varsin itsevarmalta vastustajalta, hän taistelussa tavallaan vapautui »Maan laiturilla» kokoelman aikaisista yksilöllisistä ristiriidoista. Ei ole mitään syytä epäillä hänen persoonallisen panoksensa aitoutta esim. »Ihmisenpojan ruoska» runon säkeissä:

Minulla ei ole mitään omaa kärsimystä.
Minulla on miljoonien suuri yksinkertainen kärsimys:
voi, että elämä olisi kuolemaa parempi!

Runoilija toisin sanoen kätki oman onnettomuutensa miljoonien kärsimyksen taa, ja omakohtaisiin symboleihinsa hän sisällytti ajatuksen siitä, että hän on väline jonkin suuremman voiman kädessä: hän on

— virran partaalla paju,
jonka lävitse tuulet puhaltavat,
josta maailman kapinallinen henki
taittaa yksinkertaisen pillin
soittaaksensa sävelmän —

Tai hän on »vain hauras silta», jonka yli tulevan sukupolven tie kulkee »päivännousunmaahan». Elämänrakastaja heitti sydämensä tomuun ihmiskunnan onnen ja tulevaisuuden puolesta ja katse maailman ääriä tapaillen tähysi »aamunmaata», joka pelastaisi ihmiskunnan lähestyvän myrskyn kourista. Syy ei ollut hänen, että sellaista ei löydetty, ja hän sai nähdä, miten »maailman äidinsydän», kuin orja-äidin sitkeiden käsien solmima kaisla-arkku Niilin rannalla, joutui lasta kätkien keinumaan maailman kaikilla rannoilla pelastajia toivoen.

Voisi väittää, että 1930-luvun kansanrintaman iskulause »Sotaa ja fascismia vastaan!» sisältää lyhyimmässä muodossa Katri Valan ohjelman taistelevana lyyrikkona ja pakinoitsijana. Hän vastusti sotaa eli ts. sen syttymiseen johtavia aatteita ja toimenpiteitä, olipa kysymys nuorisonkasvatuksesta, militaristisista järjestöistä tai kansalliskiihkosta, ja hän vastusti fascismia, sen mieletöntä ideologiaa rotuvihoineen, sen kulttuuria madaltavaa laumahenkeä ja valtio-orjuutta. Hänen kulttuuri-ihanteensa oli pohjoismainen, se salli yksilölle henkisen vapauden, mutta samalla siihen liittyi kollektiivisuuden piirre sikäli, että hänen mielestään kulttuuri ei ole harvojen valittujen asia, vaan kansan kokonaisuudessaan; hänen ihanteensa läheni täten kalevalaista. Kommunismi, jonka piintyneimpiin aatteenajajiin suomalainen oikeisto hänet kernaasti luki 1930-luvulla, oli hänelle eräs taloudellinen järjestelmä, jonka yksityiskohtia hän ei tuntenut ja jonka ideologia jäi hänelle pohjimmalta vieraaksi. Se ei estänyt häntä tuntemasta myötätuntoa vainottuja köyhälistön aatteenajajia kohtaan, mitä suuntausta vahvensi se tosiseikka, että rauhanpolitiikan kannattaminen Suomessa merkitsi rauhanomaisten suhteiden kehittämistä kommunistien johtamaan Neuvostoliittoon. Tässä pasifismissaan hän luotti enemmän naisiin kuin miehiin, mutta saattoi sattua, että hänen oli käytävä pakinoissaan käsiksi sellaisiin naisten aikaansaannoksiin, joissa sotapyrkimyksiä ihailtiin tai tuettiin tahi joissa uhrattiin tekohenkevyydelle asiallisuuden tai sovinnaisuudelle aitouden kustannuksella, hänen älyllinen kurinsa kun aina vaati selvyyttä tarkoituksissa ja inhimillisyyttä päämäärissä.

Tekisi väärin runoilijan muistoa kohtaan, jos jättäisi koskettelematta hänen toimintansa poliittisen puolen, koska silloin olisi unohdettava eräät julkisuuden aiheuttamat vaikutukset hänen elämäänsä ja kohtaloonsa. Aatteellisista syistä, sosiaalisen humanisminsa pohjalta, hän pian siviiliavioliittoon mentyään ja Tulenkantajain Seuran sisäisten riitaisuuksien joh-

dosta hajottua joutui veljensä ja miehensä kanssa eräisiin seuroihin, joiden olemassaolo ei ollut mieluinen vallassaolijoille. Katri Valasta tuli julkisesti vasemmistolainen oikeastaan Hiilet r.y:n mukana. Tuo Ruotsin Clarté-yhdistyksen esikuvan mukaan Jarno Pennasen aloitteesta syksyllä 1931 perustettu seura tarkoitti toimia edistyksellisen kulttuurikritiikin ja sosialistisen yhteiskuntatieteen tukemisen merkeissä ja järjesti julkisia keskustelukokouksia, joissa pohdittiin päivän kysymyksiä. Niinpä vuosikokouksessa tammikuun 31. pnä 1932 keskusteltiin Suomen ja Neuvostoliiton välillä juuri solmitusta hyökkäämättömyyssopimuksesta ja tehostettiin sitä, että Suomen pitäisi lähestyä Neuvostoliittoa eritoten kulttuurisiteillä. Jos sieppaamme lehdistöstä pari kokouksen aiheuttamaa repliikkiä, jotka lienevät laatuaan varhaisimmat myöhemmin paisuneessa sarjassa, niin saamme kuvan silloisista poliittisista suhdanteista. Kokouksen johdosta Ajan Sana näet julkaisi helmikuun 1. pnä artikkelin »Kulttuuria», jossa väitetään, että kommunistinen kiihoitus on meillä kuten muuallakin pukeutunut kauniiseen muotoon, lähestyen nyt meitä käärittynä ruusunpunaiseen mantteliin, johon on kullalla kirjailtu: »Kulttuuri, humanismi, sivistys ja taide». Kaiken takana on näkymätön määräperäinen johto, päämääränään »venäläisystävällisen ja kommunistisen ajatustavan soluttaminen». Lopuksi tuntematon kirjoittaja viittaa siihen, että Etsivälle Keskuspoliisille mahtaa tässä aueta tuottoisa työala. Täysin perusteettomiin luuloihin rakentuva artikkeli sai Katri Valan julkaisemaan Helsingin Sanomissa helmikuun 3. pnä pakinan »Jesuiittamaista kulttuuria», jossa terävästi ivaillaan sairaalloista kommunisminkauhua tähän tapaan:

»Me olemme uskoneet, että elämä maassamme on verrattain mutkatonta, mutta saammekin yht'äkkiä tietää, että elämme mitä jesuiittamaisimpien juonien keskellä. Te luulette, että kulttuuri on kulttuuria, taide taidetta, inhimillisyys inhimillisyyttä. Haa, mikä erehdys! Vain Ajan Sanan toimituksen

läpitunkevat silmät näkevät tuon kauniin manttelin ja naamion taakse. Minä kuiskaan siis, mitä ne ovat nähneet: tämä kaikki on k o m m u n i s m i a!!! Te hätkähdätte, niin, enkös arvannut? Siitä teillä ei ollut aavistustakaan. Nyt tiedätte. Varokaa siis kaikkea kulttuuriin vivahtavaa, se on tuota katalaa! Ainoaa taatusti isänmaallista kulttuuria on työväentalojen polttaminen ja naulaaminen, muilutukset ja salamurhat. Sen näkee siitäkin, ettei niistä rangaista.»

Mutta huolimatta Katri Valan kainosta vastalauseesta Hiilet ry. vedettiin oikeuteen ja lakkautettiin Mäntsälän kapinan aikoihin, ja ensimmäisessä poliittisessa yrityksessään hän miehensä kanssa näin ollen joutui tekemisiin poliisin kanssa! Lisää tuli, kun Ajan Sanan EK:lle jättämä »työala» osoittautui sikäli tuottoisaksi, että virasto kehräsi ulkomaisten lähteiden nojalla kaksi laajahkoa kansanrintamamuistiota, joissa Katri Valan nimi esiintyi kolmessa yhteydessä: Kirjallisuuslehden toimituskunnan, Ihmisoikeuksien Liiton valtuuskunnan ja Nuortasavaltalaisten Liiton valtuuskunnan jäsenenä. »Henkilöitä ei ole syytetty eikä tuomittu, vain salaa 'rangaistu'. Mistä? Sitä ei ole koskaan saanut tietää. Vuodesta toiseen on vain saanut tuntea vainoojan vaikutuksia: tiet kaikkialla pystyssä», Katri Vala kirjoittaa masentuneena pakinassaan »Rekisteröityjen yhdistys» v. 1936. Masentuminen oli sitäkin ymmärrettävämpää, kun näistä poliittisista syistä hänen miehensä oli sanottu jo ennen muistioiden julkisuuteentuloa irti toimestaan ja oli joutunut pariksi vuodeksi vaille leipävirkaa. Vuosina 1935—37 Katri Valan oli tämän vuoksi hankittava elatus itselleen ja lapselleen opettajana Lauritsalassa. Se aika muodostui hänelle kohtalokkaaksi, sillä niinkuin hän myöhemmin usein mainitsi, työ kävi hänelle yli voimien, kun oli päivisin opetettava isoa luokkaa ja öisin hoidettava lasta, ja keuhkotauti uusiutui koskaan paranematta. Tyhmyys, jonka kustannuksella hän oli leikitellyt vielä v. 1932, oli tihentynyt läpipääsemättömäksi ja uhkasi niellä.

Kuinka painostavalta sota-aika tuntuikaan hänestä, joka eli ajassa! Hän oli ollut taistelemassa sodan tuloa vastaan ja jäi sen luomalle sankari- ja uhri-palvonnalle täysin vieraaksi. Propagandan ylläpitämä henkinen ilmapiiri yhdessä byrokratisoidun elämänmenon kanssa oli epäkiitollinen lähtökohta elämänrakastajan ja demokraatin luovalle lyyrilliselle työlle. Useat kirjailijatoverit valjastivat itsensä silloin propagandan palvelukseen, ja jotkut näkivät taiteessa enää ainoastaan kummituksen menneiltä päiviltä. Aatetovereista monet vietiin vankiloihin. Katri Vala jäi ennalleen runoilijana ja vallallepäässeen sotamaterialismin vastustajana. Kuinka alakuloisena hän tunnustaakaan:

> Lauluni on köyhä ja uupunut,
> kuin vaimo,
> joka kyhmyisin, sinistynein käsin
> poimii risuja
> hataran majansa tuleen.

Talvisodan aika kului Lapissa. Syksyllä 1940 Katri Vala vuokrasi asunnon Leppävaarasta. Sairaana lapsena hänen poikansa pääsi Ruotsiin maaliskuussa 1942 ja äiti meni pian perässä. Hänen miehensä, joka talvisodan aikana oli rauhanharrastuksensa takia menettänyt upseerinarvonsa ja saanut vankeustuomion, pidätettiin poliittisista syistä uuden sodan aikana toukokuussa 1942. Pidätyksen yhteydessä poliisit suorittivat kotietsinnän ja veivät mm. Katri Valan koko kirjoituspöydän sisällyksen; juuri saatu »Pesäpuu palaa» kokoelman tekijänpalkkio, jota etsivät epäilivät vakoilurahoiksi, pelastui heiltä, kun soitettiin puhelimella kustantajalle.

Katri Valan tarkoituksena oli alkuaan oleskella Ruotsissa ainoastaan vähän aikaa ja palata kotimaahan terveyden tultua parempaan kuntoon. Mutta miehen jouduttua vankilaan hän jäikin sinne koko talveksi, ja sukulaiset toimittivat hänet hoidettavaksi Söderbyn sairaalaan. Sinne hän pyysi tämän kirjoittajalta suomalaisten kansansatujen kokoelmia ryhtyäkseen

tekemään niistä ruotsinnosvalikoimaa silmälläpitäen sekä kirjallista yleisöä että lapsia — työ, jonka suorittamisessa hän sai apua ruotsinmaalaiselta kirjailijalta Henry Peter Matthikselta. Tuota suomalaisen kansankulttuurin tunnetuksitekemishanketta tulin sittemmin seuranneeksi Suomessa tapahtuneen painatuksen valvojana, ja Eero Salmelaisen ym. kokoelmista valikoitu, Tapio Tapiovaaran kuvittama kaunis satukirja ehti ilmestyä Kooperativa Förbundets Bokförlagin kustannuksella vähän ennen valitsijakääntäjänsä kuolemaa. Joutuessani kesäkuussa 1943 suunnittelemaan erään aloittavan kustannusyhtiön kirjallista toimintaa, ajankohtana, jolloin varsinaisen työn tekijöistä oli kuka vankilassa, kuka sotapalveluksessa, saatoin ottaa huomioon sen seikan, että Katri Vala kuului niihin harvoihin, jotka olivat vapaina — hän oli liiankin »vapaa» sikäli, ettei hän epäsuosioon joutuneena ollut taloudellisesti »kiinni» missään. Hän oli palannut keväällä 1943 kotimaahan osaksi sen vuoksi, ettei viihtynyt sairaalassa, osaksi siksi että hänen miehensä piti silloin päästä ehdonalaiseen vapauteen. Mies pääsi ehdonalaisesti vapaaksi kuitenkin vasta elokuussa joutuakseen heti sotaväkeen ja sieltä poliittisista syistä jälleen vankilaan. Niinpä hyvin sairaan Katri Valan lähimpineen oli tultava toimeen omin avuin, ja tarjosin osaltani hänelle käännöstyötä: Moa Martinsonin romaanin »Kungens rosor». Luettuaan sen hän huvittuneena ihmetteli, kuinka Suomessa saatetaan ottaa käännettäväksi niin radikaali romaani, hän oli tottunut meillä toisenlaisiin käännösromaaneihin. Saatuaan lainaksi kirjoituskoneen, jollaisen hankkimiseen hänellä ei ollut koskaan ollut varoja, hän suoritti suomennostyön miltei kuumeisella vauhdilla samaisena syksynä. Se, että alkuteoksen varsin katkonaiset lausejaksot oli suomennoksessa korvattava täydellisemmillä, aiheutti työssä sitten erityispuuhaa, Martinsonin sanontatapa kun on huolittelemattomasti jaksoiteltua. Toista käännettävää teosta Katri Vala ei halunnut, syystä, jota en enää muista. Eräällä taholla hänelle puuhattu valtion kir-

jailijaeläke, joka olisi taannut välttämättömimmän, ei ehtinyt joutua lievittämään hänen aineellisia huoliaan.

Oli oikeastaan ihme, että hän kaiken keskellä säilytti työsitkeytensä ja huumorintajunsa loppuun asti. Eihän mikään ulkonainen seikka näyttänyt hänelle antavan aihetta iloon, vaan Leppävaarassa kävijä tai puhelinsoiton vastaanottaja sai tiedusteluunsa useimmiten alakuloisen vastauksen: »Huonoa tänne vain kuuluu». Niiden särmien johdosta, joiden väliin elämä oli hänet asettanut, hän saattoi huudahtaa: »Kyllä olisi parempi olla aivan tavallinen ihminen». Vaisto oli ajanut poliittisesti hänet vasemmistoon, mutta kun tämä ei ollut mitenkään tukenut tai kannustanut häntä, niin hän oli oikeiston tuomitsemana reaalisesti jäänyt »ei-kenenkään-maalle». Koko hänen elämänasenteensa ja työnsä olisi kehkeytyäkseen vaatinut älyn hallitsemaa staattisempaa olotilaa kuin myllertävän sodan, joka jo ilmiönä oli hänelle järkytys. Hänen usein esiintuleva katkeruutensa sodan aikana aiheutui suureksi osaksi sota-ajan yleisestä henkisestä pimenemisestä. Sitä lisäsivät sairaus sekä muut onnettomuudet, lähinnä miehen toistuva vankilassa-olo — tuskastuneena hän sai todeta, »että silloin kun perheen päämiestä rangaistaan, rangaistaan myös vaimoa ja lasta». Eikä sodan poikkeuksellisissa oloissa annettu arvoa hänen omallekaan yksilöllisyydelleen. Niinpä Katri Valaa, joka näihin aikoihin oli jo niin heikossa tilassa, että saattoi saada pyörtymyskohtauksen maantiellä, työvoimaviranomaiset sakottivat huomattavalla summalla siitä, että hän oli laiminlyönyt työvoimansa ilmoittamisen virastolle, mikä laiminlyönti todellisuudessa ei pitänyt paikkaansa, runoilija kun oli aikanaan valtuuttanut erään poliisimiehen tekemään vaaditun ilmoituksen, mutta tämä oli ilmeisesti unohtanut asian. Sellainen tapaus taas kuin hänen runojensa ruotsinnoksia sisältävän »Vår sång» kokoelman ilmestyminen tuotti hänelle hänen viimeisinä aikoinaan välitöntä iloa.

Mutta sota jatkui ja Katri Valan tila huononi. Helsingin suurpommitusten aikoina ja niiden yllyttämänä keväällä 1944 hän tiedusteli pariin otteeseen hyvin epävarmana mielipidettäni, mitä olisi tehtävä: olisiko hänen lähdettävä poikineen Ruotsiin vai jäätävä tänne. Silloisessa tilanteessa en osannut muuta kuin lopulta neuvoa matkustamaan, olihan hänen sairautensa pahentunut, elintarvikkeiden saanti heikkoa eikä sodan loppumisesta tietoa. Katri Valan viimeisten viikkojen oloja ja suhteita kuvastaa katkelma vaimolleni ja minulle lähetetystä kirjekortista, joka on päivätty Eksjössä 25. 5. 44. ja saapui perille viisi päivää hänen kuolemansa jälkeen:

»Täällä minä nyt olen kaukana Smålannissa. Entisessä sairaalassani ei ollut paikkoja. Ikävä on, ei minkäänlaista seuraa. Nämä ihmiset ovat ylen kehittymättömiä, harrastavat vaatteita, uskontoa ja keveätä kirjallisuutta ja aikakauslehtiä. Veisataan virsiä, puhutaan jumalasta ja itketään. Olen enimmäkseen maannut, oli muutamia kauniita päiviä, silloin sain mennä ulos katsomaan kevättä. Nyt on taas ollut kylmää, eilen satoi lunta! Armaalta [1] sain eilen kirjeen, joka oli ollut 20 päivää matkalla, ensimmäinen kirje sitten helmikuun. Pohtii, raukka, ulospääsymahdollisuuksia. Mauri poikani on lähellä Tukholmaa ja on nyt päässyt johonkin moderniin kouluun. Kirjoittaa minulle joskus, kun on ruma ilma eikä ole muuta tekemistä, kuten hän kohteliaasti selitti. Olen lukenut paljon. Luin Andersen-Nexön 'Ditte, människobarn' äsken suurella ihastuksella.»

Katri Valan vastoinkäymisistä rikas elämä, jonka mihinkään kohtaan ei voitane sovelluttaa halpahintaista sanaa »onni», elettiin tinkimättömästi runoudelle. Kuvaava on hänen lyhyt vastauksensa eräälle, joka kerran pyysi häntä kirjoittamaan runoja tiettyyn tarkoitukseen:

— Ei niitä niin vain kirjoiteta.

Runo oli hänelle aina kokemus. Hän ei milloinkaan ole kir-

[1] Mieheltä vankilasta.

joittanut runoa, johon aihe olisi tullut ulkoapäin. Hän oli tinkimättömän uskollinen omille sisäisille tunnoilleen ja näyilleen. Yhtä vääjäämätön hän oli sitkeydessään vapaan mitan käyttäjänä. Eräät toiset meikäläiset lyyrikot olivat hieman kokeilleet vapaata mittaa jo ennen häntä, mutta hänestä tuli suomenkielisen vapaan mitan varsinainen kehittäjä.

Tinkimättömästi toteuttaen itseään runoudessaan hän oli valmis puolustamaan sellaisia kirjailijoita, joiden työ määräytyi sisäisistä argumenteista käsin ja jotka pysyivät rehellisinä itselleen. Omalla runoilijantiellään hän ei koskaan turvautunut mihinkään halveksittaviin keinoihin päästäkseen eteenpäin, mutta hän saattoi kyllä olla katkera, jos hänelle tehtiin vääryyttä. Lyyrikkona hän luonnollisesti joutui alakynteen itsenäisyydenajan kaupallistuneessa kirjallisuudessa, ja poliittinen vaino, kohdatessaan häntä milloin suoranaista, milloin välillistä tietä, vaikutti lisäksi siihen, että hänen kynänsä kävi terävästi, mutta samalla huumorintajuisesti vastustajien kimppuun. Kiipijä- ja nousukasmoraali, esiintyipä se millä alalla tahansa, oli hänelle kauhistus, mutta varsinkin viime aikoinaan hän saattoi joutua sellaiseen pessimistiseen toteamukseen maailmanmenosta kuin että olipa järjestelmä mikä tahansa, aina pääsevät huonoimmat ainekset pinnalle. Hänen arvostelunhalunsa ei suinkaan rajoittunut Suomen oloihin ja ihmisiin, vaan esim. Ruotsissa hän huomasi eräissä suhteissa suurempaa pimeyttä ja taantumuksellisuutta kuin kotimaassa. Hänen kohtalonsa oli nähdä selvästi, ja kun hänen todellisuudentajunsa pysyi hellittämättömänä eikä antanut myöten kuvitteellisille tai epäälyllisille voimille, hänen oli pakko taistella seurauksista välittämättä. Itse hän on verrannut järkyttävässä pienessä runossaan »Runoilija» sisäisen ehdottomuuden pakottamaa osaansa lintuun, joka ei tyytynyt laulamaan ummistetuin silmin saadakseen suosiota ihastelijoilta, vaan avasi silmänsä, jolloin hänen laulunsa havaittiin häpäisyksi, ja silmät puhkaistiin likaisilla neuloilla. Selvänäkijän ja edelläkävijän kohtalo, sitäkin puhu-

vampi, kun Katri Valan kirjallinen työ on kaukana häpäisystä!

Ei uskon eikä tiedon, vaan elämyksen ja intuition varassa nousee Katri Valan runous aistimusten ja näkyjen yksilölliseltä tieltä lopulta sosiaalisesti kirkkaaseen inhimillisyyteen. Samalla kun vapaa muotopyrkimys asettaa sen suomalaisessa runoudessa erikoisasemaan, sen aikaisempi vegetatiivinen juonne ja myöhempi proletaarinen paatos ovat molemmat ilmausta elämänrakastajan humaanista älystä ja eetillisesti korkeasta tahdosta. Hänen runoutensa kuten elämänsäkin kuuluvat siihen lajiin inhimillisesti sykähdyttävää toimintaa, jossa suuruutta mitataan sen mukaan, miten ihminen jaksaa kestää epävarmuutta. Tässä suhteessa hän täytti mitat, mutta runoutensa nerokasta naivismia täydensi hänessä myös taistelija, joka keskellä kuolemankaikuista aikaa tahtoi johdattaa ihmiskuntaa kohti ihmisarvoisempaa elämää.

EBBE LINDE:

EN ALDRIG HEMLÖS

Det finns människor, som man lever ett liv tillsammans med utan att det når ens innertåga; och det finns människor, som man möter några minuter eller timmar, och där man genast tycker att man har känt varandra alltid och vet allt.

Men går då en sådan omedelbar ögonblicksvän bort, och ställs man inför uppgiften att för andra klargöra, hur denna människa var, och hur man såg henne — då kommer tvivlet.

Kanske var det ändå otillräckligt, det man kände? Kanske trodde man sig bara veta, där man trodde sig veta? En del läste man kanske in ur sitt eget, och mycket främmande av kanske väsentlig art var man nog blind för.

Ja, det bör vara så. Man borde måhända tiga och låta andra tala, som sitter inne med större kunskap och längre kännedom. Men ett ord till minne även från främlingen kan dock ingen misstycka, när det innerst är ett ord till tack, och det genast slås fast, att det i allt annat sägs utan anspråk.

Min objektiva kunskap om Katri Vala är ej stor. En skald lever främst i sina dikter, där skall hans bästa jag sökas, och ingen har full tillgång till den skapande människan utan att känna hans eller hennes verk. Jag var aldrig tillräckligt hemma i finska språket, för att ha vågat mig på att läsa Katri Vala i original. Jag kände hennes verk blott genom översättningar, gjorda av svensk-finska skaldebröder, och länge endast genom

några få. Men av dem särskilt slog sig fast redan vid första läsningen en dikt, så stor, så enkelt självklar och definitiv, att den ensam räcker att inlemma sin upphovsman bland de utvalda och oförgängliga mästarna. Den har sedan alltid hört till de dikter jag burit med mig i minnet överallt. Det var dikten om »Gud och jag» — om bilderboken med de vackra fjärilarna och guldbaggarna och de barnsligt visa reflektionerna om den gamla trasiga världen och Guds sjudande ungdom. Det kunde nog ha varit en bittert erfaren människa, kände jag, som skrivit en sådan dikt — men samtidigt en djupt rotad människa, en som aldrig kan bli hemlös.

Så träffade jag henne i Helsingfors — det hade befunnits att hon var gift med en kollega och vän, vars bekantskap jag dessemellan gjort. Motsvarade hon intrycket? På ett sätt knappast. Hon hörde ej till dem, som spegla sitt dikts väsen i sin person, men hon kompletterade det, till en än mer gripande helhet. Av de dikter, jag kände — ej blott den anförda — skulle jag snarast gjort mig bilden av ett smidigt mörkögt naturväsen, frånvänt från denna världen — måhända en skygg och inbunden flicka i hemspunnet, på en finsk bondgård vid en lång blå sjö, med ej för många vävsysslor åt värdinnan och god tid att drömma. Men Karin Wadenström-Heikel visade sig vara ett våra tiders huvudstadsbarn och helt annorlunda. Stor och ganska ovig, med ena lungan gasad till funktionsoduglighet, rörde hon sig ogärna fort, och hennes ord föll ofta sträva, nästan desillusionerat bittra. Men hon var en typisk trots-allt-människa och slet med tung och tapper energi med sociala uppgifter — och så därtill med hem och man och barn och familjens privatekonomiska svårigheter. Aktiv i Tulenkantajat- och Kiila-gruppen, den finska motsvarigheten till Mot Dag i Norge och Clarté hos oss, var hon på många sätt en parallell till Karin Boye i Sverige. Och gjorde en diktarinna vägen onödigt svår för sig genom sådant i Sverige (och det både i yttre och inre mening), så gjorde hon

det ännu mer i de årens Finland. Samma oegennytta och sociala rättfärdighetskrav drev dem bägge — där försvunno alla egna hänsyn. Men där Karin Boyes flit travade i den självpålagda selen nästan lekfullt, som en knubbig nordsvensk häst, och omsider skakade den av sig, där låg Karin Heikel i tygen med bitter beslutsamhet, till synes glädjelöst, men orubbligt trofast till slutet, en tung ardenner. Så var åtminstone mitt intryck.

Sjuk och jagad, tryckt av ekonomiska och psykologiska vardagsbekymmer, och illa sedd för sin vänsterverksamhet av den miljö, hon vuxit upp i, och begripligtvis utan resonnans för sina finaste ambitioner i det politiskt inställda arbetarskikt, hon i stället valt som arbetsfält — hur sällsamt att denna rena förklarade ton, att dessa dikter om natur, eviga bottenkrafter, död och liv har kunnat strömma ur ett sådant instrument! Det är icke andens seger över materien, ty det materiella betydde föga för Katri Vala (nota bene, för hennes egen del; att det betydde mycket för massorna, var ju hennes tro, och man måste väl minst säga, att den har åtskilligt för sig); nej, men glädjens seger över plikten i plikten, de stora linjernas seger över tillfälligheternas tummel, stillhetens seger mitt i kampen.

Finlands arbetare, åt vilkas sak hon skänkte hälsa och arbetskraft, skall förvisso en gång finna att dessa misstänkt »individualistiska» dikter ändå av allt var Katis skönaste gåva.

Så kom de svåra åren — krig, hennes parti nedstampat utifrån, och, vad värre var, dess sak till synes anfrätt inifrån, mannen i finskt häkte som någon sorts obegriplig idealistisk landsförbrytare och brodern i svenskt, hon själv slutligen landsflyktig i vårt land, omhändertagen av vänner och läkare i det overkligt och obegripligt neutrala Sverige, men av de senare ej alltid på det sätt som stämde med just hennes egen uppfattning, om vad kropp och själ nu behövde. Vi växlade ett par brev, kärva och sakliga från hennes sida,

osentimentala; jag kunde hjälpa henne med en eller annan småsak; och så plötsligt en notis i tidningspressen, att hon dött på ett småländskt vilohem och tystnat för alltid.

Det var gott då, att minnas hennes vardag i Finland, sådan den tett sig, och hennes dikt, sådan den varit — trots allt. Hon var om någon skolad i sjukdom, betryck och svårigheter. Det betydde inget nytt med dessa sista år; de kunde för henne knappast gestaltat sig annorlunda eller mer följdriktigt. Och som hennes ande stått obruten, speglande de eviga väsentligheterna, i dagens huller-om-buller där och då, så vittnade några innerliga lyriska småting från Sverigetiden, om barn och moderlighet, översatta av henne själv, att så gjorde den även nu. En trots-allt-människa, trygg i vidrigheter; och en sådan som aldrig kan bli hemlös.

ARNOLD LJUNGDAL:

KATRI VALAS BUDSKAP

Det var — om jag inte minns fel — vid mitten av 1930-talet som de första översättningarna av Katri Valas dikter började leta sig väg till Sverige. Man lystrade så gott som ögonblickligen till hennes ord. De ägde, även i främmande språkdräkt, något av den obetvingliga lyriska genomslagskraft som alltid kännetecknat den äkta poesin. Inte minst grep hon genom sitt lidelsefulla sociala patos: genom sin djupa inlevelse i nöden och eländet och genom den okuvliga tro på en bättre framtid för mänskligheten som — trots allt — genomgår hennes verk. På den unga svenska dikt som arbetade i samma riktning verkade kontakten med hennes förkunnelse som något av en uppenbarelse. Den nådde oss som tvärs igenom natt och isolering som ett samförståndets budskap från en postering oändligt mycket mer framskjuten och farofylld än vår egen.

Det var en postering som skulle komma att kosta henne själv livet — vi vet det nu. Vi anade det redan i det ögonblick när hon, dödsmärkt och hetsad, efter Finlands inträde i kriget på Tysklands sida tog sin tillflykt till Sverige för att söka vård för sina sjuka lungor. Ytligt sett kan man kanske säga att det var sjukdomen som bröt Katri Vala. Men det skulle endast vara halva sanningen. Därbakom låg de långa åren av isolering och umbäranden, av nålstyng och förföljelser från de reaktionära makthavarna i hennes eget hemland — år som så småningom undergrävde hennes krafter och kom hennes hälsa att svikta. Endast en sak förmådde motgångarna aldrig kuva eller släcka: hennes andes eld. Oböjlig i det sista fortsatte hon att i sin dikt ge uttryck åt den frihetslidelse och längtan efter fred som rörde sig innerst inne hos hennes undertryckta och pinade folk. När en gång bokslutet görs upp över den förnedringens tid som nu ligger bakom oss — då skall också Katri Valas namn nämnas vid sidan av Arnulf Øverlands och Nordahl Griegs som en av de stora tändande symbolerna i den nordiska litteraturens kamp mot fascismen.

RAGNA LJUNGDELL:

KATRI VALA

Suuri ja enteellinen kohina käy läpi niiden viiden ohuen runoniteen, joihin Katri Vala on kiinnittänyt elämänsä panoksen ja testamenttinsa. Kannattavassa suomalaisessa kulttuurissa tuntuu viisiluvulla olevan taikamaisesti varautunut voima. Viisi pientä runonidettä jätti Edith Södergran jälkeensä, kun hänen elämänsä kaari häipyi meidän näköpiiristämme v. 1924. Viisi tummaa pylvästä reunusti sitä tietä, jonka äkkijyrkänteelle Uuno Kailaan pimeästä syntynyt ja tuskantäyteinen runoilijanura päättyi. Ei tarvitse ajatella yksistään sitä, että sama sairaus korjasi heidät kaikki kolme nuorina vuosinaan, todetakseen, että heidän väliset yhtäläisyydet ovat silmäänpistävät. Eroavaisuudet ovat vielä suuremmat, kunkin erikoislaatuisuus on ehdoton. Yhteistä heille on ennen kaikkea tämä: kaikki he ovat siinä keskeisessä tienristeyksessä, missä vanha suomalainen kulttuuriaines ja nykyajan suomalainen kulttuuritietoisuus tapaavat toisensa ja virtaavat edelleen luoden ja uudistaen. Tällä linjalla oli uuden ajan kynnyksellä Aleksis Kivi. Sitten Eino Leino.

Meidän omien vuosikymmeniemme taistelussa kolmen ensiksi mainitun runoilijan runot ovat itse elämän sisimmän olemuksen tuote. Runoilu on heille epätavallisen raskaan ja merkitsevän elämänkamppailun sivutuote — tai päätuote! — Sen vuoksi runoja tipahtelee harvakseen, siksi ne ovat meille korvaamattomia.

Saa kyllä mennä ajassa taaksepäin aina Aleksis Kiveen asti, ennen kuin löytää yhtä pateettisen, yhtä tinkimättömän, armottoman ankaran elämänkohtalon kuin Katri Valan. Hänellä elämänrakenteen lohkareet kasautuvat päällekkäin niin puhdaspiirteisesti ja traagillisen johdonmukaisesti kuin kreikkalaisessa kohtalondraamassa. Henkilökohtaiset arkatuntoisuussyyt estävät vielä toistaiseksi syventymästä tuon nykyajan kohtalondraaman yksityiskohtiin. Eivät ne liioin ole muuten kuin puhdistuneessa ja seestyneessä muodossa välttämättömiä hänen elämäntyönsä käsittämiseksi. Tuonnempana sitten, kun runoilijahahmo piirtyy jälkimaailman katseille ajan kuonasta puhdistuneena, ne ovat unohtuneet. Mutta silloin on myös mennyt jotakin hukkaan tuon elämänpainiskelun murtuneisuudesta, loistosta ja inhimillisestä suuruudesta.

On kaksi kysymystä, joista me, hänen kanssasisarensa ajan virrassa, emme pääse eroon: meitä on kuohuttanut, meissä on herättänyt vastustushalua se kuolettava yksinäisyyden ja ymmärtämyksen puutteen kehä, joka elinaikana yhä puristavampana sulkeutui Aleksis Kiven, Edith Södergranin kaltaisten ympärille. Mutta me harvat, jotka olimme tarpeeksi lähellä Katri Valaa voidaksemme nähdä ja ymmärtääksemme — saatoimmeko me oikeastaan edes hivenenkään vertaa keventää hänen kuormaansa? Tuskinpa vain. Voiko ylimalkaan kukaan sitä tehdä? Eikö ihmisen kohtalonkehä, varsinkin henkisesti luovan yksilön, ole luoksepääsemätönnä ummistunut omaan tarkoitukseensa! — Toinen suuri kysymys pyrkii tässä tapauksessa muotoutumaan toteamukseksi: tässä siis nyt kulkee suomalainen kohtalonlinja, sen näköinen on se tie, joka on suomalaisen hengen suurimpien seppojen käytävä. Toistaiseksi ainakin se tie tuntuu olevan juuri tämä tie.

Uuno Kailaan ja Edith Södergranin viisi runokokoelmaa jakautuvat kummallakin kuutisen, kahdeksan vuotta käsittävälle kaudelle. Katri Valalla lyyrilliset helmet syntyvät kivulla kahdenkymmenen vuoden ajanjaksona, ihmisiän koko

tuottoisimman osan aikana. Varsinkin se peikonkouristuksena ahdistava kahdeksan vuoden aika, jonka toisena rajana on »Paluu», toisena »Pesäpuu palaa», on tunnusomainen. Varmasti hänellä oli käsikirjoituksia näiden lisäksi. Pääosan niistä hän halusi v. 1940 toimittaa nuoren kälynsä mukana turvaan Ruotsiin. Käly oli sen lapsijoukon johtajia, joka sai surmansa junien yhteentörmäyksessä Pohjois-Suomessa. Hän sai surmansa, ja Katri Valan käsikirjoitukset menivät saman tien kuin suurin osa siitä, mitä hän oli elämässään omistanut. — Tuo suppeus kuitenkin pysyy tosiasiana, ja se puhuu koko joukon hänen elämänkamppailunsa jännevälistä. Kenelläkään toisella runoilijalla ei heilahdus olekaan niin suuri kuin Katri Valalla »Kaukaisen puutarhan» (1924) ja »Pesäpuun» (1942) välillä.

Ei ole helppoa sanoa, mistä menneisyyden ja perinnäisyyden hetteistä kumpusi ilmoille »Kaukaisen puutarhan» hehkuva kukkasloisto. — Muuten oli Katri Vala, joka ensimmäisellä pinnallisella silmäyksellä vaikuttaa ihmeen yhtenäisesti Suomen kansanlohkareesta veistetyltä, kiintoisa erivarauksisten syiden ja säikeiden risteytymistulos. Isä, metsänhoitaja Wadenström, joka isänsä puolelta polveutui Ruotsista, meni Muoniossa naimisiin suomalaisen talonpoikaistytön kanssa, joka ihmisenä oli vielä kaikissa suhteissa raaka-ainetta. Tästä noina aikoina muotina olleesta, haaveellisesta »luonto- ja kulttuuri»-liitosta syntyi Katri Vala ja kaksi poikaa. Karin Wadenströmin osittainen Ruotsista polveutuminen tietenkin ratkaisevasti vaikuttaa hänen myöhempään skandinaaviseen suuntautumiseensa suomalaisena kulttuurityöntekijänä. Muuten tuo epätasainen avioliitto aiheutti vastaisuudessa Katri Valalle paljonkin henkilökohtaisia kahnauksia. Mutta voihan olla mahdollista sekin, että se myös on antanut hänen soittimeensa jonkin myönteisenkin vedon. Olisikohan liian rohkeaa esimerkiksi uskoa, että hänen runojensa pakanallinen luonnonilo olisi jossakin yhteydessä hänen syntyperänsä eriväristen lankojen kanssa? Hänen olemukseensa näkee asioista perillä

oleva edelleen heijastuvan molempien kirkkokuntien, luterilaisen ja kreikkalaiskatolisen, Ilomantsin karjalaisesta rajapitäjästä, missä hänen lapsuutensa kului ja missä hän sittemmin toimi kansakoulunopettajattarena. Hänen hautajaisissaan Tukholmassa kesäkuussa 1944 kertoi hänen veljensä ihastuttavan pikkutapauksen, miten Katin ja hänen kerran lapsina piti haudata kuollut lintu. Syntyi vain väittelyä siitä, kumman kirkkokunnan hautajaismenoja olisi noudatettava. Kati selvitti silloin Gordionin solmun päättävästi ehdottamalla, että otetaan »vähän kumpaakin». Tuo lapsuuden yksinkertainen nerokkuus, joka äkillisesti pulpahtaneena suonensykkeenä ilmaisee yksilön uinuvan sisäisen olemuksen, loi sittemmin leimansa Katri Valan koko tulevaan elämänasenteeseen. Mutta tuollainen »vähän kumpaakin»-asenne voi, milloin se sattuu joutumaan nuoren ja laajenemaan pyrkivän kulttuuripiirin kehyksiin, missä kärkevä vastakohtaisuuksien korostaminen on yhä vielä vallitsevana yhteensulautumisen kustannuksella, aiheuttaa omaksujalleen henkilökohtaista tragiikkaa. — Varmaankin Katri Valan vastenmielisyys pikkuporvarillisuutta ja ahdasmielisyyttä kohtaan juontaa suureksi osaksi juurensa Porvoon pikkukaupungissa kuluneelta kouluajalta. Onko tuo aikakausi antanut hänelle lisäksi jotakin myönteistäkin, sitä on vaikeampi havaita. Seuraava ympäristö, joka muodostui määrääväksi koko hänen tulevalle toiminnalleen, oli Tulenkantajat-ryhmä älyllisessä Helsingissä, ryhmä, jossa Katri Valasta tuli eturivinhenkilöitä.

Mutta vaikka Katri Valalla olikin olemuksensa loimissa kaikki nuo eriväriset kuteet, hän ei ollut suinkaan millään tavoin säröinen eikä rikkinäinen. Hän oli eheä ja tyynen luonteva, runoilun taiteellisuuden inhimillisenä vastapainona hänessä oli maatiaista, talonpoikaista rehevyyttä. Hänelle on kuvaavaa hänen närkästyksensä sen johdosta, että ihmiset tavallisesti aina samaistavat henkisen työn tekijän boheemiin; yhdyttäessään taiteilijoita, jotka tosiaan olivat tuon vanhan kuluneen

kaavan mukaisia, hän ei ollenkaan hyväksynyt heitä. Hänelle runo oli hedelmä, joka kypsyy vaativalla ja vaivalloisella elämäntiellä, eikä suinkaan boheemisuuden tulos. Murtunut ja rikkinäinen oli hänen olemukselleen vierasta. Hän suhtautui siihen hämmästyneenä valittaen, voimakkaan, toimeliaan lämmön kannattamana. Tuo lämpö oli hänen syvällisimpiä piirteitään; kohtalonraskaana se kävi tunnusomaiseksi hänen elämänradalleen. Katri Vala ei ollut säihkyvä ja säkenöivä erakko niinkuin Edith Södergran. Hänen naisellisuutensa ei palanut naisprofeetan ja tietäjättären tavoin. Hän oli kokonaan nainen ja äiti tavallisen arjen tasolla, mutta tuon tason hän syvensi ja jalosti kaikilta sen ulottuvaisuuksilta. Tuo hänen tietoisuutensa kasvoi sittemmin käsittämään koko inhimillisen olemassaolon ajanjaksona, joka johdonmukaisesti löi kannattajansa kuoliaaksi.

»Kaukainen puutarha» iski kuin salama karuun Suomen maaperään. Tässä lauloi täysin kehittynyt laululintu, jolla oli höyhenloistoa ja tropiikin hehkua. Sykähdyttävä oli kuvien aistein havaittava loisto, kiehtova dynamiikka, joustava rytmi. Hänen taiteensa eri kohtioiden väliset heilahdukset ilmenevät otsakkeista: »Kukkiva maa» — »Murhattu maa»; »Ero» — »Harmaa laulu». Elämän hurma saa ilmauksia, jotka ovat niin loistavia, kuumia ja kuitenkin ylevän hillittyjä, ettei moista ollut koskaan ennen suomen kielellä nähty. Samanaikaisesti hänen olemuksessaan on osa, jossa tuntuu viettymystä kauhukuvausta kohti. Merkillistä kyllä; hänhän on terve ja häneltä puuttuu kokonaan vetoa kohti sielunsairauden maita, missä Kailas sammui. Kuitenkin hänen soittimessaan tuntuu olevan sellaisiakin sointuja, jotka hipovat noiden tienoiden rajoja. Sieltä hän heilahtaa siron kevyesti satuun. Sen soittimen käytössä hän on voittamaton mestari. »Sininen ovi» ja »Maan laiturilla» kuvastavat yhä suuremmassa määrin suuren runon yksinkertaista ja mutkatonta sananvalintaa. Nirsoudessaan hän karttelee kaikkia kaavoja. Rytmi käy yhä kireämmäksi. »Sininen

ovi» on loistavinta lemmenlyriikkaa, mitä ainoakaan nainen on lahjoittanut suomalaisella kielialueella.

Jo runokokoelman »Paluu» nousutahdissa »Pajupillissä» hän tuntee aavistuksena tulevan elämäntehtävän kasvavan itselleen ylivoimaiseksi. Nainen ja luonnonolento torjuu sen arasti:

En ole lipun kantaja,
en kotkansydäminen tiennäyttäjä
matkallamme aamun maahan.
Olen virran partaalla paju,
jonka lävitse tuulet puhaltavat,
josta maailman kapinallinen henki
taittaa yksinkertaisen pillin
soittaakseen sävelmän,
jossa on myrskyä, tuskaa, rakkautta
ja hiukan aamunsarastusta.

Hän ei tahtonut sellaiseksi, jossa on myrskyä, tuskaa, rakkautta ja hiukan aamunsarastusta. Mutta hänestä *tuli* sellainen.

Millainen inhimillinen elämänsisältö mahtuukaan sitten »Kaukaisen puutarhan» ja »Sinisen oven» välkkyvän kuvaloiston ja »Paluun» syvästi persoonallisen, tumman ja tietoisen äänensävyn väliin?

Katri Valan henkisissä varuksissa ilmaiseiksen uhmaavan vaativana uusi tekijä. Hänen hiottu ja arvosteleva älyllisyytensä on tehnyt hänestä taistelunhaluisen ja henkevän poliittisen ja kulttuuripakinoitsijan Tulenkantajat-lehteen. Sellaisia ei Suomessa ole koskaan ollut liiemmälti. — Noina vuosina Katri Vala oli sairastunut keuhkotautiin, oli matkustanut Ranskaan, parantunut, mennyt naimisiin. Hänen ensimmäinen lapsensa kuoli syntyessään, toista haittasi synnynnäinen puhevika. Hänen miehensä jäi työttömäksi. Katri Valan täytyi jälleen maalaiskansakoulunopettajana ryhtyä pitämään huolta perheen toimeentulosta. Joka vähänkään tietää, mitä poliittisesti radikaalille merkitsee toimia opettajana rutivanhoillisella Suomen maaseudulla, voi aavistaa,

millaista voimapanosta siinä tarvittiin. Lisäksi tuli vielä ruumiillinen taakka — hänen terveytensähän oli sentään jo vioittunut; päivisin piti opettaa suurta kansakoululuokkaa, öisin hoidella lasta. Ainesta runoiluun olisi ollut yllin kyllin, mutta aikaa tuskin. Oliko ihme tai mikään, että tuo merkillisen lämmin ja elinvoimainen nainen raatoi siinä menossa itseensä keuhkotaudin?

»Paluu» on joka suhteessa kaikkein merkittävimpiä runokokoelmia itsenäisen Suomen kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajalta. Ajankohta lähestyy äkkijyrkännettään, ilmaisijan lahjat saanut ihminen kypsyy tuskallisesti päämääräänsä kohti. — Ei kukaan toinen nainen Suomessa — Hagar Olssonia mahdollisesti lukuun ottamatta — ole jännityksen varautumisvuosina niin ahdistuksentäyteisin, uhmaten vaativin sanoin merkinnyt tulevaa Euroopan luhistumista. Moni on muunnellut tuota maailmanlopun tarua esteettisesti nautittavina mollisävelkulkuina. Katri Vala on takonut kasvavan varmuutensa kireiksi, tiukoiksi vetoomuksiksi, joissa kuuluu orastavana vaatimus joko — tahi! Samalla hetkellä kypsyneen tuskan punaista verta väristen. »Paluun» sivuihin luo varjonsa ennen kaikkea kaksi elämystä. Toinen on lapsi, toinen on yhteiskuntaelämän hätä ja ahdinkotila. Runokokoelman ilmestyminen sattuu niihin vuosiin, jolloin kirjailijatar menettää ensimmäisen lapsensa, ennen kuin se on herännyt elämäänkään; vähän sen jälkeen syntyy hänen toinen — ainoa lapsensa. Äitiys saa hänen aina väkevän, piilevän eläytymisensä ja toimeliaan inhimillisen lämpönsä leimahtamaan ilmiliekkiin. Hän katselee valppaana ympärilleen yhteiskunnassa ja kavahtaa huomatessaan näköpiirin rajalla inhimillisyyden tuhoksi työskentelevät pimeät voimat. Siitä lähtien hän on lahjomaton vartija ja tuskallinen ihmisen hädän tulkki. Huimaava on heilahdus hänen edellisessä kokoelmassa ilmestyneestä tulevaisuudenhurmaisesta ylistyksestään »Lentokoneelle» niukkaan, riipaisevaan toteamukseen »Paluussa»:

Vapisen vuoksenne, leikkijät.
Kaukana, aurinkoisella saarella
ampuvat kanuunat,
lentokone kiertää kaupungin yllä.
Tänään on vielä rauha.
Mutta milloin putoaa räjähtävä kuolema
ihmetteleväin leikkijäin keskeen?
Lapseni syntymättömäin maassa,
häpeän maailmaa, johon tuon teidät.

Kolmen edellisen runokokoelman mahtava ilo on mennyttä. Mutta mahtava, lämmin kuvaloisto on jäljellä, vain tuskan kurittamana ja puhdistamana. Se puhkeaa pakottavaan hehkuunsa »Paluun» keskeislyyrillisessä ytimessä, runoissa sellaisissa kuin itämaiseen tapaan soitinnettu, mutta samalla tuskallisesti keskitetty »Tuska», sellaisissa lyyrillisissä helmissä kuin »Kesäyö», »Lepo», »Syyskesän juhla». Ja vihdoin ihastuttavan herkässä, pitkiä näkemyksiä aukovassa, hieman ilkikurisessa »Si-Si-Dus»-sadussa. Viimeinen välkkyvä veto singahtaa siitä vielä kerran autiota näköpiirin rajaa kohti myöhäisen runon »Keitaan» loppusoinnahduksessa.

Katri Valan asema on nyt kirjallisuudenhistorian kannalta mielenkiintoisimpia, mitä Suomessa on sattunut. Lauritsalan kansakoulunopettajatar, maan rohkeimpia ja älykkäimpiä pakinoitsijoita, väkevästi omaperäinen lyriikan suomentaja, on luomisvoimansa huipulla. Harvoin näkee runokokoelmaa, joka »Paluun» keskitetyssä koossa antaa niin täysipainoisesti ilmauksen niin runsaille ja keskenään erilaisille avuille. Ja kaiken tämän ohella Katri Vala oli terve ja eheä ihminen, jollainen hän aina oli ollut. Hän elää ja kokee voimakkaasti naisellisuutensa ja äitiytensä. Mutta ulkomaailman hyökkäykset jäytävät kovin hänen ruumiillisia voimiaan. »Kaukaisen puutarhan» ilmestymisestä asti ovat eräät todelliset runoudentuntijat voimakkaasti ja lämpimästi todenneet, että Suomi oli Katri Valan esiintyessä saanut huomattavan runoilijan ja iskuvoimaisen kulttuurin esitaistelijan. Hänestä tulee vapaan runomitan

ylväs tienraivaaja suomalaisella kielialueella, eikä häntä ole sen käytössä tähän saakka kukaan voittanut. Ei edes keskinkertaisten arvostelijoiden suuri joukko ole koskaan rohjennut kieltää hänen taiteellista merkitystään — tässä suhteessa hänen alkulähtönsä eroaa Edith Södergranin kohtalosta. Hän on ainoa nykyajan suomenkielisistä lyyrikoista, joka välähdyksittäin herättää huomiota myös Ruotsissa. Mutta kotimaan määräävät piirit kohottavat hänen ympärilleen hämillisen ja kitsaan äänettömyyden muurin. Koskaan ei hänen ympärillään kuulu sellaista — mikä tässä tapauksessa olisi aivan itsestään selvää — suosion kohinaa, jollaista kansakunnat osoittavat niille henkisille eturivinhahmoilleen, jotka ne valitsevat edustajikseen ulospäin. Apurahat ja julkiset kunnianosoitukset osoittavat erinomaista kykyä mennä Katri Valan ohi valitessaan toisia ja vähemmän arvoisiaan kohteita. Terveeksi ja uskomattomaksi hämmästyksekseen Katri Vala havaitsee menettäneensä oikeuden tulla arvostelluksi sinä huomattuna taiteilijana ja ihmisenä, joka hän on. Tämän jälkeen hän on »Katri Valan tapaus», ja ihmisten hänestä langettama arvostelu muodostuu kunkin poliittisen asenteen ja muuten persoonallisen riippumattomuuden mukaiseksi.

Nyt seuraa hänen raskain kautensa, kahdeksanvuotinen kiirastuli ennen »Pesäpuu palaa»-kokoelmaa.

Katri Vala huudahti kerran vähän ennen kuolemaansa, puheen ollessa ajan henkisestä ja valtiollisesta peikonkouraisusta, silmät liekehtien: »Humpuukiin minä en ikinä anna itseäni!» Siinä oikeastaan kaikki. Lahjomatta Katri Vala toteutti tätä elämässään ja runoudessaan. Mitään lahjomattomampaa emme tapaa noiden vuosien suomalaisen hengen historiassa. Hän teki siten, panoksenaan elämä. Sillä sen yksilön kohdalta, joka valtiollisena onnettomuuden aikana johdonmukaisesti asettuu vastustamaan tapahtumien kieppuvaa pyörää, sen kohdalta tulos on näennäisesti varma. Ainakin, jolleivät ruumiilliset voimat salli henkistä talvehtimista. Yhteydet ovat liian valtavat ja monimutkaiset, jotta ketään tai keitään yksityisiä voitaisiin — muuten kuin pikkuasioissa — syyttää niistä tapauksista, jolloin yksilö murskautuu rattaan hampaiden väliin. Vastakohdakseen käännettynä lause ei pidä paikkaansa: voimakasta ja selkeästi näkevää velvoittaa aina vaatimus pysyä näkemykselleen uskollisena viimeiseen asti. Niin teki Katri Vala. — Sota syttyy. Hänen miehestään tulee valtiollinen vanki. Hän menettää taloudellisen tukensa, joka nyt, sairauden uudelleen puhjetessa, olisi ollut välttämättömämpi kuin konsanaan. Hän on nyt runoilijana ja ihmisenä niin yksinäinen kuin ainoastaan se, mikä on todella suurta, voi olla täällä maailmassa. Ajautuneena kohti äärimmäistä rajaa, missä olemassaolo jo hipoo tarkoituksettomuutta ja runottaret ovat vaiti. — Talvella 1942 hän tuntee olevansa kykenemätön enää hankkimaan aineellista toimeentuloaan. Matkustaa Ruotsiin pikku poikansa kanssa, päätyy Söderbyn keuhkotautisairaalaan. Nyt vihdoinkin ystävät ja runoudentuntijat pakottavat pakottamalla syntymään keskitetyn lyyrillisen läpimurron hänen hyväkseen. Eivät kuitenkaan Suomessa, vaan — Ruotsissa, julkaisemalla käännösvalikoiman »Vår sång» (Meidän laulumme). Arvostelu tervehtii sitä eräänä syksyn huomattavimpana lyyrillisenä tapauksena.

Melkein samaan aikaan on Helsingissä kirjakauppojen myyntipöydillä ulkonaisilta mittasuhteiltaan surkean ohut, mutta sisällöltään monumentaalinen runokokoelma »Pesäpuu palaa». Syyskirjallisuuden sameat pyörteet sysäävät tuon pikku vihkosen syrjään. Arvostelu kiertelee sitä, tekisi mieli sanoa kuin kissa kuumaa puurokuppia. (Mitenpä olisi ollutkaan mahdollista *siihen aikaan* kohdistaa valonheittimen sädekeilaa niin rajun alastomaan, suoraan ihmissielun uumenista pursunneeseen purkaukseen —!) Katri Vala, jonka eksoottinen nuoruudenrunous laajensi Suomen runouden alueita uusille troopillisille vyöhykkeille, on nyt sanan syvällisimmässä merkityksessä kansainvälinen. »Pesäpuu palaa» on niitä äärimmäisen harvoja

suomalaisia luomuksia, joiden taiteellinen taso asettaa ne tämän ajan pysyvien eurooppalaisten ilmaisujen rinnalle. Runo ei enää ryöppyä esiin pikku putouksina elämän yltäkylläisestä runsaudensarvesta. Se syntyy tuskallisesti kuin raskaina, tummalla valolla loistavina pisaroina. »Kaukaisen puutarhan» ja »Pesäpuun» välinen matka luo jänniteväliä kaksikymmenvuotiseen elämänkaareen. Tuo jänniteväli on esim. runossa »Äidit»:

> Tuskallista on olla äiti
> tässä maailmassa.
> Hirvittäväksi on runneltu sinut,
> kaunis elämä,
> kun äidit sanovat:
> parempi olisi lapsen kuolla.

»Maailman kapinallinen henki» puhuu nyt yksinomaan pelokkaan, ahdistuksen vallassa olevan äidin äänellä. »Paluun» varoitus- ja herätyshuuto on häipynyt kuulumattomiin. Sen aika on ollut ja mennyt. Jäljellä on kolkko toteaminen. Kapinallisuudesta ei ole paljonkaan jäljellä. Jäljellä on ainoastaan totuus kaikkein viimeisenä ja jäätävimpänä johtopäätökseNään. Napatalven jäät rusentavat kouristukseensa pelästyttävää kauneutta säikkyen sellaiset runot kuin »Yötaivas», »Talviyö», »Talvi on tullut». — Kuvien suurenmoinen loisto on yhä vielä himmenemättömänä. Tuo kuvavoima piirtää noissa runoissa tulikiemuransa aistillisen elämänkatkelman ympäri ja kohottaa sen ylös kristalliseen iäisyyteen. Tämän lyriikan vastineen löytää ainoastaan vanhoilta kiinalaisilta mestareilta, joita Katri Vala on rakastanut ja suomentanut. Rytmissä on sama elävä syke kuin ennenkin. Dynamiikka on yhä edelleen säilynyt. Mutta ulkonaisesta elämänaineksesta huolimatta ikäänkuin projisioituneena toiselle, »sisemmälle» tasolle. Dynamiikkaa on varsinkin molemmissa hänen runoutensa rajapyykeissä, suurissa ja traagillisissa näyissä »Keitaassa» ja »Tuhotussa nuoruudessa». Vertauskuvilla ja mukailuilla ei

tässä ole paljonkaan sijaa. Tässä tarvitsi ainoastaan antaa tälle ihmiselämän pyrkimykselle ja sisällölle suora ja yksinkertainen ilmaus, jotta syntyi suuri, klassillinen ylevä runo. Kokonainen Euroopan sukupolvi on tässä saanut erään pysyvän muistomerkkinsä. Tämän taiteellisen todistuksen sovittaminen paikalleen ajanyhteyteensä vaatisi sinänsä kokonaisen niteen. — Myös suuri ilo elää, salaperäisenä ja luoksepääsemättömänä, loppusivujen kuolemanläheisessä laulussa. Kaikki ikäänkuin ui läpikuultavan kirkkauden tulvassa, joka johtaa ajatukset Eino Leinon »Helkavirsien» viimeiseen osaan. Kaikki on tärkeää, niin aineeseen kuin muotoon kuuluva, kaikkea kannattaa se itsestään selvä yksinkertaisuus, mikä on todella suuren arvon merkki. Niin olennaiseen osuvaa ei Katri Valan aistivoimaisuus ja henkisyys ole vielä koskaan ollut. Kaikki rajat ovat häipyneet olemattomiin. Hänen runoutensa on nyt olemassaolon keskipisteessä, josta se levittää voimaansa koko avaruuden piiriin.

Katri Valan ei ollut määrä lisätä siihen enää mitään.

Vielä kerran hän palasi, kaipuunsa ajamana, takaisin kotimaahansa. »Vår sång» on Suomen kirjallisuuden historiassa ainoalaatuinen tapaus: ensi kerta, jolloin suomalainen runoilija jo elinaikanaan saa Skandinaviassa teostensa käännöksen julkisuuteen erikoisena niteenä. Vastoin ystävien toivomuksia tämä menestys ei pystynyt vapauttamaan Katri Valaa vielä uusista kärsimyksistä ja nöyryytyksistä kotimaassaan. Tämän kärsimysnäytelmän loppunäytöksen yksityiskohdat ovat vailla suoranaista merkitystä hänen elämäntyönsä ymmärtämiselle, joten ne voidaan tässä yhteydessä sivuuttaa. Kun hän sitten vajaan vuoden kuluttua palasi takaisin Ruotsiin, hänen voimansa olivat lopullisesti ehtyneet — ohi tavallisten inhimillisten mittojen. Loppuun palanut liekki sammui hiljaa toukokuussa 1944 Eksjön parantolassa Smålannissa.

Niin yksinäisenä siis ihmisen täytyy siirtyä yli rajan, vaikka on omistanut paljon sellaista, mikä antaa elämälle arvoa. Kuta

suurempi nousu, sitä suurempi yksinäisyys — jopa niinkin elämänhellän, niinkin maan läheisen ja nöyrän ihmisen kohdalla kuin Katri Vala. Muudan hänen oman maansa nainen ja ystävä — siinä kaikki, mitä hänellä oli viimeisinä hetkinään luonaan kaikesta siitä, mikä oli hänen sydäntään lähellä: mies ja lapsi, runous ja kotimaa. Tälle hänen kansalaiselleen hänen hiljainen ja nöyrä siirtymisensä rajan tuolle puolen pysyy varmasti ainian melkeinpä kaiken muun varjoonsa kaihtavana elämyksenä. Katri Vala tunsi itsensä iloiseksi kuin lapsi päästessään jälleen pitkästä aikaa älylliseen kosketukseen. Keskustelu pysytteli kaiken aikaa jokapäiväisessä, epätunteellisessa, hieman itseivallisessa sävyssä, josta Katri Vala ei koskaan hevin tahtonut luopua. Se solui yli suomalaisten kohtalonlankojen, yli kirjallisten tapahtumien kulttuurijuoruihin ja henkilökohtaiseen pikkurupatteluun. Liikkuvina ja kipinöivinä sairaan silmät hetkittäin välkkyivät ivallisuutta ja taistelunhalua. Olisi väärin salailla sitä, että Katri Vala tunsi kapinamieltä tukahduttavana ympäröivän epäymmärtämyksen vuoksi. Hän oli liian »normaali» ja rehevä piilottautuakseen minkäänlaisen uhmamielisyyden taakse. Kerran hän lausui — se oli »Vår sång»-julkaisun aikoihin — tavalliseen itseivalliseen tapaansa: »Olenko minä tosiaan noin hyvä —?» Mutta sentään: hän oli pätevä kulttuuriarvostelija, pystyi siis tietyssä määrin arvostelemaan omaa merkitystään ja ulkomaailman suhtautumista siihen. Vain muutamia viikkoja aikaisemmin hänelle oli ilmoitettu, että hän oli saanut Suomen valtion runoilijaeläkkeen, harvinaisen kunnianosoituksen. Viimeisinä elintunteinaan hän sanoi, äänessä sävy, jota on mahdoton sanoin kuvata: »Jos olisin saanut sen muutamia vuosia sitten, kun raadoin niin että sain keuhkotaudin, silloin en makaisi nyt tässä paikassa —» (Erehdys! tuo kunnianosoitus oli viimeisessä asteessa annettukin toiselle, mutta sitä Katri Vala ei saanut koskaan tietää.) — Vaikka lähestyvän kuoleman varjo lieneekin tämän kahdenkeskisen symposionin aikana liukunut huoneen läpi, sitä ei

ainakaan päästetty yli keskustelun kynnyksen. Ainoastaan kerran Katri Vala silmäili ulkona helottavaa vuokkojen kirjavoimaa kevättä sanoen hiljaa, katseen synkistyessä: »Saapa nähdä, pääsenkö enää koskaan näkemään Suomea!» — Sitten keskustelu liukui, keskeytyen välillä sairaan levätessä muutaman tunnin, jälleen takaisin entisille raiteilleen. — Murtumattomana hän meni pois. Merkillistä, miten suuri ja olennainen vielä yli näköpiirin sanattomana ja ilman älyllisiä siltoja siirtyessään vaikuttaa ikäänkuin äänettömästi räjähtävän pommin ilmanpaineen voimalla. Suorastaan huumaavana ja syvästi mieleenpainuvana, jättäen jälkeensä suuren tyhjyyden —

Katri Vala astui viimeiset haparoivat askelensa rajan yli sinä helluntaiaamuna, jolloin viipyvä kevät puhkesi täydeksi, täyteläiseksi suveksi, jota hän rakasti eniten kaikista vuodenajoista. Se, mitä silloin tapahtui, ei ollut mitään muuta kuin:

> Hiivin metsään, askel askeleelta,
> ja puut katsoivat voimattomuuttani,
> ja yö peitti minut tummalla viitallaan.
> Heräsin — aurinko poreili kultaisena lähteenä
> aamu-usvassa,
> vuokot olivat puhjenneet hiuksieni läpi,
> ja korvieni simpukoissa solisi
> linnunlaulun hopeameri.

Katri Valalla ei ollut lainkaan osuutta siinä ajan kuolinviettissä, johon monet voimakkaatkin meidän joukostamme ovat liittyneet olemuksensa jollakin salaisella kielellä. Hän oli harvoja tuntemiani läpikotaisin myönteisiä ihmisiä. Todellinen rauhanystävä, ei teoriassa, vaan verta ja henkeä. — Tragiikka seurasi kintereillä viimeiseen saakka; hänen täytyi lähteä pois vain muutamaa kuunkiertoa ennen sitä ajankuvassa tapahtuvaa muutosta, jota hän oli kauan kaivannut. Sen heräämisen aamun, jota hän oli kasteraikkaasti ylistänyt, ei ollut määrä toteutua hänen kohdaltaan tällä tasolla. Samoin kuin varhempi poliittinen matalapaine vähitellen painoi hänet maa-

han, samoin on nykyisin vallalla oleva poliittinen tuulensuunta kohottanut hänet pilviin. Toisen moite ei, enempää kuin toisen kiitoskaan, tee häntä suuremmaksi eikä pienemmäksi kuin hän on. Molemmat katoavat kerran, samoin kuin kaikki maailman eetterin poliittiset virranpyörteet asettuvat, katoavat aikoinaan taivaanrannan taa. Runoilijaihminen Katri Vala jää ainiaan elämään kappaleena häviämätöntä suomalaista ihmisyyttä.

HENRY PETER MATTHIS:

KATRI VALA I SVERIGE

Skulle en lyrikers väg till ett annat folk från sitt eget tas till mått på avståndet mellan folken, kunde man aldrig säga att världen är liten! Det gäller särskilt om språken är så olika som finskan och svenskan. Eino Leino kan inte sägas ha nått till Sverige ännu, hur stor och hur klassisk som skald han än är i Finland. Hans namn har nämnts här, men mer har det inte blivit. Han skulle ändå ha haft så mycket att säga oss om sitt folk!

Katri Valas livstid blev också för kort för att hon skulle hinna uppleva mycket mer än att bli nämnd i Sverige. Hon bodde ändå här i olika omgångar under krigstiden, och hon kom inte som någon främling när hon först sökte vård här för sin sjukdom. Tidigare hade hon varit i Stockholm och hälsat på släkt, och hon hade fått vänner här, om än mest som en av »eldbärarna», kamraterna i Tulenkantajat. Jo, vi hade läst de av hennes dikter som var översatta och fanns i ett par antologier eller i finlandsvenska diktsamlingar. Kanske hade också svensk publik lagt märke till hennes dikter när de förekom på uppläsningsprogram och i radio, tack vare Ragna Ljungdell. Skulle Katri Vala då vara så svår att lära känna?

Främmande lyrik blir inte lätt populär. Och hennes var egenartad och ursprunglig, dristigt originell verkade den, hade en särskilt finsk ton. Men så hörde hon också till de

radikala »modärnisterna», och konservativ som den svenska kritiken mest är blev den misstänksam i den mån den fick med hennes diktning att göra. Den visade sig därför trög och förströdd, när äntligen hennes översatta dikter utkom på svenska i samlingen »Vår sång».

Men den lilla diktboken trängde sakta ut bland folk. Då fick den ett annat mottagande. Man kunde gång på gång tillfälligtvis möta människor som hade blivit överraskade och glada över den. De hade känt värmen och livsömheten i hennes dikter, de uttryckte sig hjärtligare än man hade väntat. Man kunde säga sig: Katri Vala är på väg till det svenska folket!

Då var hon själv borta. Men hon hade hunnit ge det en annan gåva, som skulle bli lättare uppskattad. Det var den lilla samlingen finska folksagor som hon översatte på sjukbädden, och som också hann utkomma i Stockholm. Med dem fick hon tala till Sverige om sitt eget folk så att åtskilligt nytt blev känt om detta. Det var också hennes tanke med arbetet och urvalet. Varje saga blev omsorgsfullt utsedd, hon hade varit lärarinna och visste efter vilka grunder hon skulle välja. När det gällde sagor mest för barnen såg hon med sin sons ögon. Hela boken »Finska folksagor» blev en så direkt hälsning från det finska folket till det svenska som hon hade önskat. Med de flesta sagorna hon översatte tyckte hon också att hon fick säga något om Karelen, om folket och naturen där — landskapet som stod hennes hjärta närmast, kanske mest från åren hon bodde där som ung lärarinna. Hon hade en plan om att utge en annan samling finsk folkdiktning, men den hann hon inte sätta i verket.

Hon hade ju annars levat inte bara i öster, utan i norra Finland och i södra, i Borgå och i Helsingfors och på landsbygden. Hon kom från hela Finland — men som en representant för folket, var hon än hade bott. Man mötte i henne inte de eller de akademi-, estet- eller partikretsarna, hon hade ingenstans

med de maktägande eller de socialt övermaga att göra. Hon tillhörde knappt ens någon viss socialgrupp. Som konstnären-diktaren var hon hemma i det stora, enkla folket, och hade rätt att tala som röst för dess känslor och tankar.

Under världskriget, det reaktionära våldets, »axelns», jättekamp mot demokratin i världen, kom hon till Sverige. Hon sökte bot men också fristad för sig och sin lille son. Vi såg det, och hade allt skäl att se det, som om finska folkets innersta tankar och behov med henne sökte en fristad här. Det var mer eller mindre symboliskt, att den första hjälp hon fick här till uppehåll och vård kom från en tidigare fond för hjälp till det spanska folket i dess kamp mot reaktionen och axelpolitiken i Spanien, Franco-barbariet. Hon fick dela resterna av fonden med en av »spanienkämparna» som var invalid. Sedan lämnade Stockholms stad, som har varit ett stort, varmt hjärta för nordiska flyktingar under hela världskriget, henne den hjälp och vård hon behövde, också när hon efter en hemresa kom tillbaka en kort tid före sin död.

I Sverige är vi tacksamma för det Katri Vala hann fullborda för att göra Finlands folk bättre känt, och vi vill försöka föra det vidare till det övriga Norden. Hon hörde inte till dem som räknade Karelen som en gräns mellan öster och väster, hon ville se det som en bro mellan två folk, och däri stod hon på folksagornas linje. De gamla sagoberättarna tog fritt emot stoff från öster och väster och återgav sina historier i en naturlig stil från sin egen finska mänsklighet. Katri Vala blev ett av finska folkets offer under kriget men lyckades först slå en ledning i folksagornas och sina dikters anda mellan Finland och Sverige.

LYYLI OLLILA:

AITO TAITEILIJA

Tunsin Katri Valan suurena, aitona taiteilijana. Painostan sanaa *aito*, sillä se oli Katri Valan valloittavin ominaisuus. Hänet kohdatessaan, saatuaan reippaan kädenpuristuksen ja syvän avoimen katseen tervehdykseksi, tuntui olo heti hyvältä, vaivattomalta. Tässä saattoi olla oma itsensä, tässä ei tarvittu mitään yritystä olla henkevämpi kuin oli yhtä vähän kuin yritystä olla vilkkaampi, repäisevämpi kuin mieli teki. Tuollainen olla-intresantti-keimailu on hyvinkin suosittua taiteilijapiireissä. Katri Valan koko olemus oli kuin elävä vastalause kaikkea teeskentelyä ja epäaitoa kohtaan. Siksi juttu hänen kanssaan luisti niin kivuttomasti, siksi se aivan huomaamatta siirtyi arkisista asioista objektiivisiin, monesti varsin syvällisluontoisiin kysymyksiin. Jokin kaunis lause, kirkas ajatus puhkesi runoilijan huulilta aivan huomaamatta. Niin huomaamatta, ettei juuri sillä hetkellä tullut omistaneeksi sille mitään mielenkiintoa. Jos Katri Vala olisi tyytynyt vain puhelemaan hyvien toveriensa kanssa kaunista kieltään, olisimme varmaan unohtaneet kaiken, tai melkein kaiken. Mutta Katri Vala oli siinäkin aito. Kauniit, kirkkaat ajatukset pyrkivät hänestä ilmoille hänen tahtomattaan, koska ne ikäänkuin koko ajan, kaiken muun elämäntoiminnan keskellä, kasvoivat ja muovautuivat hänessä voidakseen sitten täyden valmiutensa saavutettuaan puhjeta ilmoille ihanina lauluina. Niinä monina aivan kuin

maan uumenista voimansa imeneinä säkeinä, joitten runokuvien puhdas aitous saattoi häikäistä ja hämmästyttää, sillä vain oikea häikäisee ja hämmästyttää.

Ihminen syntyy taiteilijaksi yhtä yksinkertaisesti kuin miksi muuksi tahansa. Taiteilijan elämä ei poikkea missään suhteessa muitten kuolevaisten elämänladusta, senhän tiedämme. Saman auringon alla hän nauraa, laulaa, itkee ja vaikeroi. Elämänonni, joka lienee jokaisen elävän olennon korkein tavoite, askarruttaa hänenkin ajatustaan eniten. Yhtä kipeästi kuin jokainen hän tuntee, että juuri tuo tavoitteista kaivatuin yhä vain pakenee edestämme. Elämän onni. Kun olemme kylläisiä, kun työmme luistaa hyvin, toimeentulomme on taattu, rakkauselämämme järjestetty, tuntuu siltä, että olemme onnellisia. Mutta olemmeko? Emme. Me vaadimme niin paljon muuta. Vaadimme valtaa, kunniaa, sielumme monen monet ristiriitaiset intohimot kutovat ympärillemme yhä tiheämmän lukinverkon, jossa turhaan pyristelemme.

Viime vuodet, hirveät maailmaa raadelleet sotavuodet veivät meiltä tämän hetken ihmisiltä viimeisenkin uskon onneen. Olemme siitä kuitenkin oppineet jotakin. Kenties juuri onnen oikean olemuksen. Pelkän olemisen ilon. Olemme kenties oppineet ymmärtämään taiteilijankin sanoman, Katri Valan ylvään koruttoman laulun »Onnellinen»:

Onneni on avaruus,
jossa auringot syntyvät ja kuolevat.
Niin onnellinen on vain se,
joka seisoo rajalla,
joka on kulkenut
kauhun ja kärsimyksen pimeän tien,
kuullut sydämensä huutavan jättiläispyörän alla,
nähnyt unelmainsa kuolevan pimeään.
Niin onnellinen on vain se,
jolle ei ole jäänyt mitään,
joka on vain värisevä lanka
yli elämän ja kuoleman rajan.

Runoilija tarjoaa meille onnen, avartuneen, itsekeskeisyydestä irtautuneen sielun vapauden ja rauhan. Sanonnan aitous on tässäkin vahvinta. Kuvavastakohtien armottomuus on raikkaampaa kuin pitkäveteinen, ehkä helpottava hempeys. Runo kirjoitettiin ennen sotaa, sen profeetallinen sanoma nykyhetken ihmiselle on runoilijan salaisuus. Salaisuus, joka ei kuitenkaan hänelle sitä ollut. Tiedämme Katri Valan elämän raskaan taakan. Tiedämme häntä nuoruudesta asti vaanineen aina läsnäolevan uhkaavan sairauden. Tiedämme, että vain jättiläispyörän alla puristautuu esiin jaloin, puhtain ja inhimillisin. Sitten jatkuu runo purkautuen viiltävän kirkkaana voiton huutona:

Olen kahden ihanuuden välillä:
elämä — huumaantunut juna
sillalla valtameren yli,
kuolema — ihanasti kiehtova
niinkuin vain seikkailu ja tuntematon voi olla.
Vaellanpa elämään tai kuolemaan,
suuri, sädehtivä virta on kantava minut!

Kaikki tämä taiteilijankin laulama on vain hetken onnea, ohimenevää huumaa. Mutta kuitenkin on taiteilijan tarjoama lohtu ihanin lohtu. Se on kuin kesäinen metsäpolku, leppoisan vihreä ja mystillinen. Mielemme on masentunut, tahtomme tarmoton ja voimamme lopussa. Vaellamme polkua ja huomaamme äkkiä, että hymyilemme. Sen on voinut saada aikaan lintu, joka on äkkiä lehahtanut lentoon tummien kuusien keskeltä. Sen on voinut saada aikaan metsätähden sinivihreällä lehdellä kömpelösti tepasteleva leppäterttu. Rakastamme leppäterttua. Leppäterttu on lapsuutemme. Lennä, lennä leppäterttu! hyräilemme hiljaa ja äkkiä tunnemme olevamme terve, voimakas, vapaa. »Onneni on avaruus, jossa auringot syntyvät ja kuolevat», lauloi Katri Vala. Tuollaisina hetkinä meidän on helppo ymmärtää runoilijaa, ymmärtää sitä, että hän on meille vapauttaja monen monesta tuskan hetkestä, sillä hän osaa johdattaa meidät avaruuteen, yhdistää meidät luontoon, aurinkoon ja auringon ihanaan maailmaan. Hän osaa paeta näennäistä totuutta johdattaakseen meidät oikean totuuden lähteille. Hän palauttaa meille avaruuden onnen, alkuperäisen olotilamme. Hän vie meidät mukanaan elämän huumaantuneeseen junaan sillalla valtameren yli. Ja runon väkevyyden vieraina me tunnemme, että suuri sädehtivä virta on kannattava meitä elämässä ja kuolemassa.

Elämän onni on ihmisten korkein tavoite. Elämän onni on ihmisille saavuttamatonta. Nuoruus on sitä lähinnä. Katri Vala on laulanut nuoruuden kirpeästä huumasta ja autiosta köyhyydestä. Askel askeleelta hän on elämää eteenpäin rientäessään kirvoittanut kovien kokemusten painon alta kirkkaita ajatuksia ja ikuisesti kestäviä totuuksia. Nöyriä ja lempeitä kuin kedon kukkaset:

Herätessäni unesi äärellä
ojensin käteni hengitystäsi kohden,
niinkuin väsynyt vaeltaja öisellä aavikolla
ojentaa iloiten kätensä
päin nuotiotulta.

HAGAR OLSSON:

HYLLA HENNE ICKE SÅSOM DÖD

Det öde som beskärdes Katri Vala är icke hedrande för den finska borgerligheten. Det kan vara skäl att öppet fastslå att här i detta land, inför ögonen på ett ledande kulturskikt som vid lämpliga tillfällen så högljutt vädjar till landets västerländska och nordiska kulturarv, en betydande diktare med en varm och levande stämma, en sann *vox humana*, fått gå under i ensamhet och misär, pinad intill döden av de utmattande motigheter i stort och smått som frånvaron av en hjälpande hand och ett ekonomiskt stöd för med sig, bara för den skull att hon stämplats såsom »radikal» och var persona ingrata hos de reaktionärer som ledde landets kulturpolitik och hade hand om understöden och legaten. Det säger en hel del om hur det var beställt med den andliga friheten och toleransen — dessa hörnstenar i nordisk kulturtradition — i trettiotalets chauvinistiskt infekterade Finland.

Det säger också — det kan inte förnekas — en hel del om den finska arbetarklassens ideologiska inställning under dessa ödesdigra mellankrigsår. Den har under sin hittillsvarande ledning visat mycket ringa förståelse för de intellektuella och föga intresse för den andliga kulturen över huvud, vilket haft till följd att även de fåtaliga författare och konstnärer som hos oss på grund av sin livsåskådning känt sig dragna åt det hållet stötts tillbaka av den misstänksamma och icke

så litet dumdryga småborgerlighet som ofta mött dem inom arbetarorganisationerna. Den omständigheten att sådana organisationer lät sig representeras vid Katri Valas begravning kan inte undanskymma eller på något vis gottgöra det faktum att den finska arbetarklassen inte förstod att skänka sitt stöd åt en diktare som omfattade dess egna högsta ideal och fick plikta för det med fattigdom och andlig isolering.

Nu när Katri Vala är borta skyndar man sig från bägge hållen att hedra hennes minne och hylla henne som den betydande diktare hon var. Den gamla tragiska komedien upprepar sig igen, och man frågar sig om det i all evighet skall fortgå på samma sätt.

Vi är blott alltför benägna att hedra våra avlidna diktare med varma ord och minnespublikationer och att strö våra beklaganden och suckar som snabbt förvissnande blommor på deras tragiska aska. Men är det verkligen nog? Och är det månne det rätta sättet? Särskilt när det gäller en diktare som Katri Vala — på en gång sann poet och mänsklighetens stridsman — förnimmer man starkt det otillräckliga och även falska i de officiella hedersbetygelserna, hur uppriktigt menade de än är. Hennes personliga öde är intimt förbundet med den människans stora sak hon gjort till sin. Glöden i hennes verk, anklagelsen och den heta förhoppningen, har inte upphört att bränna för den skull att hon själv är borta från den bittra arenan. Må alla de som nu samlas kring hennes minne betänka detta! Visst är det bra med minnespublikationer och samlade verk och visst ligger det en upprättelse i att den som dog ensam, utpinad och fattig hedras med en i stor stil iscensatt begravning på statens bekostnad, men jag undrar ändå om det är sådant som kan glädja diktarens nu oåtkomliga innersta jag. Lyssnar man riktigt noga skall man kanske tvärsigenom våra beskäftiga hedersbetygelser och de vackra minnesord vi här författat kunna höra viskningen från hennes egna läppar: Hylla mig icke såsom död — jag

lever! Jag lever i alla dem som kämpar, tror och lider såsom jag gjorde, i alla de ensamma, de förbisedda, de obekväma som söker sanningen och livet på egna vägar och som *just nu, inför edra ögon,* kämpar med övermäktiga svårigheter och inte har någon som skulle räcka dem en hjälpande hand eller låta dem känna att det offer de bringar kulturen har något värde för gemenskapen.

Det tycks vara så att hur än ideologierna växlar, förblir situationen för den skapande och sökande människan alltid lika svår. I sin strävan att upprätthålla de andliga värdenas renhet blir hon utsatt för ett fysiskt och psykiskt tryck som den utåtriktade handlingsmänniskan inte kan göra sig en föreställning om, och på grund av överkänsligheten och sprödheten hos sin organism — anpassad som den är för inlevelsens subtila funktioner — är hon illa rustad för livskampen och stupar lätt för praktiska svårigheter som en annorlunda utrustad människa med lätthet bemästrar. Det gamla mecenatskapet som nu håller på att dö ut avsåg just att bereda den skapande människan den speciella livsform hon behöver för att kunna utveckla sin oersättliga inre aktivitet. I vår tid borde man kunna vänta sig att i ett upplyst kultursamhälle skulle finnas så mycken förståelse för den skapande funktionens egenart och värde att diktare, konstnärer och intellektuella kunde beredas en lämplig miljö och komma i åtnjutande av det mått av andligt oberoende och av frihet från dagligt slit som är nödvändigt för att de skall kunna fullfölja sin speciella uppgift och prestera den själsliga koncentration den kräver. Det är dock deras insatser som samhället och även de självsäkra politikerna i sista hand vädjar till när det gäller att inför omvärlden påvisa nationens andliga tillgångar och dess kulturella självständighet; desto märkvärdigare är den sociala diskriminering de alltjämt får finna sig i. Det anses som självklart att en politiker eller en generaldirektör skall leva och bo i viss mån representativt, men en

diktare som representerar folkets genius och som ingår som livgivande kraft i nationens framtida liv får gärna stuvas in i ett kyffe och leva under de mest påfrestande och förnedrande förhållanden utan att det stör den nationella självkänslan det minsta.

Fattigdomens och den andliga isoleringens spöke har i alla tider förföljt diktarna och förkunnarna i vårt lands karga kulturklimat. Därför är det så många som dör i förtid — för det mesta i fattigsjukan lungsoten — och ännu flera som andligt förtvinar och aldrig når fram till att få utveckla sina möjligheter och ge sitt bästa. Må man bara jämföra vad som görs exempelvis för idrotten i detta land och vad som görs för dem som står för de andliga prestationerna! Hur kärleksfullt tar man inte hand om talangerna bland idrottsfolket, hur omsorgsfullt sköter man dem inte och ser till att de får träning och rekreation i lämplig miljö. Det finns inga svårigheter för dem att få resa utomlands. Mäktiga organisationer håller dem om ryggen, staten beskyddar dem faderligt, nationen avgudar dem och det finns ingen som tvivlar på att det är de som skall hölja Finlands namn med ära och glans. Under tiden går den vars ord skall leva i kommande generationers hjärtan obemärkt och smått föraktad omkring på våra kalla gator, och det är ingen som väntar sig någon ära av denna enkla person vars värde inte kan omräknas i pengar.

Om Katri Valas ensamma död i främmande land kunde bidraga till att öppna nationens ögon för den skapande människans värde skulle hon inte förgäves ha stupat på sin post.

OLAVI PAAVOLAINEN:

NUORI KATRI VALA

Kirjeenvaihtomme vv. 1922—28.

Kun talvisodan liekit sodan ensimmäisenä päivänä tuhosivat lapsuudenkotini Kivennavalla, hävisivät liekeissä myös nuoren Katri Valan allekirjoittaneelle lähettämät kirjeet. Katri Valan varhaisimpana henkilökohtaisena kirjailija-ystävänä olen ollut täysin tietoinen menetyksen merkityksestä, menetyksen, joka nyt, kun minua tämän muistojulkaisun toimituskunnan taholta on pyydetty laatimaan esitys juuri nuoresta Katri Valasta, on käynyt ilmi koko korvaamattomuudessaan. Luotettavan ja samalla eloisan kuvan luomiseksi olisivat mainitut kirjeet olleet välttämättömät. Niiden puuttuessa on minun ollut turvauduttava varsin väkinäiseen keinoon: Katri Valan jäämistöstä tavattujen omien kirjeideni perusteella olen koettanut rekonstruoida kirjeenvaihtomme pääsisällön ja sen pohjalla luoda pyydetyn kuvan. Tehtävä on sen mieluisuudesta

Katri Vala 1920-luvun puolivälissä.

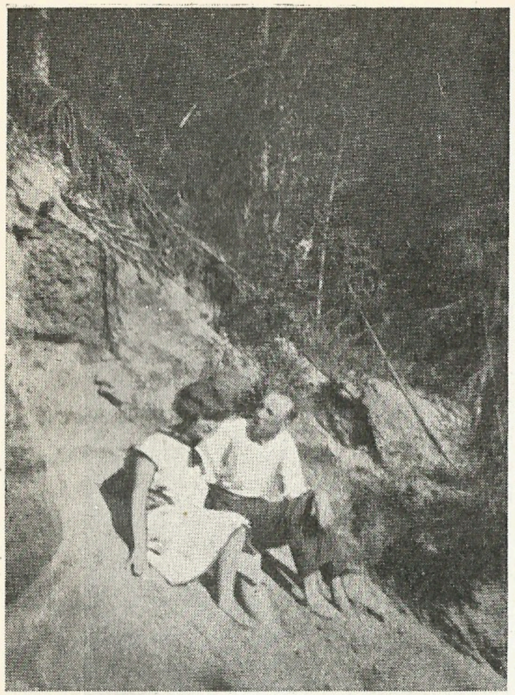

Katri Vala ja Onni Halla Kivennavan »Pikku-Sveitsin» hiekkatörmäillä kesällä 1926.

Terijoen merikylpylän rantaravintolassa kesällä 1926. Katri Vala (oik.), Onni Halla ja Olavi Paavolainen.

huolimatta ollut hyvin vaikea. Siksi pyydän jo etukäteen anteeksi ne mahdolliset virheet ja epätarkkuudet, joita esitykseeni parhaasta yrityksestäni huolimatta saattaa sisältyä.

I »VILLI JA VEREVÄ JA ALKUPERÄISEN IHANA.»

Marraskuun 4. päivänä 1922 lähti Helsingistä Kuopion Vaajasaloon kirje, joka sisälsi mm. seuraavat hymyilyttävää pateettisuutta ja nuorekasta intoilua uhkuvat rivit:

»— — — Toivon armoa silmissänne, Te ihastuttava, surullinen ja kesytön pieni paholainen siellä etäällä. Ette kait loukkaannu häikäilemättömästä epiteetistäni — vakuutan, että se on syvimmän ihailuni ilmaus. — — — Tahtoisin tehdä ensimmäisestä kirjeellisestä keskustelustani Teidän kanssanne ainoastaan ylistyshymnin persoonallisuudellenne ja runoudellenne. — Jospa tietäisitte, Neiti Wadenström, millä jännityksellä koko 'Torstai-seura' odottaa tuloanne tänne. Kaikki ovat niin blaseeraantuneita ja tylsistyneitä; on jo päätetty kuolla ja syntyä uutena, uudistettuna seurana. Mutta siihen täytyy Teidän myös kuulua. Te olette innostunut ja impulsiivinen ja villi ja verevä — mitä kaikkia sanoja keksisinkään! Ja sitten suurin ihme: emme ole tavanneet vielä yhtään ainoata henkilöä Seuran ulkopuolelta, jolla olisi niin merkillisessä määrin Seuran ihanteet, niin ihmeellisellä tavalla kaikki se »tunnekulttuuri» (toivon, että ymmärrätte tämän konstikkaan sanan), jonka Seura lukemalla ja keskustelemalla on itselleen kehittänyt, jo syntymästä saakka veressänne. Kun Sirkka ensimmäisen kerran näytti runojanne, en voi kuvata hämmästystä. Te olitte 'meikäläinen', vaikka koskaan ette ole parissamme ollut! Te olitte se ihmeellinen Suuri, joka oli *luonut* tästä hengestä jotain. Kun tulette tänne, saatte,

sen vakuutan, olla, jos se huvittaa Teitä, kuningatar ja epäjumala — — — Te saavutte villinä ja verevänä ja alkuperäisen ihanana. Te uudistatte meidätkin, minä tiedän sen. Sinä päivänä on suuri 'vita nuova' alkanut. — — — Runonne ovat ihmeellisiä: vihdoinkin joku, joka osaa olla omaperäinen, intohimoinen, tyylittelevä, värikäs ja mielikuvituksellinen! En ymmärrä, kuinka olette voinut ne kirjoittaa tuntematta Comtesse de Noailles'n runoja. Olettehan tosin lukenut 'Kummastuneet kasvot', mutta sehän on proosaa. Hän on ainoa, johon lyriikkaanne voi verrata, jopa joskus niin läheisesti, että tuntuu, kuin olisivat runonne suorasanaisesti käännettyjä de Noailles'n runoja! Hänhän on suuri ja armoitettu ja — kuuluisa. Te ette tunne hänen lyriikkaansa — vertaus on siis epäsuorasti mitä korkein kiitos Teille. — — — Kun näin erään runonne nimen: 'Murhattu maa' — samassa näin edessäni seuraavan säkeistön viimemainitusta kokoelmasta ('Les vivants et les morts'): 'Ja jos sinun sydämesi, outona ja pelokkaana, minun rajatonta rakkauttani oudoksuu — niin minä olen edessäsi niinkuin verinen maa, kun on tapahtunut murha.' Siis pari samanlaista sanaa vain, ei muuta — mutta sama, ehdottomasti sama henki!»

Tämä tiradi oli osoitettu edellisenä keväänä Heinolan Seminaarin hospitanttiluokalta valmistuneelle 20-vuotiaalle kansakoulunopettajattarelle Karin Wadenströmille, ja sen oli kirjoittanut juuri 19 vuotta täyttänyt estetiikan ylioppilas Olavi Paavolainen. Kumpainenkaan ei ollut koskaan nähnyt toisiaan.

*

Torstai-seura oli allekirjoittaneen Helsingin Vanhan Yhteiskoulun seitsemännellä luokalla helmikuussa 1920 perustama kuusihenkinen kirjallistaiteellinen kerho. Sen jäsenistä Sirkka

Gustafsson soitti hyvin pianoa, samoin Sirkka-Liisa Hultin. Irja Siivonen kirjoitti runoja, Margit Nieminen tunnelmapalasia ja novelletteja. Lahjakas, syvästi musikaalinen ja paljon lukenut Kaarle-Eljas Soikkeli oli kerhon kriitikko ja älyniekka, joka huvitti meitä sarkasmeillaan ja usein ranskaksi kirjoitetuilla ytimekkäillä mietelauselmillaan. Seuran illanvietoissa soitettiin Bachia ja Beethovenia, Griegiä ja Rimski-Korsakovia sekä pidettiin esitelmiä sellaisista kirjailijoista kuin Oscar Wilde, Baudelaire, Pierre Loti, d'Annunzio, Bertel Gripenberg, Herman Bang ja Comtesse de Noailles . . . Vuosisadan vaihteen symbolistit, dekadentit ja uusromantikot olivat siis korkeinta muotia! Jokaisella Seuran jäsenellä piti olla »Dorian Grayn muotokuva» ja sen lehtien väliin kuivattuna Seuran tunnus, keltainen narsissi. Koetettiin kilvan, joskin epämääräisellä menestyksellä olla yhtä henkeviä ja sanavalmiita kuin mainitun romaanin lordi Henry tai vanha herttuatar . . . Comtesse de Noailles'n runous oli toinen palvonnan kohde. Penkoessani eräänä sateisena kesäkuun päivänä 1919 Kivennavalla kotini kaappeja oli näet sattumalta käteeni joutunut jo unohdettu suomennos tämän ranskalaisen runoilijattaren pienestä lyyrillisestä päiväkirjaromaanista »Kummastuneet kasvot», erikoispainos Helsingin Kaiussa 1909 julkaistusta jatkokertomuksesta. Sen loistava kuvakieli vaikutti kuin ilmestys. Myöhemmin löysin eräästä Helsingin antikvariaatista kirjan loppupainoksen, jonka ostin kokonaisuudessaan ja jonka sitten jaoin Seuran jäsenille. Tuntemustamme de Noailles'sta lisäsivät kaksi Anna-Maria Tallgrenin laajaa esseetä, toinen Valvojassa, toinen teoksessa »Pikapiirtoja nykyajan kirjailijoista». Myöhemmin tutustuimme lähinnä Soikkelin kielitaidon ansiosta myös alkuperäiseen tekstiin runokokoelmassa »Les èblouissements» — »Huikaisuja».

Torstai-seura jatkoi toimintaansa vielä senkin jälkeen, kun sen jäsenet keväällä 1921 ylioppilaiksi tultuaan olivat jättäneet kouluun. Syksyllä Sirkka Gustafsson meni hospiteeraamaan

Heinolan Seminaariin, jossa hän tapasi Karin Wadenströmin ja tutustutti tämän Seuran »ihanteisiin». Palattuaan syksyllä 1922 Helsinkiin täydentämään opintojaan yliopistossa hän ylläpiti vilkasta kirjeenvaihtoa Kuopion Vaajasaloon opettajaksi joutuneen ystävättärensä kanssa. Hänen välityksellään Seura sai harvinaisen tilaisuuden tutustua käsikirjoituksina Katri Valan nopeassa tahdissa yhä huumaavamman rikkaaksi ja omalaatuisemmaksi kehittyvän vapaan runomitan maailmaan. Allekirjoittaneen kirje on kuvaava todistus siitä suorastaan palvovasta ihailusta, jonka kohteeksi Katri Vala runojensa ansiosta Seuran keskuudessa joutui. Julkisuuteen oli näistä myöhemmin niin kuuluisista vapaamittaisista runoista sen sijaan päässyt vasta kaksi näytettä, Nuoressa Voimassa julkaistut »Kyntäjät» ja »Kirkas syyspäivä».

Torstai-seuraa oli syvästi imponoinut myös seuraava Sirkka Gustafssonin kertoma tapaus Heinolan ajalta. Lukiessaan ensin Karin Wadenströmin runoja hän oli ihaillut niitä suhteellisen pidättyvästi. Mutta kun ystävätär palasi joululomalta, oli tällä mukanaan pieni kolmisäkeistöinen runo »Odotus», jonka rivit:

> Leijaako ilmassa *punainen riemu*
> vai apilaan tuoksuko nyt
> *punaiseks' uuvut ilman?*

herättivät Sirkka Gustafssonissa Seuran aitona kasvattina ihastuksen myrskyn. »Nyt olet saanut todella jotakin erikoista aikaan!» hän huudahti ystävättärelleen. — Sirkka Gustafssonin kehoituksesta Karin Wadenström lähetti runon tuon ajan arvovaltaisimmalle suomalaiselle lyriikan arvostelijalle Anna-Maria Tallgrenille, joka vastauskirjeessään lausui tekijälle ihailevan tunnustuksen nimenomaan punainen-adjektiivin »ranskalaisen rohkeasta» käyttämisestä ja ilmoitti jäävänsä mielenkiinnolla seuraamaan hänen kehitystään. Todella harvinainen tapaus!

Allekirjoittaneen innostus Katri Valan runouteen oli leimahtanut jo kesällä luettuani Nuoren Voiman elokuun puolenvälin numerosta Katri Valan *ensimmäisen julkaistun vapaamittaisen runon* »Kyntäjät». (Samassa numerossa oli muuten julkaistu myös »Odotus»-runo.) Vallan ilmestyksellisiltä vaikuttivat rohkeine vertauskuvineen ja laatusanoineen sellaiset säkeet kuin: »Rajun sateen jälkeen *hymyili taivas kuin kostea silmä.*» — »Pieni kimeä-ääninen poika hyppeli auran rinnalla ja ihmetteli hengästyneenä viilloketta, *tuota mustaa, vihreäihoista lihaa.* Pientareella katsoi renki *vahvana, punaisena, eläimellisenä.*» — Tällaista sanonnan väkevyyttä tapasi silloisessa Suomen kirjallisuudessa korkeintaan vain Sillanpään tai Joel Lehtosen proosassa!

— — —

Moisen väkeväloistoisen lyyrillisen tähden ilmestyminen Seuran korkeaesteettisen kaukoputken näköpiiriin saa luonnollisesti kaikki muut kotimaiset kirjallisen taivaan kupuun nousseet tähdet kalpenemaan. Nuori Voimakin tuntuu uuden tähden valovoimalle liian ahtaalta ja kiltiltä: »En voi pakottaa itseäni kirjoittamaan tuota inhottavaa nimeä . . . Kuinka *voitte* vielä levätä Nuoren Voiman kehdossa!» — Mihin kaikkeen nähden Katri Valan uskotaan vaikuttavan uudistavasti, siitä antaa hyvän käsityksen seuraava Uuno Kailaan samana syksynä ilmestynyttä esikoisteosta haukkuva sitaatti: »Uuno Kailas on julkaissut *kauhean* kokoelman. ——— Miksikä aina taivas *ja* maa, Tuuli *ja* tähkä! Eikö kukaan uskalla rakastaa vain maata, eläimellistä, väkevää, ihanaa maata! Tai sitten *vain* puhtautta, ylhäistä ja koskemattoman aitoa! Aina vain kompromisseja, sovitteluja ja haihatteluja! Ja sitten tuo kauhea sisällön kirjavuus: rakkautta, aatteellisuutta, rivoutta, huumoria, sotakuvauksia, tunnelmaa, maisemia, moraalia . . . Milloin tulee kokoelma, jossa on *yksi* ainoa läpinäkyvä aate ja henki, joka on *kokonainen.*» — Katri Valasta odotetaan sanalla sanoen suo-

malaisen lyriikan ensimmäistä modernistia. Tuon käsitteen oli näet syksyllä 1922 perustettu, Lauri Haarlan, Hagar Olssonin ja Raoul af Hällströmin toimittama Ultra-lehti tuonut suomalaisen yleisön tietoisuuteen. Katri Vala oli Sirkka Gustafssonin kehoituksesta tutustunut lehteen. Kirjeeni hieman järkevämmässä loppuosassa mainitsenkin: »Miten hauskaa, että pidätte Ultrasta! Tunnen hyvin kolmannen toimittajan Raoul af Hällströmin! Olen luvannut lukea hänelle muutamia runojanne, jotka Sirkka on luovuttanut minulle. Uskon, että Teillä ei ole mitään sitä vastaan. Hän on hyvin intresseerattu Teistä; vihdoinkin on tullut joku *nuori*, jolla on omaa sanottavaa!»

*

»Villin ja verevän ja alkuperäisen ihanan» Katri Valan vastauskirjeestä ei allekirjoittaneella valitettavasti ole säilynyt muuta muistikuvaa kuin välitön innostus ja ehdottamani sinuttelun hyväksyminen. Sirkka Gustafssonin kertomuksista ei meille näet ollut välittynyt ainoastaan mielikuva omaperäisestä runoilijattaresta vaan myös älykkäästä, reilusta ja huumorintajuisesta nuoresta neitosesta. Niinpä olinkin lopettanut emfaattisen kirjeeni seuraavalla perin proosallisella tavalla: »Minä olen ollut ymmärtävinäni Teidät, neiti Wadenström, niin, että seurassanne voi olla aivan vapaa ja ei pyytää yleensä mitään anteeksi. — — — Ah, minä en osaa olla kohtelias ja diskreetti varsinkaan Teitä kohtaan, joka tunnutte suorastaan vanhalta 'kaverilta'. — — — Loppuhävyttömyys: jos kirjoitatte, käyttäkää sanaa: sinä!»

Miten välitön ja innostunut saavutettu kosketus kuitenkin oli, siitä tarjoaa parhaan esimerkin kaksi lyhyttä Katri Valan vastauksesta säilynyttä sitaattia, jotka käsittelevät de Noailles'n runoutta ja joihin myöhemmin palaan. Kirjeenvaihtomme alkamisen rekonstruoinnin kannalta tarpeellisia kirjeitäni puuttunee nyt väliltä. Seuraava säilynyt kirje on lähetetty Kivennavalta Vaajasaloon vähän ennen joulua. Pyydetään taas lähettämään uusia runoja ja ylistetään erääksi parhaista runoa »Talviaurinko». Syksyllä Katri Vala oli tarjonnut Otavalle runokokoelmansa »Murhattu maa». Kokoelma oli kuitenkin palautettu, ja kirjeessäni moititaan hylkäystuomion kirjoittanutta Toivo Mähöstä, joka myöhemmin tuli tunnetuksi Toivo Lyyn nimellä. Kehoitan nyt Hällströmin neuvosta Katri Valaa kääntymään Ultran julkaisijan, kustannusliike Daimonin puoleen. Suosittelen hänelle myös luettavaksi samaisen liikkeen kustannuksella ilmestynyttä Elmer Diktoniuksen runokokoelmaa »Hårda sånger» ja lupaan hänelle Ultran joulunumerossa »yllätyksen». (Tämä yllätys oli sivumennen sanoen Hällströmille salassa antamani »Murhattu maa»-runon ilmestyminen mainitussa numerossa Karin Wadenströmin nimellä.) Nuorekas innostus Katri Valan runouteen leimahtaa jälleen kirjeeni lopussa: »Sinä olet ainoa ja luotan Sinuun kuin Jumalaan. Oma syysi: miksi kirjoitat sellaisia runoja!»

*

Ensimmäinen ulkomaailmasta tullut ihailu oli saavuttanut Katri Valan jo 1920, jolloin nuori Rauman seminaarin oppilas Onni Halla alkoi hänen kanssaan vilkkaan, vuosikausia kestäneen kirjeenvaihdon. Jo Katri Valan mitalliset Nuoressa Voimassa julkaistut runot olivat näet kiinnittäneet kriitillisen ja lyriikasta innostuneen seminaarilaisen huomion häneen. Valitettavasti ei tämäkään kirjeenvaihto, jossa molemminpuolinen arvostelu ja kirjallisten elämysten tilitys on esittänyt Katri Valan kehitykselle varsin huomattavaa osaa, ole säilynyt. Tallella on vain muutamia irrallisia lehtiä, onneksi kuitenkin myös yksi täydellinen kirje. Katri Valan aikaisempia kirjeenvaihtotovereita oli myös Kerttu Suomenlinna, myöhemmin Elina Vaaran nimellä tunnettu.

Näiden vähäisten kirjallisten yhteyksien taustaa vasten katsottuna ei ole ihme, että pääkaupunkilaisen ja korkeaesteettisen, joskin pienen ja tuntemattoman klikin palvova ihailu vaikutti Kuopion taakse hautautuneeseen nuoreen kansakoulunopettajattareen sähköttävästi. Näin siitä huolimatta, että hän parhaillaan luuli elävänsä tuota jokaisen nuoren ihmisen kehityskululle välttämätöntä kautta, jolloin »halveksitaan sivistystä», kuten eräät vastarepliikit allekirjoittaneen kirjeissä todistavat. Luonnollisesti oli myös superesteettinen Seura elävinään samoissa kulttuuriväsymyksen tunnelmissa — niistähän nimenomaan ihmeellisen uuden runoilijattaren oli määrä meidät vapauttaa! Itse asiassa kärsi Karin Wadenström varmaan syvästi tultuaan jo heti opettajataruransa alkupäässä heitetyksi syrjäiseen Vaajasaloon. Niinpä kertoo Vihtori Laurila tähän teokseen laatimassaan muistelmassa, miten nuori opettajatar seuraa ja henkistä virkistystä kaivaten saapui kilometrien takaa Kuopioon niihin varsin vaatimattomiin tilaisuuksiin, joita Nuoren Voiman Liiton sekakerhoksi järjestäytynyt kourallinen lyseolaisia ja yhteiskoululaisia silloin tällöin piti kaupungin museorakennuksessa. Tämänkin joukon silmissä Katri Vala jo oli arvoasemassa, koska hänen runojaan oli julkaistu Nuoressa Voimassa. Eikä hän suinkaan halveksinut sivistystä, vaan lausui illanvietoissa runokäännöksiään ja arvosteli kirpeästi pikkukaupunkiympäristön tunkkaantunutta aineellisuutta.

Karin Wadenströmin viha »sivistystä» vastaan kohdistuikin itse asiassa vain siihen farisealaisesti pönkitettyyn tekoihanteellisuuteen, mikä oli ominaista hänen ammatilleen. Hän ei vihannut sivistystä, vaan »valistamista» . . . Hänen epäsovinnaiselle ja raikkaalle tyttömielelleen oli teeskentelevän esimerkillisenä »kansankynttilänä» esiintyminen luontaisesti vierasta, miltei vastenmielistä. Sirkka Gustafsson kertoo tämän teoksen muistelmassaan Katri Valan vaikeudesta sopeutua jo seminaarin kaavoittuneeseen ilmapiiriin. Mutta vasta eräät ensimmäisessä toimipaikassa koetut elämykset, jotka luovat räikeätä

valoa yksinäisten maalaiskansakoulujen opettajattarien elämään, saivat hänet suorastaan ilmikapinaan, jota hän silti ylpeällä tahdonvoimalla yritti hillitä. Onni Hallalle kirjoitetut kirjeet tarjoavat näistä ristiriitaisista mielialoista vaikuttavia välähdyksiä. »Vihaan titteliä 'opettajatar'.»

*

Vuosi 1923 alkaa — säilyneistä kirjeistä päätellen kirjeenvaihtomme rikassisältöisin vuosi. Kahden »sukulaissielun» kohtaaminen purkautuu usein jopa koomillisiin muotoihin. Ensimmäisen kirjeen päällekirjoituksena on »Rakas Kati», mikä vaatii selvityksen: »Minä rohkenen tällä kertaa aloittaa kirjeeni päällekirjoituksella — huolimatta siitä, että tähän asti olemme molemmat niin omantunnontarkasti sitä välttäneet peläten kait banaalisuutta ja sovinnaista valehtelua. Mutta minusta ei meidän viimeisten kirjeittemme jälkeen enää tarvitse mitään pelätä, sillä olemmehan olleet niissä rehellisiä ja paljastaneet asioita, jotka ovat tarpeeksi arkoja, jotta niiden jälkeen enää tarvitsisi mitään iljettävää sovinnaisnaamioitusta peljätä! En ymmärrä, miksi minusta tuntuu kuin täytyisi minun kirjoittaa Sinulle vain: rakas, rakas, rakas, rakas . . . eikä mitään muita sanoja! Kaikki muu on valhetta! (Ymmärrätkö tämän todellakin esikuvallisen 'ekspressionistisen' tunteenkuvauksen?) — — —». — Myös Katri Vala on vastannut joidenkin kirjeiden hillittömiin ystävyyden vakuutuksiin »tunnustuksella», jonka näkeminen on saanut ivallista ja »murhaavaa» vastausta odottaneen allekirjoittaneen sellaiseen riemuun, että »en voinut lähteä kotiin, käänsin hevoseni metsään päin, löin villissä riemussa sitä niin, että se korskuen puhalsi juoksuun — ja talvisella metsätiellä, kylmän ja keltaisen laskevan auringon valossa imin itseeni taasen joka rivin, joka sanan. — — — Rakas, rakas, rakas . . . Älä käsitä väärin näitä sanoja. Ymmärräthän, että en 'rakasta' Sinua 'rakastamisen' mielessä! — — —

Mutta Sinä olet 'rakas' siksi, että on hullaannuttavaa ajatella löytäneensä sielun, joka on yhtä palava, värikäs, intohimoinen ja rikkinäinen kuin itsekin. — — — Älä säikähdä näitä mielettömyyksiä.»

Katri Valan nuoruuden psykologian kannalta on mitä mielenkiintoisin seuraava edellä siteeratun poikamaisen intoilun keskellä ensimmäisen kerran kumahtava traagillinen välisoitto: »Älä puhu kuolemasta! Karkoita pois tuo menneisyyden kauhea kummitus! Sinun täytyy tulla pois sieltä tappavasta yksinäisyydestä, jossa sielussa viihtyvät vain mielettömät ja sairaat houreet. — — — Ei, Sinun tuskasi on liian suuri, että sitä voisi lohduttaa. Mutta minä olisin vain luonasi ja ajaisin pois pahat peikot!» — Muistan varsin hyvin, mitä edellä olevalla tarkoitettiin. Nuoren Katri Valan painajaisena, jolle hän useamman kerran antoi järkyttävän muodon myös runoissaan, oli pelko äidin suvussa piilevästä mielisairaudesta. Hänen oma äitinsäkin osoitti joskus hillittömien raivonpuuskien muodossa merkkejä siitä, ja hänen nuorempi, vuonna 1945 kuollut veljensä Niilo, muuten henkisesti mitä lahjakkain poika, joka salanimellä suoritti lukuisia käännöstöitä, oli abnormiteettiin saakka ihmispelko. Hän tuntuikin yleensä olevan vain perheen mukana kulkeva varjo.

Tässä yhteydessä muistuu myös mieleeni, miten voimakkaasti äidin puolelta periytynyt lappalaisen veren pisara tenhosi nuoren Katri Valan mielikuvitusta. Muonion hyhmäinen aamukuutamo oli valaissut Karin Wadenströmin syntymää, jota hän on kuvannut runossaan »Ensimmäiset hetkeni». Juuri tämä kylmimmän Hyperborean verenperinnön ja runounelmissa eletyn huikaisevimman troopillisen eksotismin yhtymä tarjoaa tutkijalle paljon mielenkiintoisempaa aineistoa ja näkemystä, kuin tämän kirjoituksen puitteissa on mahdollista käsitellä. Lappalainen veri, olkoonkin että sitä on vain pisarainen,

on totisesti harvinaista Suomen kirjallisuudessa! Jo Katri Valan »barbaarinen» ulkonäkö ärsytti monia. Nuori Katri Vala kertoili mielellään Lapista, jopa — kuten Vihtori Laurila kertoo — kantoi puvussaan Lapin merkkejä. Mielestäni on ilmeistä, että tämä heilahtelu Lapista Tahitiin, Muonion kelmeästä talvikuutamosta Lunan aineettomaan heijastukseen Taj Mahalin seinämien lävistettyyn marmoriin, on juuri ollut niitä henkisiä jännitystiloja, jotka kuluttivat Katri Valan ruumiillisiakin voimia.

*

Vuodenvaihde lienee ollut Katri Valalle masennuksen aikaa. Myös Daimon oli palauttanut hänen kokoelmansa. Söderströmille ei Katri Vala Ilmari Jäämaan eikä Erkki-veljensä kehoituksista huolimatta enää suostu kokoelmaansa tarjoamaan. Hallalle hän kirjoittaa olevansa kyllästynyt uusiin yrityksiin. »Olkoon, kun ei mene, niin ei.»

Torstai-seuran ja Katri Valan suhteet muodostuvat yhä läheisemmiksi. Kun Seura valmistautuu viettämään 3-vuotisjuhlaansa helmikuussa, mainitaan kultareunaisissa leikillisissä kutsukorteissa: »Kunniavieras Karin Wadenström, Kuopio.» Että Katri Valan suosiosta Seurassa suorastaan kilpaillaan, käy huvittavasti ilmi edellä selostetun kirjeeni huomautuksesta: »Tapasin Sirkkaa: hän oli mustasukkainen! Väitti, että minä olen 'varastanut' Sinut häneltä! Jospa voisinkin tuntea Sinut yhtä hyvin kuin hän!»

Katri Vala ei noudattanut Seuran kutsua saapua juhliin. Miten hän silti tähän aikaan mahtoi kärsiä yksinäisyydestään Vaajasalossa, käy toisaalta ilmi monista idyllistä yhteiselämää koskevista haaveista Onni Hallan tai Sirkka Gustafssonin kanssa jollakin maaseutukoululla, toisaalta kääntäen siitä melkein katkerasta raivosta, jolla hän tahtoo torjua helsinkiläisen piirin puolelta tulevat lähentymisyritykset. Allekirjoittaneen kirjeistä löytää pari tätä kaksinaista asennoitumista kuvaavaa

kohtaa. Sirkka Gustafsson oli näyttänyt minulle erään Katin kirjeen, ja sen johdosta mainitsen: »Teki niin hyvää lukea jotakin niin rauhallista Sinulta, josta oli poissa tuo Sinun niin tavallinen vihlova itseironiasi. Et usko, kuinka tekee kipeää nähdä Sinun niin turhaan lakkaamatta *itse* repivän ja kiduttavan itseäsi!» — Ja jos Katri Vala — nykyisin »Katiksi» kutsuttu — onkin kirjoittanut allekirjoittaneelle: »Ymmärrätkö, miten iloitsen, että olen löytänyt Sinut», niin samoihin aikoihin hän lähettää myös runon, jonka nimenä on »Anna minun mennä!» Runo on allekirjoittaneen mielestä »hirveä» ja saa hänet kirjoittamaan: »Minä tahdoin itkeä sen johdosta, koko viime kirjeesi johdosta, Sinun ihanan-hyvän sydämesi takia, hyvän kaikkia muita paitsi itseäsi kohtaan.» — Kirjeeni, jossa on kolme eri päiväystä, on lopetettu Kivennavalla huhtikuun neljäntenä ja päättyy kiivaaseen vaatimuksen tapaamisesta, jotta luonnoton olotila — kahden henkisesti niin läheiseksi tulleen ihmisen kirjeellinen seurustelu — vihdoinkin loppuisi.

*

Kesäkuun alussa Katri Vala murtaa eristäytymisen padon ja kutsuu allekirjoittanutta saapumaan Kouvolan pohjoispuolella sijaitsevalle Vuohijärvelle, mistä hänen Erkki-veljensä oli hankkinut perheelle kesäasunnon. Koko kesäkuun kestänyt vilkas kirjeenvaihto käsitteleekin melkein yksistään tätä kohtaamista, joka lopulta kasvaa molempien mielikuvituksessa vallan järkyttäväksi ilmiöksi. Siihen suhtaudutaan puolin ja toisin suorastaan tragikoomillisen tärkeästi ja juhlallisesti:

Ensin ripittäytyy allekirjoittanut pitkässä, pateettisessa kirjeessä. Nyt on hänen vuoronsa huudahtaa: Anna minun mennä . . . Hänhän on vain keikarimainen, laverteleva ja blaseerattu herraspoika. »Olen lukenut niin paljon. Olen nähnyt niin paljon 'jumalallista taidetta', että en enää jaksa haltioitua pilvistä, ruohosta, kukista. Olen niin 'sivistynyt',

että muodikas paita ja kravatti merkitsevät minulle enemmän kuin kevätillan rusko tai runon kirjoittaminen. — — — Jumalani — ajatelkoon nyt vain esim. hyperesteettistä Seuraamme! Se on tosiaankin mainio koulu kyllästymiseen!» Harvoin tulee elää enää »öitä, läpivalvottuja siksi, että oli lukenut Lotita tai nähnyt 'Fröken Julien' tai kirjoittanut mielettömässä riemussa kuusi, seitsemän runoa . . .» — Tämän helsinkiläiskulttuurin kukkasen pitäisi nyt tulla tapaamaan Katri Valaa, joka »kirjoitat kahden sivun pituisessa kirjeessä enemmän kuin minä seitsemän! Sinä osaat 'keskittää', osaat yhteen lauseeseen saada tunnelman, ajatuksen, perspektiivin, johon minä käytän sivun. Tulet säikähtämään puhetulvaani — — — Sinä tulet pettymään, kauhistumaan, tympääntymään.» Sillä tämä estetisoiva apina viihtyy itselleen sisustamassaan pienessä »itämaisessa huoneessa» tupakansavun ja suitsutuksen keskellä: »Kun kolme vuotta sitten sen rakensin itselleni kesäasunnoksi, täytti se koko elämäni. Silloin rakastin kaikkea salaperäisen loisteliasta, aistillisen kaunista. — — — Olemme viettäneet ihmeellisiä iltoja siellä Soikkelin kerallä, fantastisiin pukuihin puettuina, suitsutuksen uuvuttamina, nauttien kylmää, mustaa kahvia, uneksien Persiasta ja Ispahanista — — — Nyt se on vain mielenkiinnoton soppi, velttouden tyyssija.» — Mutta voisiko Katri Vala moista ymmärtää? »Viihtyisitkö *Sinä* tällaisessa keinotekoisessa ympäristössä, keinotekoisessa tunnelmassa? Ei, Sinä nautit vain todellisuudesta, jonka itse koet. Sinä osaat elää, tuntea, nauttia väkevästi ja tuoreesti ja terveesti. Kaikki mikä elää, hurmaa Sinut, ei tällainen poispäin kääntyminen siitä, tarmoton, kurja unelmoiminen. Sinun täytyy nähdä tämä huone ja halveksia sen asukasta!»

Mikä todellinen alkavan jazz-kauden *confession d'un enfant du siècle* — vuosisadan lapsen tunnustus! Katri Vala vastaa siihen yhtä myrskyisen nuorekkaalla itseripillä — mutta miten toisenlaisella. Vuosikausien patoutunut katkeruus purkautuu

äkkiä. Hän valittaa köyhyyttään, ulkomuotoaan, erakkuuttaan, verenperintöään, vaikeita perheolojaan . . . »Hyvä Jumala Kati — kirjeesi oli hirveä! Sinä olet katsonut niin pohjattoman syvälle elämään, että minä häpeän kirjoittaa vaivaisia valituksiani . . . Älä viitsi olla naivi ja koulutyttömäinen, Kati! Sinä tiedät aivan hyvin, että köyhyys ja rumat huoneet ja rumat vaatteet jne. eivät merkitse mitään minulle — — — Miksi tahdot olla sovinnainen, miksi et tunnusta omaa arvoasi. — — — Etkö voisi saada paikkaa Helsinkiin tai jonnekin sen lähistölle? Tiedän, että vihaat kaupunkeja — mutta Sirkka ja minähän olisimme siellä. — — — Lupaa, ettet hautaudu taas johonkin hirveään soppeen, jossa ympäristö liittoutuu omien ajatustesi keralla Sinun ihanan sielusi kiduttamiseen.»

— — —

Edelläkuvatunlaisia nuorekkaita ripittäytymisiä tehostetaan vielä milloin valituksilla Pierre Lotin kuolemasta, milloin ylistämällä muotiin tullutta saksalaista alastomuuskulttuuria. Pierre Loti onkin kieltämättä de Noailles'n ohella ollut se ranskalainen kirjailija, jonka vaikutus selvimmin tuntuu Katri Valan varhaistuotannossa. »— — — Sinähän olet myös lukenut Lotita. Sirkka kertoi siitä keväällä, olitte lukeneet 'Lotin avioliiton', 'Veljeni' ja vielä joitakin muita, eikö totta? Teillä oli edessänne Rarahu, ja te näännyitte kuumaan ikävään kaikkeen eksoottiseen, rehevään, surulliseen ja katoavaan — — —» Kustannusosakeyhtiö Kirja oli 20-luvun vaihteessa julkaissut kokonaisen sarjan sivumennen sanoen harvinaisen tyylikkäästi suomennettuja Lotin teoksia, jotka saavuttivat suuren kaupallisen menestyksen ja joiden jälkiä myöhemmin tapaa muidenkin »nuorten runoilijoiden», esimerkiksi Elina Vaaran, tuotannossa. — Katri Valan vapaamittaisia runoja oli vuoden aikana runsaasti julkaistu Nuoressa Voimassa, ja siitä saanee selityksensä seuraava mielenkiintoinen maininta: »*À* propos runot: huvittaako Sinua kuulla kohteliaisuuksia. Tapasin Uuno Kailasta (joka osoittautui paljon ihmeellisemmäksi kuin koskaan olisin

voinut uskoa!) ja kysyin häneltä aivan ohimennen, ketä hän nuorista runoilijoista, varsinkin Nuoren Voiman ympärille ryhmittyvistä, piti etevimpänä, ja hän vastasi epäröimättä: 'Ehdottomasti Karin Wadenströmiä.' Voici!»

Suurin piirtein ottaen on koko kesäkuun kuohuvan romanttisessa kirjeenvaihdossa ainakin allekirjoittaneen kohdalta yksi ainoa järkevä lause: »Ei, tämähän rupeaa jo tuntumaan humoristiselta, tämä maailmoja mullistava häly tapaamisemme johdosta.» . . .

II »TÄLLAINEN MINÄ NYT OLEN.»

Heinäkuun oljenkeltainen iltapäiväaurinko paistaa matalan nurmitöyryn päällä sijaitsevan vaatimattoman talonpoikaistalon pirttiin, kun avaan sen oven. Oljenkeltaisessa valovirrassa on peräpenkiltä noussut seisomaan pienikokoinen, valkeaan, lyhythihaiseen puseroon ja harmaaseen hameeseen pukeutunut, vielä tyttömäisen tylleröinen neitonen. Punertava, kiharainen tukka hehkuu auringon loisteessa pyöreiden, paksuhuulisten, hiukan pisamaisten kasvojen ympärillä. Joku Gallen-Kallelan maalaus välähtää mieleeni . . . Hieman avuttomasti hän liikahtaa minua ja seurassani olevaa paljasjalkaista nuorta miestä vastaan. Harmaissa silmissä välähtää äkkiä humoristinen pilkahdus, ja sitten kuulen matalan, hieman soinnuttoman naurahduksen säestämänä vaatimattomuudellaan hykähdyttävät sanat: »Tällainen minä nyt olen . . .»

— — —

Nuo Katri Valan ensimmäiset, yksinkertaisen toteavat sanat muistan aina häntä ajatellessani. En tiedä toista taiteilijaa, tuskinpa toista ihmistäkään, joka läpi elämänsä olisi pysynyt yhtä aidon luonnollisena, kaikesta poseerauksesta vapaana, sekä ulkonaiselle että sisäiselle olemukselleen rehellisenä — sellaisena kuin hän oli — kuin Katri Vala.

Ehkäpä juuri Katri Valan koristelemattoman olemuksen ansiosta lepäsi Vuohijärvellä vietettyjen päivien yllä niin luontevan kodikas ilmapiiri, että näin jälkeenpäin muistan suorastaan yllättävän vähän tästä mieliämme ennakolta ylen jännittäneestä ensimmäisestä tapaamisestamme. En edes muista, viivyinkö Vuohijärven vihreän nurmitöyryn päällä sijaitsevassa harmaassa talopahasessa vuorokauden vai kolme. Kuvaavaa kyllä, muistan parhaiten ensimmäisen illan. Olimme jo täysin »löytäneet» toisemme. Yhdistäjämme oli ollut molempien yhteinen rakkaus suomaisemaan. Kaikki oli tänä iltana keltaista. Oli heinäkuun kuudennentoista päivän ilta, mutta liekehtivän keltainen iltarusko ja nouseva kuu matalan maiseman yllä ennakoivat jo syksyä. Hämärä alkoi tihetä. Istuimme Katri Valan kanssa kahden venheessä, ja venhe liukui pitkin mutarantaista suojokea. Se oli Katri Valan täkäläinen lempimaisema. Hän lausui matalalla, hieman käheällä äänellään uutta runoaan »Kauneinta» (myöhemmin tunnettu nimellä »Haltiattaret»):

— — — — — —

Kauneinta on suo.
Sitä ei voi selittää.
Liukukaa kerran veneessä
mustaa suojokea,
kun taivas on himmeän sininen
ja kuu paistaa
ja suosta nousee usvaa
ja väkevän pursun lemua!

Katri Vala itsekin oli tuona iltana silmissäni kuin suo — matalassa, syvältä kumpuilevassa naurussaan, huumorinkylläisessä indolenssissaan, aidon alkuperäisessä kehittymättömyydessään. Vielä vuosia myöhemminkin yhdistin häneen aina vaistomaisesti lepäävän suon mielikuvan ja keltaisenruskean värin.

Jo paljon hämärämpinä muistuvat mieleeni monet huviretket Vuohijärven upeille ja korkeille, mäntyjä kasvaville hiekkarannoille ja saariin. Kolmantena oli usein mukanamme Katri Valan veli, älykäs ja samoin valloittavan huumorintajuinen Erkki Wadenström. »Älymystölle» kuvaavaa oli, että — kuten Katri Vala kirjeessään Hallalle kertoi — »kahvipannu seurasi kaikkialle». Poikamainen Erkki valloitti minut täydellisesti, vaikka ennen Vuohijärvelle saapumistani olin epäillen suhtautunut hänen mukana oloonsa — siitäkin huolimatta, että Sirkka Gustafsson oli häntä aina kehunut.

Paluu Vuohijärveltä muodostui sikäli »historialliseksi», että Katri Vala ja allekirjoittanut tällöin tutustuivat Lauri Viljaseen, Nuoren Voiman tunnettuun »Acerbukseen» (=katkera). Tämä tapahtui Kouvolassa, jonne Kati ja Erkki olivat lähteneet minua saattamaan. Viljanen oli Kouvolassa tapaamassa koulutoveriaan Eero Melakoskea. Pojat olivat Erkiltä etukäteen saaneet tiedon tulostamme. Hämyisessä ja lämpimässä kesäyössä kohtasimme toisemme Kouvolan asemalaiturilla junia odotellessamme. Syntyneestä vilkkaasta kirjallisesta keskustelusta muistan hyvin, miten klassillisesti koulittu Viljanen suhtautui epäillen Katri Valan ja allekirjoittaneen de Noaillesinnostukseen ja miten hän oudostellen pudisteli päätään esim. sellaiselle meitä kovasti hurmanneelle vertaukselle kuin »Hämärä laskeutui sinervänä ja lempeänä kuin vuokkosade».

*

Vuohijärvellä vietettyjen päivien aikana sain monien Katin ja Erkin kanssa käytyjen keskustelujen perusteella ensi kerran jonkinlaisen kokonaiskuvan Katri Valan perheoloista ja kehityksestä.

Katri Vala oli jo varhaisnuoruudestaan saakka elänyt kirjallisessa ilmapiirissä. Yksitoistavuotiaana hän lienee kirjoittanut ensimmäiset runonsa; yritykseen häntä innosti luokka-

toverinsa Leonie Herlevin ja tämän sisaren esimerkki. Veljiensä kanssa hän toimitti käsin kirjoitettua »Perhelehteä», olivatpa he perustaneet »Kotikirjallisuus Osakeyhtiönkin». Viimeksimainittu nimi somistaa Karin Wadenströmin varhaisimpia säilyneitä runoja sisältävän ohuen, siniruutuisesta paperista tehdyn vihkosen kantta. Kokoelman nimenä on »Korven kuiskehia», ja sen tekijäksi on merkitty »Aira Päiviö». Painovuodeksi on tekstattu »Porvoo, maalisk. 1918». »Aira Päiviö» sai jo näihin aikoihin runojaan julkaistuksi mm. Pääskysessä ja Vipusessa — viimemainitussa suorastaan palkkiota vastaan. Kerrottakoon tässä seuraava Wadenströmin sisarusten harrastuksia hauskasti valaiseva tapaus. Kun Erkki-veli oli kirjoittanut laajan utopistisen tulevaisuuden kuvitelman, jonka aiheena oli tuntemattomalle taivaankappaleelle perustettu ihanneyhteiskunta »Uusi Suomi», tarjoutui Kati heti kirjoittamaan tämän yhteiskunnan kirjallisuushistorian, koska sellainen luonnollisesti kuului myös asiaan!

Wadenströmit olivat muuttaneet Ilomantsista Porvooseen 1911, jolloin Kati oli yhdeksänvuotias. Ylioppilaaksi hän tuli 1919. »Perhe Wadenströmin» lapset tunnettiin Porvoon koululaispiireissä omaperäisistä mielipiteistään ja terävistä arvosteluistaan, yläluokkalaiset tunsivat Karin Wadenströmin myös runojen kirjoittajana. Kuitenkin hän — kuten koulutoveri Tyyne Vuori-Viljanen kertoo — ehkä enemmän kuin runoilijana kiinnosti tovereitaan partiolaisena, luistelijana ja hyvänä uimarina. Ylioppilaaksi tultuaan Karin Wadenström toimi puolisen vuotta Werner Söderström Oy:ssä konelatojana ja oikolukijana, minkä jälkeen hän oli kotiopettajana Savossa — Iisalmella, Runnilla ja Savonrannassa — nauttien suuresti oleskelustaan suomalaisella sydänmaalla. Ensimmäinen »litteräärinen» kirjeenvaihto Onni Hallan kanssa alkoi juuri näihin aikoihin.

Harhauttava on Katri Valasta käytetty nimitys »proletaariylioppilas». Käsitteeseen liittyy aina tietty katkeruus ja

alemmuuden kauna, joita piirteitä nuoressa Katri Valassa ei suinkaan ollut. Hän oli virkamiesperheen tytär, ja vaikka hänen koulu- ja ylioppilasvuotensa isän kuoleman jälkeen kulkivatkin puutteen ja kieltäymyksien merkeissä, hän silti säilytti myönteisen sielullisen asennoitumisen, eikä ainoastaan normaalit vaan suorastaan reippaan urheilulliset elämäntavat. Karin Wadenströmin nuoruudenaikainen runouskin liikkuu yleensä aivan muilla kuin yhteiskunnallisilla aloilla. Kun selailee kapeata mustakantista vihkoa, joka sisältää Katri Valan runot vuosilta 1920—1922 ja jonka nimilehdelle on merkitty »Apilaan kukka», tapaa siinä tosin neljä runoa — »Eri syntyperää», »Varjossa», »Näin unta niin raskasta kerran . . .» ja »Myrkkykukka» — joissa leimahtaa kirpeä yhteiskunnallinen arvostelun halu. Näistä kuitenkin vain pieni »Varjossa»-runo tulkitsee köyhän, ilottoman nuoruuden aiheuttamaa katkeruutta. Muut kolme sen sijaan ovat satiireja, joissa ruoskitaan sovinnaista »aatteellisuutta» ja tekohurskastelua. Sellaisissa säkeistöissä kuin:

Ja hännänhuippuna huusi
epävarmoina miehet aatteen
isänmaasta ja Herrastamme,
sai siitä he ruoan ja vaatteen.

tapaa jo yllättävän valmiina myöhemmän Tulenkantajain »Pecka»-nimimerkin, kaikkea fraseologista ja farisealaista älykkäästi ja leppymättömästi ruoskivan pakinoitsijan. Nuoren Karin Wadenströmin mielenlaadulle on kuitenkin mitä kuvaavinta, että hän on runovihostaan pyyhkinyt yli *kaikki* edellämainitut neljä runoa!

Katri Valan mieltä kipeimmin polttava ongelma tuohon aikaan oli täysin esteettistä laatua. Hän taistelee muotoprobleemin kanssa. Epätoivoisesti, lukuisia toisintoja laatien ja pyyhintöjä tehden hän yrittää puristaa sidottuun runomittaan

yhä kuumempia ja ryöppyävämpiä adjektiivejaan, yhä rohkeampia aistimuksiaan ja vertauskuviaan! Näkee, ettei runojen julkisaaminen Nuoren Voiman palstoilla häntä enää jaksa tyydyttää. Hän kamppailee nyt oman demoninsa kanssa . . . »Odotus»-runossa hän vihdoinkin saa puristetuksi värinäkemyksensä rytmeihin ja riimeihin; mutta maaliskuun lopussa 1922 kirjoitettu »Aamu-usvassa» on taas vain kuin epätoivoinen, kiristetty luettelo kaikista niistä leimuavista väreistä, tuoksu- ja näköaistimuksista, jotka hänen sisässään humisevat:

Tuolta kuultaa keltaa ja sini hiiluu tuolla,
puna hehkuu purppurana kukkuloiden puolla.
Usvassa uipi suuri tulikehrä.
— — — — —

Kunnes sitten — kuin Pallas Athenen puhkeaminen Zeuksen päästä kaikkine kilpineen ja varustuksineen — ryöpsähtää 17. päivänä huhtikuuta esiin *ensimmäinen vapaamittainen* ja laadussaan täydellinen runo »Maa palaa!» Miten kuvaavaa, että luomistuskat ovat vaatineet tuon kuin synnyttäjättären viimeiseksi kivun ja vapautumisen kirahdukseksi leimautuneen huutomerkin runon nimen jälkeen!

Yhtä kuvaavaa on, että vapaamittaisia runoja saavutetun voiton jälkeen syntyy jo useampiakin samana päivänä.[1]

*

[1] Varsin ikävä tehtäväni — johon kirjallisuushistoriallisen täsmällisyyden vuoksi kuitenkin katson olevani pakotettu — on tässä yhteydessä polemisoida itseänsä Katri Valaa vastaan. Lähettäessään vuonna 1938 WSOY:n pyynnöstä »omaelämäkertansa» teosta »Aleksis Kivestä Saima Harmajaan» varten Katri Vala siinä ällistyttävän kategoorisesti lausuu: »Vapaata mittaa aloin kirjoittaa 1921 nähtyäni Nuoressa Voimassa erään Kailaan kirjoittaman runon.» Rohkenen kuitenkin väittää, ettei tämä missään tapauksessa pidä paikkaansa. Katri Valan tapana oli — kuten hänen kehitystään vuosikausia läheltä seuranneena hyvin tiedän — kirjoittaa runonsa vihkoihin eikä erillisille liuskoille, jolloin ne

Sallittakoon minun tässä yhteydessä muutamalla sanalla puuttua tuohon perin riidanalaiseen kysymykseen nuoren Katri Valan kirjallisista esikuvista, mikä kysymys tähän saakka on elänyt melkein kauttaaltaan vain helppohintaisten arvailujen tai suorastaan väärien otaksumien varassa. Tarkoitan Katri Valan suhdetta Edith Södergraniin ja Comtesse de Noailles'hin. Edellisen ratkaisee ilman muuta aikaisemmin mainittu ainoa Onni Hallan ja Katri Valan välisestä rikkaasta kirjeenvaihdosta kokonaisena säilynyt kirje. Se on päivätty joulukuun kolmantena 1922 ja on laadussaan suorastaan uniikki ja jääväämätön todistuskappale. Siihen ei minulla kuitenkaan ole syytä puuttua, koska se on julkaistu tässä teoksessa ja koska Lauri Viljanen julkaisuumme kirjoittamassaan artikkelissa käsittelee tapausta perusteellisesti ja osoittaa täysin tuulesta temmatuksi tuon nimenomaan ruotsinkielisissä kirjallisuushistoriallisissa tulkinnoissa melkein aksioomaksi tulleen väitteen, että Edith Södergranin runotyyli olisi ollut nuoren Katri Valan runouden esikuva. — Mitä Katri Valan suhteeseen »ekspressionismiin» ja »modernismiin» yleensäkin tulee, pitänee kaikessa naiviudessaan paikkansa hänen samaan aikaan Onni Hallalle sinkoamansa lause, että jos häntä näiden muotisuuntien seu-

tulivat ankaran kronologiseen järjestykseen. Lisäksi hän varusti ne huolellisilla päivämäärillä. Katri Valan jäämistöstä haltuuni saamani mustakantinen runovihko »Apilaan kukka» sisältää hänen runojensa *alkuperäiset* käsikirjoitukset vuoden 1920 marraskuusta vuoden 1922 lokakuun loppuun. Tässä vihkossa ei ole ainuttakaan vapaamittaista runoa ennenkuin 17. 4. 1922, jolloin hän kirjoitti runonsa »Maa palaa!» Lisäksi on tosiasia, ettei Uuno Kailaalta vuonna 1921 ilmestynyt Nuoressa Voimassa ainoatakaan vapaamittaista runoa.

On kuitenkin otettava huomioon, että Katri Vala vuonna 1938 oli sekä sairas että kaikkien vastoinkäymisten uhmaan saakka katkeroittama. Koko hänen selostuksensa mainittua elämäkertateosta varten (josta WSOY on julkaissut vain osia) osoittaa tätä. Sen vuoksi on ymmärrettävää, vaikka hän — jaksamatta luultavasti enää penkoa vanhoja papereitaan — onkin erehtynyt vuosiluvussa. Mahdollista sen sijaan on, että Nuoressa Voimassa seuraavana vuonna, tarkemmin sanottuna 1. 4. 1922 julkaistu Kailaan vapaamittainen runo »Näin päivinä varhaiskevään . . .» tosiaankin on antanut Katri Valalle jonkinlaisen lopullisen sysäyksen vapaan mitan kirjoittamiseen.

raamisesta voidaan syyttää, niin kait hän sitten on imenyt ne »ilmasta».

Muutama sana sen sijaan Katri Valan suhteesta tässä kirjoituksessani monesti mainittuun de Noailles'hin:

Kuten ensimmäisen kirjeeni otteista ilmenee, oli Katri Vala seminaarissa ollessaan lukenut Sirkka Gustafssonilta lainaamansa »Kummastuneet kasvot». Miten paljon se on vaikuttanut hänen omaperäisen ja Torstai-seurassa niin suurta ihastusta herättäneen runotyylinsä muodostumiseen, olisi sinänsä tutkimuksen aihe. Lieneekö sillä myös ollut osuutta hänen ensimmäisen vapaamittaisen runonsa syntymiseen?

Että de Noailles'n runous tosiaankin voimakkaasti tenhosi nuorta Katri Valaa, siitä ovat todistuksena hänen seuraavat kaksi omaa lausuntoaan. Katri Valan tuhoutuneista kirjeistä on allekirjoittaneella näet säilynyt kaksi lyhyttä otetta, jotka olin kirjoittanut muistiin suunnitellessani de Noailles'n kuoltua vuonna 1933 ikäpolveni runoilijoiden suhdetta häneen tilittävää muistelmakirjoitusta »Kreivitär de Noailles on kuollut». Katri Vala kirjoitti minulle syksyllä 1922 (ensimmäisessä vastauskirjeessäänkö?): »— — — de Noailles'n runoja et voi milloinkaan siteerata liiaksi minulle. Vaikka hän saa minut tuntemaan, ettei minulla ole enää mitään sanottavaa (tulen liian myöhään, voin vain jäljitellä) — — — ehkäpä olisi parempi olla häntä tuntematta.» Ja toisessa yhteydessä: »— — — Minä näen edessäni tuon naisen[1] ja tuon kauhean tulen ja raatelevan eron niinkuin näin de Noailles'n koko kuuman myskinlemuisen sielun niistä muutamista sitaateista, jotka Anna-Maria on pannut ihanaan 'pikapiirtoonsa' hänestä. Olen ikävöinyt saada tutustua (saakeli, miten nuo opitut sanat ovat tarttuneet!) häneen, mutta en osaa sanaakaan ranskaa,

[1] Allekirjoittaneen suunnitteleman runomuotoisen romaanin päähenkilö.

olen lukenut *latinaa!* ! Sinä näytät minulle sitten, kun tulen.»

Jo ensimmäisessä kirjeessäni olin näet siteerannut useampaan otteeseen de Noailles'ta. Sitaatit olivat suorasanaisia käännöksiä. Tässä muodossa tutustutin Katri Valaa jatkuvasti ranskalaisen poetessan loisteliaan retoriseen sanataiteeseen.

*

Vuohijärvellä tapahtunutta kohtaamistamme tilittävää kirjeenvaihtoa ei ole säilynyt. — Yhtä merkillisen vähän kuin tuosta ensimmäisestä tapaamisestamme on mieleeni jäänyt myös Katri Valan elokuun 8. päivänä tapahtuneesta vastavierailusta Kivennavalla. Hän oli alussa ujo ja vaivautunut, ja muistan äitini hieman hämmästyneen ilmeen, kun paljon mainostamani nuori runoilijatar vihdoinkin seisoi kotini eteisessä. Katri Valan ulkonaisesti vaatimaton olemus ja avuton esiintyminen lienevät varsin vähän vastanneet äitini mielikuvaa poikansa taiteilijatar-tuttavuudesta! Kati koteutui kuitenkin pian. Puutarhassa vietimme tuntikausia, sillä jo ensi hetkellä totesin, mikä intohimoinen kukkien ystävä hän oli. Illat ja yöt taas omistimme runoudelle »itämaisessa huoneessa», joka valloitti Katin täydellisesti. Lyhyen vierailun aikana kävimme myös Terijoella, ja Kati ihastui sekä mereen että horisontissa siintävän Kronstadtin varjokuvaan, joka kimmeltävine kirkonkupooleineen ja minareetteja muistuttavine tehtaan piippuineen on kuin Istanbulin kaukainen Fata Morgana.

*

Syksyllä Katri Vala sai toimen kesänviettopaikkansa lähettyvillä, Valkealan Multahovissa. Hän oli täten päässyt siirtymään Etelä-Suomeen, mutta muutos ei käytännössä merkinnyt paljonkaan, koska tämäkin paikka oli pieni ja syrjäinen.

Henkilökohtaiset tapaamiset kävivät nyt kuitenkin mahdollisiksi.

Saavuin ensimmäisen kerran Multahoviin lokakuun 18. päivän iltahämärissä. Oudon aikainen varhaislumi peitti maisemaa. Koulurakennuksena oli pelkkä matala talonpoikaistalo, joka sinisessä hämärässä kyyhötti murheellisella, puuttomalla aukealla. Tuo ensimmäinen vaikutelma piirtyi mieleeni niin lähtemättömästi, etten koskaan sen jälkeen voinut yhdistää käyntejäni Multahovin koululla muuhun kuin kouristavan alakuloiseen lumihämärään.

Kaikki mitä elin vaatimattoman talon sisällä, on sen sijaan mielessäni säilynyt hyrisevän kodikkaana ja pehmeän tunnelmallisena. Perillä odotti yllätys: Katillakin oli »itämainen huone»! Tai oikeastaan vain nurkkaus, jonka hän oli sommitellut perheen ainoassa arkihuoneessa olevan vuoteensa ympärille käyttäen varsin kekseliäästi talon vähäisiä verho- ja kangasvarastoja. Olin hankkinut hänellekin »savu-ukkoja», apteekeista saatavia hartsikartioita, joista ohuena sinisenä savuna kohoava suitsutus täydensi tunnelmaa. Muistan, miten koululla vieraillut tarkastaja kerran kovasti ihmetteli arkihuoneeseen pinttynyttä outoa tuoksua. Katri Vala, jonka päästötodistukset seminaarista olivat vain keskinkertaiset, tunsi sivumennen sanoen herkän ihmisen kauhua näitä jokaisen opettajattaren painajaisena olevia vierailuja kohtaan. Tälläkin kertaa hän näytetunnin jälkeen tuli luokkahuoneesta vallan järkyttyneenä, pyytäen allekirjoittanutta pelastamaan tilanteen. Kun sitten aamiaispöydässä viekkaasti johdin puheen kirjallisuuteen ja siinä sivussa huomautin tarkastajan edessä niin avuttoman punatukkaisen opettajattaren kirjoittavan myös runoja, suli jättiläiskokoinen Herra Tarkastaja nopeasti, vieläpä lausui poislähtiessään ilonsa siitä, että hänen piiriinsä kuuluu myös häntä usein masentavan tavallisen opettajatason yläpuolelle nousevia henkilöitä!

Joka iltapäivä Katin vapauduttua koulustaan vajosimme loppumattomiin runoanalyyseihin ja tunnelmointiin. Katin lemmikki, suuri kissa, kehräsi hänen sylissään, ja takkatuli hulmahteli ja rätisi huoneen vastakkaisessa nurkkauksessa. Talven sininen hämärä kumotti ikkunasta. Viereisessä keittiössä askarteli rouva Wadenström hiljaisesti ilta-aterian valmistuksissa. Sieltä kuului silloin tällöin myös Niilo-veljen yskäisy; muuten ei häntä paljon talossa huomannut, ateriansakin hän söi yksin keittiössä. — Huvittelimme Katin kanssa panemalla toimeen runonkirjoituskilpailuja. Keksimme kymmenkunta toinen toistaan merkillisempää aihetta, joista kumpikin sitten sai valita mieleisensä. Muistan, miten kerran halusin antaa oikein »vaikean» aiheen ja määräsin kilpailurunon nimeksi »Elegia keltaisessa». Kati ei kuitenkaan häkeltynyt, ja tuloksena oli hänen tunnettu, syntyvän kuun esiinliukumista kuvaileva rakkausrunonsa »Keltainen nocturno». — Multahovi oli aina mielessäni kuin rauhan keidas. Puhun kirjeissäni siitä aidolla kaipauksella ja lähettelen terveisiä »pienelle Buddalle ja Madame Kedille». Viimemainittu oli Katin kissa, jonka nimi muistaakseni oli saatu jostakin Pierre Lotin romaanin henkilöstä.

En voinut olla syvästi liikuttumatta Katri Valan vaatimattomista yrityksistä luoda pientä viihtymystä, pientä suloutta yksinäiseen elämäänsä. Kaikessa naiviudessaankin se oli kääntymistä elämän puoleen — henkisen virkistymisen ulkonainen merkki. Tiedän varsin hyvin, että minua on syytetty ja tullaan syyttämään nuoren Katri Valan »turmelemisesta» eksoottisella rihkamalla ja helppohintaisella tunnelmaromantiikalla. Jotta silloiset otteeni ja asennoitumiseni ymmärrettäisiin oikein, olisi kuitenkin pitänyt nähdä koko se hivuttava kauneuden nälkä, pienienkin ilojen, vähäisenkin huomaavaisuuden kaipuu, mikä nuorta, kuumissa ja värikkäissä runonäyissä viihtyvää, yksinäisten maalaiskoulujen kolkoissa luokka- ja asuinhuoneissa kärsivää naista ympäröi. Katri Valan aina hereillä oleva älyllisyys ja ennen kaikkea verrattoman rehevä huumo-

rintaju pelastivat hänet sitä paitsi kaikilta teennäisyyden ja sielullisen banalisoitumisen vaaroilta. Tiesimme koko ajan, että kaikki tämä »itämainen» viehkeily ei ollut mitään epätervettä todellisen elämän korviketta vaan ainoastaan viatonta leikkiä, hetkellistä unohtamisen halua, jolle molemmat usein sydämellisesti nauroimme. Humoristisen itseironiseksi on näin ollen käsitettävä esim. sellainen Katin Hallalle kirjoittama lause kuin: »Hän (allekirjoittanut) haluaa muokata minusta maailmannaisen, minulla on muka mainiot edellytykset.»

Edelläoleva selitys »turmelemisesta» on ehkä tosiaankin tarpeen, jos sanokaamme luettelen, mitä tänä tuttavuutemme toisena jouluna Multahoviin lähettämäni lahjapaketti sisälsi: puuterirasian, kelta-sini-puna-ruskean silkkikankaan, jossa oli Egyptin kuuluisien hautalöytöjen takia muodin viimeiseksi huudoksi tulleita »Tutankhamen»-kuvioita, suitsutuskartioita, keltaiselle silkkikankaalle käsinmaalatun japanilaisaiheisen viuhkan, kehystetyn värikuvan, joka oli ollut Jugend-lehden kannessa ja esitti Katin eräässä runossa mainittua kakadu-lintua olkapäillään kantavaa neekerinaista sekä — *last but not least* — laatikon repäisevän erikoista kirjepaperia... Viimeksimainittu ansaitsee suorastaan tarkemman selityksen. Paperi ja kuoret olivat väriltään räikeintä aniliininpunaa, ja kuorien sisus oli kokonaan kullattu! Oikea maailmansodan jälkeisen eriskummallisuudella koketeeraavan maun loistonäyte!

Tätä rihkamapakettia myötäilevässä kirjeessäni mainitsenkin leikillisesti paketin sisällön kuvastavan »yhteisiä heikkouksiamme».

*

Yksinäisyyden piiri Katri Valan ympäriltä alkaa murtua. Erakko palaa ihmisiin... Nyt hän kaipaa rintamaille, suurten kaupunkien läheisyyteen... Sinne päästäkseen hän olisi valmis vaikkapa ottamaan huonommankin paikan. Jo loppukesällä hän kirjoitti Onni Hallalle: »Olen nyt viimeksi hakenut alakansakoulunopettajaksi Hyvinkäälle. En halua kauaksi Helsingistä. Tulen hulluksi surusta erämaissa. — — — En jaksa enää hakea ja hakea.» — Syksyllä lisäsi hänen masennustaan se, että myös Gummerus palautti runokokoelman.

Allekirjoittanut puolestaan teki parhaansa mukaan tunnetuksi Katri Valan runoutta helsinkiläisissä piireissä, mm. esittelemällä sitä käsikirjoituksina. Niinpä kerrotaan Kivennavalla 21. 12. 23 päivätyssä kirjeessäni seuraavasta kohtauksesta silloisten kirjallisten piirien suosimassa Seurahuoneen Grill-ravintolassa: »Olin ottanut mukaan erinäisiä runojasi saadakseni kuulla (Elsa) Enäjärven, älykkään naisen, joka nykyään arvostelee Anna-Marian suojattina Helsingin Sanomiin, mielipiteen niistä. Hän oli aluksi hieman reserveerattu, mutta 'Ensimmäiset hetkeni' sulatti kylmän kritiseeraajan: 'En ole koskaan lukenut jotain sen tyylistä suomeksi; ainoastaan Aino Kallaksella on sen tapaista intohimoista monumenttaalisuutta.' Silloin uskalsin suuren ratkaisevan kokeen. Luin hänelle 'Kesyttömän sydämen'! Näin, että hänen huulensa tulivat ivalliseen ilmeeseen kuullessaan 'ambrankeltaisen pisaran', 'ruusunpunaisen astian' etc. ja ajattelin, että peli on menetetty. Soimasin jo itseäni, mutta jatkoin urhoollisesti loppuun asti. Ja tiedätkö: kun olin lausunut viimeisen säkeen 'Minulla oli ollut sydän' — niin uskotko: kylmä, järkevä Elsa Enäjärvi löi yhteen kätensä ja huudahti: 'Ei, mutta sehän on valtava! Miten ihmeellisesti hän tuolla lopulla sitoo, kokoaa yhteen koko runon tunnelman! Se on ihmeellinen, varmasti meidän parhaimpia runojamme! Kaikki moitteet alun kosmopoliittisuudesta häviävät!'» — Miten ihailtu arvostelija Anna-Maria Tallgren näihin aikoihin muuten nuoren polven keskuudessa oli, kuvaa se, että kun hänestä kirjeissä on puhe, »hän» kirjoitetaan suurella kirjaimella. — Myöskin Uuno Kailas oli lupautunut kirjoittamaan jo tähänastisen tuntemuksensa perusteella Katri Valan odotetusta kokoelmasta hyvän arvostelun.

Kesken kaikkea tätä arvostelupolitiikkaa tapaa kirjeessäni yllättäen seuraavan humoristisen lauseen: »Palaan pukuasioihin: muista ehdottomasti kirjoittaa, miten crêpe-de-chine-pukusi tuli moderniseeratuksi ja tuliko siihen egyptiläinen drapeeraus eteen!» . . .

III »YKSI KUUDESTA.»

Vuosi 1924 — nuoren runoilijapolven kollektiivisen ryhmittymisen ja esiintymisen läpimurtovuosi — alkaa.

Kuvaavaa kyllä mainitaan jo helmikuussa kirjoitetussa kirjeessä nimet Kerttu Sirén (Elina Vaara), Lauri Viljanen ja Onni Halla. Allekirjoittanut on näet kerran Multahovista palatessaan suunnitellut Nuoren Voiman Liiton Kouvolassa pidettävän kesäkokouksen jälkeen yhteistä illanviettoa sikäläisessä Café Mannerissa, johon Katikin saataisiin mukaan. Pääkaupungista kerrotaan: »— — — Enäjärvi sanoi tulevansa yhä intreseeratummaksi Sinusta ja runoistasi nyt ajan vierittyä — — —.» — Torstai-seuran kokouksen mainitaan taas kerrankin pitkästä aikaa olleen tunnelmallisen, kiitos allekirjoittaneen esittämien Katin runojen »Virta», »Kuollut» ja »Mielipuoli»: »— Mikä valikoima nimiä! Kaikki olivat järkytettyjä, ei kukaan voinut pitkiin aikoihin puhua. — — — Seura vakuutti rakastavansa Sinua, ja Margit Nieminen puuskahti: 'Kustannetaan me kokoelma!'» Uusista runoista vaikuttaa muuten »Etioopialainen fantasia» jo nimensä puolesta kiihoittavimmalta. Katia pyydetään kiihkeästi saapumaan Helsinkiin antamaan loistoa Seuran lähestyvälle vuosijuhlalle.

Juuri näihin aikoihin alkoivat ensimmäiset amerikkalaiset filmit maailmansodan jälkeen tulla Suomeen. Kevätkauden kirjeistä ilmenee usein, että myös Katri Vala on saanut filmikuumetartunnan. Allekirjoittanut lähettelee hänelle muotiin tulleen tavan mukaan filmitähtien valokuvia; suosiossa tuntuvat olevan sellaiset eksoottiset kauneustyypit kuin Gloria Swanson ja Barbara la Marr. Seuran kerrotaan päättäneen oikein *in corpore* mennä katsomaan filmiä »Mustia orkideoja» (tietysti!), jossa viimemainitulla tähdellä on demoninen pääosa.

*

Katri Valan odotettu saapuminen Helsinkiin tapahtui vasta helmikuun viimeisenä päivänä. Sittemmin »nuorten runoilijoiden» nimellä tunnetun kirjailijaryhmän alkusolu muodostuu tällä matkalla: Katri Vala, Elina Vaara, Lauri Viljanen, Onni Halla ja allekirjoittanut. Seurakunta huvittelee jazz-musiikin pauhun täyttämissä ravintoloissa; seurustelu loppuu varhaisiin aamutunteihin saakka kestäviin, runouden merkeissä vietettyihin »jatkoihin». Elina Vaara ja Onni Halla ovat tähän saakka olleet vain kirjeenvaihtotuttavuuksia sekä Katille että allekirjoittaneelle. Kukaan läsnäolijoista ei vielä ole julkaissut omaa teosta, mutta runoja lausutaan yöllisissä istunnoissa niin paljon, että Halla huomauttaa: »Suomen runous on luettava käsikirjoituksina!» — Katri Vala tutustuu tällä matkalla vihdoin myös Torstai-seuraan.

Kuitenkin ympäröi Katri Valan odotettua Helsingin matkaa jokin selvittämätön, ristiriitainen tunnelma. Hänen sielussaan kapinoi . . . Viimeisenä iltana hän kieltäytyy enää tulemasta mukaan, hän haluaa päästä pois Helsingistä . . . Vasta myöhemmin ymmärsin, mikä hänen mieltään painoi.

Ilmassa on muutenkin levottomuutta. Nuoren runoilijapolven kahteen leiriin jakaantuminen on alkamassa. Lauri Haarlan ympärille on kerääntynyt toinen piiri nuoria, joukossa mm. Uuno Kailas, Arvi Kivimaa ja Antero Kajanto. Kirjeessäni mainitsen kahden ensinmainitun ilmestymisen joukkoomme eräänä aamupäivänä — Katin jo lähdettyä — aiheuttaneen sen, että »heti tunnelma meni rikki». — Meidän, »roman-

tikkojen», ryhmäämme on sen sijaan suuresti alkanut kiinnostaa Nuoressa Voimassa askeettisella nimimerkillä »Y» runojaan julkaiseva uusi tähti. Hänen ihailluin aikaansaannoksensa on runo »Kuoleva», ja nyt on lujasti päätetty saada myös tämä salaperäinen, myöhemmin Yrjö Jylhäksi osoittautunut nimimerkki mukaan ryhmämme suunnittelemaan kesäkokoukseen.

Kevätkauden merkkitapaus on luonnollisesti Elina Vaaran ja Lauri Viljasen esikoiskokoelmien »Kallio ja meri» ja »Auringonpurjeet» ilmestyminen. Sivumennen sanoen alkaa melkein jo maagilliselta tuntuva de Noailles'n nimi nyt kummitella heidänkin yhteydessään! Lauri Viljanen kirjoittaa näet allekirjoittaneelle toukokuussa, ihme kyllä, saksaksi seuraavan kehaisun: »Ich habe schon 50 Seiten von Madame de Noailles übersetzt!» Kyseessä on tietenkin juuri salaperäisen tenhoava pienoisromaani »Kummastuneet kasvot». Tuon ajankohdan kansainvälisyydellä koketeeraavalle tyylille ominaista muuten on, että Viljanen käyttää ranskaa kuvatessaan Helsingin matkansa vaikutelmaa. Se on näet ollut *frisson divin et romantique* — jumalallinen ja romanttinen väristys.

Katri Vala oli keväällä vihdoin lähettänyt kokoelmansa myös Werner Söderströmille, mutta ei saanut sitä silloin vielä hyväksytyksi. Hänen Nuoressa Voimassa julkaistu tuotantonsa alkaa sen sijaan omalla paineellaan murtautua yleiseen tietoisuuteen. Eikä vain sillä hyvä. Hän alkaa saada jopa jäljittelijöitä. Eräässä kirjeessäni mainitsen, että Kati näyttää muodostaneen todellisen »koulun», ja että esimerkiksi Aune Heinosen ja Yrjö Keräsen Nuoressa Voimassa julkaistut runot ovat »nautittavaa, mutta turmeltunutta Katri Valaa». Kun näet Katri Vala oli julkaissut runon »Sinipunainen fantasia», julkaisi viimemainittu kohta runon »Mustanpunainen melankolia»! Sensaation kohina Katri Valan ympärillä alkaa. Hänen runojensa nimiä ja vertauksia siteerataan milloin ihailevassa, milloin pilkallisessa mielessä.

Alkukesän suuryllätykseksi muodostuu Martti Haavion

kirje, jossa monilta Nuoren Voiman palstoilla tunnetuksi tulleilta nimiltä pyydetään runoja syksyllä ilmestyvää, Suomessa ainutlaatuista »tuntemattomien» runoilijoiden antologiaa varten. Kirjoitan sen johdosta: »Idea on suurenmoinen — ikävä kyllä ainakin minusta vain niin suurenmoinen ja jalo ja unelmoitu, että en ikinä usko kenenkään *kustantajan* sitä todella toteuttavan. Mitkä viisitoista runoasi aiot lähettää? — — — Pyydän erikoisesti, että 'Sydän' ja 'Etiooppialainen fantasia' pääsisivät mukaan!» Kirjallisen maailman »kiihkeään käymistilaan» vaikuttaa lisäksi Nuoren Voiman Liiton suunnitteilla oleva albumi. Kaiken kaikkiaan on tunnelma sellainen, että »meidän ryhmämme» on ehdottomasti saatava kokoon sitä pohtimaan!

*

»Meidän ryhmämme» kokoontumisesta ei tosin tullut mitään. Sen sijaan saapui Katri Vala 12. päivänä elokuuta Kivennavalle.

Voisi sanoa, että Katri Valan käyntejä Kivennavalla hallitsi kaksi asiaa: puutarha ja runous. Iltaisin istuimme, kivennapalainen Ilmari Pimiä usein kolmantena, puutarhalammen puoleisella avoparvekkeella, jonka ilman teki raskaaksi kaidelaatikoissa kukkivien sinipunaisten heliotrooppien ja alhaalta pimenevästä puutarhasta nousevan, yöksi aukeavan valkeakukkaisen koristetupakan, Katin lempikukkasen, tuoksu. Toiseksi lempikukakseen Kati taas varsin yllättäen oli valinnut »häränsilmän», jäykkälehtisen ja -kukkaisen Buphtalbumin, vieläpä niin mielenosoituksellisesti, että myöhemmin ristimme Pimiän kanssa koko kasvin »Katiksi».

Kolmikkomme usein tekemillä aito kannakselaisilla hevosmatkoilla Kati huvitti meitä laulamalla matalalla äänellään »Leila»-lauluaan, jonka alkusäkeistön Pimiä on siteerannut tässä teoksessa olevaan muistelmaansa. Runonkirjoituskilpailut kukoistivat tänä kesänä. Kerran huvittelin Katin kanssa kaksi päivää sommittelemalla hullunkurisia saturunoja siten,

että kumpikin aina vuorotellen laati runon seuraavan säkeen. Näin syntyivät »Puron satu», »Hiekkarannan satu» ja »Metsälammen satu», ja aikomuksena oli julkaista ne muka jonkin ulkomaalaisen runoilijattaren runojen suomennoksina. Olimmepa jo keksineet »runoilijattarelle» unkarilaisvoittoisen nimenkin — Carola Wàri!

Kivennavalla panimme myös kokoon Katri Valan ensimmäisen runokokoelman »Kaukainen puutarha». Sen jokaisen osaston nimilehteä somistavat motot, jotka sittemmin uutuudellaan herättivät tiettyä huomiota, syntyivät sivumennen sanottuna allekirjoittaneen ehdotuksesta, että Katri Vala edes tässä muodossa pelastaisi parhaat kohdat muuten julkaisukelvottomiksi katsomistamme runoista.

*

Helsingissä marraskuussa päivätty kirje on osoitettu Katri Valan uuteen toimipaikkaan, Porvoon naapuripitäjässä Askolassa sijaitsevaan Monninkylään. Se sisältää melkein yksinomaan syksyn kirjallisten suurtapahtumien — »Nuoret runoilijat»-antologian ja Katri Valan »Kaukaisen puutarhan» — herättämien vaikutelmien tilittämistä. Keväällä Helsingissä alkanut ystävyytemme säröileminen muistuttaa kuitenkin jälleen itsestään. Allekirjoittanut valittaa pitkällistä vaitioloaan, jonka johdosta Kati on tehnyt loukkaantuneita huomautuksia. Selitän, ettei se kuitenkaan merkitse unohtamista, sillä: »Hyvä jumala: 'Nuoret runoilijat'! Olen kuullut ja lukenut nimesi niin monta kertaa, että olisi ollut mahdotonta saada sitä pois muististaan.» — Antologiassa olivat astuneet julkisuuteen mm. Katri Vala, Onni Halla, Yrjö Jylhä, Arvi Kivimaa, Ilmari Pimiä, Martti Haavio P. Mustapään ja allekirjoittanut Olavi Laurin nimillä. Jylhä, Pimiä ja minä liityimme Helsingissä lujaksi toverikolmikoksi. Ensimmäisen kirjallisen esiintymisemme synnyttämää huomiota luonnehtii sattuvasti seuraava

lause: »Olet oikeassa siinä, että olemme puhuneet itsemme 'Runoilijoista' aivan väsyksiin...» Kirje loppuu huomautukseen, että »me kaikki kolme poikamiestä täällä» — Jylhä, Pimiä ja allekirjoittanut — iloitsemme juhlitun runoilijattaren odotettavissa olevasta saapumisesta Helsinkiin. »Sinullahan on nyt rahaa!»

*

Katri Vala herätti jo »Nuorissa runoilijoissa» niin sensaatiomaista huomiota, että »Kaukaisen puutarhan» ilmestyminenkään tuskin pystyi sitä ylittämään. Hänen loistavaan läpimurtoonsa — »Kaukainen puutarha» sai myös valtion palkinnon — vaikuttivat aivan ratkaisevasti kaksi Elsa Enäjärven esittelyä. Toinen julkaistiin Martti Haavion toimittaman Panu-lehden ensimmäisessä numerossa nimellä »Taj Mahal. Kuva tuntemattomasta runoilijasta», toinen Nuoren Voiman Liiton ensimmäisessä »Tulenkantajat»-albumissa »Nuoren Voiman lyyrikoita» nimisenä laajana tutkielmana, jonka Katri Valaa käsittelevä osa samoin oli otsikoitu »Taj Mahal». Elsa Enäjärvi korosti siis, kuten otsikoista jo huomaa, voimakkaasti Katri Valan lyriikan eksoottisuutta. Siitä alkoikin pian muodostua suorastaan legenda. Enäjärvi piti lisäksi kolme esitelmää uusista Nuoren Voiman ympärille ryhmittyneistä lyyrikoista, ja nuori lausuntataiteilija Eero Salola esiintyi näissä tilaisuuksissa saavuttaen erikoisen jymymenestyksen Katri Valan runoilla »Mielipuoli» ja »Punainen kuu». Ei siis ole ihme, jos allekirjoittanut kirjoittaa: »Enäjärvi sanoo, että hän on aivan tyhjentänyt itsensä Sinuun nähden (mutta — — — à propos: eikö hänen Sinua käsittelevä kirjoituksensa kohta ollutkin loistelias! 'Hyvä runoilija tekee arvostelijansakin runoilijaksi', sanoo Siljo. Olitko tyytyväinen?), eikä jaksa enää.» Juuri näihin aikoihin alkoi muuten tuo myöhemmin niin moitittu tapa, että nuoret runoilijat arvostelivat toisiaan.

Mainitsenkin Martti Haavion varoittaneen ilmiöstä ja sanoneen mm. että »kyllä Katri Vala kestää vieraankin kritiikin». Samassa yhteydessä Haavio kertoo, että »Nuoret runoilijat» on myyty loppuun ja että »Katri Valaa menee enemmän kuin Koskennientä . . .»

*

Nykyinen sukupolvi tuskin voi muodostaa itselleen täyttä käsitystä siitä, minkälaisen huomion kohteeksi esiinmurtautuva nuori suomalainen lyriikka näihin aikoihin joutui. Siitä ei keskustellut vain ns. kirjallinen yleisö, vaan pakinat, parodiat ja pilkkarunot tekivät sen pian tunnetuksi kaukaisella maaseudullakin. Maailmansodan jälkeinen vuosikymmen rakasti kirpeitä vaikutelmia kaikissa muodoissa; niitä luonnehtimaan keksittiin yleisnimi »moderni» tai »modernistinen». Kaikki oli »modernia»: jazz-musiikki, amerikkalainen filmi, naisten poikatyttö-tyyppi, kosmetiikka ja eksoottiset pukukankaat, neekerikultti, autot ja urheilu, alastomuuskulttuuri, ekspressionistinen draama- ja maalaustaide, vapaamittaiset runot . . . Katri Valan liekehtivä ja bisarri mielikuvamaailma vastasi ajankohdan odotusta Suomessa. Hän — yksinäinen kansakoulunopettajatarerakko! — joutui paradoksaalista kyllä lausumaan lyriikan alalla odotetun vapauttavan sanan.

Katri Valan ja nuorten runoilijoiden triumfin huippu saavutettiin Nuoren Voiman Liiton kuuluisilla talvipäivillä Viipurissa vuoden 1925 tammikuussa. Näiden juhlien tunnelma on Liiton historiassa jatkuvasti pysynyt ylittämättömänä. Katri Vala oli kiistattomasti talvipäivien keskeisin henkilö. Hänen nimensä ympärille oli jo ehtinyt muodostua ihailun sädekehä, mutta sitä ympäröivät myös usein mitä groteskeimmat tarinat ja juorut. Oma osuutensa viimemainittujen syntymiseen oli esim. seuraavalla tapauksella. Ilmari Pimiä oli julkaissut Katri Valalle omistettuna erään jo aikaisemmin kirjoittamansa runon »Maariankämmekkä». Tästä kukasta käytetty vertauskuvallinen sanonta »salainen synti muodoks muutettuna» yhdistettiin nyt ilman muuta Katri Valan yksityiselämään! Toinen tapaus: Kun Katri Vala nuorten runoilijoiden yhteisrintamassa astui Viipurin Suomalaiselle Lyseolle järjestettyjen talvipäivien tervetuliaisjuhlaan, kohahti koko salintäyteinen nuorekas yleisö, koska paljon puhutulla punatukkaisella runoilijattarella oli jaloissaan räikeän vihreillä strutsinsulkatöyhdöillä koristetut kengät . . . Tuo Katri Valan tekemä yllättävä uhraus muodin oikulle kummitteli sittemmin mitä merkillisimmissä yhteyksissä. Kun lisäksi Katri Valan runoista tunnetuimmiksi tulivat sellaiset rehevän eksoottiset kuvitelmat kuin »Punainen kuu» ja »Etioopialainen fantasia», levisi suuren yleisön keskuuteen vähitellen mielikuva hänestä suorastaan eräänlaisena aistillisuuden papittarena!

Mikään ei olisi voinut olla tökerömmällä ja nurinkurisemmalla tavalla ristiriidassa todellisuuden kanssa.

*

NVL:n talvijuhlilta matkustimme kotiini Kivennavalle: Vala, Vaara, Viljanen, Jylhä, Pimiä ja minä. Jo uudenvuoden päivänä olin kertonut Katille Pimiän ja minun suorittamista valmisteluista vierailua varten: »Pääasiahan kait on täällä meillä olo! Täällä odottaa jo Katri Valaa beduiini-teltta — häntä ja muita 'romantikkoja'.» — Kivennavalla vietetyt kolme päivää ja yötä olivat nuoruuden lapsellisen estetisoinnin huippukohta. Vanhoista oviverhoista oli muodostettu sinisenä liekehtivien spriilamppujen valaisema teltta, jonka oviaukkoa salin palmuista leikatut lehdet varjostivat. Seinille oli kiinnitetty juhlijoiden runoista valittuja lauselmia. Kaikki olivat pukeutuneet fantasiapukuihin: Katri Vala ja Elina Vaara oli-

vat itämaisia haaremiorjattaria, Lauri Viljanen bagdadilainen kauppias, Yrjö Jylhä espanjalainen härkätaistelija, Ilmari Pimiä eunukki ja allekirjoittanut fauni! Kun aniharvoin riistäydyimme irti tästä keinotekoisesta ympäristöstä — kävely- ja hevosretkille tai aamuöisiin »hamstrausmatkoihin» ruokakomeroihin — kuului aina silti ohjelmaan loppumaton runojen lausunta . . . Viimeisenä raukeana iltapäivänä, sinisen lumihämärän kumottaessa ikkunoiden takana, heräsi sitten melkein itsestään ajatus julkaista näiden päivien muistoksi retkeen osallistuneiden yhteiskokoelma »Hurmioituneet kasvot». Ei liene tarpeen mainita, minkä teoksen nimi oli ollut esikuvana!

Kirja ilmestyi toukokuun alkupäivinä. Kuitenkaan ei vain myöhäinen ajankohta vaikuttanut siihen, että »Hurmioituneista kasvoista» ei muodostunut odottamaamme kirjallista menestystä. Käänne oli selvästi tapahtunut; kyllästyminen »romantiikkaan» ja eksotismiin alkoi tuntua. Teoksen uhittelevan värikäs tyylivire ampui jo yli . . . Kehitys oli johdettu *ad absurdum*. Saatiin aikaan paukkuvaikutelma — ei tunnustusta. Parhaatkin arvostelut käsittelivät teosta melkein pakinanomaisesti.

Katri Valan pohjaltaan niin terveelle, huumorintajuiselle ja realiteeteissa pysyvälle luonteenlaadulle on kuvaavaa, että juuri hän, mikäli muistan, ainoana joukosta suhtautui ei vain epäillen vaan suorastaan haluttomasti kokoelman julkaisemiseen, kuten eräät Onni Hallalle kirjoitetut rivit todistavat. Hän tuli mukaan vain, jotta ei »pettäisi toveruutta, kun toiset olivat niin innostuneita — — —».

*

Vuosi 1925 muodostuu Katri Valalle useassa suhteessa ristiriitaiseksi. »Hurmioituneiden kasvojen» saama huono vastaanotto oli kuin enne siitä Katri Valan arvoa koskevasta taistelusta, joka on jatkunut hänen kuolemansa jälkeenkin. Olihan hän ollut tämän eksoottis-romanttisen suunnan näkyvin nimi.

Katri Vala asennoituu itsekin nyt päivän kirjallisiin kiistoihin. Kirjeessään Hallalle syksyllä hän mm. mainitsee: »Kailas kuuluu tulleen suuruuden hulluksi, oli Haavio kertonut. On liittynyt Haarlaan; koplaan kuuluu lisäksi ainakin Kivimaa, ja tarkoitus on musertaa kaikki arvostelijat, jotka eivät tunnusta heitä Suomen ensimmäisiksi. Somaa nähdä, uskaltaako K(ailas) nousta meitä vastaan. Se olisi aika tyhmää.» — On kuin hän aavistaisi tulevat vaikeudet. Hän jatkaa: »— — — Olavi kehoittaa minua jo ensi jouluksi julkaisemaan uuden kokoelman. Minulla on nyt hiukan yli parisenkymmentä runoa. Erkki ja Haavio taas sanovat, etten saa pitää kiirettä. Mitä Sinä sanot?»

Myös leipäkysymys tuottaa Katri Valalle huolia. Askolan paikka oli vain väliaikainen, ja hän on tuskastunut loppumattomaan paikanhakuun. Virkaveljelleen Hallalle hän valittelee: »— — — Lähetä minulle yksi ansioluettelokaavake, kun saat niitä ja tiedoita heti, kun saat kuulla, aiotaanko Renkoon ottaa viimevuotiset paikanpitäjät. Teetkö sen? Hikiässähän on myös paikkoja auki ja Oitissa. Ne olisivat otolliset, mutta ne taitavat olla niitä 'liian hyviä' paikkoja, joita ei maksa edes yrittää. Opettajalehti sanoo, että nyt tulee niin paljon opettajia, että kompetentitkin jäävät paikattomiksi. Kaikennäköistä. Erämaihin kai tulee lähtö. Olen uupunut tästä kaikesta. En jaksaisi olla energinen leipätaistelussa. Enkä tahtoisi hautaantua ihan vielä. — — — Sinne Renkoon jäisimme iänkaikkisesti. Kasvattaisimme kukkia ja kartuttaisimme suomalaista kirjallisuutta.»

Katri Vala koki myös näihin aikoihin tiettävästi ensimmäisen todellisen rakkauselämyksensä. Sen kohteena oli eräs nuorista runoilijoista. Tästä tarinasta, jonka yllä jo alun perin lepäsi

jotakin traagillista ja joka varsin pian päättyi epäsointuun, on monissa »Sinisen oven» runoissa nähtävissä synkän kauniita ja kipeästi hehkuvia välähdyksiä.

*

Vuosi 1925 muodostaa selvän murroskohdan myös Katri Valan ja allekirjoittaneen kanssakäymisessä. Tältä vuodelta on olemassa vain kaksi kirjettäni — toinen uudenvuodenpäivältä, toinen heinäkuun lopulta . . . On myös kuvaavaa, että kesällä emme lainkaan tavanneet muuta kuin kerran ohimennen Viipurissa. Turhaan koettaa allekirjoittanut hellyttää häntä saapumaan: »En osaa ajatella kesää ilman Sinua! — — — Miksi oletkin ollut niin itsepintaisen ylpeä ja vaiennut koko ajan — — —.»

Jo uudenvuoden kirjeestäni ilmenee, että Katri Vala on maininnut suhteemme muuttuneen siksi, että muita kirjallisia ystäviä on ilmestynyt näköpiiriin.

Seuraavissa heinäkuun kirjeeni riveissä viittaan suoraan asiaan: »— — — Luin juuri tässä välillä Sinun viimeisen kirjeesi. Ajattele, että se on päivätty jo maaliskuussa, 21. päivä! Niin pitkä aika. Se oli aika ihmeellinen, pari lausetta järkytti minua syvästi, kuten ne jo silloinkin, muistan, tekivät. Kirjoitat, että meidän joukkoomme, väliimme on tullut liian paljon ihmisiä, hyviä, miellyttäviä, mutta kuitenkin . . . Sanot, että tahtoisit olla enemmän kuin 'yksi kuudesta' — — —.» Kirje jatkuu: »Lähetä myös runoja — 'Sinistä majaa' lukuunottamatta en ole puoleen vuoteen mitään kuullut Sinusta. — — — Ja kerro puvuistasi, puutarhastasi ja kissastasi! Kaikkea pientä! Rakas, luulen, että meidän 'yhteinen salaisuutemme' on ollut siinä, että aina olemme osanneet olla kyllin naiveja ja nauttineet juuri kaikesta 'pienestä'! !»

Edellä olevat rivit antanevat kaikessa lyhykäisyydessään hyvän välähdyksen Katri Valan ja allekirjoittaneen suhteen

perusolemuksesta, osoittaen samalla, ettei ystävyytemme sen intensiivisyydestä ja kirjeidemme nuorekkaan intomielisistä sanakäänteistä huolimatta koskaan ollut mikään »suhde» sanan tavanmukaisessa mielessä.

*

Jos pitäisin tiukasti kiinni tämän kirjoitukseni otsikosta, tulisi minun ehkä lopettaa muistelmani tähän. Tunnen ja tiedän kuitenkin voivani väläyttää vielä eräitä vähemmän tunnettuja puolia Katri Valan elämästä ja kehityksestä 20-luvun loppuvuosina, joten jatkan vuoden 1925 merkitsemän taitekohdan ylitsekin.

Nuoren polven läpimurto on tapahtunut tosiasia. Helsinki on muuttunut vilkkaan kirjalliseksi. Viljanen, Vaara, Anna Kaari, Seppänen muuttavat sinne, Pekkanen, Erkki Vala ja Haanpää vierailevat, »sisärenkaaseen» liittyvät Yrjö Gustafsson, Einari J. Vehmas, taiteilija Väinö Kunnas rouvineen ja nuoruudesta kipeä Mika Waltari taskussaan runokokoelma »Lauluja Saatanalle». Alkaa intensiivisten keskustelujen ja väittelyjen leimaama, kantaravintolamme mukaan nimensä saanut »Alhambra kausi». Hagar Olssonin keväällä ilmestynyt esseekokoelma »Ny generation» tarjosi loputonta räjähdysainetta. Näinä vuosina toimin arvostelijana mm. Iltalehdessä ja Helsingin Sanomissa. Esittäessäni väitteitäni, että oli luovuttava romanttisesta kauneudesta ja ilmennettävä uutta, vauhdin, koneellistumisen, kansainvälisyyden, kollektiivisuuden ja »eurooppalaisuuden» leimaamaa aikaa sain kuitenkin perin vähän ymmärtämystä osakseni, vaikka kerran paiskasin nurin kahdeksan hengen kahvipöydän antaakseni pontta todistuksilleni!

Edelläkuvattu vilkas toimeliaisuus Helsingissä selittää kuitenkin vain osittain sen, että kirjeenvaihtoni Katri Valan

kanssa taittuu, mikäli säilyneistä kirjeistä voi päätellä, melkein ummelleen yhdeksi vuodeksi. Seuraava kirje on näet vasta päivätty Kivennavalla heinäkuussa 1926. Katri Vala vietti silloin jo kesää Ilomantsissa, jonne hän oli hakenut ja saanut paikan syksyksi.

IV ERAKON PALUU.

Jokin syvä traagillisuus piilee ihaillun ja yleisesti tunnustetun runoilijattaren tällä kertaa tietoisessa ja vapaaehtoisessa paossa erämaihin — tosin suureen, mutta kaukaiseen ja vaipaossa erämaihin — tosin suureen, mutta kaukaiseen ja vaikeiden yhteyksien takana olevaan rajakarjalaiseen kirkonkylään. Etsikö hän lievitystä haavoittuneelle sydämelleen kaukaisen lapsuutensa ympäristöstä — ympäristöstä, jolle Pohjois-Karjalan jylhät vaarat ja osittain kreikkalaiskatolinen ilmapiiri antavat voimakkaan romanttista tuntua? Kosketus »sivistykseen» oli sittenkin muodostunut hänelle kohtalokkaaksi. Hän ei ollut pettynyt vain henkilökohtaisissa tunteissaan. Eläessään aikaisemmin yksinäisillä maaseutukouluilla oli häntä tukenut pääkaupungista sinne tuntunut innostuksen ja ihastuksen laine; mutta kirjallisiin piireihin jouduttuaan hän varsin ymmärrettävästi katkeruudekseen oli saanut tuntea olevansa vain »yksi kuudesta».

Pako Ilomantsiin on joka tapauksessa Katri Valan muuten niin passiivisena ja tapahtumaköyhänä kuluneen nuoruuden ratkaisevia, aktiivisia käännekohtia. Se on arvoitus, jota edellämainitut seikat vain osittain selittävät. Tapahtuman salaperäisyyteen viittaa myös Erkki Vala julkaisuumme antamassaan kirjoituksessa. Hän mainitsee sekä itsensä että allekirjoittaneen varoittaneen Katia tästä askeleesta ja etsii sille selitystä runosta »Erakon paluu», minkä Katri Vala ehkä tarkoituksellisesti jätti pois kaikista omista kokoelmistaan.

*

Kävikö katkeran ylpeä yksinäisyys Karjalan lumisten vaarojen keskellä runoilijalle kuitenkin liian raskaaksi? Suureksi yllätykseksi sain näet häneltä kutsun saapua juhannukseksi 1926 Ilomantsiin. Hän oli siis ojentanut käden vieraantumisemme ja kirjeenvaihtomme loppumisen muodostaman kuilun ylitse. Oliko hän vanhan ystävyyden tarjoaman tuen ja tunnustuksien teon tarpeessa? Sitä en saanut koskaan tietää. Olin näet jo matkalla Ilomantsiin, kun pysähtyessäni välillä Sortavalan laulujuhlille ja Valamoon sain sinne äkkinäisen ja hälyttävän ilmoituksen, joka pakotti minut kiireesti lähtemään Helsinkiin. Omassa elämässäni oli tällöin varsin sotkuinen vaihe, josta Katri Vala oli osittain tietoinen. Kirjeenvaihtomme muuttuneelle sävylle on kuvaavaa, että nimitän itseäni »tuhlaajapojaksi», vetoan Katiin, »joka aina olet ollut niin 'reilu' ja hyvä ja jolle on voinut puhua niin paljon sellaista, jota ei toisille koskaan voisi.» Suhteestamme oli karissut pois nuoruuden pateettinen ja liioitteleva intoilu.

Kirje loppuu pyyntöön, että Kati täyttäisi antamansa lupauksen viettää heinäkuu Kivennavalla ja Terijoella: »Buphtalbumit, lemmikkisi, alkavat jo kohta aukoa nuppujaan puutarhassa — ne kukkivat viime kesänä näkemättä Sinua! Nyt ei saa niin tapahtua.» — Vedotaan siihen, että Terijoelle ovat luvanneet tulla myös Soikkeli, Elina Vaara, Viljanen, Halla, Anna Kaari ja Mika Waltari. Aurinkoisilla hiekkarannoilla meren ihanuudessa tulee unohtumaan kaikki ruma ja paha.

*

Kannakselle tulijoiden joukko supistui kuitenkin tällä kerralla vain kahteen — Katri Valaan ja Onni Hallaan. Ilmari Pimiä oli luonnollisesti neljäntenä mukana. Vietimme yhdessä parisen viikkoa. Se oli rikasta ja onnellista aikaa. Loppukesä oli kauneimmillaan. Katri Vala oli virkeä ja hyväntuulinen. Päivettyneenä ja paljain jaloin hän tepasteli joukossamme pit-

killä kävely- ja huviretkillämme kotini takana aukeneviin suuriin metsiin, Tahoslammen yksinäiselle metsäjärvelle tai »Pikku Sveitsiin», missä kivinen ja kohiseva Härkäjoki on leikannut itselleen valtavan syvän kanjonin villin rehevän ja melkein Kanadaa muistuttavan korpimaiseman keskelle. »Itämainen huonekin» eli taas melkein entisiä aikoja muistuttavaa renessanssia. Jotakin nuoruusvuosien tyttömäisestä huolettomuudesta oli palannut Katiin, joka pursui vitsejä ja hyväntuulisuutta.

Kannaksen matkan huippukohdaksi muodostui viikon oleskelu Terijoella. Olimme vuokranneet yhteiseksi asunnoksemme aivan rantahietikon laidassa sijaitsevan idyllisen pikkuhuvilan, mikä seikka tietysti herätti vissiä huomiota kylpyvieraiden parissa samoin kuin jokailtainen ilmestymisemme suljettuna ryhmänä Kasinolle. Mutta jo Terijoella olomme loppupäivinä palasi Katiin taas tuttu raskasmielisyys, ja hän erosi meistä melkein synkkänä ja uhmaten matkustaakseen Ilomantsiin.

*

Vuoden 1926 toinen ja viimeinen syyskuussa päivätty kirje kulkee kokonaan »Sinisen oven» ilmestymisen merkeissä. Sekin on taas perin »aikuinen» ja vakava kirje, kaukana kaikesta sulostelevasta lepertelystä. Nuoren lyriikan historiikin kannalta sillä on kuitenkin oma mielenkiintonsa. *Modernismin kriisi on tullut.* Hyökkäykset Katri Valaa vastaan ovat alkaneet. Juhlitusta runoilijattaresta on tullut päivän kirjallisten kiistojen aihe.

Katri Vala on tiedustellut mielipidettäni uuden kokoelmansa julkaisemisesta. Syyttäen mm. keväällistä toimintaani Uuden Suomen palveluksessa väitän kuitenkin vieraantuneeni siksi paljon taiteesta ja kirjallisista piireistä, etten pidä itseäni pätevänä objektiivisen vastauksen antamiseen. Haluan ilmituoda

vain henkilökohtaisen näkemykseni. Seuraavat sitaatit ovat ajankohdalle luonteenomaisia:

»— — — Ja vielä loppujen lopuksi: me olemme, Kati parka, jääneet niin perin yksinäisiksi Sinun kanssasi vapaine mittoinemme ja rajuine väreinemme ja yleensä modernistisine pyrkimyksinemme! Olen liian lähellä Sinua — siinä on yhtä suuri vaara kuin siinäkin, että olen yhtä etäällä muista! — — — Jos fiasko tulisi, olisi minun raskasta ajatella, että olen yllyttämällä Sinua vaikeuttanut ilmankin kriitillistä asemaasi.» — Ajankohdan Katri Valan uuden kokoelman ilmestymiselle oli tosiaankin tehnyt »kriitilliseksi» mitallisen runon välivuosina tapahtunut voitollinen uudistuminen esim. Uuno Kailaan, Lauri Viljasen ja Elina Vaaran ansiosta. Mutta: »Kaikenlaista kesyä ja siroa ja huoliteltua ja upeamittaista on välillä jo niin paljon ilmestynyt, että maailma ehkä hurmioituneenakin ottaa vastaan Katri Valan.» — Seuraa pitkä vuodatus, jossa allekirjoittaneen oma kapinallisuus ajan hengen »taantumuksellisuutta» vastaan puhkeaa seuraaviin huvittaviin käänteisiin: »Ja tiedätkös, rakas ystävä, (— nyt puhun minä! —) olisi ihanaa, jos siitä tulisi oikea *jättiläissuuri fiasko!* Sitä meillä juuri kirjallisessa elämässä kaivataan, ja olisi ihanaa, jos Sinulla olisi rohkeutta tehdä ja kestää se. Olethan niin yksinäisyyden panssaroima siellä. Ja Katri Valan maine kestää kyllä myöskin negatiivisen succés'n, siitä olen *aivan varma!* (Mutta siitä pitäisi tulla *suuri* lankeemus, sillä pieni on aina vain pahaksi, suuri sen sijaan *aina* hyväksi!) — — — Tee skandaali ja mene ulkomaille. Se olkoon päivän tunnuslause Sinulle.» — Arvostelijoista, joilta voi odottaa suopeata kannanottoa, mainitaan Anna-Maria Tallgren, Yrjö Gustafsson ja Hagar Olsson. Viimemainitusta tulisi olemaan se hyöty, että »ruotsalaiset piirit, jotka ovat paljon, paljon modernimpia, kiintyvät Sinuun». Hagar Olsson voisi myös suositella Katri Valaa Holger Schildtille, jos Söderström »epäonnistumisen takia sulkisi ovensa, jota en koskaan usko. Korkeintaan olisi Jäntti vain

vähän viileämpi — sitten kun (mikä ihana ajatus!) ulkomailta palannut Katri Vala tarjoaa uutta räjähdyspommia». Schildtin kustannusliike oli näet perustanut myös suomalaisen osaston, jonka kustannuksella ilmestyivät mm. Uuno Kailaan »Silmästä silmään» ja Mika Waltarin »Kuolleen silmät» Kristian Korppi-nimimerkillä. — Miten rajusti kirjallinen maku oli heilahtanut ja miten yksinäisiksi vapaan mitan kannattajat itsensä tuona ajankohtana tunsivat, sitä kuvaa hyvin seuraava pateettinen loppuveto: »Älä syytä minua kumminkaan, vaikka tuntisit itsesi kovinkin murtuneeksi joulun alla. Tiedät, että minussa on Sinulla aina asetoveri. Meidän yhteinen ylpeytemme, Kati, olkoon: olemme *olleet Suomen ainoat modernistit* ja uskalsimme olla loppuun saakka!»

Kauaksi oltiin tosiaankin etäännytty niistä ajoista, jolloin Katri Valan mainittiin luoneen »koulua»! Traagillisuudestaan innostuneena oli allekirjoittanut suomalaisten modernistien joukosta sitä paitsi näköjään kokonaan unohtanut P. Mustapään.

»Sininen ovi» ilmestyi jouluksi 1926, eikä siitä suinkaan tullut mitään »fiaskoa», vaikka arvostelu alkoikin yhä selvemmin jakautua »uuden» ja »vanhan» runon kannattajiin. Väinö Aaltonen oli tehnyt kansikuvan. Se oli tavallaan sensaatio, sillä tiettävästi hän oli aikaisemmin laatinut kannen vain Hagar Olssonin esseekokoelmaan »Ny generation».

*

Vuoden 1927 ensimmäinen kirjallinen viesti on Helsingistä Ilomantsiin 8. 4. lähetetty kirjekortti, joka sisältää lyhyen ilmoituksen allekirjoittaneen lähdöstä Pariisiin seuraavana aamuna. Myöhemmässä, matkan ihanuuksia laajasti kuvailevassa kirjeessä on oikeastaan vain yksi mielenkiintoinen maininta. Katilta on Pariisiin tullut pitkä kirje, joka »oli niin ilahduttava, että minun täytyi siihen heti vastata — ilmiö, jota

ei ole tapahtunut pitkään aikaan. — — — Minusta tuntui, että siinä oli niin paljon, paljon sitä 'entisaikaista' henkeä — sitä, jota kirjeemme uhkuivat vuosina 1923, —24, —25. Oi, nuo ihmeelliset ajat! On turhaa toivoa, että koskaan enää pääsisimme niin kauniiseen ja eheään yhteiseen tunnelmaan, sen tiedän: olemme tulleet aivan liian vanhoiksi, ja niin paljon uusia sekä elämän että taiteen aiheuttamia ristiriitoja on tullut meidän molempien osalle. Mutta sitä ihanampaa on juuri, jos edes illusionakin vanhat, rakkaat ajat tulevat lähelle. Kirjeesi oli joka tapauksessa *kaunein,* minkä pitkiin aikoihin olen Sinulta ja keneltä toiseltakaan saanut!» — Keskellä Pariisin riemujen kuvausta muistetaan tietenkin myös mainita Comtesse de Noailles'n lukeneen runojaan kevätkauden Runoilijoiden salongissa...

*

Katri Valan pako Ilomantsiin oli lopullisesti vieroittanut hänet kirjallisesta ikäpolvestaan, jolle nimenomaan syksy 1927 merkitsi vilkkaan yhteiselämän ja uhittelevan mainoshälyn kulta-aikaa. Jo kesäkuussa oli Katri Vala Onni Hallalle ilmoittanut päättäneensä jäädä Ilomantsiin edelleen. Tiedettiin, että häntä sitoi Pohjois-Karjalaan myös lämpimäksi kehittynyt ystävyys erääseen nuoreen suojeluskuntaupseeriin, jolle hän on kirjoittanut muutamat kauneimmista rakkausrunoistaan kokoelmassa »Maan laiturilla» (»Kielot», »Tie Eedeniin» jne.).

Yksinäisyys tihentyi Katri Valan ympärillä, ja yllätyksenä kaikille saatiin kuulla, että siihen oli heittynyt uusi musta ja uhkaava varjo: alkava sairaus...

Miten syvästi traagillinen jänneväli sisältyykään seuraavan vuoden 1928 helmikuussa Katri Valalle lähetetyn kirjekortin päiväys- ja osoitepaikkaan: Brondalta Ruoveden parantolaan!

Kortti on tuolle ajalle niin tyypillinen nuorten runoilijoiden yhteistervehdys, joka sivullisesta saattaisi tuntua melkein tunteettomalta irvokkaan ylimielisessä vallattomuudessaan. Itse asiassa oli Katin helsinkiläisessä ystäväpiirissä parhaillaan herännyt ajatus saada sairas runoilijatar vihdoinkin lähtemään ulkomaille — ei vain ottamaan vastaan uusia vaikutelmia ja henkisesti virkistymään, vaan myös saamaan etelän auringossa voimia sairauden tukahduttamiseksi alkuunsa.

EPILOGI.

Matkalle etelää kohti lähti 17. päivänä maaliskuuta seuraava neliapila: Katri Vala, Einari J. Vehmas, Yrjö Gustafsson ja allekirjoittanut. Olisi väärin sanoa Katri Valan lähteneen matkalle innostuneena. Hänelle, joka nuorena oli ollut niin terve, raisu ja huumorintäyteinen, lienee sairastuminen ollut tuskallinen, nöyryyttävä ja huumaava isku. Se oli muuttanut hänet tuskittelevaksi ja levottomaksi, jopa oikulliseksi. Kärsimättömyydessään hän usein jo laivamatkalla melkein antoi ymmärtää, että hänet oli puoliväkisin saatu mukaan. Hänen ennen niin sopuisa, rehevästi myönteinen mielensä oli nyt täysin säröillä.

Saksaan tultuamme erosivat tiemme. Kati, Vehmas ja Gustafsson matkustivat suoraan Pariisiin, allekirjoittanut Sveitsin ja Italian kautta Rivieralle. Pariisin kolmikko asettui asumaan Quai de la Messagèries'n varrella olevaan Hôtel du Châtelet'hen. Katri Valan masentuneesta, melkein apaattisesta suhtautumisesta Pariisiin antaa Elli Tompuri tähän teokseen liittyvässä kirjoituksessaan hyvän kuvan. Kolmikon kiristynyttä tunnelmaa ei suinkaan ollut omiaan lieventämään matkakassojen pienuus.

Maaliskuun loppupäivinä Nizzasta lähettämässäni kirjeessä sain melkein houkutella ystäviäni riistäytymään irti haluttomuudestaan ja saapumaan Rivieralle, Katri Valan hoidon kannalta katsottuna retken varsinaiseen päämäärään. Kohtasimme Nizzassa, josta välittömästi matkustimme Beaulieu'hön. Siellä olin varannut huoneet pienessä Pavillon Henri IV-nimisessä täysihoitolahotellissa. Pettymykseni oli suuri nähdessäni, miten laimeasti Katri Vala, eksoottisten kukkien ja puiden sekä palavan auringon runoilija, reagoi Taivaansinirannikon maisemien kauneuteen. Upeimpia, värihurmioisimpia kukkaterassejakin hän useimmiten katseli hajamielisenä, kuin unessa. Entinen iloinen partiolaistyttötyyli ja retkeilyinto oli Katissa myös tyystin sammunut. Turhaan koetimme houkutella häntä kävelyretkille. Ehkä onnistuneimpana niistä muistan käyntimme korkealla ja yksinäisellä rantakallion kielekkeellä sijaitsevassa, vanhaa keskiaikaista linnaa jäljittelevässä ravintolassa. Useimmiten Kati kuitenkin halusi vain levätä hämärässä hotellihuoneessaan. Kuumimpinakin päivinä hän kietoutui pitkään kirkkaankeltaiseen villaiseen hartiahuiviinsa. Monesti olen katuvana pahoitellut sitä, etten luultavasti ymmärtänyt, kuinka sairas hän itse asiassa oli. Vehmaan ja Gustafssonin kärsivällisyys sen sijaan oli ihailtava.

Vielä vähemmän kuin luonto kiinnosti Katri Valaa Rivieran mondeeni puoli: loistohotellit, pelikasinon rulettipöydät, kylpyelämä, rantabulevardien muotiparaati. Pariisi oli kuitenkin sikäli koskettanut hänenkin naisellisuuttaan, että hän oli Vehmaan opastuksella hankkinut hauskan vihreän sadetakin ja suuren vihreän huopahatun, jotka mainiosti pukivat hänen punaista tukkaansa. Varsin väkinäisesti sain Katin kerran kanssani Monte Carlon teatteriin balettiesitystä katsomaan. Tästä koko matkan aikana laadussaan melkein ainutlaatuisesta käynnistä muistan huvittavan välikohtauksen. Ovenvartija ei ollut päästää meitä sisään, koska meillä ei ollut iltapukuja. Kati keltaisenvihreässä kreppipuvussaan, hartioillaan kaunis ja kapea, valkoinen turkkilainen šaali, johon oli kudottu hopeanväristä metallia, tuli kuitenkin lopulta hyväksytyksi,

ja niin pääsin minäkin armosta mukaan, »koska madame sentään oli *habillée pour soir*».

Yleensä painosti enteellinen alakuloisuus lähes kuukauden kestänyttä oleskeluamme Rivieralla. Taivaansinirannikolla aniharvinainen pitkällinen sadekausi lisäsi masennustamme. Yrjö Gustafsson, joka poti tuberkuloottista ihottumaa kasvoissa, teki laihan matkakassansa tukemiseksi ahkerasti käännöstyötä ja oleskeli Katin kanssa paljon hotellissa. Vehmas, joka aikaisemmin oli lukenut lääketiedettä, seurasi asiantuntevana »kotilääkärinä» molempien potilaiden tilaa. Seuraamme liittyi muutamiksi päiviksi puolalainen runoilija Jan Brzekowski osoittaen avutonta, kömpelöä mielenkiintoa tunnettua suomalaista runoilijatarta kohtaan. — Matkustimme takaisin Pariisiin mielissämme tunto siitä, ettei matka Rivieralle ollut tuonut Katri Valalle enempää henkistä kuin ruumiillistakaan virkistystä.

Uusi oleskelu Pariisissa kulki sen sijaan huomattavasti piristyneemmän tunnelman merkeissä. Vähän jälkeeni Rivieralta lähtenyt kolmikko oli jälleen majoittunut viehättävällä paikalla sijaitsevaan entiseen hotelliinsa. Seine virtasi aivan ikkunan alla, ja rantaäyrään puut, joiden läpi siinsi kaunis näköala Pont Neuf'ille, ojentelivat oksiaan melkein kiinni ruutuihin ja pieneen rautakaiteiseen parvekkeeseen. Talon alakerrassa oli lintu- ja eläinkauppoja, joiden oudoista asukkaista — kanarialinnuista, kirjavista kääpiöpapukaijoista, valkeista hiiristä, kilpikonnista ja kultakaloista — Kati kovin piti. Pariisin taide- ja huvielämä ei häntä kiinnostanut. Paitsi sitä, että hän tunsi itsensä väsyneeksi, oli suurkaupungin kulttuurinen pintakiilto hänen rehelliselle ja kovien kokemusten karaisemalle mielelleen jo sinänsä vieras. Sen sijaan hän suostui pari kertaa ottamaan osaa Montparnasse'in kahviloiden taiteilijaelämään. Muistan varsinkin erään hauskan illanvieton, johon osallistuivat mm. silloinen Suomen Pariisin-lähettiläs, ministeri Holsti, taiteilija Eemu Myntti rouvineen, Väinö ja Oili Siikaniemi, Hugo Jalkanen, Eino Kalima ym. Paikka, jossa myös

muistan Katin kerran huvittuneena viihtyneen, oli Pariisin kauniin muhamettilaisen moskeijan yhteydessä oleva itämainen kahvila. Kappale nuoruuden haavemaailmaa keskellä suurkaupunkia! Nuori ja intomielinen liettualainen runoilija Juoszas Tyzliava, jolla oli suomalainen morsian ja joka Dôme'issa ja Coupole'issa ylpeänä näytteli juuri ilmestynyttä lyriikkansa ranskannosta »Coupe de vents», oli hyvin innostunut Katri Valan runoihin. Hän lieneekin myöhemmin julkaissut niistä jonkin liettualaisen käännöksen toimittamassaan ranskan- ja liettuankielisessä taidelehdessä Muba.

Katri Vala matkusti Pariisista ennen meitä muita. Hän kaipasi kesäksi Suomeen, ja taloudellisestikin olisi ollut vaikeata pidentää oleskelua. — Matka ei ollut vastannut odotuksiamme. Sen muistonkin synkensi myöhemmin Suomeen saapunut tieto Pariisiin jääneen Yrjö Gustafssonin kuolemasta. Ainaiseksi arvoitukseksi jää, oliko hän elokuun yönä hukkunut tai hukuttautunut niin monen selittämättömän murhenäytelmän todistajaan, Seine'iin . . .

Taudin yhä pahetessa Katri Vala pian jätti Ilomantsin hakeutuen sairaalahoitoon. Seuraavan kymmenluvun, 1930-luvun, Katri Valaa koskevat seikat eivät enää kuulu muistelmani puitteisiin. Niistä kertovat useimmat muut tämän julkaisun kirjoituksista, joiden laatijoilla nyt alkaa olla Katri Valaan läheisempi suhde kuin allekirjoittaneella.

*

Kuitenkin palasin vanhana ystävänä vielä kerran hänen luokseen. Se tapahtui Katin pyynnöstä silloin, kun hän, sairautensa jo täysin merkitsemänä, tarvitsi apuani jouluksi 1942 julkaistun »Pesäpuu palaa»-kokoelmansa viimeistelyssä ja ko-

koonpanossa. Oli kuin ystävyytemme ympyrä tällöin olisi taottu umpeen: olin saanut auttaa Katia sekä hänen ensimmäisen että hänen viimeisen runokokoelmansa syntymisessä.

Muistelmani alussa olen maininnut, ettei hallussani ole ainuttakaan Katri Valan kirjettä. Tämä ei täysin pidä paikkaansa. Minulla on yksi kirje ... Se ei kuitenkaan ole mikään talvisodan liekeistä pelastettu yksinäinen kappale, vaan kirje, jonka sain nuoruuteni ystävältä pari kuukautta ennen hänen kuolemaansa. Sen saapuminen oli suuri ja lämmittävä yllätys. Kirje on pitkä, neljä sivua, ja Katin tutun käsialan näkeminen yli kymmenen vuoden takaa vaikutti vavahduttavalta. Sen aiheena on lähinnä kiitos lähettämästäni »Täältä jostakin»-runokokoelmasta. Mutta kirje sisälsi myös pari niin sydämellistä vanhalle ystävälle omistettua riviä, että ne koko ajan ovat soineet mielessäni hiljaisena ja hartaana säestyksenä yrittäessäni piirtää tätä hajanaista kuvaa Katista — nuoresta Katri Valasta.

Nummela, Hopeaniemi 27. 11. 45.
— Kangasala, Karttiala 7. 1. 46.

RAOUL PALMGREN:

KATRI VALA PAKINOITSIJANA

Ei liene yleisesti tunnettua, että Katri Vala esiintyi 30-luvulla myös pakinoitsijana, ensin Tulenkantajain »Peckana», sitten Vapaan Pohjolan »Ilmarisena». Ehkä eivät myöskään ne, jotka tästä ovat olleet tietoisia, ole tehneet itselleen selväksi sitä, että tässä ei ole ollut kysymys vain epäoleellisesta sivuilmiöstä Katri Valan kirjailijatyössä, vaan että meillä hänessä on ollut korkean luokan pakinoitsija, eräs ainoita itsenäisiä henkiä itsenäisyyden ajan kaupallistuneessa ja korruptoidussa sanomalehdistössä — kansallisten heikkouksien säälimätön ruoskija, myönteisen elämänkäsityksen puolestapuhuja, ihmisen puolustaja tuhon ja hävityksen saarnaajia vastaan, kansantribuuni.

On yllättävää, miten Katri Vala, eksoottisten ja kosmillisten etäisyyksien runoilija, pakinoitsijana on niin maanläheinen, realistinen, asiallinen. Hän ei kavahda mitään aihetta, ei jokapäiväisintä, ei arkaluontoisinta. Hän edustaa pakinoissaan aina luonnollista, turmeltumatonta ihmisyyttä, tavallista ihmistä, ja tältä leveältä, vankalta pohjalta hän ivaa ja ruoskii ajan luonnottomuuksia ja henkisiä sairauksia. Hän on Mencken suomalaisissa olosuhteissa ja mittasuhteissa. Hän ruoskii isänmaallista humpuukia, tekosiveellisyyttä ja rahamoraalia, luonnotonta lasten- ja nuorisonkasvatusta, Kivimäen hallituksen painokanne-epidemiaa ja kommunismikauhua; hän vihaa kvasi-

radikalismia, joka keikailee sukupuolisella »vapaamielisyydellä» mutta pakenee raukkamaisesti yhteiskunnallista taistelua; hän ivaa kansallissosialismin ja sen suomalaisten apinoitsijain luonnottomuuksia ja mauttomuuksia ja sitä irvokasta Saksan-ihastelua, joka Suomen porvariston ja sen sivistyneistön keskuudessa alkoi kukoistaa fascismin vuosikymmenellä. Tuon aikakauden henkisestä korruptiosta — ilmaisuina Valvoja-Ajan koskenniemeläinen kulttuurifilosofia, Päiväkirjan kvasisyvämielinen sievistely, Pohjatuulen natsimystiikka tai mikawaltarismi — hän on kirjoittanut herkullisia totuuksia. Mutta hän ei ole pelännyt kirjoittaa myös margariinista, ruokareseptéistä ja pikkulasten hoidosta.

Hänen pakinoistaan puuttuu kaikki hienostelu, tyylikeikarointi ja asenteellisuus. Hän on ytimiään myöten terve, hänen voimanaan on hyvä sydän ja vankkumaton oikeamielisyys, hänen naurunsa soi renessanssin-vitaalisena ja voitollisena. Hän seisoo tukevasti maankamaralla ja puolustaa kernaasti »ainetta» »henkeä» vastaan, mutta tosiasiassa häntä elävöittää korkea ihanteellisuus, *aito* ihanteellisuus vastustajain ihanteellisia *fraaseja* vastaan. Hänessä puhuu väärentämätön nainen, hän puolustaa äidin oikeutta lapseensa ja lapsen oikeutta elämään sankarikuoleman ideologeja vastaan. Hän on elämän palvoja, ihmisen rakastaja, kulttuurin puolestapuhuja myrkkykaasujen, tulensyöksijäin, keskitysleirien ja kirjarovioitten aikakaudella; rahan herruuden ja rahamoraalin maailmasta hän kurkoittaa kohti uutta yhteiskuntaa, ihmisarvoista maailmaa. Hän ei Koskenniemen koulukunnan tavoin tunnusta kulta-aikaa vain menneisyydessä, »barbaarisessa optimismissaan» hän uskoo ihmiskunnan kulta-aikaan tulevaisuudessa ja taistelee sen puolesta.

Katri Valan pakinoitten taso on epätasainen, mutta parhaimmat niistä — kuten esim. loistelias »Varovainen ja viisas antiikkinen sielu» — tuovat mieleen vain yhden vertauskohdan, Eino Leinon, Päivälehden »Teemun». Sama rohkea optimismi,

sama henkinen vitaliteetti, sama iskuvalmius ja taistelunilo! Katri Vala itse tunsi vaistomaisesti tämän hengensukulaisuuden, tunsi jatkavansa Leinon taistelua valosta. Ero on siinä, että Eino Leinoa kantoi mukanaan suomalaisen sivistyksen suuri nousukausi, kun taas Katri Valaa ympäröi häviäminen ja rappio. Keskellä *pakinan* korruptiota ja dekadenssia hän kantoi kunnialla leinolaista kansantribuuninviittaa. Mutta hän ei nähnyt vain häviämistä ja rappiota, hän näki myös uuden luokan nousun ja uuden yhteiskunnan syntymisen, ja siihen perustui hänen »barbaarinen optimisminsa», siitä hän ammensi naurunsa vitaalisuuden. Hän taisteli elämän vihollisia, fascismia ja sotaa vastaan; ne hänet mursivat juuri silloin, kun uuden päivän sarastus alkoi nousta raadellun Euroopan ylle.

RAOUL PALMGREN:

KATRI VALA — TULIPATSAS

Puhe Katri Valan muistotilaisuudessa
Konservatoriossa 28. 5. 45.

Vuosi sitten kuoli Ruotsissa, maanpakolaisena, se suomalainen runoilija, jonka kotiinpalannutta tuhkaa me tänään olemme kokoontuneet kunnioittamaan ja hautaamaan isänmaan kallioon. Tämä julkinen kunnianosoitus on persoonallisena hyvityksenä myöhäinen, mutta sillä on sentään laajempi, periaatteellinen kantavuutensa: tämä kunnianteko pyrkii sovittamaan jotain siitä vääryydestä, minkä Suomen kansa on tehnyt itsenäisyysaikansa alkuperäisintä, elinvoimaisinta runoilijaa kohtaan. Tämä hyvitys on kappale meidän ajastamme, joka on tilinteon, uudelleenarvioinnin, tuomiollekäynnin, hyvityksen aikaa koko maailmassa. Tällä hetkellä me kykenemme arvioimaan uudelleen myös Katri Valan aseman kansallisessa kulttuurissamme.

Hänen suuruutensa on ennen kaikkea siinä, että hän armottoman johdonmukaisesti toteutetussa runoilijakehityksessään edustaa kokonaisen sukupolven, kokonaisen yhteiskunnan, kokonaisen kulttuurikauden kehitystä.

Hänen runoilijatyönsä ensimmäinen suuri, luova kausi on 20-luvun alkupuoli. Se on kansalaissodan katkeraa jälkiaikaa, joka murtaa Leinon ja Ahon, saattaa Kiannon, Lehtosen ja Sillanpään pessimistisiin kansallisiin itsetilityksiin. Mutta se

on myös taloudellista nousuaikaa, uuden kansallisen yritteliäisyyden, nousukasmaisuuden, poroporvarillisuuden ja aineenpalvonnan korkeakonjunktuuria. Sen keskellä syntyy uusi runous, joka pakenee ajan tympeyttä, pakenee todellisuutta troopillisiin maisemiin, värihurmioon, kauneusuniin. Alusta alkaen on Katri Vala tämän todellisuuspaon edustavin eksponentti. Hän on mukana »Nuoret runoilijat» antologiassa 1924 ja »Hurmioituneet kasvot»-kokoelmassa 1925. Hänen omat runokokoelmansa »Kaukainen puutarha» ja »Sininen ovi» ilmestyvät 1924 ja 1926. Hän runoilee aistimuskylläisin, väriloistoisin kuvin eksoottisista aiheista, hän antaa suomalaiselle kesämaisemalle suorastaan troopillisen hehkun. Ei kukaan hänen sukupolvensa runoilijoista niin voimakkaalla tavalla kuin hän toteuta tuotannossaan modernin maailmankirjallisuuden uusromanttista yhteiskuntapakoa, pakanallista elämänpalvontaa. Mutta oleellista Katri Valan kohdalla on se, että hänen runoutensa on niin läpikotaisin tervettä, elämäntäyteistä, maanläheistä. Hän ei pakene todellisuutta heikkoudesta, vaan voimasta, ei siksi, että pelkäisi todellisuutta, vaan siksi ettei se ole kylliksi hänen elämänhimolleen. Hänen runoudessaan ei ole mitään heiveröistä, ei mitään sentimentaalista:

Tee minut kaltaiseksesi, maa,
alituisesti uudistuvaksi,
alituisesti uutta luovaksi
loppumattomalla, ihanalla hurmiolla!
(Maan povella)

Elää, elää, elää!
Elää raivokkaasti elämän korkea hetki,
terälehdet äärimmilleen auenneina,
elää ihanasti kukkien,
tuoksustansa, auringosta hourien —
huumaavasti, täyteläästi elää!
(Kukkiva maa)

En vuosia, joita kahleina hautaan laahataan,
en tasaista pitkää elämää rukoile,
vain yötä ja päivää
korkeana tulipatsaana!
(Rukous)

Tämä runous ei ole vain pakoa todellisuudesta laajemmassa mielessä, köyhän, lattean yhteiskuntatodellisuuden korvaamista runon lumotulla puutarhalla, se on myös korvauksena oman elämän köyhyydestä. Kun Katri Vala 30-luvun taantumusvuosina lähestyi työväkeä, häntä kohdeltiin monesti porvarillisena käännynnäisenä, joka ei tunne sen köyhälistön elämää, jolle hän nyt omisti runoutensa. Hän oli tosin syntynyt hyvin toimeentulevassa virkamiesperheessä, mutta 9-vuotiaana hän menetti isänsä, ja siitä lähtien sai Katri Vala kokea kaikki köyhyyden kärsimykset ja nöyryytykset. Ylioppilaaksi tultuaan hän elätti itseään oikolukijana, konelatojana ja kotiopettajana, ja kun hän sitten valmistui kansakoulunopettajaksi, sai hän etsiä leipänsä syrjäisistä maalaispitäjistä eristettynä kaikesta siitä, mitä hän elämässään janosi. »Kaukaisen puutarhan» ja »Sinisen oven» värihehkuinen runous syntyy Vaajasalossa Kuopion takana, Valkealassa ja Askolassa.

Tämä on syytä pitää mielessä, kun seuraamme Katri Valan runouden kehitystä. V. 1928 hän sairastuu keuhkotautiin, osaltaan vaikuttaa häneen myös syvä eroottinen pettymys, jonka varjo jo oli langennut yli eräiden »Sinisen oven» runojen. Mutta varjot eivät tihene vain runoilijan omassa elämässä. Suuressa maailmassa, kansojen elämässä tapahtuu äkillinen pimeneminen: raskas talouspula tekee lopun 20-luvun optimismista, valtioiden väliset suhteet kärjistyvät, väkivaltaiset, kansalliskiihkoiset taantumusliikkeet kulkevat ruhjovina yli 20-luvun kosmopoliittisen hengen. Nämä molemmat tekijät, persoonallinen ja yleismaailmallinen, antavat tumman, traagillisen hehkun Katri Valan kolmannelle kokoelmalle »Maan laiturilla», joka ilmestyy 1930. Eksotiikan papittaresta tulee kosmillinen

näkijä, pakanallisen elämänhurman julistajasta kuolemanhurmion etsijä:

Valtamerten yli ennen kaipasin,
avaruuden rannalla janoon tähtihin
nyt kaukaisiin.
(Maan laiturilla)

Onneni on avaruus,
jossa auringot syntyvät ja kuolevat.
Niin onnellinen on vain se,
joka seisoo rajalla,
joka on kulkenut
kauhun ja kärsimyksen pimeän tien,
kuullut sydämensä huutavan
jättiläispyörän alla,
nähnyt unelmainsa kuolevan pimeään.
Niin onnellinen on vain se,
jolle ei ole jäänyt mitään,
joka on vain värisevä lanka
yli elämän ja kuoleman rajan.
— — —
Vaellanpa elämään tai kuolemaan,
suuri, sädehtivä virta on kantava minut!
(Onnellinen)

Tämä kosmillinen kuolemanhurmio on ihmishengen valtava voitto yli häviämisen pelon, mutta se ei sittenkään ole särötön, se on ostettu kärsimyksen ja tuskan hinnalla. Siitä puhuu runo »Huuto», jossa kapinoidaan kohtaloa vastaan: on hullua paloitella kirsikkaa jättiläisen miekalla. Eikä runoilija lopultakaan ole kokonaan sanonut jäähyväisiä elämälle. Hänen rakkausrunoissaan, jotka »Sinisessä ovessa» sädehtivät Korkean Veisun hurmiota, on nyt vain uusi alistunut sävy, kuolemanläheisyys tuo siihen »kirpeän huumansa». Mutta tässä kokoelmassa on myös runoja, jotka jo viittaavat uuteen vaiheeseen Katri Valan runoilijakehityksessä: paluuseen ihmisten keskelle. Ajattelen sellaista runoa kuin »Tänään», jossa olemisen onni tunnetaan

ihmiskollektiivin elämänpyörteessä tai »Tornin rakentajat»-runoa, jossa ihmiskunnan hajaantumisen tragedialle on annettu komea raamatullinen vertauskuva.

30-luvun ensimmäiset vuodet Katri Vala asui Helsingissä, sairautensa vuoksi hän oli jättänyt työnsä kansakoulunopettajana. Ne olivat taloudellisesti vaikeita vuosia, kotina vuokrakasarmi työväenkaupunginosassa. Katri Vala saa kokea ja läheltä nähdä kaikki ne sosiaaliset kärsimykset ja nöyryytykset, jotka suuri talouspula oli tuonut tullessaan: työttömyyden, puutteen, varatyöt, köyhäinhoidon. Mutta hän ei ainoastaan koe ja näe, hän joutuu myös aktiivisesti mukaan sorrettujen taisteluun. Avioliiton ja sukulaisuussuhteiden kautta hän on läheisesti kiinni siinä oppositioliikehtimisessä, joka nousee fascismia ja Kivimäen poliisihallintoa vastaan. Hän joutuu läheisesti seuraamaan työttömien taistelua, poliisimielivaltaa työväenkokouksissa, mielenosoituksia kaduilla ja hautausmailla. Hän itse on mukana perustamassa Neuvostoliiton ystävät-seuraa ja Hiilet-yhdistystä, hän tutustuu sosialismiin. Kärsimykset ja taistelu kypsyttävät hänet uuteen vaiheeseen runoudessaan. Hän palaa kuoleman porteilta, hän palaa kosmillisista näyistään, hän palaa maanpaostaan. Hän palaa ihmisten luokse, kärsimään veljiensä ja sisariensa rinnalle, taistelemaan heidän puolestaan, elämän ja aamun puolesta fascismin tihenevää hämärää ja lähestyvää sotaa vastaan. V. 1934 ilmestyy kokoelma »Paluu».

> Palasin, maanpakolainen,
> palaavat maanpakolaiset
> kaikilta ääriltä.
>
> Maa kumahtelee askelista,
> vuorilta soi uusi laulu.
> Saalistajain linnat vapisevat.
> (Maanpakolaiset)

> Minulla ei ole mitään omaa kärsimystä.
> Minulla on miljoonien suuri, yksinkertainen
> kärsimys:
> voi, että elämä olisi kuolemaa parempi!
> (Ihmisenpojan ruoska)

Hän näkee jättiläisvastakohdan riistäjien ja riistettyjen välillä, kullanmahdin ja luovan työn välillä; hän on valmis syöksemään lämpimän ruumiinsa väkivallan kylmiin pistimiin, hän laulaa maailman aamusta ja aamun leivästä, joka on »meidän», työtätekevien.

Mutta hän tuntee myös taakkansa painon:

> En ole lipunkantaja,
> en kotkansydäminen tiennäyttäjä
> matkallanne aamun maahan.
> Olen virran rannalla paju,
> jonka lävitse tuulet puhaltavat,
> josta maailman kapinallinen henki
> taittaa yksinkertaisen pillin
> soittaakseen sävelmän,
> jossa on myrskyä, tuskaa, rakkautta
> ja hiukan aamunsarastusta.
> (Pajupilli)
>
> Oi että sydämeni olisi horjumaton kallio,
> mutta minä värisen taakkani alla.
> — — —
> minä, ihmisen rakastaja,
> vapisen syntymän edessä,
> koska se on kärsimyksen syntymä.
> (Silta)

Hän vapisee syntymän edessä: uuden maailman, uuden yhteiskunnan syntymän, jota kohti hänen koko lämmin inhimillisyytensä huutaa, mutta jonka väkivaltaisuutta hän kammoksuu. Mutta myös oman lapsensa syntymää, joka sitten epäonnistuu ja tuo uuden tumman varjon hänen elämäänsä. Se on kirvoit-

tanut häneltä »Paluu»-kokoelmaan sikermän järkyttäviä lapsirunoja, jossa kantavan äidin tuska puutteessa ja köyhyydessä, katkeruus täysien näyteikkunoiden edessä, kammo synnyttää vihan ja hävityksen maailmaan, mutta ennen kaikkea kauhistuttava tyhjyys synnytyksen tyhjiin raukeamisen, lapsen menettämisen jälkeen saa järkyttävän ilmauksen:

> Vapisen vuoksenne, leikkijät.
> Kaukana, aurinkoisella saarella
> ampuvat kanuunat,
> lentokone kiertää kaupungin yllä.
> Tänään on vielä rauha.
> Mutta milloin putoaa räjähtävä kuolema
> ihmettelevien leikkijäin keskeen?
> Lapseni syntymättömäin maassa,
> häpeän maailmaa, johon tuon teidät.
> (Syntymättömille)

Kirjallisuushistoriallinen tulkinta, joka fascismin ja sodan vuosina on koetettu tehdä likipitäen viralliseksi, on se, että »Paluu» Katri Valan tuotannossa on todistuskappale runoilijamielen kriisistä, että politiikka ja sanomalehtityö olivat syynä siihen, että tämä kokoelma muka oli rikkonainen ja avuton. Tämä diagnoosi on poroporvarillisen mielen sanelema, jolle runoilijaihanteena kangastaa idyllinen liikkumattomuus. Jos kriisillä tarkoitetaan liikuntaa, kehitystä, ristiriitoja, taistelua, niin totta on: tämä kokoelma on kriisin signaali. Se on kokonaisen yhteiskunnan, kokonaisen sukupolven SOS, avunhuuto suuren hädän hetkellä, taantumuksen tihentyessä ja sodan jyminän uhkaavasti lähetessä; siinä murretaan tietä uuden luokan luokse, uuteen, ihmisenarvoiseen yhteiskuntaan, eikä se tie ole vailla ristiriitoja ja vaikeuksia. Mutta jos kriisillä tarkoitetaan, että »Paluu» on rikkonainen ja avuton, tehdään runoilijalle suunnaton vääryys, annetaan poliittisten ennakkoluulojen ja antipatiain määrätä taiteellinen tuomio. Tosiasiassa kuuluvat »Paluuseen» eräät Katri Valan runouden suurenmoisimmat saavutukset — mainitsen runot »Maanpakolaiset», »Ihmisenpojan ruoska», »Syntymättömille», »Niityllä» ja »Si-Si-Dus»-sikermän. Sillä ei ole »Sinisen oven» kaltaista tasapainoa ja harmonisuutta, mutta inhimillisiltä ulottuvaisuuksiltaan se yhdessä »Maan laiturilla»-kokoelman kanssa muodostaa Katri Valan runouden huipun.

»Paluu» ei merkitse kriisiä, mutta »Paluusta» alkaa kriisi.

Siihen oli syypää vanhoillinen kritiikki, joka kohteli runoilijaa hänen uudessa vaiheessaan kuohuttavalla ymmärtämättömyydellä, leimaten hänet poliittiseksi agitaattoriksi. Silloin jo pantiin alulle se väärennys, joka sittemmin on saanut miltei virallisen leiman. Kun tiedämme, miten arka Katri Vala oli kritiikille ja miten ihanteellinen oli hänen uskonsa rehellisyyteen ja oikeudenmukaisuuteen, ymmärrämme, miten tämä väärinpeluu häntä haavoitti. Hän oli tulkinnut kärsimyksensä, kääntymyksensä ja taistelunsa taiteilijan keinoin, taiteena, hän odotti, että häntä myös arvosteltaisiin taiteilijana, mutta sai nähdä, että hänet tuomittiin poliittisten ennakkoluulojen lakikirjan mukaan.

Mutta syypää oli myös vasemmisto, työväenluokka ja sosialistinen kritiikki. Maan vasemmistolainen työväenliike oli painettu maan alle ja taisteli hirvittävän paineen alaisena. Ei ollut ihme, että sen mielen oli täyttänyt katkeruus, että sen vaatimukset olivat ehdottomia, jyrkkiä ja armottomia. Se näki Katri Valassa porvarillisen käännynnäisen, joka vielä oli kahden maailman rajalla, jossa oli vielä paljon porvarillista hapatusta, monia individualismin ristiriitoja. Häntä arvostettiin, mutta häntä ei vielä hyväksytty. Runoilijalle se oli kohtalokasta.

Ja lisäksi: 30-luvun alkuvuosina oli työväkeä lähestynyt radikaali älymystöryhmä, jonka suuri talouspula ja fascismi olivat herättäneet. Noina vuosina, jolloin »Paluu» syntyi ja ilmestyi, tämä ryhmä oli suvaitsemattomimmassa kehitysvaiheessaan, joka vastalöytämiensä marxilaisten totuuksien voimantunnossa

tuomitsi eläviä ja kuolleita. Tälle ryhmälle Katri Vala merkitsi suunnattomasti: hänen runoutensa oli lippu ja tiennäyttäjä, koko Kiilan ryhmä oikeastaan syntyi »Paluun» merkeissä, mutta sittenkin: Katri Valalta vaadittiin enemmän kuin hän voi antaa, hänen runoutensa tulkittiin toiseksi kuin se oikeastaan oli. Kiila lähti marxilaiselta, proletaariselta pohjalta; Katri Valalta odotettiin samaa. Ei ymmärretty, että se, mikä uudelle, 30-luvun sukupolvelle oli luonnollinen, elimellinen lähtökohta, se oli suunnattoman taistelun takana 20-luvun uusromanttiselle kauneuserakolle, vuoden 1930 kosmilliselle mystikolle, kenties tavoittamaton. Tämäkin oli kohtalokasta Katri Valalle. Hänen entinen luokkansa löi häntä luopiona, hänen uusi luokkansa ei häntä vielä ymmärtänyt, ei tunnustanut omakseen. Nyt vasta alkoi kriisi.

Seuraavina vuosina kirjoitti Katri Vala käsitykseni mukaan varsin vähän lyriikkaa, runoilijana hän kamppaili suunnattomissa vaikeuksissa etsiessään elimellistä ilmaisua uudelle maailmankatsomukselleen. Ne, jotka läheltä seurasivat hänen kamppailuaan ja päivittäin seurustelivat hänen kanssaan, olivat tästä hyvin selvillä: runoilija itse ei peitellyt vaikeuksiaan. Vain harvoja runoja hän julkaisi, ja useimmissa niissä oli pakon, kamppailun jäljet. Mutta joskus hän myös, kuten Tulenkantajissa julkaistussa »Tavoittamaton»-runossa, on luonut jotain valtavaa, kuvatessaan ihmisten hätää fascismin painajaisyössä. Hän oli taisteleva humanisti, yhteiskunta-äiti, joka puolustaa lapsiaan, antifascistinen taistelija, sodan vastustaja. Hän oli sosialistikin, mutta ei marxilainen. Tieteellinen sosialismi oli liian kylmää hänen runoilijasydämelleen: häntä lähimpänä olivat suuret utopistit, joita hän esitteli essee-sarjassaan Tulenkantajissa.

Kun hän runoilijana on kriisissä, hän tulkitsee itseään taistelevassa proosassa. Tulenkantajissa ilmestyivät 1933—37 ne pakinat, jotka vast'ikään on julkaistu kirjan muodossa. Keskellä 30-luvun sanomalehdistön korruptiota ja henkistä lat-

teutta ne olivat ainoalaatuisia ja tuovat mieleen vain Eino Leinon, Päivälehden Teemun. Tulenkantajain »Peckana» Katri Vala on antifascistinen taistelija, kansallisten heikkouksien säälimätön ruoskija, myönteisen elämänkäsityksen puolestapuhuja, ihmisen puolustaja tuhon ja hävityksen saarnaajia vastaan, kansantribuuni. Hän edustaa pakinoissaan aina luonnollista, turmeltumatonta ihmisyyttä, tavallista ihmistä, ja tältä vankalta, leveältä pohjalta hän ivaa ja ruoskii ajan luonnottomuuksia ja henkisiä sairauksia. Erään pakinansa motoksi hän valitsee Santayanan sanat: »Sydämeni kapinoi sukupolveani vastaan, joka puhuu vapaudesta ja on rahan orja» — ja se voisi olla mottona koko hänen pakinoitsijatyölleen. Samassa pakinassa hän ivaa armottomasti antiikin viisasta, pessimististä sielua, joka näkee ihmiskunnan kultakauden takanapäin; »barbaarisessa optimismissaan» hän haluaa nähdä sen edessäpäin ja taistella sen puolesta. Kuten Leino, hän on olemuksensa sisintä myöten kansallinen, modernistien pilkan uhallakin hän uskaltaa vedota Kalevalaan ja sen viisaaseen maailmankatsomukseen: aikakauden symbolia, puukkoa, vastaan hän kohottaa kanteleen, aseleikkejä ja sankariunia vastaan luovan työn.

Vuosikymmen päättyy sotaan ja taantumukseen. Kaikki romahtaa Katri Valan ympärillä, hänen omaisensa ovat vangittuina, hän itse kamppailee yksinäisenä ja eristettynä puutteen ja sairautensa kanssa. Vielä välirauhan aikana hän esiintyy pakinoitsijana, Vapaan Pohjolan »Ilmarisena», mutta hänen pakinoissaan ei ole samaa lentoa kuin ennen. »Kaikkea muuta voin kestää, mutta en kidutusta», sanoi ruotsalainen kirjailija Karin Boye, jonka kohtalo läheisesti muistuttaa Katri Valan kohtaloa. Fascismi oli kummallekin kidutus. Karin Boyen se ajoi itsemurhaan; sellaiseen Katri Vala oli liian terve ja elämänmyönteinen; sota ja fascismi surmasivat hänet kidutuksellaan.

Vielä häneltä ilmestyy 1942 runokokoelma, »Pesäpuu palaa». Se on joutsenlaulu, tähän ohueen vihkoon on tiivistetty

koko ihmisen hätä. On järkyttävää lukea Katri Valan, jolla runous kerran hehkui troopillisessa väriloistossa, nyt vertaavan runoaan harmaaseen vanhukseen:

Lauluni on köyhä ja uupunut
kuin vaimo,
joka kyhmyisin, sinistynein käsin
poimii risuja
hataran majansa tuleen.
(Talvi on tullut)

Järkyttävää on myöskin, että nyt, fascistisen maailmanhämärän hulmahdettua suursodan liekkimereksi ja demokratiain ja fascismin välisen maailmantaistelun aaltoillessa planeettamme merillä ja tasangoilla, Katri Vala, humanisti ja ihmisenrakastaja, voittaa epäilyksensä väkivaltaa kohtaan, luopuu pasifismistaan ja huutaa »taistelun kovan laulun»:

Ajatukset kiertävät maata
kuin linnut palavaa pesäpuuta
tähyten pesien tuhoojia,
huutaen taistelun kovan laulun.
(Pesäpuu palaa)

Hän näkee maailmantaistelun valtavan kauhunäytelmän ja löytää sille vain yhden mahdollisen ilmaisumuodon, Apokalypsiksen, Ilmestyskirjan. Hänen viimeisen kokoelmansa viimeinen runo on tämänniminen, ja siinä nähdään profeetallisella intuitiolla tämä päivä, vihan, koston, tilinteon ja tuomion ankara päivä, mutta myös kajastus huomisesta, kajastus siitä rauhan, oikeuden ja onnen kultakaudesta, jonka hän kerran »barbaarisessa optimismissaan» oli julistanut olevan ei menneisyydessä vaan edessäpäin:

Maan ja taivaan täyttää taisteluiden kumu
ja linnut sotapäälliköiden lihaa syövät,
kun Käärme, Peto syöstään syvyyteen.

Hiljaisena seisoo temppeli:
täyttämänä kirkastuksen savun.
Ihmisen pojan paluuta se vartoo
ja laulun suurta huminaa.
(Ilmestyskirja)

Runoilija on kuollut kesken sitä elämänmittaa, jonka Raamatun viisas ihmiselle on laskenut. Mutta eipä hän pitkää elämää rukoillutkaan, vaan »yötä ja päivää korkeana tulipatsaana». Ja sellainen oli hänen elämänsä: korkea tulipatsas 20-luvun troopillisessa, pakanallisessa päivässä, korkea tulipatsas 30-luvun arktisessa, apokalyptisessä yössä. Ja hän on elävä — tulipatsaana sen luokan sydämessä, jonka puolesta hän taisteli ja kärsi, koko kansansa sydämessä, joka nyt tunnustaa hänet omakseen.

TOIVO PEKKANEN:

KIRJALLISUUDEN ARVOSTELUSTA

Meidän oloissamme näyttää runoilijan edelleenkin olevan pakko kuolla, ennenkuin hänen kanssaihmisensä antavat hänelle anteeksi sen, että hän eläessään uskalsi olla todellinen runoilija. Toisin sanoen tuntea kiihkeämmin, katsoa elämän tosiasioita silmiin rohkeammin ja rehellisemmin ja nähdä kauemmaksi kuin muut. Kylmässä ja penseässä ilmastossamme kaikki uusi elää ja pääsee kehittymään hitaasti. Kestää kauan ennenkuin se ehtii juurtua kyllin lujasti maahan, kasvaa kyllin korkeaksi ja levitä riittävän laajalle, että ihmiset todella uskovat siihen kannattavan kiinnittää huomiota. Erikoisesti tämä pitää paikkansa jotakin todella uutta ja persoonallisesti elettyä sisältävän runouden suhteen. Mutta sillä välin, kun tuo hidas kasvu tapahtuu, kun uusi runous oman totuutensa pakottavalla voimalla vähitellen murtautuu ihmisten tietoisuuteen, heidän aivoihinsa ja sydämiinsä ja aloittaa siellä hedelmöittävän työnsä, sillä välin ehtii runoilija itse monesti kuolla laajempien ihmisryhmien edes aavistamatta, minkälainen kansallinen merkkihenkilö heidän keskuudessaan oli juuri elänyt.

Tässä teoksessa tulevat varmaan monet kirjoittajat, jotka tunsivat Katri Valan läheisemmin kuin allekirjoittanut, selostamaan hänen elämäänsä ja elämäntyötään ja määrittelemään sen paikan kirjallisuudessamme. Sallittakoon allekirjoittaneen sen vuoksi hiukan poiketa aiheesta ja käsitellä tässä niitä julkisen kulttuurielämämme tekijöitä, joiden tehtävänä olisi tukea

runoilijain työtä levittämällä siitä tietoa ja tekemällä sitä tunnetuksi suuren yleisön keskuudessa. Tämä aihehan koskettaa läheisesti niin Katri Valan kuin monen muunkin ennen aikojaan aineellisiin vastuksiin ja yleiseen penseyteen tai unohdukseen sortuneen runoilijamme elämänkohtaloita. Tällöin joudumme tietysti käsittelemään sanoma- ja aikakauslehdistömme harjoittamaa julkista kirjallisuudenarvostelua.

Joskus ennen sotia selailin kerran erään oxfordilaisen kirjallisuuden professorin jo viime vuosisadan lopulla ilmestynyttä teosta, jonka nimi oli muistaakseni *Litterary criticism* tai jotakin sen tapaista. Teoksesta on mieleeni jäänyt väite, että kirjallisuuden historiassa on havaittavissa selvä jaksoittainen vaihtelu alkuperäistä luovien kausien ja niitä aina seuraavien kritisoivien kausien välillä. Kun luovat voimat ovat kiihkeässä luomistyössä kuluttaneet itsensä loppuun, tulee aina arvostelevien voimien vuoro astua näyttämölle punnitsemaan ja luokittelemaan mitä ja minkä arvoista oikeastaan on tehty. Tällaisina aikoina muodostuu kritiikki kirjallisuuden merkitsevimmäksi ja kirjallisestikin arvokkaimmaksi lajiksi.

Jos väite pitäisi paikkansa myöskin siinä mielessä, että milloin kritiikki on heikoimmillaan, silloin luovat voimat ovat parhaimmillaan, olisi meillä kai jo kauan aikaa täytynyt vallita kerrassaan korkea luomiskausi. Miten sen asian laita lienee, jääköön tässä punnitsematta. Mutta tyytymättömyys kirjallisuudenarvosteluumme näyttää joka tapauksessa olevan melko yleinen sekä kirjailijoitten että yleisön piirissä sekä sosiaalisessa että puhtaasti kirjallisessa mielessä. Asian pohjalla on monia syitä, joista tärkeimmät ovat toisaalta taloudellisia toisaalta juontavat juurensa vallitsevasta yleisestä henkisestä ilmapiiristä, jolla meidän maassamme ei todellakaan ole ollut kehuttavan suopea ja suvaitsevainen kirjallisuutta kohtaan.

Ei luullakseni tarvitse olla epäilystäkään siitä, että jos joukkoomme syntyisi todella nerokas kirjallisuudenarvostelija, joka tuntisi alan kutsumuksekseen, uhraisi sille kaikki voimansa

ja olisi samalla riittävän lahjakas kohottaakseen ammatin tasoa ja riittävän rohkea uhmatakseen niin taloudellisia kuin muitakin vastuksia, etteikö hän vähitellen kykenisi luomaan itselleen työmahdollisuuksia ja samalla kohottamaan koko ammattia. Mutta ellei sellaista henkilöä ole, niin häntä ei ole, eikä asialle kai voida mitään. Sen sijaan voitaisiin tehdä ainakin jotakin ammatin yleisen tason kohottamiseksi ja saattamiseksi paremmin tarkoitustaan vastaavaksi.

Nykyisin meillä on tietääkseni vain kaksi (ennen sotia pitkän aikaa vain yksi) vakituista palkkaa nauttivaa kirjallisuudenarvostelijaa, jotka siis voivat omistaa parhaimman osan ajastaan ja voimistaan tälle tehtävälle. Kaikki muu kirjallisuudenarvostelu on enemmän tai vähemmän innostuneitten harrastelijoitten käsissä, jotka kirjoittelevat arvosteluja saadakseen ilmaiseksi kirjoja luettavakseen ja samalla pieniä lisätuloja, jotka viimeksi mainitut ovat useimmissa lehdissä todellakin erittäin pieniä. Kun näin on jatkunut jo kukaties kuinka kauan ja kun nuo yksi tai kaksi vakituisen paikan hoitajaa ovat vielä hyvissä voimissa ja todennäköisesti ja toivottavasti elävät vielä vuosikymmeniä keskuudessamme, ei ole ihmeteltävää, ettei kirjallisuuden arvostelijan ammattiin edes jonkinlaista ammattipätevyyttä hankkineita henkilöitä ole montakaan olemassa, vaan miltei koko ala on joutunut diletanttien käsiin. Olen kuullut arvokkaiden julkaisujen toimittajien valittavan, että vähänkään päteviä arvostelijoita ei saa mistään. Eihän tavallinen nuorimies, jolta puuttuu tuota nerolle ominaista sisäistä kipinää, kutsumuksentietoisuutta, uraa valitessaan juuri uskalla ruveta valmistautumaan alalle, jossa kaikki saatavissa olevat paikat ovat jo vuosikymmeniksi täytetyt, vaikka hän tuntisikin sen itselleen läheisemmäksi kuin jonkin muun alan. Ja ne muutamat, jotka kaikesta huolimatta aina silloin tällöin nuoruudeninnostuksessaan niin tekevät, kaikkoavat kyllä jo muutamien vuosien katkerien kokemusten jälkeen muille aloille hairahdustaan katumaan.

Tällaisten olosuhteitten vallitessa tekee mieli kuvitella mitä tapahtuisi, jos kaikki huomattavimmat sanoma- ja aikakauslehtemme katsoisivat arvonsa ja kunniansa vaativan toimituksiinsa myös sellaisen toimittajan ottamisen, jonka tehtävänä olisi kirjallisuuden ja siihen läheisesti liittyvien kulttuuri-ilmiöitten seuraaminen. Kuten yllä olleesta ilmenee, ei tällaisia henkilöitä ole ilman muuta nykyään otettavissa, mutta jos ala rupeaisi tarjoamaan elinmahdollisuuksia, niin varmaan ilmestyisi riittävästi henkilöitä, joilla olisi kykyjä hankkia itselleen ammatissa tarvittava kohtuullinen pätevyys ja vähitellen kehittyä siedettäviksi kirjallisuudenarvostelijoiksi. Ainakin he voisivat omistaa pääosan voimistaan tähän tehtävään ja heillä olisi aikaa seuloa tarkoin ilmestyvä kotimainen kirjallisuus. Ammattipätevyyden vaatimuksiin kuuluisi riittävä kielitaito, jotta he voisivat seurata myös tärkeimpien ulkomaitten kirjallisuutta saadakseen vertailukohtia kotimaista kirjallisuutta arvostellessaan ja välittääkseen lukijoilleen tietoja maailmankirjallisuuden uusista virtauksista ja huomattavimmista kirjauutuuksista. Tästä olisi seurauksena ainakin ammatin tason kohoaminen siltä harrastelija-asteelta, jolla se nykyään enimmäkseen on. Ja jos lehtiin ilmestyisi enemmän kirjallisuutta käsitteleviä artikkeleita, esseitä, pakinoita, kirja-arvosteluja, se olisi varmaan omiaan virittämään suuren yleisön mielenkiintoa kirjallisuuden ilmiöitä kohtaan aivan toisella tavalla kuin tähän asti. Tosin lahjaton ammattimies saattaa olla paljon pahempi kuin lahjakas diletantti, mutta lahjaton diletantti ei ole ainoastaan epäpätevä, vaan suorastaan vahingollinen.

Järjestelmällä on tietysti helposti havaittavat vaaransa. Edelleen kuvitellessamme huomaamme nopeasti, mitä tapahtuisi, kun nuo kirjallisuuden arvostelijoiksi kouluttautuneet keskisäädyn henkilöt astuisivat uusiin virkoihinsa, ellei heissä oleva kipinä olisi todella elävä ja voimakas. Lehdistömme ei kykene tarjoamaan tuollaisia tuoleja kovinkaan monta, vaikka

haluakin olisi. Paikkoja olisi jatkuvasti siis vain muutamia. Ja niiden omistajat istuisivat niissä luultavasti kolme-neljäkymmentä vuotta, harmaisiin hapsiinsa saakka, kuluttaisivat vähitellen loppuun kaiken elävän harrastuksensa, kalkkeutuisivat ja kangistuisivat ehkä lopulta pahemmiksi kuin pahimmatkaan arvostelijat voivat olla. Näin saattaisi kyllä tapahtua. Mutta siitä huolimatta luulisin kannattavan yrittää. Kirjallisuudelle olisi hyötyä jo siitäkin, että sen ilmiöitä entistä enemmän käsiteltäisiin, sen tehtävää ja merkitystä yhteiskunnassa pohdittaisiin, sen esiintuomat probleemat joutuisivat entistä enemmän julkisen keskustelun kohteeksi. Yhtä tärkeää olisi sekä kirjailijoille että suurelle yleisölle myöskin se, että meitä pidettäisiin entistä paremmin kosketuksessa suurten kulttuurimaiden henkisten virtausten kanssa. Sellaisenhan muuten luulisi kuuluvan lehdistön ensimmäisiin velvollisuuksiin.

Toisena ja vielä tärkeämpänä edellytyksenä kirjallisuudenarvostelumme tason kohoamiselle on tietenkin se, että yleinen henkinen ilmapiirimme saadaan todellakin vapautetuksi ja puhdistetuksi kaikesta kiihkomielisestä ahdashenkisyydestä. Tietenkin juuri kirjallisuuden ja kirjallisuudenarvostelun eräänä tehtävänä on olla mukana tuota puhdistusta suorittamassa, mutta siihen tarvittaisiin taas noita neroja, noita itsensä uhraavia uranuurtajia, noita näkijöitä, särkijöitä ja uhmaajia, joita kirjallisuuden arvostelijaimme joukkoon näyttää ilmestyvän vielä harvemmin kuin kirjailijoittemme. Yllä kuvittelemamme ammattiarvostelijat olisivat tässä suhteessa tuskin paljoakaan parempia kuin nykyiset harrastelijat, vaikka heillä jo ammattinsa vaatiman lukeneisuuden vuoksi olisikin paremmat mahdollisuudet tarkastella ajanilmiöitä tavallista laajempien henkisten näköalojen valossa. Keskinkertaisina ihmisinä he käyttäytyisivät niinkuin muutkin keskinkertaiset ihmiset, antaisivat virran viedä itseään mukanaan aina sinne, missä elämän myrskyisen meren vaarat näyttävät vähäisemmiltä. Voidakseen tässä mielessä kunnolla täyttää tehtävänsä he tar-

vitsisivat tuekseen yleisen henkisen ilmapiirin, missä vapaamielisyys ja suvaitsevaisuus ovat vallitsevana lakina, missä vastustajiakin on lupa kunnioittaa, missä eri mieltä olevillekin on taattu oikeus mielipiteittensä esittämiseen.

Katri Valan muistoksi vietetyssä juhlassa lausuttiin useissa puheenvuoroissa toivomus, ettei hänen jälkeensä tulevien runoilijoittemme tarvitsisi kestää enää yhtä kovaa kohtaloa kuin hänen. Sen vuoksi olen halunnut ottaa tämän asian esille juuri hänen muistolleen omistetussa teoksessa. Katri Valan kohtalo olisi ehkä jäänyt lievemmäksi, jos hänen runouttaan ja ajatuksiaan olisi todella tunnettu laajemmissa piireissä ja jos kokonaan poliittisesti värittyneen lehdistömme ainakin huomattavimmissa lehdissä olisi kussakin ollut jokin kolkka, jossa sellaista keskeistä kulttuurielämän ilmiötä kuin runoutta olisi voitu käsitellä ilman poliittisia silmälaseja. Ja ellei se tekijä, jonka tehtävänä on tietojen levittäminen runouden uusista virtauksista ja saavutuksista, julkinen kirjallisuudenarvostelumme, muutu entistä pätevämmäksi, rohkeammaksi ja tehokkaammaksi ja sitä kannattava henkinen ilmapiiri entistä vapaammaksi ja suvaitsevammaksi, niin kuka takaa, etteikö Katri Valan ja monen muun suomalaisen runoilijan kohtalo tule vieläkin toistumaan. Koko kirjallisuuden historia osoittaa, että oppositioasenne on kaiken kirjallisuuden tärkeimpiä voimanlähteitä. Maailmankirjallisuuden merkkiteoksista ovat ehkä useammat syntyneet jotakin vastaan kuin jonkin puolesta. Jos haluamme pitää huolta kirjallisuutemme kehityksestä, on huolehdittava siitä, että myöskin kulloinkin vallitsevaa suuntaa vastaan oleva runous saa elämisenoikeuden ja tunnustetaan yhteiseksi kansallisomaisuudeksi aina silloin, kun se taiteellisen pätevyytensä ansiosta sen ansaitsee.

JARNO PENNANEN:

MAAILMAN AAMUN RUNOILIJA

1. Uusi lyriikka

Missä viipyykään aika,
jolloin ruohon liian vihreä veri
näyttää miltei punaiselta?
(Kaukainen puutarha)

Kysymys on Katri Valan esikoiskokoelman alkurunossa 1924. Se oli aika, jolloin Suomi oli juuri heräämässä kansalaissodan horroksesta, jolloin suuret lyyrikot Leino, Koskenniemi, Larin-Kyösti, Onerva olivat sisäisesti taittuneet jättäen tilaa uudelle sukupolvelle, jolloin Siljo oli vaiennut kesken, jolloin Hellaakosken uhmaavat äänenpainot olivat saavuttaneet täyden kypsyytensä, jolloin Vuorela kirjoitti kuin kiinalaisella siveltimellä kotoisen pehmeätä maisemalyriikkaansa. Se oli aika, jolloin Tompurin maailmanteatteri oli luhistunut pikkukaupunki-intrigeihin, jolloin Stenmanin taidesalonki todisti Sallisen ratkaisevan läpimurron tapahtuneen ja jolloin Wäinö Aaltonen alkoi murtautua esiin. Kokonainen uusi sukupolvi lyyrikoita astui tänä vuonna esiin, mutta vain yksi heistä saattoi kirjoittaa nämä säkeet ja koko runoudellaan vastata niihin. Ruohon liian vihreä veri virtasi hänen suonissaan liian punaisena, kunnes kaikki veri oli pakeneva niistä aikana, jona viimeisetkin pesäpuut syttyivät roihuun:

Levottomina kiertävät ajatukset maata
kuin linnut palavaa pesäpuuta.
Hävitykset, nälän, paon tiet
johtavat koteihin kautta maan.
(Pesäpuu palaa)

2. Nuoret aistit

Maa kuohuu syreenien sinipunaisia terttuja,
pihlajain valkeata kukkahärmää,
tervakkojen punaisia tähtisikermiä.
Sinisiä, keltaisia, valkeita kukkia
lainehtivat niityt mielettöminä merinä.
(Kaukainen puutarha)

»Ruohon liian vihreä veri» — juuri Katri Vala pystyi sen näkemään. Hänen runoutensa ensimmäisenä tunnusmerkkinä jo »Kaukaisessa puutarhassa» on sen tavaton aistimusvoimaisuus. Edellä lainatuissa säkeissä on helppo nähdä, miten täysin naturalistinen kuva saa hänen sielussaan pakanallista eloa ja kiihkoa. Katri Vala jos kukaan on hallinnut ihmissuvun esiloogillisen alkukielen runoudelle ja kaikelle taiteelle niin kallisarvoista isäinperintöä: kaikki ilmenee hänelle kuvana, mutta ei pelkkänä jäljittelevänä, kirjoihin vietävänä, vaan tuhansien kuvien yhteensulautumana, t i h e n t y m ä n ä. Siten hänen kuvansa ovat täynnä ladattua dynamiikkaa, tavallinen suomalainen maisema valaistuu hänen kynällään ylinaturalistiseen loistoon:

Harmaa kissa kulkee yli pihanurmikon
metsästämään nukkuvia lintuja
kuunpaisteisista, pehmeistä pesistään.
Sen tietä valaisevat leiniköt
pienin, himmein soihduin.

Värisevä huuto leikkaa hiljaisuuden —
kultaiseen veteen on uinut
musta huikaistunut lintu!
(Kaukainen puutarha)

3. Tanssiva runo

Lintu on jo lähtenyt,
majani takana soi pieni hopeakello,
ja kaatuneesta ruukusta
vuotaa vesi helisten kynnyskivelle.
(Sininen ovi)

Tämä aistimusten loisto, kyky valovoimaisten vastakohtien käyttöön johtaa Katri Valan aivan luonnostaan — päinvastoin kuin monet muut primitivisoivat modernistit — troopillisten kuvien käyttöön. Jo »Kaukaisen puutarhan» jälkeen Katri Vala leimattiin ennen muuta eksoottiseksi runoilijaksi, vaikka etelämaisia runoaiheita esiintyi vain kolmessa neljässä runossa. Eikä vain leimattu, hänen runoutensa jäi lukijan mieleen hehkumaan troopillisissa väreissä.

Mutta ilmestyessään äkillisesti suomalaiseen lyriikkaan — ja paljon kepeämpijalkaisen modernismin seuraamana — se myös hämmästytti ja oudostutti Katri Valan runouden ensimmäisiä ymmärtäjiäkin. Suomalainen runokieli oli jo varsin pitkälle rationalisoitunut. Täysin epärationalistinen ja suorastaan järkeislogiikan vastainen »runollinen logiikka», kuva-ajattelu, oli väärän totunnaisasennoitumisen vuoksi vaikeasti tajuttavaa.

Senaikaiset arvostelijat puhuivat teennäisestä »runopuvusta», joka uhkasi muka tulla maneeriksi. Eräs Katri Valan hienoimpia ymmärtäjiä rohkeni kehittää tämän puutteellisen havainnon suorastaan teoriaksi väittämällä, että Katri Valan runoa hallitsee luonnottomassa määrässä adjektiivi, että verbillä ei ole siinä mitään sijaa, että siitä puuttuu liikuntoa! Mutta jos taiteesta puuttuu liikunto, siitä puuttuu elämä.

Itseasiassa aistimusten monipuolisuus, niiden klassillinen täsmällisyys ja liikeaistimusten suorastaan taiturimainen käyttö teki mahdolliseksi Katri Valan loistavan rytmiikan. Hänen runoissaan on mahdotonta tehdä selvää rajaa sisällön ja muodon välille, maalauksellinen kuva sulaa liikekuvaksi, liikekuva soin-

tuviksi sanoiksi. Olavi Paavolainen huomautti ensimmäisenä arvostelijana, että Katri Valan runous ei ole vain sukua maalaustaiteelle, vaan yhtä paljon koreografialle, tanssitaiteelle.

Mitä muuta kuin puhdas tanssi on seuraava runo?

Tuli ilta — sydämeeni putosi helähtäen
ambrankeltainen pisara,
joka tuoksui myskiltä.

Tuli yö — sydämeni heräsi väristen
ja avasi suuren, tumman teränsä,
verestä kostean.

Tuli aamu — ruusunpunainen valo täytti ruumiini
kuin kuultavan astian.
Sydämeni putosi maahan
kuin murskattu kukka.

Tuli päivä — katselin hymyillen
haaltuneita lehtiä pienten jalkaini juuressa:
Minulla oli ollut sydän.
(Kaukainen puutarha)

4. Uusi veljeys

Oi kuu, kuinka sinä olet punainen!
— — —
Ja sinä istuit juhlivien keskelle,
sinä juovuit ihanasta palmuviinistä,
ja nauravat nuoret naiset
pusersivat punaisten kukkain ja hedelmäin mehun
sinun kasvoillesi!
Ah, sinä näet vielä ruskeat, hennot sormet
ja hehkuvat pisarat niitten lomissa!
(Kaukainen puutarha)

Muodon vallankumousta Katri Valan runoissa seuraa sisällön vallankumous. Uudet silmät, tuoreet aistit näkevät myös uuden maailman, uutta poljentoa seuraa myös maailmankatsomus, uusi elämäntunne.

Kuu, joka nousee punaisena, ei nouse mistään abstraktisesta tyhjyydestä, ei mistään jumalaistarujen maasta, vaan elävien, nauravien ihmisten, sellaisten kuin me, keskeltä — toiselta puolelta maapalloa.

Suomalainen mentaliteetti laajenee muutamalla helähtävällä iskulla yli tuohikansallisen ja heimokansallisen, yli eurooppalaisen ja valkoisen rodun todella kansainväliseksi. Suomi on löytänyt maapallon. Katri Valan eksoottisuus kiihotti ja veti puoleensa uutta nuorisoa, joka taisteli paikastaan ja kansansa paikasta ihmiskunnassa. Se ärsytti ja kiukutti pussikansallisia, joille kelpasi vain kylliksi pimeä ja kylliksi loppuunkulutettu, ja joille aita oli kansallisen olemassaolon korkein edellytys ja kansallisen omalaatuisuuden ainoa — sisällys.

Koskaan ei Suomen runoudessa ole hehkuvammalla tunteella ja vähemmän fraseologisesti tulkittu kansojen veljeyttä kuin Katri Valan runoissa. Täydessä kypsyydessään hän laulaa suorastaan whitmanilaisesti:

Oi ikuinen heinä,
sinun veljiesi vihreä kansa
ulottuu länteen ja itään,
yli Euroopan, Aasian ja Afrikan.
Maan sakea, musta maito
ravitsee pienintä veljeäsi
Hyvän Toivon niemellä.
— — —
Suunnaton niitty. Punaiset kukat
puhkeavat hämärissä:
sydänten loppumaton ketju
kiertää maan pyöreän pallon.
Vuosisatain takaa — tänään
soi ääni mullanlämmin, päivänkirkas:
tämä on elämän tie!

(Paluu)

5. Auringonnousuja

Kun sinä, aurinko, nuorena ja ihastuneena
kimmahdit miltei yöllä esiin.

(Kaukainen puutarha)

Kaikkialla tämä uusi nuoriso näki nuorison, itsensä kaltaisen, joka samoin nousi kansallisten ennakkoluulojen, traditionaalisten raja-aitojen ja esteitten yli julistamaan uutta ihmistä. Se tunsi niiden painon, mutta myös vapahtumisen hurman. Kansallisen nousun jälkeen on Suomen taiteessa tuskin koskaan ollut sellaista aamun tunnetta kuin Katri Valan runoudessa. Mutta se oli aamun nousu hurmioituneesta ja uhkaavasta yöstä. On tuskin toista runoilijaa, jonka tuotannossa yöllä ja aamulla, kuulla ja auringolla olisi niin keskeinen, niin kammottavalla ja kiihkeällä tavalla eletty asema kuin Katri Valan alkukokoelmissa. Aurinko huutaa puutarhan kasteisissa puissa, aurinko vaeltaa kuin kultatukkainen soittaja, aurinko palaa kuin tuliroihu, mutta aina on myös yö tavoittamassa sitä mustalla viitallaan, auringon syntymisriemuun yhdistyy aina synnyttäjän kipu, mieletön tuska. Katri Vala saa käydä pitkän ja katkeran taistelun aikansa kanssa, astua nuoruuden hurmiosta ja kauhusta tiedon katkeraan ja kirpeään selkeyteen, uuden nuorison epämääräisestä rajattomuudesta vallankumouksellisen luokan järjestettyihin riveihin ennenkuin hänen aamunsa saavuttaa »Paluun» kirkkaan ja kovan selkeyden:

Aurinko on noussut taivaan rantaan
kuin kultainen gong-gong,
johon huikea tehtaanpiippu
iskee helähtävän huudon:
maailman aamu on teidän!
— — —
nostakaamme päämme,
tarttukaamme luojan käsillämme
tyynen ylpeästi elämään.
Maailman aamu on meidän!
Aamun leipä on meidän!

(Paluu)

6. Heräävä eros

Tuntuu niinkuin jonkun kiihkeä hengitys
leyhisi paljaalle rinnalleni.
Punastuneena juoksen ulos
viilentämään virrassa jäseniäni.
Voi minua,
on kuin jokainen puu suurena huiluna
soittaisi yöhön villejä säveleitä.

(Sininen ovi)

Aamun selkeytymiseen yhdistyy Katri Valan runoudessa erottamattomasti selkeytyminen naisena. »Sinisen oven» — tämän Suomen runouden ainokaisen Korkean veisun, Laulujen laulun — runoissa soi koko naisellisen erotiikan asteikko sen ensimmäisistä vavahduttavista liikahduksista, dekoratiivisesta leikistä ja keimailusta kaikkinielevään intohimoon ja kuolettavimpaan pettymykseen saakka. Ja kaikki tämä on ilmaistu Katri Valalle ominaisella tanssivalla runokielellä, jossa kauniit vapaamittaiset säkeet ja kuvien poljento kimaltavien pukujen tavoin yhdistyvät suuren tanssijattaren määrämittaisiin liikkeisiin. Ei ole sisintä liikahdusta, jota tämä runokieli ei pystyisi ilmaisemaan, ei rajuinta tunteen purkausta, jolla ei olisi klassillista rauhaansa.

Sulje rakastetut silmäsi!
Seison vuoteesi vierellä vartioiden.
Olen kiinnittänyt tähdet sormieni päihin,
kuun kultaisen lyhdyn
himmennän hunnullani
levätäksesi ihanasti
minun maassani.

(Sininen ovi)

7. Musta laiva

Mutta jos sinä minuun väsyneenä
suljet silmäsi,
olen katoava hiljaisemmin
kuin aamutaivaalta tähdet.

Biograafisten lähteitten ollessa vielä suljettuina on mahdotonta osoittaa »Sinisessä ovessa» tavattavan eroottisen pettymyksen tosiasiallista perustaa. Varmaa vain on, että sillä on merkittävä osuutensa siinä valtavassa ja liian nopeasti kuluvassa tähdenlennossa, jonka Katri Vala Suomen aamutaivaalla suorittaa. Ja niinkuin tämä nuori eros on samalla erottamaton osa hänen yleisestä eroottisesta maailmaansuhtautumisestaan, niin on myös sitä seuraava pettymys osa hänen yleisestä maailmanpettymyksestään. Se saattaa hänet mustaan laivaan, joka kohta on vievä kuuman ja hehkuvan runoilijan — maan laiturille.

Sinun kauheat sanasi
ovat uponneet sydämeeni kuin tikarit.
Tajuttomana, vaiti tuijotan pimeään taivaanrantaan.
Sinne leviää nousevan kuun punainen lampi,
kuin valuneena minun lävistetystä sydämestäni,
josta vie meren yli verinen viiru.
Sen poikki liukuu musta laiva,
äänetön ja kauhea,
ilman ainoatakaan valoa.

(Sininen ovi)

8. Maan laiturilla

Me emme tiedä mitään julmempaa kuin elämä.
Siksi me odotamme vapahdusta sinulta,
josta emme mitään tiedä.

(Maan laiturilla)

Myös Katri Valan maailmanpettymyskin on aluksi täysin yksilöllinen. Mutta tämä yksityiskohtalo ei puolestaan ole sattumanvarainen. Siinä toteutuu suurempi yhteiskunnallinen

lainmukaisuus, joka on luonteenomainen ja kohtalokas Suomen kansan historialle maailmansotien välissä.

Kaksikymmentäluvun puolivälin ja loppupuolen valoisa aamutunnelma hälvenee nopeasti. Kansalaissotaa seurannut yhdistävä ja rakentava politiikka oli alunpitäen jäänyt sisäisesti puolitiehen, joskin nousukonjunktuuri oli kyennyt tätä puolinaisuutta jossain määrin peittelemään. Mutta kansainvälisen talouspulan kouristaessa maailmaa ja Suomea paljastuu nopeasti kansalaissodan matala ja brutaali voittajamentaliteetti. Yleismaailmallinen näköpiiri supistuu jälleen »kansalliseksi». Ihmiskunnan aamun ja heräämisen asemesta nähdään vain kansainvälistä konjunktuuri- ja väkivaltapolitiikkaa. Poliittisen realismin nimellä kielletään kaikkien edistyksellisten maailmanvoimien merkitys. Lapuanliikkeen, isänmaallisen kansanliikkeen ja valtiollisen poliisin avulla johdetaan Suomi yhä kiinteämmin siihen pimeydenvaltojen kurimukseen, joka meidän osaltamme heltisi vasta lopullisen tuhon sinetöidyn asiakirjan, Ribbentrop-sopimuksen jälkeen elokuussa 1944.

Jos Suomen kansa olisi kaksi- ja kolmekymmentäluvulla pystynyt todella kansalliseen politiikkaan, jatkamaan sitä yleisinhimillistä oikeustaistelua, jonka passiivinen vastarinta niin uljaasti oli aloittanut, seisomaan aamun kansojen liekehtivänä omanatuntona, seisomaan välittäjänä ja todistajana Neuvostoliiton ja lännen kansojen välillä, jos se synkeän ja rajoittuneen etupolitiikan asemasta olisi nähnyt itsellään kauaskantoisia inhimillisiä tehtäviä, se olisi myös ymmärtänyt aamun runoilijaa Katri Valaa. Se olisi tajunnut että »Sinisen oven» säkeitten tekijä oli uuden elämäntunnon, uuden rakkauden papitar. Se olisi iloinnut ja riemuinnut siitä harvinaisesta aarteesta, jonka se omisti. Se olisi rakentanut temppelin, tämän papittaren ja hänen jumalansa arvoisen. Se olisi käsillään kantanut ja sydänverellään ruokkinut runoilijatarta, joka on ikuistava kansaansa samoinkuin Sappho on ikuistanut Kreikan kansaa. Mutta sensijaan se vastasi hänen runouteensa sanomalehdistönsä raa'alla pilkkanaurulla. Ja kun se ei voinut estää parhaitten tuntijoiden hyväksymystä eikä uuden nuorison ihastusta, se sitävastoin kykeni pitämään hänet kansakoulunopettajana erämaapitäjissä. Se istutti häneen kurjien asunto-olojensa — ja Katri Vala koki niitä henkilökohtaisesti! — perintähäpeän, keuhkotaudin. Uuno Kailaan, toisen tämän sukupolven suuren runoilijan, kuolinkamppailu silmiensä edessä se jätti Katri Valan nääntymään.

Katri Vala oli kylliksi suuri runoilija tunteakseen elävästi, mikä vääryys tässä tehtiin. Hän oli kylliksi suuri tietääkseen, että vääryys oli vielä vaarallisempi Suomen kansalle kuin hänelle itselleen. Taantumus oli monin muodoin tunkeutunut työväenliikkeeseenkin sen vallankumouksellisia sivustoja myöden. Syyttäen Katri Valaa formalismista työväenlehtien kritiikki vaipui tyhjään muodollisuuteen tajuamatta sitä ratkaisevaa muutosta, ratkaisevaa taitetta, mitä Katri Vala Suomen runoudessa merkitsi. Katri Valan tulkitsema uusi elämäntunne oli kehityskelpoinen ja kehitysvoimainen, mutta vasta fascismin hyökkäys 30-luvulla sai uuden intelligenssin ja taistelevan työväen löytämään toisensa.

Nousevan taantumuksen tietämättömyys ja tylyys katkoi häpeällisellä tavalla Katri Valan juuria maahan ja elämään. Mutta runoilija ei ole turhaan kirjoittanut esseitä Spinozasta, hän oli panteisti koko tuotannossaan, koko olemukseltaan. Hän oli väkevä, ihmeellinen kukka. Kun katkottiin hänen juuriaan maahan, hän ulotti lehtensä avaruuteen, imi voimaa kosmillisista elämäntunnoista. Hän kirjoitti »Andante religioson», ihmisen ikuisuuskaipuun ja avaruustunnon väkevän hymnin.

Hän kohosi avaruuteen, mutta ei irtautunut maasta. Hän oli panteisti, mutta ei muuttunut mystikoksi. Oman suhteettoman kärsimyksensäkin hän pystyi yht'äkkiä näkemään suhteellisena ja koomillisena. Hän huudahtaa kohtalolle: »On hullua paloitella kirsikkaa jättiläisen miekalla!» Hän huu-

taa kivusta niinkuin synnyttäjä ja syntyvä ja pelastuu siten elämään ja uuteen kasvuun. Hänen kärsimyksessäänkin on elämän hellittämätöntä voimaa:

Eikö kärsimykselleni tule koskaan rajaa?
Liian vahva on elämänlankani.
(Maan laiturilla)

9. Uudestaan täyttyvä malja

Jospa voisi vain hiljaa
ihmetellä elämää.
(Maan laiturilla)

Samassa kokoelmassa, jossa vain laulun hopearihma — lainatakseni Katri Valan omaa kuvaa — tuntuu sitovan hänen kosmillista lentoaan maahan, esiintyy jo uusi täysin maallinen rakkaus. Se ei ole enää kuumaa ja troopillista niinkuin »Sinisessä ovessa». Jumala ja peto eivät enää vaella hänen sielussaan. Uusi rakkaus on resignoitunut, sen toiveet eivät heijastu niin loistavin värein. Sen »ilta on harmaanvihreä kukka». Se on arkisempaa, jokapäiväisempää, kuumuus ja kuolettava hehku ovat muuttuneet lämmöksi, runokieli on ruvennut yksinkertaistumaan ja pelkistymään. Alkaa syntyä se kieli, jonka me tunnemme »Paluusta», joka viimeisessä kokoelmassa »Pesäpuu palaa» muuttuu jäänkovaksi, saavuttaa jään kirkkauden ja alastoman selkeyden.

Mutta tämän muutoksen alla on yhä entinen peloittava verenkäynti, jonkin yksinäisen kuvan hehku avaa yht'äkkiä koko tuliperäisen maaston, ylväs ja traagillinen ennakkoaavistus ja itsetietoisuus täyttävät runoilijan:

Juo minut!
Elämän ruhtinaskäsi
on täyttävä minut
yhä uudestaan.
(Maan laiturilla)

10. Paluu

Tänään on vielä rauha,
mutta milloin putoaa räjähtävä kuolema
ihmettelevän leikkijäin keskeen?
Lapseni syntymättömäin maassa,
häpeän maailmaa, johon tuon teidät.
(Paluu)

Kirjoittaessaan säkeensä uudestaan täyttyvästä maljasta Katri Vala tuskin aavisti, että elämän ruhtinaskäsi oli täyttävä hänet todellisuuden katkeralla juomalla. Oli täyttävä hänet äärimmäisiä mittoja myöten, kunnes malja kerran ja viimeisen kerran kuohuisi reunojensa yli Ilmestyskirjan karvaisena.

Tulenkantajien poikamaisen riehakas internationalismi oli ensimmäisenä lyöty maahan. Tämä kaatuminen olisi ollut sille opiksi, pahempaa oli, että se sisäisesti oli lyöty hajalle. Suurin osa sen osanottajista — kieltäen totuuden ja ennakkoluulottomuuden ylväät liput — alkoi solua taantumuksen samean virran myötä. Jäljellejäänyt »radikaalien» pikku joukko oli naurettavan heikoissa yhteiskunnallisissa asemissa. Se piti kuitenkin kokouksiaan talonpoikaismarssin vyöryvinä päivinä, vakuuttuneena siitä, että tämä musta marssi vie isänmaan turmioon. Kun kiihotus suurta naapurimaata Neuvostoliittoa vastaan ylitti kaikki säädyllisyyden ja järjen rajat, oli Katri Vala jälleen keskushenkilönä siinä pienessä sivistyneistön ryhmässä, joka kääntyi hallituksen puoleen pyytäen ulkoministeriön ja silloisen sisäministeri von Bornin myötävaikutusta Neuvostoliiton ystävät-seuran perustamiseen tämän kiihoituksen vastapainoksi. Ryhmä kääntyi ensimmäiseksi hallituksen puoleen ritarillisesti suoden silloiselle »demokraattiselle hallitukselle», joka oli muodostettu estämään Lapuan liikkeen valhetta ja terroria, mahdollisuuden asettua tämän arkaluontoisen ja tärkeän tehtävän johtoon. Vetoomuksen seurauksena oli vain, että valtiollinen poliisi ympäröi ryhmän provokaattoreillaan ja alkoi vainon, jonka voi sanoa yhtä-

mittaisena jatkuneen aina runoilijan kuolinpäivään ja välirauhan sopimuksen solmimiseen asti. Katri Vala oli myös tutkimuksen ja ajatuksen vapauden suojaksi perustetun Hiilet-yhdistyksen johtokunnassa ja joutui näkemään, miten häikäilemättömällä oikeusmurhalla tämä yhdistys lakkautettiin, miten virantoimituksessa oleva poliisiupseeri vannoi asian oikeuskäsittelyssä väärän valan, miten valtiollinen poliisi syyti Neuvostoliitolle vihamielistä häväistysaineistoaan yhdistyksen yli. Ja miten eri lailla viranomaiset ja oikeistolainen sanomalehdistö käsittelivät Mäntsälän kapinaa ja kapinoitsijoita!

Radikaali sivistyneistö sai ensimmäiseksi kokea talouspulan kurjuuden, siltä riistettiin mahdollisuus oman elinkeinonsa vapaaseen harjoittamiseen. Katri Vala joutui kolmekymmentäluvun alkuvuosina läheltä seuraamaan köyhäinhoitoa, työttömien taistelua, varatöitä, työttömien kokouksia, poliisimielivaltaa niissä, poliisin räikeätä esiintymistä Tammisaaren uhrien haudoilla, mielenosoituksia ja ratsastavia poliiseja kaduilla.[1] Ja samaan aikaan 1932 alkoi jo uuden maailmansodan ensimmäisten iskujoukkojen esiinmarssi, Japani valloitti Mandshukuon ja Katri Vala kirjoitti sen johdosta ensimmäisen sodanvastaisen runonsa.[2]

Katri Vala joutui myös uusien radikaalien lehtien toimituksiin ja seuraamaan niiden ensimmäisen nousun, taistelun viranomaisten mielivaltaa, omia estymiä, työväestön ennakkoluuloja ja porvarillisten vapaamielisten piirien arkuutta vastaan. Hän oli voimakkaasti mukana sodan ja kuolemanrangaistuksen vastaisessa kamppailussa. Hän näki työväen, sekä sen joka peloissaan värjötti siihen aikaan pienissä sosialidemokraattisissa yhdistyksissä, että sen joka työpaikoilla, kokouksissa ja kaduilla nousi puolustamaan oikeuksiaan ja kaikista pettymyksistään huolimatta etsi kosketusta intelligenssiin. Hän joutui jopa huomioimaan maanalaisen kommunistisen puolueen taistelua suomalaisen demokratian puolesta ja sotaa vastaan.

Tämä viriävä vastarinta kykeni harvoin saamaan ääntänsä keskikaupungilla kuuluviin, se oli esikaupungin taistelua, ja Katri Valan runoudessa tapahtuu nyt suuri, ratkaiseva siirtyminen kaukaisesta puutarhasta, eksoottisesta maisemasta, esikaupunkiin. Tämä taistelu antaa taustansa ja merkityksensä sille yksinkertaiselle elämälle, jota hän edelleen kuvaa. Jokainen yksityinen runo saa yhteiskunnallisen kantavuuden, jokainen säe massiivisen painon.

Kun hän odottaa lasta, näkee hän miehen kaivavan roskalaatikkoa. Onko se hänen lapsensa kohtalo? Sota kiertää vielä kaukana »aurinkoisella saarella», mutta äidin vaisto ei petä, se uhkaa hänen lastaan. Ja kuitenkin, kun synnytys epäonnistuu ja toivottu äitiys raukeaa, mikä viiltävä tuska ilmenee runoissa »Yli virran» ja »Vaikeneva lapsi». Suomalaisessa runoudessa ei äidinrakkautta ole kukaan ilmaissut syvemmin, lahjomattomammin ja samalla kertaa epäsentimentaalisemmin kuin Katri Vala »Paluussa». Siten kohoaakin hän tässä kokoelmassa äitinä samalla kaikkien äitien edustajaksi. Huikaisevasta Rarahusta tulee itse kansansa äiti. Suurella sisäisellä johdonmukaisuudella ja pettämättömällä tyylivaistolla liittää hän juuri tähän kokoelmaansa vanhaa kiinalaista lyriikkaa, jonka viisas inhimillisyys, yksinkertainen elämänrakkaus ja sodan kammo täysin sulavat hänen omaan runouteensa.

Mutta hän ei ole enää vain kansansa äiti, hän nousee myöskin sen profeetaksi. Katri Vala tarttuu sivistyspiirimme yhteisiin kristillisiin myytteihin ja puhuu kireän taantumuskauden rajoitusten läpi suoraan kansansa omilletunnoille. Jo »Maan laiturilla» kokoelmassa oli kaunis dekoratiivinen tornitanssi runossa »Tornin rakentajat». Tanssista ei ole mitään jäljellä »Paluun» raamatullisissa runoissa, rytmi on muuttunut ras-

[1] »Aseettomien taistelu», runo Kirjallisuuslehdessä 1933.
[2] Runo Helsingin Sanomissa 1932.

kaaksi, äänenpaino kumeaksi. Itämaitten viisaat vaeltavat vaarallisia teitä, Herodesten sydämiin syttyy pelko:

> Ihmisen pojan ruoska on valmis,
> se viuhuu suunnattomana saalistajain yllä.
>
> (Paluu)

11. Si-Si-Dus

> Si-Si-Dus pyysi hämmästyneenä
> oravaa tulkitsemaan hänelle
> tämän muukalaisten puheen.
>
> (Paluu)

On kuin viisas äiti olisi pelästynyt ankaraa profeetallista vihaansa. Kestääkö hänen kansansa sellaista puhetta? Ja siksi hän kertoo lapsilleen sadun. Niin syntyy runosarja »Satuja Si-Si-Dusista», jonka runoilija varmaan tarkoituksellisesti on sijoittanut »Paluun» loppuun.

Keijukainen Si-Si-Dus katselee kastepisarasta omaa hullunkurista kuvaansa ja upottaa lopuksi päänsä siihen. Mutta se onkin koko maapallo! Ja nyt seuraa »Oman aikamme historia» fascismeineen, maailmansotineen ja tulevine maailmanveljeyksineen koomillisen tanssin muodossa. Koomillisen — jonka sydäntä traagillinen koko ajan hipoo.

Si-Si-Dus on Katri Valan runoilijamielikuvituksen viimeinen loistavasiipinen voitto. Se on lajissaan verrattavissa vain »Ilmestyskirjaan» hänen viimeisessä teoksessaan. Ennenkuin hänen runonsa kalpenee tuhkanharmaaksi, ennenkuin hänen verensä tulenkarvaisena kiertää jäätyviä suonia, hän koko suuren rakastavan sydämensä voimalla antaa anteeksi:

> Si-Si-Dus nukkui tuhat vuotta.
>
> — — —
>
> Si-Si-Dus nousi kukkivan puun oksalle
> ja kaikki puut katsoivat häneen.
> Si-Si-Dus ponnahti taivaan sineen,
> sieltä soi hänen helmeilevä laulunsa
> yli kirkastuvan maan.
>
> (Paluu)

12. Hietavihma

> Likaiset neulat
> puhkaisivat ammoin
> hänen silmänsä,
> elämän, laulun kimmeltävät verkot.
>
> (Pesäpuu palaa)

Vain työväen taholla ymmärrettiin »Paluu». Paraskin porvarillinen arvostelu oli hämmentynyt neron viisaudesta ja tuskasta. Se väitti Katri Valan olevan vaikeassa kriisissä, se antoi neuvoja, joista on parempi vaieta.

Seuraukset näkyivät pian. Vaikka Katri Vala tänä aikana kirjoitti suppean mutta täysipainoisen runoilijatoimintansa lisäksi huomattavia arvosteluja, toimi kulttuuripakinoitsijana ja suoritti kirjallisia löytöjä merkitseviä käännöksiä usein yhteistoiminnassa Elli Tompurin kanssa, kävi hänen taloudellinen asemansa yhä vaikeammaksi. Taantumuslehdistön häväistyskamppailu vasemmistolaista intelligenssiä vastaan, ns. »demokraattisen» lehdistön penseys ja välinpitämättömyys, huononsivat lisäksi hänen asemaansa. Stipendit jaettiin muille, valtion runoilijaeläkettä hän ei saanut. Ei hän edes voinut saada ammattinsa mukaista — hän oli kansakoulunopettaja — työpaikkaa Helsingistä eikä Helsingin läheltä. Kouluhallituksella ei ollut mitään halua sijoittaa Katri Valan tapaista kulttuuripersoonallisuutta pääkaupungin lähettyville.

Paikallisten työväenjohtajien myötävaikutuksella hän sai työpaikan Lauritsalaan, mikä samalla merkitsi perheen hajoittamista kahdelle paikkakunnalle ja muutenkin hankalien kulttuuriyhteyksien vaikeuttamista. Tietääkseni vain yksi järjestö tarjosi Katri Valalle ehdotonta tukeaan, vaatimatta häneltä mitään, pyytäen häntä vain jatkamaan työtään runoilijana, kääntäjänä ja arvostelijana. Se oli maanalaisena toimiva Suomen kommunistinen puolue. Hän epäsi, mutta epäämisellä oli kohtalokas seuraus. Lauritsalassa hänen pysähtymään

saatu sairautensa pääsi liikarasituksen vuoksi jälleen hävitystyöhönsä.

Hävitys kalvoi hänen sisällään, häväistys tiheni hänen ympärillään:

Lasinterävänä
on hietavihma sihissyt ylläni,
erämaan hämähäkki-hihitys,
hidas surma,
vuosia, vuosia.

(Pesäpuu palaa)

13. Pesäpuu palaa

Talvi on tullut,
hädän kiristäjä,
puutten lasten viimaruoskainen kiduttaja.
Mutta pihlajat loimuavat
kuin viestiroviot.

(Pesäpuu palaa)

Hitaasti syntyvät ne kaksikymmentä runoa, joista Katri Vala kokoaa viimeisen kokoelmansa. Kahdeksan vuoden kuluttua »Paluusta» valmistuu »Pesäpuu palaa». Runoilija on jäykistynyt tuskan patsaaksi, kokoelma on kirjoitettu ristinpuulta. Se on Nioben tuskaa lapsistaan, ainoa hymynhäive siinä on, kun äiti kumartuu pienen kumousmiehen kehdon yli. Runoilija ei silloinkaan jaksa tanssia enää, mutta kesken tuskansakin hän yrittää vielä ojentua valoon. »Kyllin jo seisoin verisessä pimeydessä», hän huudahtaa ja kylpee auringossa, ennenkuin hänen ympärillään lopullisesti pimenee. Viimeisten runojen säkeet ovat läpinäkyvät kuin lasi, läpitunkevat kuin teräs, läpitunkemattomat kuin graniitti. Ne sisältävät hirvittävän syytöksen ja myöskin hirvittävän päätöksen. Katri Valaa oli erottanut kommunismista ja vallankumouksesta väkivallan pelko, hänen syvään juurtunut pasifisminsa. Mutta rikosten lohikäärmesihinä kuuluu jo kaikkialta. Fascismin murhayritys ihmiskuntaa vastaan on johtanut toiseen

maailmansotaan. Suomi on itse heittäytynyt mielettömään sotaan, maan kaikki kansat on heitetty sotaan, rauhan puolustajat, niitten joukossa useimmat Katri Valan läheisimmät ystävät, on teljetty vankiloihin, hänen veljensä on vangittu Ruotsissa, hänen miehensä on vangittu Suomessa. Ei ollut kuin yksi tie, jo aikaisemmin hän oli kirjoittanut säkeet:

Tuskan mustissa liekeissä,
valitusten meressä
karaistuvat kärsivälliset sydämet,
terästyvät viljelijäin siunaavat kädet
kumeaan uhkaan,
puhdistavaan hävitykseen.
Ajatukset kiertävät maata
kuin linnut palavaa pesäpuuta
tähyten pesien tuhoojia,
huutaen taistelun kovan laulun.

(Pesäpuu palaa)

14. Ilmestyskirja

Tähdet varisevat
kuin kypsät viikunat tuulessa,
kun lohikäärmeen pyrstöt taivaan pyyhkii.
Palava vuori kaatuu mereen
ja vesi vyöryy verenkarvainen.

(Pesäpuu palaa)

Jos Katri Valan aikaisemmissa runoissa oli ollut tanssin klassillista määrämittaisuutta ja selkeyttä, on »Pesäpuu palaa» kokoelman säkeissä rytmi kuin marmorin huomaamatta elävä pinta. Vasta kokoelman loppurunossa hän luopuu näistä aineettomina loistavista säkeistä ja puhuu jälleen kumealla profeetan äänellään. Rarahu on kadonnut, äiti on kadonnut, puhuu vain jumalan-näkijä julistaen viimeistä tuomiota ja sovitusta. Se on samalla Katri Valan runoilijavoiman huippu, suomalaisen sanataiteen korkeimpia saavutuksia — kokonainen maailmansota yhdessä ainoassa runossa. Katri Vala on

siinä nähnyt sodan sen pimeimpänä hetkenä ja kauhistuttavimmassa hahmossa, mutta hänen profeetankatseensa kantaa kauhun ja peljätyksen läpi:

> Maan ja taivaan täyttää taisteluiden kumu
> ja linnut sotapäälliköiden lihaa syövät,
> kun käärme, Peto syöstään syvyyteen.
> Hiljaisena seisoo temppeli,
> täyttämänä kirkastuksen savun.
> Ihmisen pojan paluuta se vartoo
> ja laulun suurta huminaa.
>
> (Pesäpuu palaa)

15. Traagillinen runoilija

Vertaileva kirjallisuudentutkimus ei ole vielä selvittänyt Katri Valan runouden kulttuurisia esikuvia ja lähteitä. Edellä on jo viitattu Whitmaniin. On myös mainittu Comtesse de Noailles. Kiinalainen ja primitiivinen lyriikka, niin ilmeistä sukua kuin hänen runoutensa niille onkin, lienevät hänelle tuttuja vasta hänen täyden kypsyytensä päiviltä. Niitten vaikutus on tullut ennakolta eurooppalaisia teitä. Eräänä Katri Valan lyyrillisenä herättäjänä on pidettävä Edith Södergrania. Ja luonnollisesti on myös Diktonius, vaikka etupäässä vasta myöhemmässä vaiheessa, vaikuttanut häneen.

Diktonius, kriitikkona Katri Valan hieno ymmärtäjä ja tunnetuksi tekijä ja hänen runoutensa nerokas kääntäjä, on jossain yhteydessä esittänyt otaksuman sairauden aiheuttamista yhteisistä piirteistä Edith Södergranin ja Katri Valan elämänpalvonnassa. Mielestäni on tähän otaksumaan, niin lähellä kuin se onkin, suhtauduttava tietyllä varovaisuudella. Mielestäni on Katri Vala kautta linjan terveempi, myöhemmissä runoissaan jopa robustimpi, hänen elämänsuhteensa maallisempi. Södergranin voimana on pathos, Katri Valan satu ja huumori. Edith Södergranin profetia nojautuu Nietzscheen, Katri Valan Raamattuun. Molemmissa on hurmaavaa

ja voimakasta naisellisuutta, rohkeata subjektiivisuutta, molempien nero tekee heistä kokonaisen aikakauden laulajia.

Elli Tompuri, jonka merkitys runouden tulkitsijana vasta nyt alkaa näkyä kaikessa suuruudessaan, yhdisti kipeänuljaan ohjelmansa »Ruma ankanpoikanen» loppuosassa Kalevalan, Kiven, Leinon ja Katri Valan. Oliko tämä rinnastus oikeutettu? Kalevalan, Kiven ja Leinon peräkkäinen ilmestyminen Suomen kirjallisuuteen merkitsee joka kerran valtavaa askelta eteenpäin ja samalla suurta kaihoisaa tragediaa ihmisvoimien riittämättömyydestä, luovan sortumisesta sitten, kun teko on jäänyt elämään. Samanlainen teko eteenpäin on Katri Valan runous, samalla tavalla murtui hän tekonsa painosta.

Kaksikymmentäluvun parhain lyriikka ajautui syvään pessimismiin. Hellaakoski suojeli itseään aluksi ylpeällä uhmalla, myöhemmin miehisellä resignaatiolla. Vuorela yritti turhaan ja taiteelliset mahdollisuutensa särkien muuttaa maisemalyriikkaansa filosofiseksi runoudeksi, »Turhuuden myllyn» selitykseksi. Kailaan rohkea purjehtijamieli ajautui yhä synkemmille vesille, persoonallisuuden jakautumiseen ja häviämisen tuskaan. Kailaan tuska ja sortuminen on monijakoisuudessaan, itsesyytöksissään ja itsepelossaan niin suunnattoman paljon modernimpi kuin Katri Valan, Katri Valan tuska niin paljon miehisempi ja voimakkaampi. Klassillisempi. Traagillinen runoilija, Kiven ja Leinon perillinen on Katri Vala juuri sentähden, että hänellä on koko ajan yhä selvenevät valon tunnukset, koko ajan ympärillään typeryyden ja tylyyden, ennakkoluulojen ja julmuuden tihenevä vastarinta.

Viisi pientä nidettä, jotka hän jätti kansalleen, ovat ainutlaatuisen kokonaiset. Ne ovat kuin suuren tragedian viisi näytöstä: ihastus maailmaan, kiihkeä rakkaus maailmaan, pettymys maailmasta, rohkea tuskallinen taistelu maailman puolesta, sortuminen voittajana maailman jalkoihin.

Katri Vala ei saanut nähdä voittoaan. Mutta hän astui

kuolemaan traagillisen sankarin ylevällä uskolla. »Tänä yönä on kuolema hyvä. Tänä yönä olen niin hiljainen. Tänä yönä en pelkää kulkea yli pimeän kädessäni tähden väräjävä lyhty.»

Katri Vala on verrannut runouttansa pajupilliin, jossa on »myrskyä, tuskaa, rakkautta ja hiukan aamunsarastusta». Hän on verrannut sitä »köyhään ja uupuneeseen vaimoon, joka sinistynein käsin poimii risuja hataran majansa tuleen». Ja hän on verrannut sitä palavaan venheeseen, joka purjehtii kaukaiseen maahan. Liekki sen keulassa valaisee tietä niin kauan kuin suomenkieltä puhutaan ja kirjoitetaan.

ILMARI PIMIÄ:

KATRI VALA KANNAKSELLA

Tutustumiseni Katri Valaan sattui Kannaksella Kivennavan Vienolassa, Olavi Paavolaisen kauniissa kodissa. Jo usein olin ihaillen lukenut hänen erikoislaatuisia runojaan Nuoressa Voimassa. Mutta nähdä hänet ilmielävänä, se se tuntui joltakin! Siksi jännitys oli suuri saadessamme ilmoituksen hänen saapumisestaan luoksemme.

»Kuuluisuuden» tapaamisen jännitys painoi mieltäni, kun eräänä keskikesän aurinkoisena päivänä 1924 astelin tuttua tietä solakkarunkoisten mäntyjen välistä välkehtivän järven takaa vilkkuilevalle vaalealle huvilalle. Mutta pelkoni haihtui pian nähdessäni kookkaan »isännän» rinnalla puutarhan polulla seisovan vaatimattoman, pienehkön, kirjokukkaiseen suviasuun pukeutuneen nuoren tytön. Ystävällisesti tervehtien lausui hän ihastuksensa sen johdosta, että oli voinut saapua tänne. Luonteva vaatimattomuus ja koruttomuus ympäröi häntä. Vaalean leveälierisen hatun alta valahti otsalle punahohtoinen hiuskiehkura. Hän puhui matalahkolla, hiukan soinnuttomalla äänellä, mutta luonnonlapsen välitön raikkaus sädehti hänen olennostaan. Hän oli teeskentelemätön, ja juuri siksi hän kykeni varmaan aina valloittamaan toverinsa kokonaan puolelleen.

Miten viihtyisiksi ja paljonantaviksi muodostuivatkaan ylhäällä pienessä »itämaisessa huoneessa» tapahtuneet kirjallis-

aiheiset keskustelu- ja runonkirjoitushetket, joita jo heti alusta alkaen yhdessä paljon harrastimme. Panimmepa toimeen runonkirjoituskilpailunkin. Aiheeksi määrättiin »Helteinen suvipäivä». Katri Vala oli rauhallinen ja syvästi ajatuksiinsa vaipunut. Tyynesti ja varmasti kulki kynä hänen luodessaan runoa. Istuessaan siinä sinisenhämyisessä nurkkauksessaan sointui hänen olemuksensa ikäänkuin oleellisena osana taustassa pehmeästi poimuilevaan monivivahteiseen itämaiseen mattokudelmaan. Ihailin häntä niin suuresti, että omistin hänelle jo aikaisemmin kirjoittamani »Maariankämmekkä»-runon.

Usein kuljeskelimme Paksaarenojan reheväkasvuisia nurmirantoja sananjaloista viuhkoja valmistellen, sukeltauduimme läheisiin metsiin ja samosimme yksinäisten korpiniittyjen yli. Kerran vaelsimme kauemmaksi, »Pikku-Sveitsiin». Varjoisan syvän laakson pohjalla virtaavan joen vilvoittavassa vedessä jalkojamme huuhdellen kuuntelimme hartaina ylhäältä harjun huipulta helisevää Gounod'n »Ave Mariaa», jota sisareni tytär huomaamattamme oli kiivennyt sinne laulamaan. Hevosretkellä ollessamme laulelimme itse ahkerasti erästä Katin kirjoittamaa uutta runoa »Leila», jonka ensimmäinen säkeistö kuului:

> Yö tuoksuu niinkuin kukat mimosain,
> vaan sydän niin on täynnä kaipausta.
> Jäi kauas kaunissilmä armahain
> ja mieli siksi on kuin vuoret musta.
> Leila, oo Leila!

Säveleen siihen oli laatinut isäntämme. — Kotiseutumme kirkontornista ihailimme joka suunnalle laajana aukenevia valtavia vaaramaisemia. Tornin lakiparrun raossa oli »aarre». Sinne oli kätketty salaperäinen paperilappunen, johon jokainen kirkontornissa käynyt huomattavampi vieraamme oli saanut merkitä nimensä. Siihen liitettiin nyt suurella ylpeydellä Katri Valan nimi. Sodan vankkurit ovat sen jälkeen kolmesti

vyöryneet rakkaan kotiseutumme yli, ja niin on kunnianarvoinen vanha kirkkokin »aarteineen» haihtunut liekkeinä olemattomuuteen.

Katri Vala ihaili puutarhaa ja rakasti kukkia. Ensimmäisen kokoelmansa nimessäkin hän tahtoo ilmaista tämän ihailunsa. Kummallisen näköiset kukat näyttivät häntä eniten miellyttävän. Vienolan puutarhassa kasvoi ihmeellinen, isolehväinen uhkea kukka. Sen terät paloivat keltaisina ja se oli villin kaunis katsoa. Yksinäisenä ja ylhäisenä se yleni muista erillään nurmikaistallansa. Monesti jälkeenpäin olen saman kukan eteen muualla sattunut, ja joka kerran kun sen näen, muistan Katri Valaa. Olavi Paavolainen näet risti kukan »Katiksi» harvinaisen vieraamme kunniaksi.

Vuoden 1925 tammikuussa NVL:n Viipurin talvijuhlien jälkeen vieraili Katri Vala Elina Vaaran, Lauri Viljasen ja Yrjö Jylhän kanssa jälleen Vienolassa. Runouden ja taiteellisen tunnelmoimisen merkeissä koetut riemukkaat elämykset huipentuivat päätökseen julkaista näiden päivien muistoksi yhteiskokoelma »Hurmioituneet kasvot». — Näissä sydäntalven tosin lämpimissä muistoissa en kuitenkaan halua viipyä, vaan näen jälleen mielessäni Katri Valan Kannaksen suven keskellä.

On kesä 1926. Kannaksen Rivieran, Terijoen, hehkuva merentuoksuinen kesä. Olimme matkustaneet sinne Katri Vala, Olavi Paavolainen, Onni Halla, joka lienee Katri Valan kaikkein ensimmäisiä kirjallisia kirjeenvaihtotovereita, ja minä. Asuimme pienessä harmaassa huvilassa, joka sijaitsi keltaisella rantahietikolla niin lähellä merta, että sen aallot nousuveden aikaan miltei hipoivat rakennuksen kivijalkaa. Tuuheat tervalepät loivat sen ylle varjoaan, ja ikkunan alla yritti punainen orjanruusupensas tunkea heikosti kukkivia oksiaan paksun hietakerroksen läpi. Päivisin lojuimme auringossa ja heittäydyimme välillä vilvoittelemaan ruskeita ruumiitamme Suomenlahden sinikylmiin aaltoihin. Iltaisin istuimme kasinolla tai samoilimme lukuisissa rappeutuneissa rantapuutarhoissa et-

sien niiden tummasta tuuheudesta menneiden aikojen romantiikkaa. Myöhemmin, kuun loihtiessa hopeasiltansa loputtoman selän yli ja Tollin majakan yksinäisen silmän vilkuttaessa, muistan Katri Valan usein hiipineen ulos pienestä huoneestaan. Rannalla istuen näin hänen uneksuvan. Meren sylissä lepäävän kaukaisen Kronstadtin utuiset ääriviivat kupoleineen ja minareetteja muistuttavine torninhuippuineen kohosivat sadunomaisesti kiiltäen kuutamoiseen yöhön. Olen varma, että Katri Valan juuri noina kauniina kuutamonvälkkeisinä yönhetkinä Terijoen rannalla salaisesti eli sitä väkevätehoista tunnelmaa, jonka hän sitten niin sykähdyttävällä tavalla on ilmentänyt monissa itämaalaisissa fantasioissaan.

*

Tutustumiseni Katri Valaan joutui merkitsemään minulle myös erästä suurta henkilökohtaista ratkaisua. Jälleen Kivennavan Vienolassa. Elokuu. Aurinko palaa. Järvi on tumma, kuin syventynyt. Lumpeenlehtiä kelluu sen pinnalla. Istumme avokuistilla. Tulenhehkuiset krassit kiertävät pylväitä. Alhaalla tahmealehtiset valkotupakat painavat päänsä alas. Valkopunaraitaiset uutimet tuskin liikkuvat. Kirkonkylän kypsyvien vainioiden riutunut kelta hiiluu puun oksien lomasta. Olemme nauttineet kahvia ja istumme syventyneinä tutkimaan muutamia akvarellejani. Olimme Olavi Paavolaisen kanssa näet ahkerasti harrastaneet maalailemistakin. Ja salaisena toiveenani oli päästä joskus kehittämään tätä sisässäni asustavaa mielitekoa. Silloin se tapahtui. Katri Vala, katsoessaan maalauksiani, sanoi: »Mutta, Imma, sinun täytyy ehdottomasti mennä Ateneumiin!» Ihmeellinen varmuus täytti minut tuona hetkenä. Ystävällisten ihmisten avustuksella sainkin sitten järjestettyä opintolainan, ja jo samana syksynä saatoin alkaa opiskeluni. Elämänurastani saan näin

ollen itse asiassa kiittää Katri Valaa, joka vaikealla valinnan hetkellä osasi antaa rohkaisevan alkusysäyksen.

Katri Vala, elämäsi oli lyhyt ja runoilijakohtalollasi ei aina ollut onnea. Mutta henkesi elää! Verhotkoon muiston laakeri pehmein lehvin uurnan, jossa tuhkaksi hajonnut ruumiisi lepää! Kaipaavat ajatuksemme palaavat usein Sinuun.

KAISU-MIRJAMI RYDBERG:

HAUTA KALLIOLLA

Katri Vala kirjoitti 30-luvulla runon »Kesäilta laitakaupungilla»:

Suuri talo helisee kuin soittorasia,
etelämeren lauluja, tanssin rytmiä,
hempeitä lauluja rinnan marssien kanssa.

Ikkunoista kurkoittuvat ihmiset,
katsovat merelle oudoin silmin,
kuuntelevat askeleita kadulla,
uneksivat juhlista, kauniista sydämistä,
onnesta, joka ei tule.
Kalliolla vastapäätä kulkee kädetön nuorukainen
lakkaamatta tuijottaen merelle.
Tyhjät hihat lepattavat
kuin voimattomat siivet.

Talon nimi on »Marjatta». Se on Sörnäisten, Helsingin työväenkaupunginosan, toivottomimpia vuokrakasarmeja. Suuri kivikolossi, kalpeiden lasten, nääntyneiden työläisvaimojen talo.

Siellä asui Katri Vala 30-luvun alussa, jolloin meidän ystävyytemme alkoi ja minä menin ensimmäisen kerran hänen kotiinsa.

Muistan aina sen iltapäivän. En heti löytänyt oikeaa porrasta. Kuljin läpi monen pimeän pihan, joilla leikkivät ja tap-

pelivat huonosti ravitut, huonosti puetut lapset. Ne, joista Katri Vala kirjoitti runon »Kesä Sörnäisissä»:

Sinun kasvosi, pikku veli,
on laihat ja totiset.
Kesä on ja tuoksuu asfaltti,
luo varjon seinät kiviset.
Kovin ahtaasti hengitys kulkee,
kadun tomut ylles saat.
Edes uneksia voitko,
mit' on kukkaiset niityt ja haat?

On kaupunginosamme tämä
vain köyhien ihmisten,
ei riittänyt vehmautta
ole tänne kaupungin puistojen.
Ne on toisella laidalla, siellä
missä talot ovat tyhjentyneet
näin kesäks, kun paremmat ihmiset
on maalle matkustaneet.

Kuljin läpi monen pimeän porraskäytävän, joissa riitelivät ja juorusivat varhain vanhentuneet vaimot. Köyhyys, lika, elämän ilottomuus tuoksui niissä porraskäytävissä.

Silloin elettiin raskaita työttömyysvuosia työväen kaupunginosassa. Katri Valan oma mies, kemian maisteri, oli työttömänä. Katri Vala oppi näkemään, ettei ollut muuta tietä käsien ja aivojen työntekijöillä kuin uupumattoman taistelun tie:

Minulla ei ole mitään omaa kärsimystä.
Minulla on miljoonien suuri yksinkertainen kärsimys:
voi, että elämä olisi kuolemaa parempi!

— — —

Me jotka synnyimme rakastamaan elämää —
katsokaa lapsiemme olemisen riemua —
meidän kärsivällisyytemme on astunut
yli vihan rajan.

Vuosisatojen nälkä paistaa silmistämme,
unemme ovat levottomat ja veriset.
Ihmisenpojan ruoska on valmis,
se viuhuu suunnattomana saalistajain yllä.
(Ihmisenpojan ruoska)

*

Sörnäisten vuokrakasarmi »Marjatta» liputti kerran punaisin lipuin, kun suomalaiset fascistit, IKL:n miehet, tulivat pitämään torikokousta kallioille talon edessä. Punaiset liput olivat silloin lailla kielletyt, mutta talo liputti kuitenkin punaisella: vaimot pudistivat ikkunoissa tomua punaisista puseroistaan, lastensa punaisista mekoista, punaisista pöytäliinoistaan ja verhoistaan.

Sörnäisten vuokrakasarmi »Marjatta» oli Katri Valan yhteiskunnallisen runouden kasvumaa.

Kallioille talon eteen hänet haudataan tänä päivänä, toukokuun 28:ntena, jolloin on kulunut vuosi hänen kuolemastansa. Ne ovat samat kalliot, joille fascistit tulivat pitämään torikokousta 30-luvun työttömyysvuosina.

Kallioiden päällä on kenttä tuulessa ja auringossa. Seisoimme usein sillä kentällä, Katri Vala ja minä. Hän nousi huohottaen kiviportaat, monta kivistä askelmaa.

Hän rakasti tuulta ja aurinkoa, mutta hän ei voinut kauan seisoa siellä ylhäällä. Tuulesta ja auringosta hän sai kuumetta ja saattoi joutua vuoteen omaksi moneksi päiväksi.

Katri Vala osasi nauraa monella tavalla.

Hänellä oli eräs nauru, jota me kutsuimme hänen homeeriseksi naurukseen. Se oli syvä, raikuva nauru, jolla hän murskasi sovinnaisuutta, teeskentelyä ja ennakkoluuloja. Jos hänelle olisi sanottu niinä pimeinä taantumusvuosina, jotka hän vietti »Marjatan» vuokrakasarmissa, että hänet kerran haudataan valtion kustannuksella suurin juhlallisuuksin, hän olisi nauranut tuon homeerisen naurunsa.

Kun tieto tuli Katri Valan kuolemasta vuosi sitten, se tuli vankilaan Elvi Sinervolle ja minulle. Kirjeen oli kirjoittanut Elvi Sinervon sisar, kansanedustaja Sylvi-Kyllikki Kilpi. Rouva Kilpi kertoi viimeisestä kerrasta, jona Katri Vala kävi häntä tapaamassa. Hän oli tullut Tukholmasta Suomeen tavatakseen miehensä, joka myös istui poliittisena vankina ja jonka silloin piti päästä ehdonalaiseen vapauteen.

Mutta vapautusta ei tullutkaan. Katri Vala raahasi mukanaan sairautensa ja pettymyksensä taakkaa viimeisen sotakevään harmaassa Helsingissä. Hän oli niin uupunut, ettei jaksanut nousta portaita ylimpään kerrokseen rouva Kilven luokse — perheen pojat juoksivat alas ja kantoivat hänet sinne.

Meillä ei ollut tapana itkeä vankilassa, mutta sinä iltapäivänä, joka oli sateinen, kylmä ja tyly päivä, me istuimme nurkassamme vankilan työhuoneessa ja itkimme salaa.

Itkimme pääasiassa sen takia, että Katri Vala ei saanut elää sitä suurta Muutosta, jota kohti hän kurkotti, johon hän viitoitti teitä, jonka hän tiesi tulevan. Suuren runoilijan vaatimattomuudella hän lauloi siitä:

En ole lipunkantaja,
en kotkansydäminen tiennäyttäjä
matkallanne aamun maahan.
Olen virran partaalla paju,
jonka lävitse tuulet puhaltavat,
josta maailman kapinallinen henki
taittaa yksinkertaisen pillin
soittaakseen sävelmän,
jossa on myrskyä, tuskaa, rakkautta
ja hiukan aamunsarastusta.
(Pajupilli)

Olen tänään surullinen siitä, että en voi seisoa ihmisten suuressa joukossa »Marjatan» vuokrakasarmin edessä, kun Katri Valan tuhkauurna saatetaan kallioille, joille kerran kohoaa hänen runoilijamonumenttinsa.

Kenttä on korkealla meren äärellä, sieltä näkyy Santahamina ja Suomenlinna, joista toisen maailmansodan aattovuosina kantautui runoilijan korviin rannikkopatterien harjoitusammunnan jylinä.

Katri Vala oli pasifisti, häntä riudutti myös pelko ja palava viha sotaa kohtaan. Mutta ennen kuolemaansa hän tajusi, että elämän rakastajankin on pakko tarttua kuoleman aseisiin, jotta elämä pelastettaisiin.

Ruotsi oli Katri Valan isoisän syntymämaa. Eräät Ruotsin kirjalliset piirit tukivat häntä hänen viimeisinä elinvuosinaan, jolloin hänen läheisimmät kirjailijatoverinsa istuivat Suomen vankiloissa ja hänen veljensä kärsi poliittista vapausrangaistusta ruotsalaisessa vankilassa. Olen iloinen, että voin tänään Tukholmassa kiitollisuudella ajatella ruotsalaisia kirjailijoita, jotka maani pimeimpinä ahdistuksen vuosina antoivat tukensa itsenäisyysaikamme suurimmalle runoilijalle.

*

Hauta kallioilla tuulessa ja auringossa on yksi niistä valotorneista, jotka avaavat tietä suurelle murrokselle suomalaisessa kulttuurissa.

Aurinko nousee, veljet!
Varjomme häviää korkean paisteen alla.
Elämän virta humisee lävitsemme.
Olemme virta, olemme elämä,
vaellamme päin vapaata ihmismerta.
Elämä, kuolevaiset tervehtivät sinua!
(Morituri te salutant)

Katri Valan unelma, meidän jokaisen unelma oli ja on, että kulttuurin kaikki hedelmät tulevat niiden ulottuville, jotka raahustavat pihoilla ja portaissa ilottomissa vuokrakasarmeissa.

Hauta kallioilla tuulessa ja auringossa on eräs lupaus ja eräs symboli unelmastamme.

Kuvittelen, miten »Marjatan» ikkunoista vaimot ja lapset tänään kurkottuvat katsomaan juhlallisuuksia kallioillaan. Kuvittelen, miten työstään palaavat miehet pysähtyvät kuuntelemaan sanoja runoudesta, joka tahtoo tulla keskelle heidän elämäänsä — lievittäjänä, kirkastajana, tien viitoittajana.

Ajattelen kansaani, työtätekeviä, yksinkertaisia ihmisiä, jotka kurkottuvat tietoisesti ja tiedottomasti uutta elämää kohti. Heille Katri Vala kirjoitti runon, jonka nimi on »Maailman aamu»:

— nostakaamme päämme,
tarttukaamme luojan käsillämme
tyynen ylpeästi elämään.
Maailman aamu on meidän!
Aamun leipä on meidän!

Tukholmassa Katri Valan kuoleman vuosipäivänä 28. 5. 45.

MAURI RYÖMÄ:

KATRI VALA HÄÄTÄMÄSSÄ RAHANVAIHTAJIA TEMPPELISTÄ

Pakinoitsijana »Pecka»-nimimerkillään Tulenkantajat-lehdessä Katri Vala usean vuoden aikana joutui käsittelemään melkein kaikkia 30-luvun poliittisia kysymyksiä. Mutta muistan pari tapausta, jolloin fascististen »uskonnonpuolustajain» ja »siveellisyydenvartijain» tympeä farisealaisuus sai hänet esiintymään myös päivälehtien palstoilla.

Toinen näistä sattui talvella 1933. Soihdussa julkaistut haastattelulausunnot uskonnon ja työväenliikkeen suhteista olivat saaneet Ajan Suunnan vetoamaan »kansan pyhimpiin tunteisiin» lapualaiskristillisyyteen kohdistuvan arvostelun estämiseksi. (Painokanne sitten pian seurasikin ja Soihdun väliaikainen lakkautus.) Tämän johdosta Katri Vala julkaisi Suomen Sosialidemokraatissa kirjoituksen »Ajan Suunnan antikristillisyys», jossa hän huomauttaa, että »Soihdun haastattelut eivät olleet tähdätyt Kristusta vastaan, vaan sitä villiä pakanuutta vastaan, jota maailma nykyisin nimittää kristillisyydeksi»:

> »Jo se, että ns. kristityt kansat silmää räpäyttämättä hyväksyvät käsitteen sotapappi, on pakanuuden todistus. Sehän on Kristuksen rakkauden opin ja tehostetun 'älä tapa'-käskyn veristä pilkkaa. Sotapappi-käsite ei ole kristillinen, se on villin pakanallinen. Ja sotien aikana huomaa myös selvimmin, että jumalia on monta, yhtä monta kuin sotivia kansoja, ja näiden jumalien ympärillä papit suorittavat retorisia sotatansseja, jotta nämä jumalat kulkisivat jonkinlaisina rumpaleina nuorten uhrien edellä.»

Kuinka kävikään niinä vuosina, jolloin »kodin, uskonnon ja isänmaan» nimessä poljettiin maahan kaikki kulttuuriarvot, suoritettiin maailmanhistorian hirveimpiä raakalaistekoja ja kylmäverisesti aiottiin hävittää kokonaiset kansat sukupuuttoon! Mitä olemassaolon oikeutusta on tällaisella »kristillisyydellä» virallisena laitoksena? Totta puhui Katri Vala: »Häikäilemättömintä antikristillisyyttä on se 'kristillisyys', jolla Ajan Suunnan sudet keinottelevat lammasten vaatteissa. He ovat niitä, joiden yhteydessä Kristus puhui myllynkivestä.»

*

Toinen näistä Katri Valan päivälehti-esiintymisistä tapahtui kesällä 1934, aikana, jolloin yleinen talouspula vielä raskaana painoi Suomen työtätekevää kansaa. Oli herätetty ajatus sukupuolineuvonta-aseman perustamisesta auttamaan nuorisoa sen seksuaalisissa vaikeuksissa ja lievittämään työläisäitien kurjuutta. Eräs »kristillis-siveellisen» maailmankatsomuksen edustaja oli Helsingin Sanomissa nostanut kauhistuneen huudon tällaista hanketta vastaan pitäen sitä »siveellisessä suhteessa vaarallisena varsinkin mikäli on kyseessä naimattomien henkilöitten neuvonta», mutta peläten myös, että se tulisi »edistämään syntyväisyyden vähenemistä». Elämän puolustaja Katri Vala ei voinut vaieta, vaan lähetti samaan lehteen aseman perustamista kannattavan kirjoituksen.

Tällä kertaa hänellä oli vastassaan vielä arvovaltaisempi kristinuskon tukipylväs kuin Ajan Suunta, nimittäin papiston virallinen äänenkannattaja Kotimaa, joka täynnä pyhää

vihaa ja hekumoiden papillis-aistillisessa kielenkäytössä ryhtyi pääkirjoituksessaan 17. 7. 34 taisteluun kuudennen käskyn puolesta: »Seksuaali-siveellinen bolshevismi tekee tuloaan . . .» Sitä välittävät »kirjallisuuden aisti-realismi, elokuvien aistihurma, rantaelämän alastomuus, uudenaikainen 'seksuaalivalistus' . . .» Tämä merkitsee »sukupuoli-siveellistä anarkiaa». Kansakunnan tuho on ovella! »Sellainen neuvonta olisi lamauttava isku vielä edes jossain määrin kunniallisuuteen ja siveellisyyteen sidottujen omientuntojen arvovallalle kaikissa suhteissa.» Sitten lehti huokaa vuoden 1934 sananvapautta, joka antaa runoilijalle mahdollisuuden julkaista moisen kirjoituksen päivälehden yleisönosastossa.

Mitä sitten oli Katri Valan edustama »sukupuoli-siveellinen anarkia» ja »seksuaali-siveellinen bolshevismi»? Hänen kirjoituksensa »iljettävyydestä» esittää Kotimaa itse näytteeksi:

»Vaatimus seksuaaliasiain pitämisestä jatkuvasti takapiha-asioina, jotka vain laillinen avioliitto (porvarillinen edellytys: kunnolliset tulot, makuuhuone ja ruokasali) ihmeellisesti pyhittää, on vastuutonta, suorastaan rikollista, kun ajattelee, miten paljon ruumiillisia ja sielullisia kärsimyksiä, tauteja, myrkytettyä elämää, onnettomia lapsia sen seurauksena on ollut.»

Lehti jatkaa: »Katri Valan esittämät mielipiteet, jotka hän lausuu räikeän avomielisesti, edustavat liiankin laajalti vaikuttavaa aistillis-haureellista elämänkatsomusta. — — — Hän on ns. 'tulenkantajia', jotka ovat Neuvosto-Venäjältä tutun 'aatteellisuuden' lipunkantajia.»

Luulen, että tämä papillinen törky koski Katri Valaan, vaikka me kaikki yhdessä nauroimmekin makeasti sen irvokkaalle valheellisuudelle. Ja naurettavaa se olisikin, jollei tuontapaisen »kristillisen» myrkytyksen tuloksena olisi suuren runoilijan ja sanomattoman ylevän ihmisen ennenaikainen kuolema maanpaossa, kaksi rikollista sotaa, kymmeniätuhansia

kaatuneita, satojatuhansia invaliideja, sukupuolitautien kuten muidenkin tautien huomattava lisääntyminen ja »yleensä siveellisen villiintymisen kasvu». Vaikka ei kansakunnan olemassaoloa vaarantavia »bolshevistisia» sukupuolineuvonta-asemia olekaan meillä toistaiseksi saatu aikaan.

*

Neuvosto-Venäjältä tuttu aatteellisuus? Siihen voi Katri Vala itse vastata. Soihdun maaliskuun numerossa 1934 hän kirjoittaa »Äitiys- ja lapsihuollosta Neuvostoliitossa»:

»Naisen mukaanvetäminen yhteiskunnan rakennustyöhön on ollut eräänä neuvostohallituksen tärkeänä pyrkimyksenä. Tähän päämäärään pyrittäessä oli luotava ne edellytykset, jotka tekivät naiselle mahdolliseksi tasa-arvoisena miehen rinnalla astua mukaan suuren yhteiskuntakoneiston hoitoon. Näihin edellytyksiin kuului naisen oikeudellisen aseman täydellinen uudistaminen, hänen sivistämisensä ja vapauttamisensa kotiorjuudesta, sekä hänen ja hänen lastensa terveyden turvaaminen.

Aborttia ei katsota suotavaksi. Päinvastoin koetetaan sitä vastaan vaikuttaa tarmokkaalla terveydellisellä valistuksella sen haitoista; sitä vastaan on valmistettu filmejä, levitetty kirjoitelmia ja pidetty esitelmiä. Sensijaan työskentelevät neuvontatoimistojen sukupuoliterveysoppi-osastot ehkäisykeinojen tuntetuksi tekemiseksi ja syntyväisyyden säännöstelemiseksi sitä tietä. Ne syyt, jotka aikaisemmin ajoivat naisia luonnonvastaiseen sikiönlähdettämiseen, ovat yhä vähenemässä: työväestön aineellinen asema paranee, asuntojen laajentamistöihin on ryhdytty, seimiverkosto laajenee nopeasti. Kaikki nämä syyt yhdessä ehkäisykeinojen järkevän käytön kanssa aiheuttavat vähitellen massailmiönä esiintyneen keinotekoisen abortin häviämisen.

Sorretusta, tietämättömästä venäläisestä naisesta on tullut valpas, kaikille aloille pelottomasti antautuva kansalainen. Naisia on opiskelemassa, he suorittavat korkeimpiakin teknillisiä tutkintoja, istuvat neuvostoissa, hoitavat traktoreita, valtion virkoja, istuvat oikeusistuimissa. Ja tämä herätystyö alkaa ulottaa vaikutustaan vähemmistökansallisuuksiinkin, kaikkiin noihin outoihin ja alkuperäisiin kansoihin. Yliopistoihin saapuu jo eskimo- ja ostjakkityttöjä.

Tehty työ on korottanut suuren, ennen niin pimeän Venäjän länsimaiseen kulttuuripiiriin, useissa sangen oleellisissa kohdissa Neuvostoliitossa on päästy länsimaita pitemmällekin. Uuden, terveemmän ja tietävämmän sukupolven toiminnalle on laskettu vahva perusta. Kun tätä saavutusta katsoo tsaarinaikaisen Venäjän olosuhteiden taustaa vastaan, on pakotettu tuntemaan kunnioitusta jättiläismäisen työn tuloksia kohtaan.»

Tällaista oli Katri Valan aatteellisuus. Suuressa sodassa se on todistanut voimansa. Katri Vala ei ollut enää näkemässä sen suuren voiton päiviä, mutta hän kuuluu sen kuolemattomiin lipunkantajiin.

TYYNE MAIJA SALMINEN:

KATRI VALA IHMISENÄ JA ÄITINÄ

Aniharvalla ihmisellä on auringonlauttansa, kuten Katri Valalla oli. Sen hehkuva lämpö viritti hänen sielunsa ihaniin lauluihin, se kantoi hänet maallisten tuskien yli vapauteen, elämästä elämään!

Nyt katkesi viime köysi,
köysi hohtavan rakkauden.
Olen aamun rannalla vapaa
ja autuas ihminen.

Sinut, aurinko, lautakseni
taivaan valkeaan virtaan saan.
Kuin lumotut linnut valoon
me syöksymme Jumalaan!

(Auringonlautta)

Totuus elämästä painaa monen ihmisen pimentoon, mutta Katri Valan se nostaa Jumalaan kuin lumotun linnun. Tarvitaan rajatonta uskoa, syvää näkemystä ja inhimillisen rakkauden vapautumista kahleistaan voidakseen elää valoisin mielin silloin, kun kärsimys ja ruumiillinen sairaus jäytää elämänpuuta.

Katri Vala onkin siksi jättänyt meille kauniin, valoisan uskon tulevaisuuteen ja ihmiseen. Se on ystävän lahja ystäville, kaikille ihmisille, jotka sen tajuavat. Me, jotka tunsimme tä-

män syvästi elävän ihmisrunoilijan, oman elämänsä ja ihmiskunnan kärsimysten kirkastaman naissielun, tiedämme, minkä hinnan hän elinpäivistään maksoi, ja kuitenkin hän lauloi valosta, auringosta, suuresta rakkaudesta ja elävästä inhimillisyydestä.

Ystävyyden katkeamattomat siteet jatkuvat kuolemanportin tuolle puolenkin, vaikka ystävyys olisikin solmittu tavallisten arkipäiväisten tapahtumien puitteissa, kuten Katri Valan ja minun tapauksessani. Kohtasin Katri Valan noin kymmenen vuotta sitten. Ensi tapaamisemme oli vain lyhyt vierailu, jonka tein Katri Valan asuessa Tikkurilassa. Mutta silloin jo meitä lähensi toisiimme naisen luomistyön erikoinen osa: odotimme molemmat lasta.

Tämän jälkeen tiemme erkanivat Katri Valan siirtyessä Lauritsalaan kansakoulunopettajaksi. Tiemme yhtyivät jälleen muutaman vuoden kuluttua Helsingissä. Silloin alkoi tuttavuutemme kiinteämpi ajanjakso. Poikiemme seurassa retkeilimme joka päivä, jos vain Katri Valan terveys sen salli. Eräs lämpimän kesäpäivän retki on muistissani. Pojat olivat raisuja ja vilkkaita, he juoksentelivat riemuissaan edellämme, Katri Valan seisahtuessa aina välillä hengittämään helpottaakseen rinnan ahdistusta. Lopulta pääsimme kuitenkin määränpäähän, pieneen metsikköön Sörnäisten ratapihojen takana, meille kuvailtuun mansikkapaikkaan. Pettymykseksemme havaitsimme, ettei siellä ollutkaan mansikoita siinä määrin kuin olimme kuvitelleet. Pojat söivät ne harvat marjat, jotka löytyivät kallioiden rotkoista ja lohduttautuivat pian alkaen leikkiä kiljuvia intiaaneja sellaisella peloittavalla innolla, että meidän oli vähän väliä hillittävä heitä, pelätessämme heidän katkaisevan jäsenensä tai syöksyvän rosoisiin kallionrotkoihin. Me äidit lepäsimme puun siimeksessä. Näin suuren äidinrakkauden loistavan Katri Valan harmaissa silmissä. Mauri oli silloin jo iso ja vahva poika ikäisekseen — hän oli kolmivuotias — mutta äidilleen hän oli avuton hellyyden kohde, suloinen pienoismaailma, jonka vaiheita saattoi vain äiti tarkkailla sellaisella rakkaudella ja ymmärtämyksellä kuin Katri Vala teki.

> Tämä miekkonen ei siedä mitään hiljaa seisovaa,
> kaikki pyörimään, heilumaan!
> Huii! Noin sinkoo kalikat, jalat aplodeeraa,
> sillä käsillä on työtä yllin kyllin:
> laiska maailma täytyy panna liikkeeseen.
>
> (Leikki)

Ystävyytemme jatkui, muuttaessamme samanaikaisesti Käpylään asumaan. Istuimme monesti yhdessä Katri Valan kotona, hänen huoneessaan, jossa oli kaksi suurta ikkunaa. Pojat leikkivät viereisessä huoneessa tai olivat ulkona. Teimme käsitöitä, Katri Valalla oli aina tekeillä jokin neuletyö joko miehelleen tai pojalleen. Kieltämättä väritti toveruuttamme myös yhteinen harrastus kirjallisuuteen ja taiteeseen, mutta etualalla olivat kuitenkin pienet, arkiset tapahtumat ja lapset, nuo kaksi pientä ystävystä, jotka siihen aikaan olivat joka päivä yhdessä. Muistan Katri Valan näiltä ajoilta, hänen hymyilevän äidillisyytensä, tanakan vartalonsa, leveät poskipäänsä ja harmaat silmänsä, joissa viisaus asui kuin kotonaan, vaikka elämän ja sairauden tuska oli silloin jo lyönyt ankaran leimansa häneen.

> Eikö kärsimykselleni tule koskaan rajaa?
> Liian vahva on elämänlankani.
> Tahdon paeta näitä iskuja,
> maahan, jossa on mustien kukkien rauha.
>
> (Huuto)

Eikä hän kuitenkaan paennut, hän taisteli ja voitti aina. Rohkea ja suurisieluinen nainen hänessä hallitsi sitä pienoismaailmaa, joka oli hänen kotinsa. Kun hän oli pakotettu olemaan vuoteessa, tulivat ystävät hänen luokseen, jokainen tarvitsi hänen apuaan. Ja hän auttoi kaikkia. Hänen seurastaan

ei milloinkaan poistunut tyhjänä, aina sai mukaansa jonkin ajatuksen, joka jäi askarruttamaan mieltä: milloin valoisan runokuvan, milloin syvämietteisen viisauden, milloin järkevän, kenties ironisenkin opetuksen, mutta ennen kaikkea jokainen tunsi hänen suuren, lämpimän rakkautensa ihmiseen.

Lähtemättömästi ovat jääneet mieleeni kevättalven siniset hämärän hetket. Seisoimme silloin monesti ikkunan luona katsellen ulos. Talvinen luonto oli vain ohuen lasin takana. Katri Vala oli kuin häkkiin pantu kuumeinen lintu. Elämänjano paloi hänen katseessaan. Mutta näinä hetkinä hän tuskin suri sitä, ettei voinut liikkua vapaasti kuin muut ihmiset. Hänen laulajasielunsa eli muissa maailmoissa, ja onnellisena hän saneli:

Olen kahden ihanuuden välillä:
elämä — huumaantunut juna
sillalla valtameren yli,
kuolema — ihanasti kiehtova
niinkuin vain seikkailu ja tuntematon voi olla.
Vaellanpa elämään tai kuolemaan,
suuri, sädehtivä virta on kantava minut!
(Onnellinen)

Näihin aikoihin oli Katri Vala myös pakinoitsijana Tulenkantajat-lehdessä. Hänen älynsä loistelias ironia, leikkisä iva kohdistui ajan virtauksiin. Hän tiesi, mitä sanoi ja hän uskalsi sanoa sanottavansa rehellisenä ja tinkimättömänä ajattelijana.

Jäytävä tauti pakotti hänet aina välillä makaamaan vuoteessa, mutta siinäkin hän kirjoitti, lepäsi välillä ja tarttui taas kynään. Pitkinä, unettomina öinä tulivat runokuvat hänen avukseen, lievittivät tuskaa, hivelivät hellin käsin hänen sydämensä herkimpiä kieliä.

Katson unettomin silmin yöhön.
Ikkuna on korkea ja tumma.
Näkymättömänä paistaa kuu.
Hopeapilareina seisovat puut.
Ja kultaiset tähdet lepattavat matalalla
kuin lamput öisessä temppelissä.
(Valvoja)

Viimeisen kerran kävin Katri Valaa tapaamassa Leppävaarassa. Oli sota-aika. Sodan järkyttävät tapaukset olivat kulkeneet ylitsemme. Katri Vala oli oleskellut Muoniossa ja Ruotsissa, minä muualla, maaseudulla, mutta kumpikin olimme loppujen lopuksi tulleet takaisin kotiin, vaikka sota ei ollutkaan vielä päättynyt. Otin poikani mukaani ja jälleen lapset leikkivät yhdessä vaikka olivatkin jo kouluikäisiä, ja me äidit istuimme heitä katsellen. Muistelimme menneitä ja suunnittelimme yhteistä kesänviettoa. Murhe lastemme ja yleensä lasten kohtalosta näin sota-aikana painoi mieltämme, äiteinä tunsimme tässä asiassa samoin, saman pelon ja tuskan.

Katri Vala oli tämän viimeisen tapaamisemme aikana hyvin sairas. Hän oli laihtunut ja hirvittävä yskä puistatti hänen ruumistaan aika ajoin, mutta sama hellä, rakkautta uhoova hymy oli hänen huulillaan hänen katsellessaan poikiamme heidän leikkiessään uusilla leikkikaluilla, jotka Mauri oli Ruotsista tuonut. Rakkaus poikaansa oli Katri Valan valopilkku näinä vaikeina aikoina, hänen miehensä istuessa vankilassa ja puutteen ahdistaessa häntä kaikin tavoin.

Katri Vala aavisteli myöskin elämänpuunsa katkeavan pian, vaikkei hän sitä suorin sanoin ilmaissutkaan. Puhuimme vain tulevaisuudesta, kesästä, jolloin saisimme nauttia maaseudun hiljaisuudesta, ilmasta ja auringosta kaukana vaarasta ja pelosta, ja jolloin poikamme taas saisivat leikkiä yhdessä joka päivä.

Sitä yhteistä kesää ei kuitenkaan tullut, matkustin yksin maalle ja Katri Vala poikansa kanssa jälleen Ruotsiin, mistä hän ei enää tullut takaisin. Hänen elämänpuunsa katkesi siellä vieraitten ihmisten keskuudessa, hän sammui pois, mutta hänen tähtensä ei sammunut, se loistaa yhtä kirkkaasti kuin ennenkin, hänen runopurtensa soutaa yhä elämänmerta, auringonlautta on olemassa. Ja kaikki se, mitä hän on jälkeensä jättänyt, on katoamatonta, kaunista ja inhimillistä.

F. E. SILLANPÄÄ:

KULTAINEN KATRI VALA

Minä Sinua tässä sinuttelen, vaikken yhtään muista, onko minulla koskaan ollut sitä viehätystä, että olisin saanut kättäsi puristaa ja eläviin silmiisi katsahtaa. Mutta kun Sinä nyt istut siellä taivaan ikikirkkaudessa jollain kultaisella kivellä tai hopeaisen kannon päässä ja katsot koreilla silmilläsi tänne alas, niin — luulenpa näkeväni Sinun nyökkäävän minulle. Niinpä niin — kustannusvirkailija Martti Haaviohan se vain on lähettänyt minulle Sinun »koottusi» ja samalla kirjeen, jossa hän pyytää minuakin kirjoittamaan johonkin semmoiseen muistoalbumiin, jonka he Sinun kunniaksesi julkaisevat. Minä yritän.

Vanhan taikurin tavoin minä avaan tuon paksun kirjan umpimähkään — mikä kauhea sana — ja enkös vain osukin sivulle 98, jonka yläsyrjässä yksinään säteilee tämä värsy:

Siellä hengittää minun nuoruuteni
onnellisena kuin kukka,
jonka kuvussa kastepisara
heijastaa tähteä.

Että sitä tosiaan ihmiskielellä — ja tällä suomen — voi noin kauniin kuvan ikuiseksi sitoa. En minä tässä enää paljoa muuta tarvitsekaan kuin että silloin tällöin voin lukea tuommoisen värsyn. Niinkuin se entinen tätikin näppäsi yhdellä sormellaan yhtä pianonsa kosketinta ja huokasi: »Haa — kuinka yksi ainoakin ääni Beethovenilta sentään on kaunis!»

Niin että Sinä Katri Vala siis olet kuollut. Mutta minä vanha luonnontieteilijä muistan yhden perussäännön tämän vanhan maailmankaikkeuden perussäännöksistä. Se säätää, että Sinä Katri Vala, Sinun ruumiisi ja sielu-henkesi, aineineen ja energioineen, ovat ikuiset ja häviämättömät. Ei hiventäkään Sinun ruumiisi eikä sielusi aineista eikä energioista milloinkaan häviä eikä edes vähene.

Se on meidän lohdutuksemme — ja kiitos siitä Sinulle, Katri Vala. Kiitos siitä, että olet antanut tuolle vanhalle luonnonlaille niin arvokasta toteutumismateriaalia!

ELVI SINERVO:

KÄRSIMYKSEN VOITTAJA

Mutta paleltuneet ovat nuoruuteni laulut.
Lauluni on köyhä ja uupunut
kuin vaimo,
joka kyhmyisin, sinistynein käsin
poimii risuja
hataran majansa tuleen.

Kierrän niukan leipäni rataa,
kalseaa kuin vankilan piha.
Aistini, ajatukseni ovat karheat työstä.

»Talvi on tullut»-runon kalseudessaan vihlovat säkeet Katri Valan viimeisessä kokoelmassa ehkä paljastavat meille, millaisena hän näki oman runoilijakohtalonsa koettuaan kaiken sen, mitä ihminen ja runoilija voi elää. Tie hänen nuoruutensa aistihurmaisesta runoudesta tähän runoon on pitkä, ja siihen mahtuu enemmän inhimillistä kärsimystä kuin useimpien niiden runoilijoiden, joille kärsimys on muodostunut narsistisen runouden tyhjentymättömäksi lähteeksi.

Tekisi kuitenkin vääryyttä Katri Valan runouden laadulle, jos väittäisi näitä säkeitä erikoisen tyypillisiksi hänelle, edes hänen viimeisessä vaiheessaan. Mutta eräässä mielessä ne ovat luonteenomaisia hänelle: hänen suhtautumisessaan itseensä. Tämä runoilijan eräänlainen o m a k u v a on vailla kaikkea itsesääliä, koleudessaan armoton, ja siinä on hiven sitä hirtehis-

huumoria, jolla Katri Valan ystävät muistavat hänen suhtautuneen elämän ilmiöihin. Hänellä oli kyky nauraa kohtalolle silloinkin, kun se oli kova, nauraa tuota voittoisaa naurua, joka ilmaisee kaiken näkemistä oikeissa suhteissa. Jo nuoruutensa aikana, vaiheessa, jolloin kärsimys vasta on käväissyt hänen luonaan, hän huudahtaa keskén kipunsa:

Nauran teatraalisuuttasi, oi kohtalo!
On hullua paloitella kirsikkaa
jättiläisen miekalla.

Tämä ylimielisyys kohtalon ja kärsimyksen edessä kumpuaa hänen elämänmyönteisestä perustunnostaan, että elämä on kuolemaa voimakkaampi, tietoisuudesta, että kärsimys on voitettava, että ihmisen on tehtävä elämä kuolemaa paremmaksi.

Kärsimys ja kuolema ovat aina häntä lähellä, jo hänen varhaisessa runoudessaan tuo elämän suuren vastapoolin ikuinen läsnäolo antaa nuoruuden ja kauneuden hurmiota laulaville runoille niiden tumman hehkun. Kuitenkin kärsimys ja kuolema näissä runoissa ovat vasta sitä, mitä ne voivat olla nuorelle ihmiselle ja runoilijalle, näkyjä, suloisen tuskan aiheuttajia. Miten eri tavalla ne vaikuttavatkaan hänen runoihinsa sen jälkeen, kun elämän syväaura on kulkenut hänen ylitseen, kuten hän eräässä runossaan sanoo, kun ne ovat muuttuneet hänelle kouriintuntuvaksi todellisuudeksi. »Maan laiturilla»-kokoelmassa tapaamme toisen Katri Valan, sen, jota sairaus ja kuolema ovat koskettaneet, tyynemmän, vähemmän värikkään, mutta voimakkaamman ja syvemmän.

Tämän runoilijan kohdalla eivät riitä onnettomuudet, jotka saattavat kohdata ketä tahansa ja missä olosuhteissa tahansa. Hän joutuu henkilökohtaisesti kokemaan ihmiskunnan suuren onnettomuuden, maailman taloudellisen kriisin, yhtenä niistä miljoonista, joiden olemassaolon se painoi alle inhimillisen rajan, ja tuntemaan ihmiskunnan suuren kuoleman, sodan,

niinä vuosina, jotka runoilijalle tavallisesti merkitsevät kypsintä luomiskautta. Pulavuodet tekivät hänestä taistelijan ja profeetan, mutta profeetan, jota ei ymmärretä, ei ainakaan tarpeeksi. Runossaan »Ihmisenpojan ruoska» hän julistaa yksilöllisen kärsimyksen kieltämistä ja ottaa kantaakseen miljoonien kärsimyksen, kuten vain suuri runoilija voi tehdä.

Tehdessään tämän siinä henkisessä iltahämärässä, mikä kolmikymmenluvun Suomessa vallitsi, hän joutui riistäytymään irti siitä maaperästä, mistä hänen nuoruutensa runot ovat puhjenneet. Mutta ne, joiden kärsimyksestä, taistelusta ja tulevaisuudesta hän laulaa, eivät kykene tuntemaan häntä omakseen — vielä. Katri Vala ei ollut poliitikko eikä hän voinut luopua runoilijalaadustaan. Hän on lyyrikkona modernin runouden esitaistelija, ja siksi hänen laulunsa kajahtaa oudolta joukkojen korvissa. Hän ei voinut olla tuntematta tätä. Katkerasti hymyillen hän kerran huomauttikin, että ollessaan »porvarillinen» runoilija hänellä oli lukijoita, mutta sen jälkeen kun hänestä tuli joukkojen runoilija, hänen runoteostensa menekki on laskenut. Mutta hän oli kyllin suuri ymmärtääkseen, eikä runoilijakatkeruus saanut häntä kieltämään sitä, mitä hän, näkijä, pitää tulevaisuutena. Entisille ihailijoilleen hän oli muuttunut poliittiseksi tendenssirunoilijaksi, ja ennakkoluulon muuri kasvoi hänen ja heidän välilleen.

Mutta paluuta entiseen ei Katri Valalle voinut olla. Hän tietää itse katkerasti ja ylpeästi, että hän n ä k e e, mutta tietää myös, mitä se merkitsee runoilijalle.

> Sanottiin:
> satakieli puhkaistuin silmin
> on runoilija.
> Ja monet lauloivat ummistetuin silmin.
> (»Ihanasti laulavat runoilijat!»)
> Mutta eräs avasi silmänsä ja lauloi
> — »häpäisijä!»

> Likaiset neulat puhkaisivat ammoin
> hänen silmänsä,
> elämän, laulun kimmeltävät verkot.

Suuri ihmiskunnan yhteinen kärsimys, oma sairaus ja sen tunnustuksen puute, minkä hän olisi ansainnut, eivät kuitenkaan olisi aikaansaaneet sitä, mikä runoilijasta itsestään tuntuu tuhoisimmalta, luomisvoiman tukahtumista. Viimeisinä vuosinaan hän kirjoitti suhteellisen vähän. Kärsimys voi muodostua runoilijalle kasvun ja voiman lähteeksi, mutta silläkin on rajansa. Laulu voi — kuten Katri Valan tapauksessa — tukehtua kiduttavaan arkipäivään, alituiseen taisteluun leivästä, eikä vain omasta, vaan myöskin läheisten olemassaolosta. Alituisen köyhyyden ja puutteen tympeä savi ei ole se maaperä, josta laulut puhkeavat, ne hautautuvat syvälle.

Mutta Katri Valassa runo eli kaikesta huolimatta. Milloin ulkonaiset olosuhteet väliaikaisestikin paranivat, milloin runoilijalla oli aikaa hengähtää arkisen taakkansa alla, alkoi pinnan alla poreilla. Mutta sitten tuli sota, ja sen mukana jälleen suru ja puute. Runoilijan profeetalliset näyt muuttuivat järkyttäväksi todellisuudeksi, historiallisen liikkeen suuret vastakohdat iskivät yhteen. Siinä oli Katri Valan fyysillisen kestämiskyvyn raja. Hän sammui sen aamun sarastaessa, josta hän oli laulanut yön pimetessä. Täyttyy hänen runoilijakohtalonsa, toteutuvat hänen sanansa:

> Oi, että voisin laulullani kaataa muurin,
> joka erottaa teidät
> elämän päivännousun maasta.
> Mutta minä olen vain hauras silta,
> jonka yli tienne kulkee.

Viime toukokuussa Katri Valan tuhka kannettiin kulkueessa läpi kevätillan auringossa hehkuvan Sörnäisin. Niille mukanaolleille, joille hänen runonsa olivat olleet uskon ja voiman lähteinä menneinä pimeinä vuosina, tuo ilta oli juhla. Runoilijan

tuhka kannettiin Marjatanmäelle, jonka ympäristössä kajahtavat niiden lasten askeleet ja huudot, joiden tulevaisuudesta Katri Vala, kärsimyksen voittaja ja elämän runoilija, lauloi. Ei voinut olla tuntematta hänen läsnäoloaan täällä, muistamatta hänen karmeaa, mutta lämmintä nauruaan, jossa kajahti hiukan pilkkaa ja hiven katkeruutta, mutta paljon ymmärtämystä ja rakkautta kaikkea inhimillistä kohtaan.

SIGNE STENBÄCK:

ARPEGGIO

Sattuu joskus suuren sinfonian loputtua, kun jo olemme valmistautuneet palaamaan nykyisyyteen, että hiljainen, syvä arpeggio väräjää ympärillämme. Hätkähdämme, suljemme silmämme jälleen — ja luisumme pois. Kaikki kuultu ja eletty sädehtii tuossa sävelkulussa kristallinhohteisesta diskantista matalien kielten ihanaan tummuuteen. Syntynyt harmonia jää sieluumme, omaksemme, ja sävelkuvien *quinta essentia* sukeltautuu esille syvyyksistä. Kirkastusvuoren siunaustäyttymisen hetki on tullut.

Samoin meidän käy, kun olemme syventyneet Katri Valan runouteen, suuren lyyrikkomme antimiin. Sillä ihmeellinen »antaja» hän on, ylitsevuotava rikkaudessaan! Ja köyhä jokapäiväisyytemme hohtaa hänen valossansa.

Hänen instrumenttinsa ei ole antiikin siron lyyran kaltainen, vaan suuri, kultainen harppu, jonka kieliä hento mestarinkäsi koskettaa. Katri Valasta ei pitäisi kirjoittaa — hänestä pitäisi soittaa! Ja hän, joka onnistuisi tämän tekemään, saisi vastalahjaksi kuulla, miten syntyisi vallan uusia säveliä »olemusten värisevään pohjaan saakka».

Aikana, jolloin uusi lyriikkamme syntyi, olimme ankarasti kahlehditut. Vaikea runomitta — suuri runoilija! Daktyylit ja anapestit hallitsivat yksinvaltiaina, ja laulujen usein heikko, mitätön aihe ja näkemysten epämääräisyys peittyivät loista-

vasti loppusointujen helinään ja moitteettoman poljennon naivisuuteen. Runoseppähän oli tarkkaan laskenut sormillaan ja käyttänyt ylen rohkeasti *licentia poetican* avut!

Kielemme kauneus sai kuin saikin liian usein laskea raskaat uhrinsa tälle alttarille, ja lukijat skandeerasivat suurenmoisesti, olihan helppoa oppia ulkoa tämän ajan runoja — sivuja kymmenittäin!

Mutta silloin kohtasi meitä odottamatta aivan uusi laulu, tuntemattomia rytmejä. Muistimme äkkiä Tagorea, Sakuntalaa, Vasantasenaa, mutta palasimme lopuksi jälleen kotiin. Katri Vala oli sittenkin meidän omamme. Suomalainen! Ihmeteltiin, ja hänen ympärilleen syntyi odottava hiljaisuus.

Hän, jonka soittimen mahdollisuudet olivat niin sanomattoman laajat, hän ei tuntenut sovinnaisuuden lakeja. Onneksi! Hän ei koskaan tahtonut opettaa — vaan elää! Yhtä vähän hän pyrki yli-ihmiseksi, vaan vaelteli maan lapsena kukkivan kevään hurmiossa, jolloin rukoili:

> Tee minut kaltaiseksesi, maa,
> alituisesti uudistuvaksi,
> alituisesti uutta luovaksi!

traagilliseen iltaan saakka, jolloin hän Ilmestyskirjan kielin laulaa jumal-lapsesta, jota on varjeltava pedolta.

Tästä komeasta kehityksestä kertokoot muut. Aiheet ovat loputtomat, modulaatiot lukemattomat, tie selvä. Itse tahdon hetkeksi pysähtyä Katri Valan »Sinisen oven» eteen — nöyränä ja kiitollisena.

»Sininen ovi», sublimoidun sensualismin ihmeellinen korkea veisu! Ruotsintaessani tämän pienen runokokoelman olen elänyt Tuhannen ja yhden yön sadut ja ihmeet alusta loppuun saakka vapautuneena nykyisyyden tuskasta ja tulevaisuuden kaaoksesta. Olen seurannut kirkassilmäistä laulajaa, joka etelän polttavan auringon alla on nostanut vesiruukkunsa sirolle

olkapäälleen vaeltaaksensa hiljaista majaa kohti erämaan laidassa. Kuin löytöretkellä!

Kaukaisen puutarhansa hän on jättänyt taakseen löytääksensä »tien kaikkeen, mitä ei ole, mikä vain uneksitaan». Ja maa, joka eteemme avautuu, häikäisee oudolla loistollaan kuin Ganges-virran kukkulat ja keitaitten kangastukset. Hän sulautuu yhteen suuren luomakunnan kanssa helisevässä riemussa. Jokainen vuorokauden hetki on uusia näkyjä täynnä ääriä myöten. Taivas ja maa, yö ja päivä, elävät ja elottomat muuttuvat kuin taikaiskulla kosmilliseksi yhteydeksi, jossa ihminen kukkii, heilimöi, riemuitsee ja itkee. Aavistaa tuhoaan ilonkyynelten läpi. Kaikki on juuri häntä varten luotu, kaikki elää ja kuihtuu hänen kanssaan.

> Seison nojaten nuoren gasellin kaulaan.
> Katselemme, kuinka puolikuu kohoo
> mustien vuorten takaa.
> Se on kuin kylvystä nouseva jumalatar,
> joka kietoo alastomat jalkansa
> ohueen pilveen.
> Sen alla on suuri erämaa vaiti.
>
> Satakieli on virittänyt pienen tamburansa,
> sen laulu leijaa kuin hopearihma
> sinistä kupua kohden.
> Kaikki tähdet ovat pysähtyneet kuuntelemaan.

Kuun loistava sirppi särkyy hänen silmissään tuhansiksi sirpaleiksi hohtavalla meren-pinnalla, ja unikon läpikuultavat kukat muuttuvat palaviksi liekeiksi. Taivaan tuuletkin ovat hänen ystäviään:

> Oi, aavikon tuuli,
> vie kauas minun itkevä ja naurava sydämeni!

Panteistinen riemu soi kuulakkaana seuraavissa riveissä:

Aurinko vaeltaa kuin kultatukkainen soittaja
sinisessä puutarhassa,
ja jalkani ovat kuin nuoret kauriit.
Tanssinko sinulle tämän kukkivan puun alla?

Ja kun lopuksi saapuu hän — satukuningas — jota varten jokainen solu elää, jokainen kaipuun kieli on viritetty, kuulemme hänen kuiskaavan:

Näin sinut erämaahan lähtiessäni.
Siitä saakka on sydämeni ollut kuin janoinen eläin.

Sinä olit ainoa lähde,
sinä olit tuoksuva virta.

Koko erämaa lauloi sinusta.

Huusiko joku aavikolla riemusta tukehtuvana?

Syvin pohjavirta Katri Valan runoudessa tummuu tummumistaan. Sisäinen rytmi soi yli ulkonaisen rytmittömyyden. Ihmislemmen aavistus, kukkaan puhkeaminen ja kuihtuminen kohtaavat meidät yhtä luonnollisina kuin päivän nousu ja yön syntyminen. Ja runoilija pusertaa jokaisesta ilonhetkestä täydellisen antautumisen poreilevaa viiniä — resignaatioon asti. Sentimentaalinen valitus on hänelle tuntematon:

Mutta jos sinä minuun väsyneenä
suljet silmäsi,
olen katoava hiljaisemmin
kuin aamutaivaalta tähdet!

Niin kulkevat kuvat, niin värisevät näkymättömät kielet. Tähtiretket korkealla yli nykyisyyden päättyvät, ja kuin leikiten hän äkkiä vie meidät maan kamaralle. Eläinten ja ihmisten hedelmällisyyden symbolit — pörröiset faunit — hymyilevät meille lapsensilmin keskellä auringonpaistetta, ja tallattujen rypälekasojen punainen veri virtaa heidän kavioittensa välitse.

Vallattomasti me nauramme heille — mutta hohtavan korallimeren rannoilta kuuluu huiluntapainen hyräily:

Rarahu, Rarahu,
sinä loistat kuin kultainen rengas!

Katri Vala ei ole poissa, kuolema ei ole saanut häntä saaliikseen! Hänen ihmeellinen laulunsa elää ikuisesti:

Yhä kiitää ylitse kuoleman
sydän polttava yksin kaikkeuteen!

Arpeggio — — — arpeggio — tuolla puolen taistelun ja vaivan!

FREDRIK STRÖM:

TILL KATRI VALAS MINNE

Katri Vala kom till Sverige under kriget för sin hälsas skull. Hennes kropp var bräcklig. Men hon ägde en sällsynt rik och stark ande. Hon hade en blommande själ. Hennes diktkonst betog oss alla. Dess intensitet, dess inre blossande liv, dess förunderliga färgspel, dess artistiska och rytmiska fulländning var märkliga. Men det alldeles gripande var hennes dikts kristallklara spegling av människohjärtats spel om liv och död, hennes yttre svaghets förvandling till det tappraste i livets hållning, hennes glädje som erinrade om en ständig vår och hennes sorg, som hon i dikt och liv bar som en rubin vid sitt hjärta.

Katri Vala vistades blott en kort tid bland Sveriges författare. Alla vann hon, alla betvang hon, alla gav hon oförglömliga minnen. Hon erövrade icke genom pose eller attityd utan genom sin äkthet och sin innerlighet. Vi hoppades på hennes hälsas återställelse och vi gladde oss åt de segrar hon skulle vinna som en av Nordens främsta diktare åt sitt eget och de andra nordiska länderna, åt människorna. Ödet ville att hon icke skulle få fullborda sitt diktarverk. Men redan vad hon skapat är stort och rikt och ger henne för alltid en plats bland de främsta. Hennes för frihet och människovärde besjälade sinne ger hennes personlighet en stark relief bland den mörka krigstidens ljusbärande gestalter.

ESTER STÅHLBERG:

MUISTELMA KATRI VALASTA

Oli kesäkuu 1933. Kuumat kesäpäivät. Katri Vala ja minä teimme kilvan työtä Kulosaaren »Kotirinteen» sisäpergolassa, sillä terassilla helotti aurinko enimmäkseen täydeltä terältään tai kevyt tuuli leyhytteli paperilehtiämme. Pergolan pöydällä leikittelivät valotäplät villiviinien varjossa, mutta se ei meitä häirinnyt.

Olimme työhömme syventyneitä.

Kuitenkin katselin häntä usein salaa sivultapäin, ja silloin tällöin keskustelimme jostakin hiljaisella äänellä. Meitä ei suuresti liikuttanut puolisoni työskentely tai sanomalehden luku viereisellä terassilla tai perheen muitten jäsenten tuleminen tai meneminen siellä. Meillä oli privilegio. Kaikki tiesivät, että meillä oli kiireellinen kirjallinen työ käsissä, jonka vain yhteiset kahvihetket terassille katetun pöydän ääressä keskeyttivät.

Katselin Katrin kalpeita kasvoja ja lempeitä silmiä ja aavistin, että hän oli noita ihanasti antautuvia ihmisiä, jotka voivat hurmioitua. Hän oli maininnut pitkällisestä olostaan Ilomantsissa kansakoulunopettajana, mutta tiesin hänen runoistaan, että hän sielläkin oli löytänyt Elämän. Koulutyöstä irtipäästyään hän oli antautunut luonnon palvontaan ja mielikuvituksensa valtaan ja kaikesta päättäen myös todellisuuspohjaiseen onnen nautintaan. Rikas nuori ihminen löytää onnen polkuja kaikkialta.

Kun hän nosti silmänsä papereista hengittäen muurin luota tulevaa sireenien lemua ja keittiön portaitten juurella kasvavan pihlajan tuoksua, muistin haltioituneita säkeitä hänen ensimmäisestä runokokoelmastaan:

Mikä hekuma levätä povellasi, maa,
alastomin, nuorin jäsenin,
suu ja sieraimet vihreässä rikkaudessasi
— — —
Tee minut kaltaiseksesi, maa,
alituisesti uudistuvaksi,
alituisesti uutta luovaksi
loppumattomalla, ihanalla hurmiolla.
— — —
Maa kuohuu syreenien sinipunaisia terttuja,
pihlajain valkeata kukkahärmää,
tervakkojen punaisia tähtisikermiä.
Sinisiä, keltaisia, valkeita kukkia
lainehtivat niityt mielettöminä merinä.

Nuo lempeän hiljaiset silmät, joiden katseen kohtasin, paljastivat syvän intohimon, joka kaiketi on liekkinä leimahtanut, mutta jota elämä on kovalla kädellään tyynnyttänyt.

Aavistikohan Katri Vala, että meidän siinä vierekkäin saman pöydän ääressä ahkeroidessamme minä hiljaa itsekseni aavistelin hänen elämänsä pääpiirteitä. Olihan hän niin paljon epäsuorasti niistä kertoillut runovihoissaan. Harvoin on lyriikassamme niin välittömästi ja hienosti kuvattu nuorta rakkautta, sitä rajatonta, mieletöntä palamista, joka on sekä ruumiin että sielun hurmiota. »Palaa tahdon, tuhlata vuosien voiman silmänräpäyksessä. Vain päivän ja yön, Jumala. Korkeana tulipatsaana!»

Sinä, Katri pieni, olet elänyt. Sinussa on ollut ihana antautumisen lämpö. Mutta olet pettynyt. Pitkä käärme on upottanut suunsa sydämeesi. Kasvosi ovat kalvenneet. Silmäsi ovat käyneet himmeiksi. Olet aivan yksin, etkä huuda. Sillä kukapa huutoasi kuulisi? — Niin olet kirjoittanut eräässä runossasi.

Mutta et ole jättänyt toivoa kokonaan. Odotat uutta kukintaa. Ja sielusi alkaa kukkia omituisissa mielikuvien maailmoissa. Ilomantsin metsiköissä ilkkuvat faunit, gasellit vilahtavat puitten välissä, kuuntelet tahitilaista serenadia ja vajoat etiooppialaiseen fantasiaan. Uhraat bel-puun kukkia ja sandelipuuta Mumtaz-i-Mahalille, jonka soikeat kasvot ovat kuin kuultava hedelmä.

Miten onnellinen olet sinä, Katri Vala, joka voit loihtia esille, missä vain kuljet, satumaista kauneutta ja sydämesi lohtua.

Mutta siitäkin tulee loppu, sen tiedät, vaikka et ehkä sitä silloin aavista. Olet kuitenkin siitä kertonut minulle, et tämän pöydän ääressä, vaan kirjojesi sivuilla. Olet laulanut »Harmaan laulusi» viimeksi eilen illalla lukiessani sitä vuoteessani. Ja uskon, että:

Tahdoin laulaa laulun,
joka olisi yksinkertainen ja hauras
ja kuin pehmoista, harmaata savua.

Sen piti kuvata hiutuvaa ikävää,
raukeasilmäistä ja alistunutta.
Eikä sen soinnuista pitänyt ainoankaan
helähtää kuumaksi ja väkeväksi.

Sellainen sen piti olla, että sitä kuullessa tulisi mieleen pitkä talvinen hämärä, jolloin on niin rauhallista ja uuvuttavaa istua lumeen uponneessa talossaan harmaanpunaisen hiilloksen ääressä helmaan vajonnein käsin silmät raukeasti katsoen hiljaisiin, lempeisiin unelmiin.

Niin, Katri, olen sinut äsken nähnyt omassa kaupunkikodissasi juuri sellaisin ilmein. Silloin kun olin kysymässä, ruvettaisiinko yhteiseen työhön. Silloin katsahdit kuitenkin pian minuun silmissä elävä välke. Olitpa jo runoissasi nähnyt

mustan virran ja siinä pienen lautan ja lautalla ihmisolennon. Näit vain hänen kätensä. Yht'äkkiä on virta täynnä lauttoja ja jokaisella ihmisolento, joista monet itkevät hiljaa. Harvat huutavat. Mutta: joka hetki putoaa joku . . .

Noita putoavia ja uppoavia on maailma täynnä.

Olet huomioinut ympäröivää elämää ja tuntenut sen vääryyttä.

Niinpä leimahdit, ja silmäsi iskivät tulta pyytäessäni sinua mukaan kirjan tekoon, joka asettuisi erästä huutavaa hirmuvallan ilmausta vastaan juuri sinä keväänä, 1933.

Sinulla oli ollut monet vaiheet, olit mennyt naimisiin, ja sinulle oli pari vuotta myöhemmin syntynyt lapsi, joka tuskin ennätti hengittää tämän olevaisuuden ilmaa, kun hän oli jo poissa. Se oli koskenut sinuun kovin. Sinä olit iloinnut äitiydestä, ja lapsesi oli tuonut sinut alas korkeuksistasi, joihin olit paennut, ikuisuuksistasi, tähdenlennoistasi ja rajattomuuden lähettyviltä, jossa tähdet keinuivat ympärilläsi:

Autuuteni on rajaton,
autuuteni suutelee taivaan ovea,
kun suuren valkeuden ihana säde
tarttuu vavahtavaan sieluuni kuin käsi.
Avaruudet ovat polvillansa.
Auringosta aurinkoon käy huuto:
Jumala!

Mutta kun tulin puhumaan kanssasi Vilhovuorenkujalla sijaitsevaan pieneen kotiisi, löysin sinussa täysin reaalisessa elämässä elävän ihmisen. Mutta vielä hiukan väsähtäneen tuosta viimeisestä katkerasta elämyksestäsi. Kerroit siitä jonkin verran ja aavistelin loput. Annoit minulle lahjaksi viimeisen runovihkosi »Paluu». Kun illalla luin sen, tiesin sinusta jo paljon.

Tiesin, että olit kuunnellut pienten jalkojen tepsuttelua portaissa ja pihalla ja kuullut heleitä ääniä ikkunasi alla uneksien, miten olisi suloista pitää käsissään iloista, pientä potkijaa, jatkuvaa, sykkivää elämäänsä. Mutta vavisten tiesit, ettet voinut ravita kylliksi Sitä Joka Oli Tuleva, koska sinulla ei ollut tarpeeksi rahaa eikä kukaan antanut sinulle työtä. — Eikö kukaan antanut sinulle työtä? — Ei, oli sellainen aika, se silloinen. Se ei ollut Sinun aikaasi.

Ja niin kävi, että kun onnen hetki löi ja sinä pelon ja riemun vaiheilla kuulit lapsesi ensi itkua, jäi sylisi miltei samassa tyhjäksi, ja pienten kasvojen hymy jäi vain uneksituksi.

Mustan portin takana seisoit sitä sydämelläsi kolkuttaen, mutta oli käännyttävä takaisin »yli kuilujen kauhistavain».

Kun tapasin sinut silloin ensi kertaa, oli jo ensi tuskasi lauhtunut muuttuen pehmeäksi haaveiluksi:

Sinun kuolemas Kuoleman rannan
niin ihanan lähelle tuo,
on välillä sydäntemme
vain virran kapea vuo.

Kenties on aurinko siellä
ja valkea kukkamaa
ja iltakasteelta suukon
kai pikkuiset jalkasi saa?

Mutta jos Katri Vala jo nuoruudestaan saakka oli pitänyt kaikkien osattomien puolta ja kirjoitellut pakinoita vapauden, tasa-arvoisuuden ja tosi ihmisyyden puolesta tulisin sanoin, niin nyt vasta kova kokemus oli tehnyt koko sen ohjelman hänelle eläväksi. Senpä takia meidän ensimmäinen keskustelumme Vilhovuorenkujan nurkkatuoleissa piankin kääntyi kerrassaan ajankohtaiseksi ja miltei räiskyväksi oman aikamme arvostelemiseksi. Sillä Hitler oli äsken diktatuureineen päässyt yksinvaltiaaksi Saksassa ja alkanut näyttää aikomuksiaan. Saadakseen kansansa mukaansa väkivallan tielle hän tuntui tarvitsevan Vihaa — Vihaa! Sillä Viha tekee ihmiset älyttömiksi ja rajuiksi. Juuri sellaisiksi sokeaan intohimoon joutu-

neiksi väkivallan välikappaleiksi, joita hän tarvitsi tarkoitusperiänsä varten.

Hitlerillä tuntui olevan jokin henkilökohtainen nurjamielisyyden tai koston aihe juutalaisuutta vastaan. Ja mikä olisikaan muuten ollut vaarattomampaa kuin hyökätä niiden kimppuun, jotka kaikkein vähimmin saattoivat puolustautua. Juutalaisilla ei ollut omaa valtiota, joka voisi nostaa kanteen, heidän vainoamisestaan eivät mitkään diplomaatit vaihtaisi noottejaan. Heitä ei ollut erikoisen lukuisasti, mutta he olivat yleensä lahjakkaita ja tarmokkaita ja sellaisina monesti yläpuolella monen saksalaisen. Heitä vastaan oli Viha kohdistettava. Se tuli ryöppynä ja tuulispäänä, ja Saksassa tapahtui sinä keväänä 1933 uskomattomia asioita. Juutalaisten kauppahuoneita ja varastoja tuhottiin, heidät ajettiin kodeistaan, joihin saksalaisia asettui, heiltä otettiin virat ja toimet, jotka annettiin saksalaisille. Maailmankuulut kirjailijat, tiedemiehet, taiteilijat ja soitannon sekä teatterien huippukyvyt ajettiin maanpakoon — he olivat kaikki saksalaisten tiellä ja muka syynä kaikkeen pahaan. Ei otettu huomioon, että he olivat nostattaneet Saksan tieteen kunniaan saamalla Nobel-palkintoja suuremmassa määrin kuin maan synnynnäiset kansalaiset tai että he olivat palvelleet lääketiedettä mitä arvokkaimmilla keksinnöillä ja perustaneet maailmankuuluja laitoksia. Mitä raain vihan vimma lakaisi yli juutalaissyntyisen asujaimiston Saksassa, ja se eristettiin muista erityisiin kaupunginosiin aivan kuin keskiaikana ghettoihin.

Minä puolestani olin niin hämmästynyt ja niin syvimmässä ihmistunnossani haavoittunut, että olin kuin sairas. Saattoiko sellaista tapahtua sivistyneen kansan keskuudessa ja vielä meidän aikanamme? Mitä sanoivat siitä muut maat? Eikö maailman omatunto reagoisi moista julmuutta vastaan? Kaiketi anglosaksilaiset maat lausuivat jyrkän tuomionsa. Myös pohjoismaiset naapurimaamme. Mutta siihen se jäi. Ja meidän lehdistömme tyytyi melkein vain toteamaan tosiasioita, jos sitäkään.

Häpesin ihmiskuntaa. Ettäkö ihmisiä vainotaan pelkästään heidän syntyperänsä, heidän rotunsa takia? Kukaan ei ole rodustaan vastuunalainen. Kaikilla on vikansa, niin saksalaisilla kuin suomalaisillakin. Tämä oli hirveä rikos, joka toisi kovan rangaistuksen mukanaan.

En voinut silloin aavistaa, että kaikki oli vasta lievää alkua ja että vaino kehittyisi ennen kuulumattomaksi epäinhimillisyydeksi.

Rupesin tutkimaan juutalaisvainoja erinäisistä teoksista, mutta huomasin ne pian laajaksi ja pitkiä aikoja käsittäneeksi ja aina silloin tällöin uudistuneeksi ilmiöksi siitä hetkestä lähtien, jolloin Titus valloitti Jerusalemin ja hävitti sen Salomonin temppeliä myöten. Olin nähnyt Roomassa hänen rakentamansa riemukaaren, johon oli kuvattu Vanhan Testamentin pyhimmät symbolit. Olin katsellut sitä karsain silmin ajatellen, ettei Tituksella ollut siitä vähääkään kunniaa. Sen jälkeen Juudan kansa on ollut ilman omaa maata, ja siitä sen surkeus ensi kädessä aiheutuu. Mutta huomasin tuon probleemin siksi monihaaraiseksi ja syvälliseksi, että päätin keskittää huomioni vain siihen pieneen juutalaissyntyiseen kansalaisryhmään, joka asui Suomessa. Minkälainen oli sen kehityskulku täällä ollut?

Asetuin yhteyteen muutamien sivistyneitten juutalaisperheitten kanssa ja pyysin heiltä tietoja heidän esi-isistään ja heidän omista kokemuksistaan.

En ollut koskaan ennen ajatellut näitä asioita, mutta huomasin heti, että ne olivat erittäin mielenkiintoisia. Aivoissani syntyi jonkinlainen perhekuva, jota suurella kiireellä aloin piirtää paperille novellin muotoon. Tahdoin saada sen painoon syksyksi, sillä se oli mielestäni kaikessa vaatimattomuudessaan kuitenkin eräänlainen myötämielisyyden osoitus. Suomi ei saanut kokonaan vaieta.

Sellaisin tuumin tulin ensi kertaa Katri Valan luo. Tarvitsin apua tuon juutalaisnovellin suomentamisessa. Siten syntyi

»Katso, unennäkijä tulee . . .», ja koko muitakin novelleja sisältävä kirja sai saman nimen.

Minusta tuntui, että tuo alkuaikojen ruhtinaan lempilapsi, paimenpoika Josef, joka näki unta auringosta, kuusta ja tähdistä ja lapsellisen avomielisesti kertoi mielikuvituksensa luomista kateellisille vanhemmille veljilleen, oli mainio sen kansan edustaja, joka ensimmäisenä on aavistellut kaiken takana olevan Hengen, Jumalan. Minusta on aina ollut käsittämätöntä, että ns. kristikunta niin kokonaan on unohtanut velkansa ensimmäiselle monistiselle kansakunnalle, sille, jonka profeettain sanoja vielä tänä päivänä luetaan kaikissa kirkoissa ja jonka Psalttari on tunnustetusti maailmankirjallisuuden suurin helmi, puhumattakaan siitä, että se on antanut lukemattomille sukupolville lohtua ja voimaa. Ja vihdoin, että sen kansan keskuudesta on noussut maailman Vapauttaja, jonka sanat ovat niin syvälliset, ettei niitä vieläkään käsitetä ja jonka nimen mukaan kutsutaan suurta osaa ihmiskunnasta uskonnollisessa mielessä. Tätä kansaa on vainottu ja vielä meidän päivinämme on se koetettu hävittää sukupuuttoon.

Tosin kiitollisuus ei ole yleensä kuulunut ihmiskunnan ominaisuuksiin kaikkien pyrkiessä itse merkitsemään mahdollisimman paljon, mutta pitäisi kiittämättömyydelläkin olla rajansa ja ihmisyyden tunnustaa se, mikä on edistänyt ihmisyyden kehitystä.

Olin hyvinkin tietoinen siitä, että pieni kertomukseni oli yksipuolinen ja suuren asian rinnalla aivan mitätön, mutta olihan se eräs vilpitön yritys ajatuksien herättämiseen. Se juutalaispiiri, jonka kanssa tulin kosketukseen, näki pelastuksen häiveen sionismissa, jonka merkityksen Englannin politiikkakin oli kerran tunnustanut. Niinpä kertomukseni päättyi sionismiin. Mutta ratkaisuja etsitään turhaan vieläkin eri teitä. Kysymystä voi tarkastella sadasta eri näkökulmasta. Minun yritykseni oli vain erään näkökulman kaunokirjallinen esitys, eikä muuta.

Siinä uurastimme »Kotirinteen» pergolassa aamusta alkaen iltapäivään saakka. Huoahdimme välistä lepäillen ja vaihdoimme ajatuksia, jotka kävivät ihmeellisesti yhteen. Meillä oli yhteinen ystävä, Arvid Järnefelt, jonka luona Katri oli käynyt jo 1925, kun hänen ensimmäinen runovihkonsa oli herättänyt huomiota 1924 ilmestyessään. Olin käynyt Arvid Järnefeltin luona jo kymmenisen vuotta aikaisemmin eräänä syksynä, kun hänen puutarhansa omenapuut miltei taipuivat omenien paljoudesta ja hänen tyttärensä huokailivat niitten poimimisen raskasta vaivaa. (Sitä kaiketi ei kukaan nykyään valittaisi!) Puhuimme Katri Valan kanssa Arvid Järnefeltistä ja hänen aatteistaan, maailman käsittämättömästä ja ainaisesta nurjuudesta ja sen parantamiskeinoista. Järnefelt oli myöhemmin maininnut minulle mieltyneensä kirjaan »Kristus ja kommunismi», ja olin hankkinut sen. Sen lainasi Katri minulta. Sen jälkeen en ole sitä lukenut enkä tarkoin muista sen aatteita, mutta silloin se meitä molempia askarrutti ja miellytti.

Olihan suuren Galilealaisen opissa kieltämättä paljon kommunismiin vivahtavaa käytäntöön sovellettuna. Suuri ihmisrakkaus kieltämättä tasoittaisi epätasaisuudet. Mutta ihmisten yhteiskunnat kaiketi aina tulisivat poikkeamaan siitä.

Ja nyt oli meillä Vihan aika. Petojen aika. Väkivallan, valheen, sorron, mahtipontisuuden ja valloitushalun aika. Sota — ihmiskunnan ainainen kirous — häämötti jo taivaanrannalla.

Kahvihetket terassilla puolisoni seurassa työn lomassa olivat aina leppoisat. Tietenkin hän arvosteli aikaa yhtä armottomasti, mutta hänen asiallisuutensa viilensi arvostelua.

Vähitellen — tai oikeastaan kynän rapistessa vilkkaasti ja inspiraation ollessa korkealla — novelli valmistui minun kirjoittaessani sitä ruotsiksi ja Katrin sitä myöten suomentaessa. Sitten kävin tarkoin suomennoksen läpi sitä paikka paikoin muutellen. Muun osan kirjaa ennätin kirjoittaa itse molemmilla kielillä. Ja se joutui painoon hyvissä ajoin.

Seurasin elämääsi, Katri Vala, senkin jälkeen monta vuotta. Olimme ystävystyneet. Toinen lapsesi syntyi Tikkurilassa, ja ryhdyit sen jälkeen uudestaan kansakoulunopettajaksi, tällä kertaa Lauritsalaan, koska miehelläsi ei ollut työtä Helsingissä ja elämänne oli kovin epävarmaa. Iloitsit Mauri-pojastasi, huomioit hänen leikkejään:

Tämä miekkonen ei siedä
mitään hiljaa seisovaa.
Kaikki pyörimään, heilumaan.

Kirjoitit Lauritsalasta minulle muutamia kirjeitä. Valmistin silloin kirjaa Mathilda Wredestä, ja olit siitä innoissasi, olihan hän kaikkien vähäosaisten ystävä. Ja suuri aatteen ihminen. Eräs kirje on päivätty 7. 5. 1936.

»— — — Aion olla kesän täällä, missä minulla on asunto kauniisti Saimaan rannalla. — Olen ollut terve, pidän työstäni. Suurimpana syynä viihtymättömyyteeni on se, että palkkani on niin pieni, 850 mk kuussa, ja kun siitä täytyy palkata apulainen hoitamaan poikaani, on toimeentulo huononlaista. Mieheni on tällä haavaa jonkinlaisessa 'varatyössä' Helsingissä ja voimme matkan kalleuden takia vain hyvin harvoin tavata. — Olen ajatellut saada runokokoelman taas syksyksi. Sen saa sitten nähdä. Siitähän ei paljoa tule, ja kaikki kirjalliset rahastot näyttävät lujasti päättäneen olla antamatta minulle mitään. Sitä on jatkunut jo kahdeksan vuotta. Ainoat stipendit sain silloin, kun uhkasin kuolla keuhkotautiin, pitihän pitää huolta, ettei tulisi traagillisia jälkipuheita. Kun minä mokoma en ymmärtänyt kuolla, ei sitä kai voida antaa minulle anteeksi. No, elävä koira on sentään parempi kuin kuollut leijona. Hauskahan on elää joka tapauksessa. Ja haukkua.

Niin, jään mielenkiinnolla odottamaan kuulumisia Mathilda Wredestä.

Katri Vala-Heikel.»

Kun Katri Vala kaksi vuotta myöhemmin puhelimessa ilmoitti, että hän oli saapunut Helsinkiin asettuen asumaan Käpylään, vieläpä oikein »Onnen tielle», iloitsin ajatellessani, että nimi voisi olla hyvä enne. Mutta Onnen Tie tuli liian myöhään. Ja samalla kohosivat taivaalle mustat pilvet, joista puhkesi maailman suurin ja julmin sota.

Katri Valan viimeisen runokokoelman runot osoittavat selvästi, ettei hän suinkaan kuulunut chauvinisteihin, jotka uneksivat suurempaa valtaa kansallemme. Se oli meille molemmille täysin vieras ja vastenmielinen ajatus. Hän mahtoi kärsiä sodan hirmuista ja väkivallasta, sen hillittömästä epäinhimillisyydestä. Niin tein minäkin sieluni syvimpiä uurteita myöten. Keskustelimme joskus puhelimessa. Mutta minulla on raskas omantunnon vaiva siitä, etten käynyt häntä sinä aikana katsomassa. Varmaan hän vähitellen surkastui. Mutta mitä hän tunsi, sen hän on lausunut monissa runoissa:

Hirvittävästi on runneltu sinut,
kaunis elämä,
kun äidit sanovat:
parempi olisi lapsen kuolla.
Itku sodan polttamista maista,
tuska veristen pikku ruumiitten ääreltä,
romahtelevista taloista,
pakolaisten uupuneista karavaaneista
humisee yli maailman . . .
Juuriansa kiskoen
haavoittuneen jätin lailla
huojuu elämän puu.

Niin on ollut. Ja niin osittain vieläkin on. Sotavuosina olin pitkät ajat poissa kaupungista, emmekä silloin olleet kirjeenvaihdossa. On tuskallista tietää, että Katri Vala sai kärsiä niin paljon. Vuonna 1943 koetettiin hänelle saada valtion eläke, ja mm. Yrjö Hirn oli allekirjoittanut anomuksen. Mutta valtio lukitsi korvansa ja antoi eläkkeen Lauri Haarlalle.

Hyvä, että Katri pieni loppujen lopuksi pääsi Ruotsiin, missä häntä on paremmin ymmärretty kuin Suomessa. Siellä monet auttavat kädet lievensivät hänen viimeisiä aikojaan, kunnes hän ummisti silmänsä. Vasta nyt hänen kuoltuaan ja hänen runojensa ilmestyttyä kauniissa yhteisniteessä huomataan, miten hieno lyyrikko hän on ollut, miten omaperäinen ja välitön hänen inspiraationsa ja miten palava sielu on kätkeytynyt hänen runonsa muotoon.

Nyt luetaan hänet nuoren runoilijapolven Suuriin.

Olen henkilökohtaisesti Katri Valalle paljon velkaa. Ihailin häntä ja hänen runouttaan, mutta vasta nyt, saatuani kokonaiskuvan hänen tuotannostaan, olen hämmästynyt hänen helmenkirkkaudestaan. Olimme katsomukseltamme hengenheimolaisia. Ja kun nyt kirjoitan nämä viimeiset rivit muistelmaani hänestä, se tapahtuu päivänä jota molemmat haaveillen ikävöimme, mutta jota hän ei saanut nähdä:

Terassillamme on tänään liehunut RAUHAN lippu. On vihdoin rauha koko maailmassa kuuden hirvittävän vuoden jälkeen.

Kulosaaressa 15. 8. 1945.

HELINÄ SVENSSON-TIMARI:

KÄDENPURISTUS KATRI VALALLE

Tiedonpuu, jonka hedelmiä Katri Vala poimi, oli suuri, elämää ymmärtävä, kauas katsova — rakkaus. Sen runsaita hedelmiä hän jakoi meille, meille, jotka yhä voimme sammuttaa niillä sielumme nälkää ja tuntea niiden tuoreuden ja aitouden.

Katri Valan ensimmäiseltä ja ainoalta matkalta Etelään sain kerran Nizzasta tervehdyksen, joka mielestäni on jollakin tavalla kuvaava hänen runoutensa alkutaipaleen pursuavalle kypsyydelle. Se oli kirkasvärinen kuvapostikortti: Välimeren sineä vasten kohosi uhkeita, hehkuvanpunaisia hedelmiä kantava granaattiomenapensas, ja sen päälle oli leikillisesti tekstattu sana »Tiedonpuu» . . . Muistan vieläkin sen nähdessäni elävästi Katri Valan lähdön tuolle matkalle seurassaan taiteilijaystäväni Olavi Paavolainen, Yrjö Gustafsson ja Einari J. Vehmas. Se tapahtui toiveikkaana ja nuorta innostusta täynnä eräänä kauniina kevättalven päivänä 1928. Tämän heidän lähettämänsä kuvan hauskoine, olemisen huolettomuutta uhkuvine teksteineen olen säilyttänyt virkistävänä aarteena, vaikka yleensä en säilytä mitään — paitsi muistissani.

Katri Vala kävi siis Etelässä, josta hän oli runoutensa alkuvuosina jo monet elämykset ja runokuvat runouteensa löytänyt. Tosin Katri Valan sytyttävät ja vaikuttavat runo-

kuvat olivat vieläkin kauempaa, vielä värikkäämmistä ja kuumemmista — eksoottisista maista.

Tätä »eksoottisuutta» hänen runoutensa ensi tuotannoissa — antologioissa »Nuoret runoilijat» ja »Hurmioituneet kasvot» — eräät kirjallisetkin piirit hieman hymyilivät, samoinkuin eivät oikein arvioineet hänen vapaamittaista runotyyliään, joka siihen aikaan oli meillä aivan uutta. Mm. sellaiset taiteilijat kuin Ilmari Räsänen ja Arvi Mansikka eivät tunnustaneet sitä »runoudeksi». Minut Katri Vala herätti heti. Tunsin jo »Nuoret runoilijat» teoksen ilmestyttyä hänen runojensa miltei maagillisen tehon. Vanhempien ja viisaampien mielipiteistä huolimatta, itse taiteeni alkuasteella ollen, uskalsin viedä ne Parnassolle, ja ne voittivat heti kuulijat. Olin siis vaistonnut niiden intensiivisen tunnelman ja väkevyyden oikein. Saman elävän ja mukaansa tempaavan sävelen löydän yhä Katri Valan runoista, vaikka niitä sadasti ja taas sadasti esittäisin. Ne eivät minun innoittajinani vanhene koskaan.

Samana hedelmällisenä aikana kuin Katri Vala esiintyi useita muitakin nuoria, uuttaluovia, tulevaisuuteenuskovia, rohkeaotteisia runoilijoita: tulenkantajat. Tulenkantajat olivat kaikki minulle oman taiteeni kehityksessä kuin eteenpäin työntävä ja ylöspäin nostava laine, mutta Katri Vala oli minun verilleni antoisin. Olin heti löytänyt hänessä eräänlaisen sisarsielun. Minä omasin häneen nähden erikoisen »antennin»: hän oli niin väkevä ja innoittavan suorasukainen. Muistan kerran keskustelleemme juuri tuosta kompastuskivestä, »eksoottisuudesta», Tulenkantajien kerhossa. Silloin Katri Vala puhui jotenkin tähän tapaan: Miten typeriä ihmiset ovat vaatiessaan, että taiteilijan, ennenkuin voi mitään aitoa ja täysipitoista luoda, olisi pitänyt ruumiillisin silmin kaikki luomansa nähdä, kokea ja tuntea. Typerää! Minä *olen* käynyt Afrikat ja Intiat, *nähnyt* »jalopeuran jäljet keltaisessa hiekassa», samumtuulen ja sfinksin, Intian loistavat palatsit. Olen kiitänyt tähdissä ja asunut auringossa! Minulle ei ole mikään mahdotonta. Omistan siivet, jotka kantavat ja vievät: mielikuvituksen. Minulle ei ole mikään luvatonta — niin, paitsi tämä pakollinen oloni pienten ja arkisten, mielikuvitusta vailla olevien ihmisten parissa. On todella naurettavaa, että taiteilijan olisi pitänyt olla »luonnollisesti» kuollut tunteakseen kuoleman tuskat, murhannut, syventyäkseen murhaajan sieluntilaan sekä »synnillisesti» elänyt erilaisia paheita elävöittääkseen. Mielikuvitus, mielikuvitus ja siihen liittyvä äly — mahtava yhdistelmä —!

Näen hänet vieläkin edessäni: palava hehku ja pyhä närkästys uhosi hänen sanoistaan ja olennostaan.

Koska tulenkantajat alkuaikoina olivat kuin »yksi perhe», jossa keskusteltiin, väiteltiin kirjallisuudesta ja kaikista taiteellisista virtauksista, jouduin usein tapaamaan paljon rakastamaani runoilijaa. Myöhemmin tapasimme harvemmin. Olosuhteet olivat muuttuneet. Hän asui osaksi maalla, ja hänen sairautensakin eristi hänet aika-ajoin. Niinpä en ollut tilaisuudessa saamaan hänen paria viimeistä kirjaansakaan hänen omasta, lämpimästä ystävänkädestään, kuten aikaisemmat.

Olosuhteet ja elämän tosikokemus olivat tällä välin kypsyttäneet Katri Valan tavallaan aivan toiseksi ja muuttaneet hänen runojensa sävyn. Samalla niissä oli sittenkin samaa *nuorta* Katri Valaa: suuressa rakkaudessa ja inhimillisen ymmärtämisessä. Hän oli kylläkin jättänyt kaukaiset, saavuttamattomat maat, tähdet ja auringot. Hän runoili nyt olevista oloista ympärillään, siitä, mitä »ruumiillisin» silmin näki, mutta auringon hän antoi karulle, kärsivälle ympäristölleen omasta väkevästi rakastavasta sielustaan. Kun olen lukenut ja esittänyt näitä runoja, joista en ole hänen itsensä kanssa keskustellut, ovat ne olleet kuin lämmin, tuttu kädenpuristus. Ja nyt hänen lähdettyänsä: kädenpuristus — rajan takaa.

TAPIO TAPIOVAARA:

KATRI VALA VIIMEISTÄ KERTAA KOTIMAASSA

Toukokuun lopussa 1943 sain sähkösanoman, jossa ilmoitettiin, että Katri Vala tulee sillä ja sillä junalla Helsinkiin, ja pyydettiin saapumaan vastaan. Tosin Katri Vala oli kirjeissä maininnut palaavansa kotimaahan sitten, kun hänen miehensä vapautuisi vankilasta, johon hänet oli sodan alettua »varmuuden vuoksi», kuten termi kuului, suljettu. Maisteri Heikelin virallinen rangaistus loppui juuri noihin aikoihin. Kirjoittaessani Katri Valalle olin koettanut selittää silloisia vaikeita elintarve- ja poliittisia oloja sekä kehoittanut häntä kaikin mokomin jäämään edelleen hoidettavaksi Söderbyn parantolaan, jossa hän oli Fredrik Strömin, Ruotsin kirjailijaliiton puheenjohtajan, vieraana. Mutta mikään ei pidättänyt häntä. Hän oli kyllästynyt parantolan ilmapiiriin ja halusi takaisin kotiinsa. Ei edes Tukholmaan saapunut tieto, että hänen miehensä vapautuminen oli siirtynyt epämääräiseen tulevaisuuteen, kyennyt keskeyttämään matkaa. Se oli ollut rasittava, ja Turun hotellissa häneltä oli kynitty viimeiset kruunut. Vaikka matka oli nostanut kuumeen, oli hän kuitenkin huomattavasti tervehtynyt vuoden aikana. Jo asemalla hän kertoi pirteästi Ruotsin oloista, uteli yhteisten ystäviemme kohtaloita ja selitti puolileikillään, että hän nyt kerta kaikkiaan oli tullut hakemaan miehensä vapaaksi, sillä hän ei ymmärtänyt, että yhteiskunta saattoi pakottaa kunnon avioparin tällaiseen selibaattiin. Samalla hän vaatisi takaisin ne tekijäpalkkiorahansa, jotka hänen miehelään tätä pidätettäessä oli ollut mukana. Että kyllä tässä selvitään! Rahat hän myöhemmin sai takaisin, mutta kun mies vapautui elokuussa, tämä komennettiin, kemisti kun oli, täintappajaksi armeijaan. Ne kolme päivää, jotka mies välillä oli kotona, Katri Vala oli täynnä myhäilevää onnea.

Hän laittoi Leppävaarassa olevan kotinsa kuntoon. Hän, jolla ei suuria vaatimuksia ollut, selitti tulevansa taloudellisesti toimeen paremmin kuin koskaan ennen. Maisteri Yrjö Jäntti antoi kustantajana hänelle kuukausittain 2 500 mk ja maisteri Vihtori Laurila järjesti Tammesta hänelle käännöstöitä. Mutta näillä varoilla hän joutui elättämään, paitsi itsensä, vanhan äitinsä ja sairaan veljensä sekä myöhemmin poikansa, jonka hän otti syksyllä Ruotsista kotiin. Ympäristö, missä hän siten joutui elämään, ei ollut mitenkään suotuisa sairaalle runoilijalle. Runoilemaan hän ei ehtinyt; kaiken ajan, minkä hän jaksoi työskennellä veivät pakolliset suomennostyöt. Lääkärimenot ja lääkkeet nielivät niin paljon, että rahat riittivät tuskin korttiannoksiin. Se, mitä ystävät hankkivat ylimääräistä, meni useimmiten toisiin suihin. Ylpeästi hän kuitenkin kieltäytyi ottamasta vastaan suoranaista apua: »Toisilla on suurempi hätä, minä tulen kyllä toimeen.» Se oli mielettömän sankarillista taistelua pitää perhe ja koti koossa.

Mutta seurauksena oli, että hänen yleistilansa alkoi hitaasti laskea, ja yhä useammin hän valitti kuumetta. Milloin sairaus hellitti otettaan, oli hän kuten ennen säkenöivä keskustelija. Hän höysti puhettaan mielellään hauskoin kuvin ja terävin, usein itseironisin käántein, joita säesti hänen matala naurunsa. Hän oli ihmisenä samanlainen kuin runoilijana. Yhtä äidillisen lämmin ja altruistinen. Yhtä tinkimättömän rehellinen ja puhdas ajatuksiltaan. Yhtä vaatimaton, mitä tuli hänen omiin suuriin kärsimyksiinsä:

> Minulla ei ole mitään omaa kärsimystä.
> Minulla on vain miljoonien yksinkertainen kärsimys.
> Voi, että elämä olisi kuolemaa parempi.

Syksyllä vaikeutuu hänen tilansa: kuumetta ilmaantuu pienin väliajoin. Hänen poikansa sairastuu, ja Katri Vala elää tuskaisen ajan peläten tartuttaneensa taudin lapseen. Hänen miehensä pidätetään uudelleen, ja sotakuukausipalkka, josta on ollut paljon apua, loppuu samalla. Edelleen sattuu hänelle joulun alla nykyään uskomattomalta tuntuva sakotusjuttu, joka sekoittaa talouden lopullisesti. Ollessaan käymässä kaupungissa lääkärillä yhdessä poikansa kanssa hänet pidätetään, koska hän ei ollut ilmoittautunut työvoimaviranomaisille. Hän esittää sekä suomalaisen että ruotsalaisen lääkärin lausunnot tilastaan, mutta turhaan: hänet tuomitaan tavallisen 100—200 mk:n sijasta 2 400 mk:n sakkoon!

Kun vuoden lopulla kävin Katri Valan luona, tapasin hänet masentuneena: hän on saanut tarpeekseen ja haluaa pois maasta. Hän kieltäytyy ottamasta vastaan suoranaista apua, mutta pyytää kyselemään mahdollisuutta pojan siirtämisestä Ruotsiin takaisin. Samana iltana oli Diktoniuksen luona koolla useita meidän ruotsalaisia kulttuurihenkilöitämme. Esitin siellä Katri Valan tilan. Olimme kuohuksissamme siitä, miten runoilijaa Suomessa kohdellaan. Siellä sovittiin kirjailijaeläkkeen hankkimisesta Katri Valalle. Atos Wirtanen lupasi hankkia Yrjö Hirnin, Arvid Mörnen ja Hans Ruinin nimet anomukseen sekä viedä sen henkilökohtaisesti opetusministerille. Suomalaiset nimet hankkisin minä. Uudenvuoden päivänä 1944 kirjoitti Lauri Viljanen anomuksen ja nimensä siihen. Samana päivänä sen allekirjoittivat sekä professori Viljo Tarkiainen että Anna-Maria Tallgren. Mutta anomus hautautui ministeriöön sekä valtion kirjalliseen lautakuntaan. Sen kohtaloa tiedustellessa vastattiin aina, että se tulee pian esille ja hyväksytyksi. Hyväksyminen jäi tulematta. (Tosin Ragna Ljungdell ilmoitti Katri Valalle käydessään hänen luonaan päivää ennen hänen kuolemaansa, että hän oli kotimaassaan saanut kirjailijaeläkkeen ja Katri Vala oli iloinnut siitä.)

Kevään kuluessa Katri Valan terveys heikkeni nopeasti.

Hän pääsi enää harvoin liikkeelle. Koetimme hankkia hänelle mahdollisimman nopeasti tilaisuuden matkustaa Ruotsiin, vaikka jo tuntuikin varmalta, ettei hän voinut enää parantua. Mutta hoitoon hänet oli saatava. Sylvi-Kyllikki Kilpi järjesti pojan matkan, tämä pääsi lähtemään viikkoa ennen äitiään. Maaliskuun lopussa Katri Vala matkusti. Ruotsin kirjailijaliitto otti kustantaakseen hänen hoitonsa Eksjön parantolassa Smålannissa. Viimeisessä kirjeessään Katri Vala kertoo kauniista luonnosta ja mainitsee lihonneensa ja piristyneensä sekä pyytää huolehtimaan miehestään.

Eksjössä sammui paljon kärsineen suuren ihmisen ja runoilijan elämä toukokuun 28. 1944. Ruumis poltettiin yksinkertaisin menoin Tukholmassa, jonne tuhka talletettiin, kunnes se vuotta myöhemmin siirrettiin takaisin kotimaahan ja haudattiin valtion kustannuksella suurin juhlallisuuksin Helsingin Marjatanmäelle.

ELLI TOMPURI:

SYDÄMEN RUNOILIJA

Eräässä Seine'in vasemmalla rannalla sijaitsevassa hotellihuoneessa, joka ei ollut huonompi eikä parempi kuin missä suomalaiset taiteilijat ovat tottuneet asumaan Pariisissa ollessaan, lepäili nuori nainen kyynärpäähänsä nojaten avarassa vuoteessa lämpimästi puettuna. Hänen vierellään oli tarjottimella ateria siihen kuuluvine punaviineineen. Kaksi nuorukaista koetti kilvan, melkein nöyrällä antaumuksella palvella häntä — sairasta ystävää.

Ennestään en tuntenut heistä ketään. Ainoalaatuisena on tuo kuva jäänyt mieleeni. Jotain herkkää ja hellää, pyyteetöntä ritarimieltä säteili näiden nuorten miesten alttiista katseista. Miten viisaat, palavat silmät tällä nuorella naisella olikaan, hiljainen kuume lienee vielä syventänyt niiden loistoa, miten pehmeä olikaan hänen hymynsä, viipyvä ja viisas, rauhallista, kätkettyä voimaa uhkui raukeudenkin alta. Itsestään selvänä, ei vaativana eikä vaatimattomana, hän otti vastaan nuoren, melkein ujon palvonnan.

Tunsin itseni häiritseväksi tunkeilijaksi tässä nuorten ihmisten hiljaiselossa keskellä Pariisin kevään pulppuavaa elämää. Tähän he eivät tosin olleet saaneet mitään kiinnekohtaa, sillä hehän olivat tulleet tänne hakemaan aurinkoa ja lämpöä, paenneet pohjolan kylmiä kevätviimoja. Ja Pariisin huhtikuu antoi silloin sadetta joka päivä, ei rankkaa vaan sellaista, joka

joka aamu herätessäni pisaroiden tippuessa pienen parvekkeen ikkunaruutuja vasten toi mieleeni Verlaine'in säkeen: »Il pleut lentement sur les toits».

Se, jolle Pariisi on vanha rakas tuttu, ottaa vastaan ilolla kaikki sen antimet. Sen ihana hyväilevä ilma auringon sumuisessa valossa verhoaa ihmisen syleilevään vaippaansa. Kaikki ääriviivat pehmentyvät, tulevat lähemmäksi, vai kasvaako ihminen itse ja sulautuu ihmeellisesti ympäristöön. Pariisin keväisellä hiljaisella sateellakin on oma viehätyksensä. Tihkuna se värittää ja valottaa bulevardin puiden lehdet väriseviksi, vaaleiksi smaragdeiksi.

Tuo kaunis ryhmä, jonka tapasin Seine'in rannan hotellissa, sopi omalla tavallaan pariisilaiseen tunnelmaan — herkkään, aavistukselliseen. Olin pettynyt, kun en saanut heitä mukaani nauttimaan Pariisin lumoista, sillä juuri heidän olisi pitänyt löytää niitä enemmän kuin niiden pohjoismaalaisten, jotka vain baaripöytien ääressä remuavan ilon tietä luulevat tapaavansa Pariisin sydämensykkeen.

Huohottavan auringon, hehkuvan maan runoilija, joka Pohjolan raskaan, harmaan hämärän kutomana on laulanut kaukaisista puutarhoista, nähnyt ne lainehtivina kukkamerinä, imenyt magnolian makean tuoksun ja myskin huumaavan lemun, odottanut muuttolintujen kirkuvan ikävän tuovan viestit kuumista maista, kaukainen ja kotoinen Katri Vala — nuori nainen oli hän — ei pitänyt Pariisista. Se suretti minua. Hänen, rakkauden, väkevien aistimusten laulajan, jossa yhtyi raakilon virvoittava kirpeys ja kypsyyden värisevä täyteläisyys, olisi pitänyt tuntea Pariisin värähtelevä elinhermo sateenkin lävitse, sen hälisevän pintakohun lävitse. Tulevan julistajan olisi pitänyt tuntea itsensä kotoiseksi vallankumouksen kehdon kaupungissa. Mutta hänhän oli tullut aurinkoa hakemaan, ja Seine ikkunan alla virtasi vain harmaana ja mustana — uhkaavana — se vetikin sitten toisen nuorukaisista salaperäiseen, jo monta ahmineeseen syliinsä.

Katri Vala kuten hänen palvelevat ritarinsakin paloivat vain halusta päästä pois pettymyksensä kaupungista hakemaan auringon kuumottavia säteitä eteläisemmistä maista. Pian, pian vain pois! Menisivät muuta Pariisia näkemättäkään.

Olin melkein loukkaantunut ihailemani kaupungin puolesta ja kiitollinen, kun he suostuivat vieraakseni ja ottamaan minut oppaakseen seuraavana päivänä Pariisin retkeilylle.

Olin iloinen, että sade oli tauonnut ja aurinkokin sukeltautui esiin pilvien välistä, kun vaunuilla ajoimme loistavaa Champs-Elysées'n tietä riemukaaren alta sivuuttaen tuntemattoman sotilaan haudan ja edelleen Bois de Boulogne'in tuuheiden puiden vihreyteen.

Oli sunnuntai, jolloin hieno, eleganttI Pariisi pysyy puistostaan poissa. Eloisien kahvilapöytien ääressä nauttivat viikon työstä väsyneet sunnuntaina virvokkeita, käytävillä kävelevät naiset jo uusissa kevättamineissaan, äidit taluttavat lapsiaan, isät kantavat pienokaisia tai työntävät niitä vaunuissa. En ole nähnyt toista paikkaa, missä työläisisät ottavat lastenhoidon niin hartaaksi sunnuntaihuvikseen.

Meidän sunnuntainviettomme jatkui Boulogne'in metsästä Cluny-museoon Kaarle Suuren kodikkaisiin asuinsaleihin, varhaiskeskiajan veistosten seuraan, ja päättyi jossain Montparnasse'in taiteilijaravintolassa.

Hiljaisia olivat seuralaiseni. En tiedä, oliko tämä päivä muuttanut heidän vaikutelmaansa Pariisista. En kysynyt. Mieleeni ei muutenkaan ole painunut mitään ajatuksenvaihdostamme. Oliko edes sellaista? Sen sijaan muistan hyvin sen ilmapiirin, joka verhosi nuorta runoilijanaista. Rauhallisuuden kehä ei voinut tyystin poistaa aavistusta hänen verenkiertonsa palosta. Jotain ajatonta liittyi häneen, tuohon oman aikansa poljennon tapaajaan. Sillä onhan hänen runonsa juonut voimaa juuri hänen oman aikansa kipeästä ja raa'astakin ruokamullasta, läpäissyt sen viitaten sen yli ei vielä näkyvään, mutta jo aavistettuun kirkkauteen ja selvyyteen.

Kuitenkaan Katri Valan runous ei aina ole selvää, ei ainakaan helposti tavoitettavissa. Syy ei ole hänen runoudessaan, vaan ajassa ja meissä. Meillä ei ole aikaa, ei kykyä eikä aina tahtoakaan antautua tällaiseen väkevään, aistimuksiltaan herkkään runoon, niinkuin ei sellaiseen elämäänkään, sen runsauteen ja kauneuteen. Vasta kun olemme pyyhkineet yön harhat ja painajaisunet mielestämme, hyvittäneet yön julmat teot, poistaneet pelon mielestämme ja pelon syyt, silloin voimme ymmärtää Katri Valan runoutta. Vasta silloin ymmärrämme sitä, kun osaamme ottaa Jumalan riemuumme niinkuin hän, ja riemullisena rukouksena, korkeana tulipatsaana kohota vapauden ehdottomaan rytmiin. Katri Valan jumaltunne on riemun sanelemaa, ei kärsimyksen ja kyyneleen. Niinkuin hänen runoutensa ei muutenkaan ole kyynelehtivää tunnelmoimista, koska se on suurempaa, ei surkuttelevaa, vaan surevaa toteamusta: näin on ja näin pitäisi olla.

Sydämen runoilija on Katri Vala. En tunne toista runoilijaa, jonka kuvakieli sydämestä olisi rikkaampaa, rohkeampaa kuin hänen: Sydän on tallattu puutarha — pitkän käärmeen kylmä suu on uponnut siihen — sydän on tyhjiin juotu malja — sydän lepattaa tuulessa outona ja viluisena — rakkauden täyttämistä päivistä ja öistä helmiketjuja kätkevä on sydän — sydän lyö kuin häkkilintu taivaan laitoihin — sydän kiirii kuin soihtu yli erämaiden — sydänten loputon ketju

> kiertää maan pyöreän pallon.
> Vuosisatain takaa — tänään
> soi ääni mullanlämmin, päivänkirkas,
> tämä on elämän tie.

Tähän valoisaan näkyyn, rakkauden ymmärtämykseen ja täyttymykseen, kiteytyy Katri Valan monisärmäisesti kimalteleva, sinipuna- ja valkohehkussa leiskunut sydämenpalo. Se sydämen syke on paisunut yli ja läpi oman yksilöllisen riemun ja kärsimyksen, miljoonien ja miljoonien kärsimyksen taakan painosta aavistukselliseen näkemykseen — riemun vakapalona.

uneksien rakkaudesta,
joka rakentaa haudan
ihanan kuin Taj Mahal,
pienen ruumiini ympärille —
sitten kun olen kuollut,

lauloi nuori Katri Vala, rakkauden runoilija, josta tuli ihmisen rakastaja, elonkerainen nainen, jonka pieneen ruumiiseen oli pantu liian väkevä virta. Sen virran syöksyä painoi liian ankara aika, jotta ruumis olisi kestänyt. Siihen aikaan mahtui totuutta ja valhetta, suuria ja pieniä pyyteitä, suuria ja pieniä tekoja, sameata pohjasakkaa ja kirkkaaksi pusertunutta auringonviiniä. Tarvitaan vahva kuurna kestämään sen käyminen. Tarvitaan vahva tahto erottamaan kirkas mehu sakasta. Kuurna ei kestänyt, mutta tahto kesti.

Sitä tahtoa juhli suuri kansanjoukko toukokuun taivaan alla Marjatanmäen rinteellä, johon ystävät kantoivat ja laskivat multaan Katri Valan tuhkauurnan. Se uurna muistutti kukkaruukkua, jollaisia tapaa pienten mökkien ikkunalla, ja josta elämänlanka nousee ja kiertää matalan tuvan seinää viheriöittäen sen harmautta.

Nouskoon tästä mullasta Katri Valan runo täyteläisenä ja täyttävänä sen joukon tajuntaan, joka ei vielä ole sitä omaksunut ja joka tuskin vielä tuntee tätä runoutta, mutta joka ohjattuna ja vaistollaan on kasvava sen nimissä, mikä sisältyy vaativaan sanaan ELÄMÄ.

Nouskoon tästä kummusta aikalaisille ja tuleville polville muistomerkki symboliksi ja velvoitukseksi siitä, mitä kansa on velkaa oman aikansa henkisen työn tekijöille, entisten ja tulevien aikojen sillanrakentajille, jotka itse ovat joutuneet silloiksi ja joiden yli tie kulkee päivännousun maahan. Sen velan se maksaa itselleen.

Kohotkoon tältä kummulta patsas, joka katselee kohisevan kadun kiirettä, sähköistä ihmisvirtaa, työhön meneviä, työstä palaavia, katselee meren vapaata ulappaa, katselee sen rantoja, joilla on oleva turvallista levätä, antautua kauneudelle ja riemuita elämän runsaudesta.

Silloin tämä patsas on kertova enemmän kuin Taj Mahal, kertova rakkaudesta, joka sen pystytti, ja eräästä tunteen aristokraatista, runsaasti antavasta, ylpeästi kadottavasta, mutta rakkaudessaan vahvasta ja nöyrästä, jollainen on se, joka tietoisena seisoen elämän ja kuoleman rajamailla on tuntenut sukupolvien ikävän, vuosituhansien takaa nähnyt ihmisen huikaisevan tien maailman aamuun.

Sellaiset kuolleet eivät tosin patsasta kaipaa, mutta meille eläville se on vielä tarpeen.

ARVO TURTIAINEN:

MAANPAKOLAISET PALASIVAT — HÄN EI

Kesäkuun 4. 1944 istuin Sukevan keskusvankilan Somerokosken parakkiosaston erään yhteissellin portailla silmäillen vasta saapunutta Kuluttajain lehteä. Kevättalvella tapahtuneen poliittisten vankien oikeuksien palauttamisen jälkeen se oli eräs harvoista sallituista yhdyssiteistämme ulkomaailmaan. Selailin sitä välinpitämättömänä: Mitäpä siinä voisikaan olla erikoista? Päivän Peilin vaatimattoman sotatilannekatsauksen yhdensuuntaistetut sanat kertoivat suhteellisesta hiljaisuudesta niin idässä kuin lännessä. Jättiläiset olivat kyyristyneet hyppyyn. Maihinnousu lännessä ja venäläisten hyökkäys Kannaksella alkoivat vasta muutamaa päivää myöhemmin.

Mutta yhtäkkiä osui katseeni muun tekstin lomaan ikäänkuin täytteeksi sijoitettuun vähäpätöiseen petiittiuutiseen. Luin sen mekaanisesti, kuten yleensä lehtiuutiset luetaan, luin toisen kerran vieläkään täysin tajuamatta sen sisältöä. Vasta kolmannella lukemisella selvisi se minulle kaikessa tyrmistyttävyydessään:

> »Kirjailija Katri Vala kuoli viime sunnuntaina Eksjön parantolassa Ruotsissa. Hän oli 42-vuoden ikäinen.»

Kykyni ajatella ja tuntea välittömästi, jonka pitkäaikainen vankilassa olo oli jähmettänyt, heräsi kuin iskun saaneena. — Katri Vala kuollut . . ? ajatukseni haparoi yhä kuin kiinne-

kohtaa etsien. Luin uutisen vielä kerran: ». . . Hän oli 42 vuoden ikäinen.» — Siinäkö kaikki. Siinäkö tosiaankin kaikki?

Kolmen vuoden eristyksen synnyttämä kuilu itseni, ystävieni, koko ulkomaailman välillä repesi yhdessä hetkessä eteeni tyhjänä ja ammottavana. Mitkään kysymykset, minkäänlainen tunteilu ei voinut sitä täyttää.

Tyrmistyksestäni selvittyäni kohdistui ajatukseni samassa vankilassa oleviin tovereihini, varsinkin erääseen, joka oli hyvin läheinen Katri Valalle. — Joko he ovat saaneet tiedon Katin kuolemasta? kysyin itseltäni. Miten he ovat ottaneet sen vastaan? Silloin tällöin olin saanut heiltä terveisiä muonantuojien välityksellä, mm. tietoja Katin voinnista, siitä, että hän oli Ruotsissa ja että hänen sairautensa oli viime aikoina pahentunut. Olimme vuosien mittaan jo tottuneet ajatukseen, että kuolema saattaa temmata hänet keskuudestamme millä hetkellä hyvänsä. Mutta tiedon saaminen siitä tällä tavalla ja näissä olosuhteissa järkytti kuitenkin minua syvästi.

En voinut saada yhteyttä tovereihini. Somerokoskella ei poliittisten joukossa ollut ketään, jolle uutinen Katri Valan kuolemasta olisi merkinnyt samaa kuin minulle. Minun oli kannettava sen tuottama tuska yksinäni.

*

Runossaan »Maanpakolaiset» on Katri Vala kirjoittanut oman runoilijakohtalonsa kuolemattoman historian:

> Astuin maailmaan varmoin askelin
> ottaakseni omakseni maan ja auringon
> ja äitini elämän tuoksuvan leivän.
> Mutta perintöruhtinasvarmuuteni
> tallattiin rauta-anturoilla,
> edessäni nauroi valloittaja-saalistajan
> ihmissyöjäkita.

Pakenin,
unen nopealla purrella pakenin
kaukaiseen seutuun,
kukkien ja haltijoiden maahan.

Mutta ihanampana kukkaa,
salaperäisempänä haltijaa
kutsui minua lapsi
veren tahraamalta mantereelta.

Palasin, maanpakolainen,
palaavat maanpakolaiset
kaikilta ääriltä.

Maa kumahtelee askelista,
vuorilta soi uusi laulu.
Saalistajain linnat vapisevat.

»Kaukaisen puutarhan» laulava, haltijoiden kanssa leikkivä kuninkaantytär, »Sinisen oven» eksoottinen rakkauden papitar palasi kärsivien ihmisveljiensä luo. Hänen »Paluunsa» laulut soivat syyttävinä ja kapinallisina »valloittaja-saalistajan» linnojen edessä.

Kolmekymmentäluku, Katri Valan »paluun» vuosikymmen, merkitsi lopullista käännettä ja ratkaisua niin hänen runoilijakohtalolleen kuin kohtalolleen yhteiskuntaihmisenä. »Valloittaja-saalistajan», fascismin, rauta-anturaiset jalat polkivat silloin alleen maan toisensa jälkeen. Katri Vala asettui niiden ihmisten rinnalle, jotka taistelivat sitä vastaan. Näinä vuosina hänen kynänsä tuotti vallalla olevaa kulttuuritaantumusta, sota- ja kansalliskiihkoisuutta pelottomasti ruoskivia pakinoita katkeamattomana sarjana, jolle on vaikea löytää vertaa suomalaisessa kirjallisuudessa tyylin loistavuudessa, ivan purevuudessa ja samalla sydämen lämmössä ja ajattelun kirkkaassa avarakatseisuudessa. Samoina vuosina hän kirjoitti kuolemattomat julistus- ja joukkorunonsa: »Ihmisenpojan ruoska», »Herodekset ja vapauttajat», »Laulumme», »Morituri te salutant», jälkeenjääneistä runoista löydetyn »Tavoittamaton» (julkaistu 40-luvun toukokuun numerossa 1945), »Maailman aamu» ja monet muut. Tässä taistelussa, joka Katri Valalle ennen kaikkea merkitsi taistelua runoilijaelämänkatsomukseen kuuluvan ihmisyyden puolesta, hän antoi parhaiden elinvuosiensa koko voiman ja valppauden. Entisten ystäviensä taholta hän sai osakseen ymmärtämättömyyttä, porvarillisen kirjallisuuden vartijoiden ja suojelijoiden taholta vihamielistä kylmäkiskoisuutta, ja sanomalehdistön kulttuuripalstojen petiittikirjurit kuvittelivat tekevänsä hyvääkin kulttuurityötä muistamalla hänen olemassaoloaan pilkallisin letkauksin ja halveksivalla ylimielisyydellä. Vain hänen ystävänsä edistyksellisen ja sosialistisen kulttuurin pienessä taisteluryhmässä ja poliittisesti sorretun työväestön kirjallisuutta harrastava etujoukko ymmärsivät häntä ja antoivat hänelle sen vähäisen henkisen ja aineellisen tuen, mikä heille niissä oloissa oli mahdollista. Vaikka kuolettava sairaus jo silloin hivutti Katri Valan voimia, ja vaikka taistelu näytti päivä päivältä käyvän yhä toivottomammaksi, hän ei hetkeksikään keskeyttänyt taisteluaan, hetkeäkään horjunut. Hän kärsi, mutta ei murtunut, hän oli joskus katkeamisen rajoilla, mutta nousi huulillaan jälleen uusi laulu:

Olin elävän hengitys kuolleiden maassa.
Mutta erämaan viha kietoi
kuin kireä rengas,
erämaa lainehti lähelläni
upottavan lyijymeren lailla . . .
Lasinterävänä
on hietavihma sihissyt ylläni,
erämaan hämähäkki-hihitys,
hidas surma,
vuosia, vuosia.

Puuni — hiekan syömät,
mykät, mustat huudot,
lähteeni, lähteeni

hämärtyvä silmä
syvällä . . .
Voi menehtyvää voimaani.
Vaeltajat, vaeltajat,
viestini ei saavu enää.
Silloin
kuulen:
syvällä
hopeinen poreilu.
Lähteeni etsien uusia teitä
elottoman alitse,
hyytyneen vihan.

Hopeinen poreilu.
Nauruni kuolemassa.

(Keidas)

Näin laulaa ihminen, jota ulkopuolinen puristus ei voi koskaan murtaa, jota ei voi lannistaa edes kuoleman käden varjo hänen yllään.

Mutta Katri Valan pelkäämä ja vihaama »valloittaja-saalistaja» lähti kymmenluvun lopussa viimeiselle veriselle valloitusretkelleen temmaten lopulta mukaansa rinnalleen myös oman maamme. Katri Valan perhe-elämä tuhoutui: hänen miehensä joutui vankilaan, hänen veljensä, jonka kanssa hän rinta rinnan uskollisesti oli kulkenut 30-luvun tulenkantajien taistelun tietä, oli paettava maasta. Hänen ystävänsä, aate- ja taistelutoverinsa vaiennettiin, pidätettiin ja suljettiin vankiloihin yksi toisensa jälkeen. Hänenlaisiaan ihmisiä uhkasivat kautta Euroopan keskitysleirien kuolemantehtaat ja teloitusplutoonien luodit. Näinä aikoina hän itse oli jo kuolemansairas ja ehkä vain siitä syystä säilytti henkilökohtaisen koskemattomuutensa. Hänen onnistui siirtyä Ruotsiin kuolemanväsyneenä. Hänen uupumuksensa oli ääretön kuin Si-Si-Dusin: »Kauneus oli kuollut. Ilma oli vihan huurua täynnä.» Si-Si-Dus nukkui tuhatvuotiseen uneen.

*

Kuoleman saapuessa sanotaan: Esirippu laskee. Katri Valan kuoleman yhteydessä voidaan kuitenkin sanoa: Esirippu repäistiin auki. Kuin esiripun aukirepäiseminen paljasti hänen kuolemansa monelle siihen saakka välinpitämättömälle hänen elämänkohtalonsa viimeisen näytöksen syvän totisuuden.

Kesäkuun 4. 1944 kirjoitin vankilapäiväkirjaani seuraavaa:

»Nimi Katri Vala ei edusta vain itseään. Vuosien kuluessa se on kasvanut erään kirjallisen kulttuuripolven ja -suuntauksen symboliksi maassamme. Se totuttiin näkemään ensimmäisten joukossa kaikkialla, missä vapaamielisen ja vasemmistolaisen kulttuurin tienraivaajat, taisteluryhmät ja partisaanit kävivät ylpeän katkeraa ja hellittämätöntä taisteluaan yhä ahdistavammaksi käyvää hakaristinruskeata ja mustaa taantumusta, poliittista sortoa ja suurten joukkojen kohtalokasta välinpitämättömyyttä vastaan. Nämä voimat ovat Katri Valassa saaneet jälleen uuden uhrin. Mutta vain näennäisesti. Ihmiskohtalo Katri Vala on särkynyt, mutta runoilijakohtalo Katri Vala elää. Se elää hänen runoissaan ja hänen muun kirjallisen työnsä kaikessa kylvössä. Se nousee kunniaan niiden voimien ja sen aatesuunnan voittaessa, jotka hän tunsi omakseen ja joiden edustaja ja lipunkantaja hän oli. Se päivä on lähempänä kuin moni uskaltaa rohkeimmissa kuvitelmissaankaan odottaa.»

Katri Vala on nyt saatettu haudan lepoon kotimaassa. Hänen hautapaikkansa Helsingin Vilhovuoren Marjatanmäellä, kunnianosoitukset, joita hautajaistilaisuudessa esitettiin aina maan hallitusta myöten, lukuisten kirjallisten- ja kulttuurijärjestöjen edustajien läsnäolo ja ennen kaikkea valtavien työläisjoukkojen osanotto todistavat, missä määrässä olin oikeassa kirjoittaessani nuo sanat päiväkirjaani.

*

Vapautumispäivänämme, syyskuun viimeisenä 1944, tapasimme kaikki Sukevalla olevat poliittiset vangit vihdoinkin toisemme vankilan ns. päätalolla. Meidät suljettiin vielä kerran selleihin sillä verukkeella, että junan lähtöön oli monta tuntia aikaa. Erään Katri Valalle elämässään hyvin läheisen ihmisen kanssa pujahdimme samaan selliin ja onnistuimme siten saamaan monen vuoden eron jälkeen harmistamme huolimatta ainakin rauhallisen, kahdenkeskisen keskustelutilaisuuden. Hänellä oli mukanaan Ragna Ljungdellin Ruotsista lähettämä, Katin viimeisistä hetkistä kertova kirje, Katin runoista Ruotsissa sodan aikana julkaistu käännösvalikoima »Vår sång» ja eräitä Katin omakätisiä kirjeitä. Ne kaikki yhdessä, kirjeiden vakava huolekkuus ja surumieli ja sanojen lomasta sieltä täältä pilkottava, hänelle ominainen huumorin kultainen, uskollinen liekki, loihtivat Katin ilmielävänä silmieni eteen. Minut valtasi väkevä tunne, että hän sillä hetkellä istui kolmantena seurassamme hymyillen viisasta, lämmintä maahisenhymyään. Mieleni täytti surumieli sen vuoksi, että hän ei saanut kanssamme elää tätä päivää. Saman surumielen näin toverini silmissä. Emme tarvinneet sanoja ilmaistaksemme sen toisillemme.

Vasta junassa matkalla kohti kotia uskalsin tarttua »Vår sång»-kokoelmaan. Arastellen avasivat sormeni tämän vapauteni ensimmäisen runokokoelman. Se aukeni runon »Silverbandet» kohdalla:

Seison nojaten nuoren gasellin kaulaan.
Katselemme kuinka puolikuu kohoo
mustien vuorien takaa.
Se on kuin kylvystä nouseva jumalatar,
joka kietoo alastomat jalkansa
ohueen pilveen.
Sen alla on suuri erämaa vaiti.
Satakieli on virittänyt pienen tamburansa,
sen laulu leijaa kuin hopearihma
sinistä kupua kohti.
Kaikki tähdet ovat pysähtyneet kuuntelemaan.

Se oli »Sinisen oven» lyriikkaa. Kuka muu suomalainen runoilija on runoihinsa vanginnut maiseman niin sadunomaisena ja samalla kuitenkin niin sykähdyttävän todellisena kuin Katri Vala? Kuka muu voi sanoillaan hengittää kesäillan siniseen hämärään ja siinä keltaisena leimahtavaan puolikuun sirppiin sellaisen määrän värähtelevää intohimoa ja kaipausta kuin hän? Kuka helisyttää satakielen tamburaa niin lumoavalla hopeaäänellä? Kenen käsi pysähdyttää tähtien kierron sellaiseen värisevään odotukseen?

Arkana ja epävarmana tavoitin muististani erästä toista »Sinisen oven» runoa:

Iltako on tullut ihanin askelin?
Iltako sipaisi sinisellä kukalla
minun auringossa nukkuvaa sydäntäni?
Lintu on jo lähtenyt,
majani takana soi pieni hopeakello,
ja kaatuneesta ruukusta
vuotaa vesi helisten kynnyskivelle.

Lintu on jo lähtenyt. Pesäpuu on palanut. Ruukku on kaatunut ja helisten vuotaa vesi kynnyskivelle.

Juna kohisee ja ryskyy. Puheensorina ja mieletön tungos survovat tunnelman jalkoihinsa. Katselen toverieni vapaudesta riemuitsevia kasvoja. Vapaus ja tulevaisuus odottavat meitä todellakin.

Maa kumahtelee askelista,
vuorilta soi uusi laulu.
Saalistajain linnat vapisevat.

Yhä uudelleen ja uudelleen teen tuskallisen, turhan kysymyksen: Miksi hän ei saanut kanssamme elää tätä päivää, näitä päiviä, jolloin uuden, paremman maailman valot ovat nousemassa ja maanpakolaiset palaavat koteihinsa kaikilla mantereilla?

ELINA VAARA:

OUTO RITARI

Katri Valan taiteilijahengelle omistettu.

Tulen kaukaa, outo ritari
ilman seuruetta,
ilman aseenkantajaa,
musta varustus
loistaen keltaisessa aamunkoissa,
kädessäni tulinen kilpi:
puhdas katkeruus, —
huulillani taistolaulu,
kirvonnut sydämeni kivusta:
elämän korkea ilo!

Ylpeä nöyryyteni,
nöyrä ylpeyteni
kasvoi niinkuin aavikon palmu
karusta hiekasta
kohtalon Samumin alla
tunkien juurensa maan vesisuoneen, joka
syvällä, etäällä piili,
teiden karavaaneilta saavuttamattomissa.
Siksi on nauruni matala kaiku
solinaa kätketyn puron,
kun ratsuni satulasta katselen sinua,

Katri Vala kahden ystävänsä kanssa Kolilla kesällä 1927.

Katri Vala ja Einari J. Vehmas kävelyllä Rivieralla.

Katri Vala Ilomantsin kodissaan kesäkuussa 1928.

turnajaisjuhlien kaupunki,
torniesi huippuja,
muuriesi sakaroita keltaisessa aamunkoissa.

Seppelöidyistä porteistasi en pyri sisälle,
taivuta en päätäni ruhtinaittesi edessä.
En ole kenenkään vasalli.
Suosion orjuutta kavahdan.
Vaan jos joku kanssani taistella tahtoo,
käyköön ulos
avoimelle kentälle!

Kun olen taittanut hyökkääjän peitsen,
kaupunki, ohitsesi kuljen
kääntäen selkäni pienille kahakoille,
puristaville muureille, ahtaille kujille.
Tuolla, erämaan ja taivaan rajalla
odottaa minua taistelu,
jota varten synnyin,
odottaa voitto
ja saalis henkeni arvoinen.

Tulen kaukaa, outo ritari.
Vaellan kauas keltaisessa aamunkoissa.
Yksinäisyys on voimani.
Vapaus on sieluni leipä.
Ilma, jota hengitän, on jumalien riemu.

ERKKI VALA:

SISARENI ELÄMÄ

Minun on ollut hyvin vaikeata kirjoittaa sisarestani. Monelta taholta on minua pyydetty sitä tekemään. Ihmiset, jotka sen ovat tehneet, ovat pitäneet Katri Valan elämää traagillisena. Tiedän, että se on ollut sitä. Mutta sitä en voi myöntää, että hänen elämänsä tragiikka johtui mistään salaperäisestä kohtalosta tai hänen persoonallisista ominaisuuksistaan. Sisareni oli perusolemukseltaan raikas ja terve ihminen. Hänessä ei ollut mitään hentoutta ja kalpeutta, joka tavallisesti liittyy naislyyrikkojen kuvaan, eikä mitään boheemisuutta, joka on niin yleistä suomalaisille runoilijoille. Hän oli velvollisuuden- ja vastuuntuntoinen aina pedanttisuuteen saakka. Hänen silmäänpistävimpiä luonteenominaisuuksiaan oli horjumaton uskollisuus ystäviänsä kohtaan samoin kuin myöskin niitä aatteita kohtaan, jotka hän oli itselleen omaksunut. Hänen äidillinen vastuuntuntonsa saattoi hänet usein uhraamaan suunnattomasti voimia ja huolenpitoa sellaisillekin henkilöille, jotka eivät olisi sitä ansainneet. Hän ei osannut säästää eikä suojella itseään. Harvoin kai on ollut olemassa taiteilijaa, joka on arvioinut oman elämänsä niin vähänarvoiseksi muitten elämän rinnalla.

Elämänsä hän arvioi vähänarvoiseksi, mutta ei runouttansa. Hän oli ylpeä siitä, ettei hän koskaan tinkinyt taiteilijana. Hänen runotuotantonsa oli äärimmäisen niukkaa, mutta jokainen runo, jonka hän julkaisi, oli olennainen osa häntä itseään. Hän uskoi näkemyksiinsä, uskoi siihen, että hän niitten kautta valaisi pimeyttä ihmisen ympärillä. Tästä johtui hänen runojensa profeetallinen, suggestiivinen voima.

Olennainen piirre sisaressani oli se, ettei hän koskaan halunnut ottaa vastaan apua. Hän tunsi itsensä voimakkaaksi ja piti armeliaisuuden tai säälin osoittamista loukkauksena persoonallisuuttaan kohtaan. Ainoat, joiden apua hän vaikeuksiin joutuessaan oli valmis käyttämään, olivat ihmiset, jotka sosiaalisessa katsannossa olivat »heikkoja». Heidän avuliaisuuttaan Katri Vala piti sydämestä lähteneenä ja sen hän hyväksyi.

Siinä toivossa, että Katri Valan perheen ja ympäristön kuvaaminen voi tuoda lisävalaistusta hänen elämänsä ja runoutensa ymmärtämiseen, esitän tässä eräitä tietoja. Se on ehkä velvollisuutenikin nyt, kun äitini ja veljeni kuoleman jälkeen olen ainoa elossa oleva Katri Valan perheen jäsen.

Perheemme on Suomessa niin tavallista suomalais-ruotsalaista sekoitusta. Katri Valan isänisä, Porvoon maalaisseurakunnan lukkari August Wadenström oli Ruotsista Suomeen muuttanut ja nainut täällä Carolina Ekbergin, kirkonvahtimestarin tyttären Helsingistä. Isämme oli jo syntyperäinen Suomen kansalainen. Hän tuli ylioppilaaksi Porvoon lyseosta, opiskeli Helsingin yliopistossa ja Evon metsänhoito-opistossa ja sai ensimmäisen virkapaikkansa Lapissa Muonion kirkonkylässä. Siellä hän meni naimisiin Mäen talon tyttären Sandran, meidän äitimme, kanssa. Sisareni Karin syntyi Muoniossa syyskuun 11 p:nä 1901. Äitimme ei ollut lappalainen, kuten romanttiset sielut näyttävät uskovan, vaan kuului suomalaiseen uudisraivaajasukuun. Tässä suvussa, kuten monissa Pohjois-Suomen asukkaissa, on kuitenkin myös jonkin verran lappalaista verta.

Kerron tämän kaiken sen vuoksi, että olen huomannut kirjallisuudentutkijain antavan suuren arvon runoilijain sukuselvityksille. Omasta puolestani en usko, että tällaisella on

mitään ratkaisevaa merkitystä. Suurempi vaikutus on sillä ympäristöllä, jossa runoilija kasvaa. Ja perheemme muutti pois Lapista Katri Valan ollessa vain yhden vuoden vanha. Sen jälkeen asuimme jonkin aikaa Porvoossa ja vuosina 1905—11 Karjalassa Ilomantsin kirkonkylässä. Sekä sisareni että minun varhaisimmat muistot liittyvätkin tähän kalevalaisten laulajain pitäjään.

Maassa, jossa maakuntahenki vielä on voimakas, on jonkinlaista tragiikkaa siinä, ettei voi sanoa mitään maakuntaa oikein omakseen. Äitimme oli kotoisin Ruotsin rajalta, ja isän virkapaikka osui Venäjän rajalle. Koulukaupungiksemme tuli sitten Porvoo, joka suureksi osaksi oli ruotsalaista seutua.

Lapsuudestani Ilomantsissa muistan tapauksen, kuinka kerran ryhdyimme hautaamaan kuollutta lintua yhdessä kylän muitten lasten kanssa. Valitsimme papin ja lukkarin hautausseremonioista huolehtimaan, mutta pian nousi lapsijoukossa aika mökä siitä, pitikö hautauksen tapahtua ortodoksisen vai luterilaisen tavan mukaan, sillä molemmat nämä kirkkokunnat olivat yhtä vahvasti edustettuina! Sisareni ratkaisi riidan sovitteluilla: pappi oli oleva luterilainen, mutta lukkari ortodoksinen. Kati valittiin sitten papiksi, ja hän hautasi linnun ortodoksisen lukkarin, naapurin pikkupojan, veisatessa kimeällä äänellä: hospoti-hospoti pomilujaa!

Me tulemme harvoin ajatelleeksi, miten täynnä vastakohtia maamme on. Katri Vala tapasi kaikkialla dualismia: Karjalassa kreikkalaiskatoliset ja luterilaiset, Porvoossa suomen- ja ruotsinkieliset, Helsingissä punaiset ja valkoiset. Minä luulen, että hän kärsi tästä enemmän kuin tahtoi näyttää. Hän rakasti rauhaa ja toivoi hyvää toveruutta ihmisten kesken. Hänen äidilliselle, voimakkaalle luonteelleen oli luonteenomaista, että hän yleensä aina asettui heikomman puolelle. Jos hän olisi sattunut syntymään jossakin sellaisessa maassa, jossa olo-

suhteet olisivat olleet paremmin tasapainossa kuin Suomessa, ei hänestä luultavasti koskaan olisi tullut taistelijaa. Ulkoiset olosuhteet määräsivät hänen elämänsä suunnan.

Kun isämme kuoli, alkoi perheellemme pitkä köyhyyden kausi. Metsänhoitajan eläke oli pieni, isän henkivakuutus niinikään. Äitimme ei ollut mikään käytännöllinen ihminen, eikä hän oikeastaan koskaan sopeutunut elämään Etelä-Suomessa, jonne isän kuoleman jälkeen muutimme. Hän yritti kuitenkin parhaansa, tuo pieni nainen tunturien keskeltä. Hän oli lapsiinsa intohimoisesti kiintynyt. Tuntien itsensä muukalaiseksi etelässä Porvoon ruotsalaisessa kaupungissa hän keskitti kaiken elämän kotiinsa. Kun ajattelen jäljestäpäin elämäämme, on minulla sellainen tunne, että hän suorastaan pyrki eristämään meidät ympäristöstämme, jota hän katseli erämaanasukkaan piintyneellä epäluulolla. Eräs hyvä puoli hänellä kuitenkin oli: hän antoi arvon tiedolle ja koulutti kaikki lapsensa huolimatta taloudellisista vaikeuksista. Sisareni tuli ylioppilaaksi Porvoon Suomalaisesta Yhteiskoulusta keväällä 1919.

Katri Vala oli koulussa tasaisen hyvä oppilas. Matematiikka ja kielet olivat hänelle yhtä helppoja ja hän piirsi ja maalaili aika hyvin. Kun isän suvussa musiikin harrastus oli ollut tunnusomainen piirre, ihmettelivät perheen ystävät usein, miksi meillä ei näitä harrastuksia ollut. Katri Vala ei ollut epämusikaalinen, mutta mitään erikoista taipumusta musiikkiin ei hänellä kuitenkaan ollut. Sen sijaan hän jo sangen varhain alkoi kirjoitella runoja. Me kaikki kolme lasta harrastimme muuten kirjallisuutta. Veljeni Niilo oli erinomainen kirjallisuudentuntija. Ehkä juuri sen tähden, että äitimme sulki meidät kodin piiriin ja pelkäsi kaikkea ulospäin suuntautuvaa toimintaa, meidän maailmaksemme tuli kirjojen maailma.

Älköön kuitenkaan tästä saatako väärää käsitystä sisareni nuoruudesta. Ei hän suinkaan ollut mikään lukutoukka, joka vain istui kotona kirjojen ääressä. Ei, hän oli kouluaikanaan

varsin reipas tyttö, oli paljon ulkona retkeilemässä, ui hyvin ja oli talvisin erinomainen luistelija. Kun muistelen hänen nuoruuttaan, on minun vaikeata käsittää, että hänestä sittemmin tuli niin sairas.

Ylioppilaaksi tultuaan hän teki seitsemän kuukauden ajan työtä Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapainossa konelatojana. Tässä työssä hän ei kuitenkaan viihtynyt, vaan hakeutui kotiopettajaksi Savoon. Hän opetti Iisalmella kauppias Kolehmaisen lapsia, oleskeli vähän aikaa Runnilla ja sitten Savonrannalla. Kun minun 18-vuotiaana sitten onnistui saada toimittajanvirka Kouvolassa, tein sisareni kanssa sellaisen sopimuksen, että hän hospitoi Heinolan seminaarissa ja hankkii kansakoulunopettajantoimen, jotta minä saisin vähäksi aikaa vapaata perheenhuoltajan asemasta ja voisin suorittaa ylioppilastutkinnon. Hän teki niin ja sai ensimmäisen opettajantoimensa sitten Kuopion maaseurakunnassa.

Kesällä 1923 olin hankkinut perheelle kesäasunnon Vuohijärveltä Kouvolasta pohjoiseen. Sinne saimme ensimmäisen viestin siitä, että Katri Vala oli alkanut herättää huomiota runoilijana. Hän oli julkaissut tuolla nimellä (hänen virallinen porvarillinen nimensä oli Karin Alice Wadenström) runoja Nuoressa Voimassa. Eräs hänen nuoruudenrunoistaan, »Kyntäjät», oli herättänyt sellaisen ihastuksen nuoressa ylioppilas Olavi Paavolaisessa, että tämä varta vasten matkusti Vuohijärvelle tehdäkseen tuttavuutta runoilijan kanssa. Tästä alkoi sitten Katri Valan ja Olavi Paavolaisen kirjallinen ystävyys, joka kesti läpi koko sisareni elämän. Paavolaisen kehoituksesta sisareni lähetti runonsa vasta perustetulle kustannusliike Daimonille, joka julkaisi Ultra-nimistä kirjallista lehteä, ja sai tältä kustannusliikkeeltä erittäin kohteliaan kirjeen, jossa valitettiin, ettei vasta-alkanut liike taloudellisista syistä voinut vielä kokoelmaa julkaista. Eräs sisareni runoista julkaistiin Ultrassa.

Kesällä 1924 suoritettuani ylioppilastutkinnon — minun oli taloudellisista syistä ollut pakko lukea ylioppilaaksi privatistina — tulin Werner Söderström Osakeyhtiön palvelukseen sen kirjalliselle osastolle. Aikaisemmin olin ollut — samoin kuin sisareni — työssä yhtiön kirjapainossa. Ilmari Jäämaa, Nuoren Voiman toimittaja, oli lehtensä palstoilla noitunut esiin kokonaisen uuden kirjailijapolven, ja sen tuotteita alettiin nyt julkaista. Vuonna 1924 ilmestyivät »Nuoret runoilijat»-antologia, jossa sisareni oli eräänä osallisena, ja Lauri Viljasen, Elina Vaaran ja Katri Valan esikoisteokset. »Tulenkantajat»-albumi näki myöskin tuona vuonna ensi kerran päivänvalon.

Sisareni sai paikan Monninkylässä Porvoon lähellä. Hänen kirjalliset ystävänsä olivat kaikki iloisia siitä, että hän oli Savosta tullut »ihmisten ilmoille», mutta itse hän ei tuohon aikaan kuitenkaan ollut onnellinen päätellen monista kirpeistä runoista, joita hän esikoisteoksensa jälkeen kirjoitteli. Taloudelliset huolet rasittivat häntä ja hän kaipasi itsenäistä ja vapaata elämää. Sen hän luuli löytävänsä siten, että lähti kansakoulunopettajaksi entiselle kotiseudullemme Ilomantsin kirkonkylään. Se oli äkillinen päätös. Varoitin häntä siitä, ja Olavi Paavolainen oli suorastaan kauhistunut, että »modernin runouden papitar» hautaa itsensä kaukaiseen Karjalaan. Olen monesti ihmetellyt, eikö runossa »Erakon paluu», jonka sisareni jätti pois kaikista kokoelmistaan, sittenkin esiinny hänelle ominainen elämänkatsomus. Ilomantsiin pako ei nimittäin jäänyt hänen ainoaksi paokseen erämaihin. Talvisodan aikana hän hautautui kaukaiseen Lappiin ja valoisasta Tukholmasta hän lähti pimeään Leppävaaraan ikäänkuin sisäisen pakon ajamana. Hän ei pitänyt myöskään Pariisista, kaikkien taiteilijain Mekasta. Hän vaati ystäviltään ehdottomuutta, vihasi kaikkea asenteellisuutta ja näyttelemistä. Mutta samalla hän vaati myöskin itseltään suunnattomasti, enemmän kuin mitä hänen sairas ruumiinsa saattoi kestää.

Kun hänen kuolemansa jälkeen »Kootut runot» ilmestyivät ja pitelin niitä käsissäni, kysyin kerran toisensa jälkeen itseltäni:

tässäkö on ihmisen elämäntyö, yhteen ainoaan kirjaanko mahtuu kaikki se, mitä Katri Vala ajatteli, tunsi ja eli?

Arvaan, että monet muutkin, jotka tunsivat Katri Valan hänen voimansa päivinä, ajattelevat samoin kuin minä. Sukupolvi sukupolven jälkeen saa aina todeta ihmiselämän lyhyyden. Juuri kun se on alkanut, niin se päättyykin.

Yhdessä sisareni kanssa koin nuorena köyhyyden huolet ja harvat ilon pilkahdukset. Näin hänen kamppailevan ja vähitellen kuihtuvan. Näin hänen kirkkain silmin odottavan kuolemaa. Minulle hän aina tulee olemaan elävä ihminen punaruskeine hiuksineen ja loistavine silmineen. Kuulen vieläkin hänen matalan naurunsa.

Olen lyhyen ajan kuluessa saanut haudata kaikki omaiseni. Tunnen itseni usein yksinäiseksi. Mutta sisareni runoja lukiessani tunnen ylpeyttä siitä, että kahden maailmansodan väkivasaratkaan eivät ole kyenneet murskaamaan ikuisuuden ääntä meissä ihmisissä.

K. H. WIIK:

USKOLLINEN SYDÄN

Eräs vankilamuisto.

Vuoden 1942 joulu läheni. Se läheni Riihimäen keskusvankilassakin, missä silloin olin sovittamassa rikostani: sotahankkeitten vastustamista.

Odotin, että joulun kirjallisuusvirta pärskäyttäisi pari pisaraa minunkin hiljaiseen asuntooni. Olin jo valinnut kansani suomalaisen osan kirjallisuudesta muutamia helmiä aikomuksena esittää ne hiukan isommalle kieliryhmälle; nyt tiesin kahden minulle ennestään tunnetun runoilijattaren julkaisseen taas kumpikin uuden kokoelmansa. Halusin osoittaa, että kansani, vaikkakin hämärillä poluilla harhaillen, saattoi vieläkin tarjota jotakin ylevää, ihmiskunnan aarreaittaa rikastuttavaa.

Tosiaankin — minä sain ne molemmat kokoelmat. Ensin tullut houkutteli jo ulkonäöllään, kullalla ja punaisella komeillen, ja loppusointujensa konstikkaalla kudonnalla se houkutteli kääntäjää, joka halusi taistella vaikeuksia vastaan ja voittaa ne. Erikoisesti se ylisti Isänmaata, yhtä niistä monista Isänmaista, joiden puolesta kansat silloin vuodattivat vertansa.

Kohta sen jälkeen saapui Katri Valan kirja. Se oli vaatimaton, ohut, kaino — mitä se muuta olisi voinutkaan olla, sehän vain ylisti ihmiskuntaa, joka kaikkien Isänmaiden takia ei ollut mitenkään muodissa. Eikä siinä ollut lainkaan sitä

moni- ja suurisanaista julistusta, jota sen ajan lehdistö, radio, kirjallisuus oli täynnä, sitä, jota toisinaan sunnuntain jumalanpalveluksen jälkeen riitti vankiloihinkin jaettavaksi.

Mutta tämä kaino ja vaatimaton kirjanen pakotti kuuntelemaan. Kuitenkaan sen julistus ei ollut erikoisen uutta. Tunsinhan minäkin ne sävelet jo ennestään. Mutta vanhat aavistukset olivat kypsyneet, syventyneet — ja toteutuneet. Herkkäkuuloinen aavistaja oli nyt ajan ulvonnan läpi kuullut ihmiskunnan sydämen herkimpien kielten soivan. Oli hän ennenkin sen kuullut, ehkä ei kyllä aina sanonut kaikkea julki — onhan olemassa vanha sääntö siitä, ettei päärlyjä ole tuhlattava — mutta ainakin nyt hän puhui sydämensä syvyydestä sydämille. Papittarena ja tuomarittarena hän puhui, mutta ennen kaikkea äitinä.

Hän oli jo aikoja tätä ennen nähnyt ihmisten päivän hämärtyvän, nähnyt pimeiden voimien kokoontuvan tiemme viereen, uhaten, hampaita kiristäen. Hänessä kärsi, hänessä ähkyi äidin sydän, sillä se näki uhattavan juuri sitä, mikä äidinsydämelle on kalleinta. Järkyttyneenä luin:

Parahdat unessa, lapsi,
silmin kauhistunein
ojennat pientä kättäs . . .

Eivät vain Katri Valan lasta ne mustat voimat uhanneet, vaan kaikkien ihmisten lapsia. Ja miksi? — Sykkivin sydämin jatkoin:

Mustat voimat hiipivät kaikkialla.
Kuoleman virta tulvii
yli elävien maan.
Kuuletko lohikäärmeen sihinän . . .

Sinä heikko, sinä voimakas äidinsydän sanoit, mitä monet eivät käsittäneet, eivät aavistaneetkaan tulevan. Jotkut kyllä sen jo silloin aavistivat, melkein tiesivät ja ennustivat. Mutta

Kenties tulevat
pelastavat,
väkevät, puhtaat, pelottomat.

Kun tuon aavistuksen uskoit paperille, sinulla tuskin oli käsitystä siitä, mistä pelastus oli tuleva. Mutta hyvien voimien voittoon uskoit. Nyt, kun ajatuksesi astui päivänvaloon, saatoimme jo kuulla mahtavain kolonnain marssivan lähemmäksi meitä, yhä lähemmäksi kaikkia kärsiviä, toivovia, taisteluun valmistautuvia. Kaikkien piti saada se tietää: — Kenties tulevat — pelastavat — väkevät, puhtaat, pelottomat!

Kuulimme heidän tulevan, yli veristen taistelukenttien, kantaen ihmisyyden kuolematonta liekkiä verisissä käsissään. He pelastivat lapsesi, miljoonien lapset — Tulevaisuutemme.

*

Olkoon siunattu jokainen, joka valheen vallitessa puhuu totuuden. Yksi ainoa sellainen repii rikki tuhansien valheiden seitin, vaivalloisesti punotun. Sen tietää moni, joka sitä on yrittänyt; sen tietävät myös valheverkoston punojat ja he toimivat sen mukaan.

Sen tietää myös runoilija, joka tuntee edesvastuunsa: *Nos pleurs et notre sang sont l'huile de la lampe — que Dieu nous fait porter devant le genre humain.* — Suuri Lamartine olisi tunnustanut Katri Valan siskokseen.

Vielä ei maailmanhistoria ollut sanonut sanottavaansa selvästi, kun Katri Vala lausui viimeisen sanansa. Mutta hetkellä, joka vielä oli täynnä hämärää, täynnä empimistä ja petosta, hän sytytti liekin, joka hetkeksi valaisi tiemme. Kun uusi valo syttyi, hän oli tuon tehtävänsä täyttänyt. Uskollinen sydän oli antanut kaikkensa.

TYYNE VUORI-VILJANEN:

KATRI VALA PORVOOSSA

Haluan lyhyesti muistella Katri Valaa koulutoverina Porvoon Suomalaisessa Yhteiskoulussa ja muutamia hänen luonteenominaisuuksiaan, jotka ovat minulle piirtyneet selvinä tavatessani häntä koulutoverista aina hänen viime vuosiinsa saakka.

Katri Vala oli kouluvuosinaan reipas, urheileva, vähän poikamainen tyttö. Luokallansa hän oli etevimpien joukossa ja tuli ylioppilaaksi 17-vuotiaana. Tuuheine kastanjanruskeine hiuksineen muistuu hän mieleeni, kuinka hän tyttö- ja poikaseurassa iloisin ilmein, huumorintajuisesti ja hauskan älykkäästi jutteli, ja silloin tällöin hörähti hänelle ominainen matala naurunsa. Ei hän harrastanut mitään kouluflirttiä. Hän piti retkeilystä, olipa hän partiotyttöjen vartionjohtajanakin. Uinti oli yksi hänen ilojansa, samoin muistan hänet raikkaana, terveenä tyttönä urheilupukuun pukeutuneena harjoittelevan kaunoluistelua Porvoon luistinradalla. Tanssimisesta hän myöskin piti, se ei aina ollut siroa ja kaunista, mutta hänen tanssiessaan näkyi, että hän siitä nautti ja että se oli hänestä hauskaa.

Koululainen Karin Wadenström oli kyllä sellainen oppilas ja koulutoveri, joka koulussa tunnettiin. Porvoon Suomalaisen Yhteiskoulun juhlasalin katederista hän elämänintoisena esitti ensimmäisiä runojaan, jotka olivat Kalevala-mittaisia ja alkusointuisia. Toisinaan ne olivat jotakin tilaisuutta varten kirjoitettuja. Muistaakseni toverikunnan lehdessä esiintyi myös hänen kirjoittamiaan pakinoita kouluasioista. Ei silloin tiedetty, että tuosta hiukan poikamaisesta, varmaotteisesta Karin Wadenströmistä tulisi se runoilija Katri Vala, joka hänestä tuli!

Katri Vala oli ennakkoluuloton ja pohti välittömän avomielisesti asioita ja epäkohtia. Häntä ei aina ymmärretty, varsinkin hänen maaseudulla kansakoulunopettajana ollessaan ilmeni väärinkäsityksiä, ja hän joutui toisinaan ikävyyksiin, joista hän sitten kertoi ystäviään tavatessaan. Myös Katri Vala kerran, vietettyään nuorena runoilijattarena kesän Terijoella, ihmetellen huvittavasti kuvasi, miten vieraammat ihmiset erehtyivät hänestä ja saattoivat saada outoja käsityksiä hänen edesottamuksistaan.

Harvoin kuulin Katri Valan analysoivan kanssaihmisiään tai ystäviään. Hän oli suurpiirteisempi ja kohdisti arvostelunsa yleisiin ja yhteiskunnallisiin asioihin tai usein hän toi esille mielipiteensä pukemalla ne sadun tai hauskan vertauskuvallisen jutun muotoon. Tulee mieleeni v. 1938 perheinemme viettämämme kesä Urajärven taiteilijakodissa. Sateisina iltoina kävelimme avokuistilla ja Kati hauskutti meitä mielikuvitusrikkailla näkemyksillään, niinkuin eräänä iltana, jolloin hän, kyllästyneenä johonkin, halusi lähettää naiset ja lapset etäiselle saarelle, jossa hänen runokuvitelmansa mukaan syntyisi uusi parempi maailma hyvistä lapsista.

Pari varhaisempaa yhteistä matkaa on myös mielessäni. V. 1927, jolloin Katri Vala oli opettajana Ilomantsissa, hän vietti kesänsä Porvoossa. Silloin Erkki ja Katri Vala panivat toimeen huviretken Lohjalle Virkkalaan. Porvoosta lähdimme autolla Helsingin kautta, josta tulivat mukaan kirjailijat Elina Vaara, Lauri Viljanen, Reino Rauanheimo ja Yrjö Gustafsson. Autossa lausuttiin runoja ja vallitsi aito tulenkantajien tunnelma. Lohjalla Erkki ja Katri Valan vieraanvaraisen sedän luona

vietimme mieliinpainuvan juhannuksen, jonka huippukohdaksi muodostui juhannuspäivänä tehty retki halki aaltoilevan ja heilimöivän ruispellon, matkan päänä vierailu Katri Valan aatteille läheisen ja hänen ihailemansa suuren kirjailijan Arvid Järnefeltin luo.

Samana kesänä teimme vielä yhteisen matkan pienemmässä joukossa Kolille ja Nurmekseen, josta retkestä on paljon Katin keksimää hauskaa vielä mukanaolleiden muistissa. — Sinä kesänä Kati oli vielä terve ja hän oli hiljaisesti onnellinen, hänellä oli oma onnenaiheensa, joka kuitenkin myöhemmin tuotti hänelle pettymyksen.

Katri Vala oli taiteilija voimakkaine intohimoineen, kauneusnäkyineen ja aistimuksineen, hän oli vapaamielinen ja suvaitsevainen, satiirisesti hän pilkkasi turhia muodollisuuksia ja epäkohtia, epäonni ja pettymykset tekivät hänet joskus katkeraksi ja kyynilliseksi. — Hänen oma elämänsä pohjautui syvään rehelliseen tunteeseen, hän oli ankarasti edesvastuuntuntoinen ja moraalinen, hän ei hyväksynyt mitään kevytmielistä. Muistan kun nuorina naisina vuosien kuluttua kerran taas kohtasimme kotikaupungissamme Porvoossa ja kävelimme sen kapeita kujia, Kati minulle pienin kuvailuin kertoi itsestään ja elämänkäsityksestään. Siinä oli hyvin paljon kaunista, ja että hän silloin oli rehellinen ja vakava, sitä en epäillyt, ja olen myöhemmin todennut, mitä uskollisuutta ja antautuvaisuutta hän kaikista vaikeuksistaan huolimatta osoitti äitinä ja puolisona.

LAURI VILJANEN:

KATRI VALA JA MODERNISMIN LÄPIMURTO SUOMALAISEEN LYRIIKKAAN

Toukokuun 28:ntena 1945 laskettiin muiston laakeri Katri Valan tuhkauurnalle, sitten kun ikätoverit joitakin päiviä aikaisemmin olivat tuoneet sen kotimaahan. Sodanjälkeinen Suomi osoitti juhlallisin muodoin kunnioitustaan runoilijattarelle, jonka elämä oli päättynyt Eksjön sanatoriossa Ruotsissa tasan vuotta aikaisemmin.

1.

Katri Valan runoilijakohtalolle oli merkillisellä tavalla kuvaavaa, ettei hänellä ollut onnea. Hänen heltymätön tähtensä sääti vielä senkin, ettei hän saanut elää rauhan päivää eikä nähdä sitä, kuinka julkinen rakkaus ja ihailu tulvaili häntä kohti kansan taholta — niiden kansankerrosten ja sen kirjailijapolven taholta, jolla ei ollut aikaisemmin ollut sananvaltaa. Ei silti niin, että Katri Vala olisi eläessään paljonkaan välittänyt juhlallisista virallisista muodoista. Hän oli mitä suurimmassa määrässä epäsovinnainen persoonallisuus. Hänen silmänsä oli terävä huomaamaan onttoa ja naurettavaa »oikeinajattelevan» kulttuurimielipiteen ilmauksissa. Eikä hän osannut kuvitellakaan, että hän itse eläessään saisi mitään virallista tunnustusta. Vastustusasenne oli kasvanut hänessä toiseksi luonnoksi.

Kukaan runoilija ei kokenut sitä kireyttä ja painostusta, joka kahlehti kulttuurielämän vapaita, rohkeita ilmauksia kahden maailmansodan välisessä Suomessa, kipeämmin kuin Katri Vala. Sellainen tilanne oli hänelle erikoisen vaikea sen vuoksi, ettei hänessä ollut pohjaltaan mitään taipumusta erakkuuteen eikä elämänkaunaan. Hän oli rikas, antelias, myönteinen luonne. Ja luonteensa pakosta hän kävi uhmaavaan kamppailuun olosuhteita vastaan. Hän ei antanut myöten millekään mukautumisvaistolle, hän ei suostunut kompromisseihin, hänen tahtonsa ei taittunut. Ei sittenkään, vaikka ruumis ei voinut estää sitä, että keuhkotauti, Suomen runoilijain sairaus, pesiytyi siihen jo varhain, v. 1928, ja kulutti jatkuvasti hänen voimiaan. Hänen viimeisessä runokokoelmassaan »Pesäpuu palaa» on runo »Tuhottu nuoruus», josta luemme seuraavat traagilliset rivit:

Monet ovat tarttuneet minuun:
väkevä uimari, pelasta!
Vaikenen uupumuksesta.
Väkevin! —

— — —

Ei tule kukaan sanoen: kannan
sinua, menehdyt.

Katri Valassa oli todella harvinaista se, ettei hän, niin itsenäinen persoonallisuus kuin olikin, osoittanut suurtakaan itsevarjeluvaistoa. Hänessä ei ollut edes leimallista taiteilijan itsekeskeisyyttä, joka voidakseen jättää työn loistamaan jälkeensä uhraa kaikki ja polttaa kynttilän nopeasti loppuun. Katri Vala rakasti terveyttä, lasta, elämän jatkumista, ja niille hän vaistomaisesti tahtoi antaa itseään. Tämä suomalaisen kirjailijan elämisenmahdollisuuksia uhmaileva luonnollinen eetos ehkä osaltaan teki hänen tuotantonsa suppeaksi, mutta se juuri samalla valoi hänen runouteensa kaikista estymistä puhtaan, valoisan ja rohkean säteilyn. Katri Valan olemus on tässä suhteessa läpikuultavampi, jykevämpi ja ehyempi kuin hänen

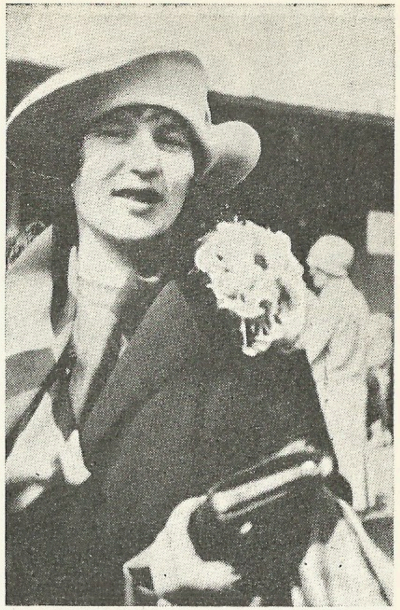

Katri Vala Pariisissa keväällä 1928.

Dôme'in katukahvilassa juhlitun yön jälkeen: Vasemmalta oikealle: Väinö Siikaniemi, Eemu Myntti, Oili Siikaniemi, ministeri Holsti, Huugo Jalkanen, Katri Vala, Olavi Paavolainen.

Katri Vala Mauri-poikansa kanssa Urajärvellä kesällä 1938.

Katri Valan muistotilaisuus 28. 5. 1945. — Tuhkauurnaa saattava kulkue lähdössä Konservatoriosta Sörnäisten Marjatanmäelle.

ruotsalaisen runoilijasisarensa Karin Boyen, jota hän suuresti muistuttaa asemansa ja merkityksensä puolesta, samoin kuin siinäkin, että molemmat murtuivat ennen fascismin tuhoutumista.

Voi nähdä jotakin symbolista siinä, että Katri Vala tuskin auttavasti toipuneena palasi Ruotsista oman maamme viimeisen sotatalven koleuteen ja puutteeseen, koska elämän velvoitukset hänen mielestään sitä vaativat. Oleskelu täällä oli hänen terveydelleen kohtalokasta. Tunnettu nuorempien kirjailijoiden ryhmä, joka oli häneen jakamattomasti kiintynyt, ei voinut tehdä mitään hänen hyväkseen — sehän istui enimmältä osalta vankilassa. Liian myöhään runoilija lähti paluumatkalle.

2.

Katri Valan viimeisestä runokirjasta luemme seuraavat säkeet:

Lauluni on köyhä ja uupunut
kuin vaimo,
joka kyhmyisin, sinistynein käsin
poimii risuja
hataran majansa tuleen.

Kierrän niukan leipäni rataa,
kalseaa kuin vankilan piha.
Aistini, ajatukseni ovat karheat työstä.

Sanat hätkähdyttävät raskaalla karuudellaan. Mutta kirjoittajansa nuoruudenlyriikan taustaa vasten nähtyinä ne muuttuvat järkyttäviksi. Katri Valan ensimmäiset runokokoelmat olivat värien, tuoksujen, kauneushurmion juhlaa. Hänen läpimurtonsa v. 1924 palaa mieleen silloisen nuoren runouden näkyvimpänä, kiihottavimpana tapauksena. »Kaukaisen puutarhan» runoissa heijasteli itseään naissydän, jossa elämänjano

oli herännyt voimakkaana, melkein väkivaltaisena. Mikä ekspressiivinen loisto ja kuumuus näissä säkeissä kahden vuosikymmenen jälkeenkin! Kevätpurojen hurmio on »raivokas», kuolevat kukat huutavat, syksyinen maa lepää »elämän murhaamana»! Molemmat viimeksimainitut kohdat ovat kuvaavia. Näin jälkeenpäin on merkillistä todeta, että aurinko ja kuolema ovat Katri Valan esikoiskokoelman kaksi suurta vastavoimaa.

Katri Valasta tuli suomalaisen vapaan mitan kehittäjä, modernin runoutemme luoja. Hän kyllästi nämä uudet säkeet synesteettisillä aistimuksilla ja loistavilla kuvilla, joiden erikoislaatuisuutta kukaan toinen ei ole tähän mennessä ylittänyt. Hänen rytmikielensä leimautui alusta asti jäljittelemättömän kiinteäksi ja ilmeikkääksi, ja hän osasi lopettaa runonsa persoonallisiin, komeihin nousuihin. Viimeksimainitussa suhteessa hän itsekään tuskin myöhemmin ylitti esikoiskokoelmansa saavutuksia, joissa löytämisen ilo ja innoitus tuntuu kaikkein vahvimpana.

Kirjalliseen tietoisuuteen näyttää vähitellen yhä kiinteämpänä syöpyvän käsitys, että Katri Valan »uusi tyyli» ei ollut ajateltavissa ilman Edith Södergranin esiintymistä — tai vieläkin enemmän: ilman hänen »vaikutustaan». Ruotsalainen arviointi on esittänyt asian näin enemmän tai vähemmän varmasti, mutta myöskin suomalainen akateeminen kritiikki on — nurjuudesta Katri Valaa kohtaan? — alkanut yhtyä samaan mielipiteeseen. Tuosta käsityksestä, joka ei vastaa niitä tietoja, mitä runoilijan ikätovereilla on hänen varhaiskehityksestään, on aika suorittaa täsmällisempi rajankäynti. Käytän todistuskappaleena erästä kirjettä, jonka Katri Vala on 3. 12. 1922 lähettänyt Vaajasalosta, jossa hän silloin oli kansakoulunopettajana, nuorvoimalaiselle ystävälleen Onni Hallalle.

Nuorekkaassa itsetunnossaan ja avomielisyydessään kirje on todella erinomaisen aito ja todistusvoimainen. Siitä käy ilmi, että Katri Vala oli saanut runokokoelmansa takaisin kustantajalta. Kustantajan neuvot olivat kuohuttaneet hänessä esiin

kapinamielen: »Jos heidän toivomuksiaan noudattaisin, pitäisi minun kokonaan *kieltää itseni*, karsia pois kaikki *tavattomampi*, tehdä runoni vanhaan tunnettuun tyyliin, etten *ketään ärsyttäisi*. Siihen *en voi* suostua. Sellaista *ei kannata* julkaista, sellaista on jo liiaksikin meillä. — Minulle tunnustus on tuo väite 'muodista', kun *en tunne* mitään *moderneja* runoilijoita, vasta 'Ultrasta' olen heistä lukenutkaan — — —.» Kirjeestä käy ilmi, että alkuperäinen, raju taiteilijantahto luoda jotakin »uutta» oli jo tuottanut tuloksia Katri Valan tämänaikaisissa runoissa. Että tuolle taiteilijantahdolle alunperin *kuva* merkitsi jotakin ensiarvoista, selviää kirjeen kärkevästä jatkosta: »Minun kuvani tulevat heikoiksi pari kolme kertaa käytettynä, mutta on kuvia, joita useimmat runoilijamme käyttävät, joita on *tuhansia vuosia* käytetty yhä uudestaan, esim. 'maan uumen', 'yön kaiho' etc. etc.; eivätpäs ne 'menetä voimaansa' (jos niillä sitä onkaan!), vaan pysyvät 'ikuisena runoutena'. Etanalogiikkaa totta totisesti.»

Olen viipynyt kirjeen yleisessä puolessa, koska se mielestäni osoittaa, kuinka suuressa määrin Katri Valan runouden »uutuus» kumpusi epätavallisen tuoreesta ja verevästä taiteilijatemperamentista. Koska Katri Valan lyriikkaa on koetettu äskettäin, kuten joskus ennen koko tulenkantajat-runoutta, lyödä maahan Uuno Kailaan suuruudella, en malta olla lainaamatta seuraavaa kirjeen kohtaa, josta ilman koruja käy ilmi mitä nuori Katri Vala ajatteli ikätoveristaan, joka silloin oli tiensä alussa, kuten hänkin: »En ole tutustunut ensinkään Kailaksen 'Tuuli ja tähkä' kokoelmaan. Sehän on entisen ladun kulkemista, ei voi antaa mitään *uutta* ja sitä minä etsin. Uskon kyllä, että Kailas voi puhua korkealentoisuuksia tai keikaroida ylimaailmallisella filosofiallaan, joka meistä nykypäivän ihmisistä on tehnyt sellaisen kituliaan, piimänaamaisen joukkion, jolla tuskin on ainoatakaan *punaista solua* veressään.»

Tämä ohutta älyllisyyden palvontaa vastustava ja sellaisena ylen luonteenomainen kohta ei tietenkään sano mitään myö-

hemmästä Uuno Kailaasta, mutta sitä enemmän molempien runoilijain lähtökohdan erilaisuudesta.

Syyspuolella vuotta 1922 Katri Vala on julkaissut Nuoressa Voimassa muutamia runoja, jotka nähdäkseni osoittavat, että hänen murtautumisensa »uuteen tyyliin» oli tapahtunut juuri saman vuoden keväällä. Toukokuun numerosta tapaamme häneltä *mitallisen* runon »Kurkien huuto», jossa tunne tosin on katrivalamaisen voimakas, mutta poljentokulku epäitsenäinen, kaunopuheinen. Mutta elokuun numeroon hän on lähettänyt kaksi erittäin mielenkiintoista runoa. Toinen, nimeltään »Odotus», on *mitallinen*. Tähän muistojulkaisuun sisältyvästä Olavi Paavolaisen ensiarvoisesta muistelmakirjoituksesta »Nuori Katri Vala» käy ilmi, että runo oli syntynyt puheena olevan vuoden tammikuussa. Levottomine aistimushengähdyksineen ja epälaulullisine, mutta ilmeikkäine poljentoineen se on jo aivan persoonallista Katri Valaa. Lainaan kaksi säkeistöä, viimeinen on sovinnaisempi:

Istahti luonnon tuoksuvaan syliin
jo keväinen, lempeä yö
hämärin, uneksuvin silmin.
— Sydämeni, sydämeni odottaen lyö!

Leijaako ilmassa punainen riemu
vai apilan tuoksuko nyt
punaiseks uuvutti ilman?
— Polulla on askeleita helähtänyt!

— — —

Toinen runo vihdoin on Katri Valan ensimmäinen julkaistu *vapaamittainen* runo. Voimakkaassa, melkein miehisessä todellisuusraikkaudessaan ja — huomattakoon! — täysin kotoisessa sävyssään se antaa yllättävän todistuksen nuoren Katri Valan mielikuvamaailmasta:

KYNTÄJÄT.

Rajun sateen jälkeen
hymyili taivas kuin kostea silmä,
ja maan vehmaus välkkyi pisaroita.

Kesantoa kynnettiin.
Vanha isäntä, pää ylpeästi pystyssä,
hoputti liikkeelle kiiltävän tamman
ja painoi maahan auran kirkkaan terän.
Pehmeästi kääntyi vahva viillos.
Pieni kimeä-ääninen poika hyppeli
auran rinnalla
ja ihmetteli hengästyneenä viillosta,
tuota mustaa, vihreäihoista lihaa.
Pientareella katsoi renki
vahvana, punaisena, eläimellisenä.
Poikakin sai kyntää.
Renki hoiti ohjaksia,
ja ruskea hevonen veti vankasti.
Poika juoksi vaossa paljain jaloin,
pienenä, sitkeänä, puhumattomana
ja painoi auraa.
Silmistä loisti pyhä hurmaus,
kun vahvat viillokset kääntyivät
tasaisina.

Rajun sateen jälkeen
hymyili taivas kuin kostea silmä.

Runon mehevä realismi voi hämmästyttää ainoastaan lukijaa, joka ei tullut tuntemaan Katri Valan temperamenttia. Ja hänen tyylinsä on selvästi idulla esim. kuvassa mullan »mustasta, vihreäihoisesta lihasta», vieläpä tuossa hienoisen dekadentissa liioittelussa, joka välähtää näkyviin rengin muotokuvassa. Mutta kukaan ei voine väittää, että tämän runon näkemyksessä olisi hiventäkään Edith Södergrania!

Mennäkseni eteenpäin: saman vuoden syyskuun numerossa on eräs »Kaukaisen puutarhan» kauneimpia luonnonrunoja »Kirkas syyspäivä» ja vihdoin joulunumerossa tilapääruno

»Jouluyö», uskonnolliselta sisällykseltään verraten sovinnainen, mutta vapaamittaiselta tyyliltään jo varma ja hienostunut.

Palaan nyt Onni Hallalle lähetettyyn kirjeeseen. Katri Vala on miltei suutuksissaan siitä, että hänen kirjeenvaihtotoverillaan ei ole mitään aavistusta Ultrasta. Valitettavasti en voi tässä yhteydessä pitemmälti puuttua tähän aikakauslehteen, joka esitti niin merkittävää osaa suomalaisen modernismin alkuvaiheissa. Katri Vala kirjoittaa kirjeessään: »Ruotsinkielinen osasto muuten on miltei mielenkiintoisempi. Olen hullaantunut Edith Södergranin ihmeellisiin runoihin, joista ihmeellisin on mielestäni »Månen», Kuu n:o 4:ssä. Meillähän on tavattoman lahjakkaita ruotsinkielisiä runoilijoita. Minun täytyy päästä niihin tutustumaan: Gripenbergiä jo tunnen, Hemmeriä ja Södergrania aion lähitulevaisuudessa tutkia.»

On ilmeistä, että nuo harvat Edith Södergranin runot, jotka Katri Vala tapasi Ultrasta, tekivät häneen vaikutuksen. Ja muistaen sen salaperäisen osan, jota *kuu* esittää Katri Valan lyyrillisessä merkkikielessä, juuri tuo yksi nimeltä mainittu Södergranin runo on voinut avata hänen silmiään uusille kauneusmaailmoille. Mutta hänen tyylimuotonsa syntyyn se ei vaikuttanut — se oli jo täysin valmis, kuten vaikuttavasti osoittaa ensimmäinen vapaamittainen runo »Maa palaa!», joka tuli kirjoitetuksi Katri Valan varhaisrunojen vihkoon jo 17. 4. 1922 — puhjeten kuin Pallas Athene täysissä varusteissaan Zeun päästä, Olavi Paavolaisen sanoja lainatakseni!

Kaikkein vähimmän Edith Södergran on esittänyt osaa siinä viehättymisessä eksoottisuuteen, joka erikoisen näkyvänä murtautuu ilmi Katri Valan toisessa runokokoelmassa. Tämän lähes kaikille tulenkantajille yhteisen lyyrillisen muodin sielullisiin tekijöihin ja aihelähteisiin ei tässä ole mahdollista puuttua. Mitä Katri Valaan tulee, on kuitenkin aihetta viitata edellämainittuun kirjeeseen Hallalle, jossa esiintyi Olavi Paavolaisen

nimi. »Hän tutustuttaa minua», kertoo Katri Vala, »ekspressionismiin ja maailmankirjallisuuden tavattomiin runoilijoihin, varsinkin de Noaillesiin, jonka runoja hän on suomentanut minulle, kun en itse osaa ranskaa.» Voimakkaasti kosmopoliittisen ranskalaisen runoilijattaren kokoelmat ovat tunnetusti täynnään eksoottisia tai oikeammin sittenkin itämaisia nimiä, aistimuksia ja muistokuvia. En usko, että tässäkään tapauksessa voidaan osoittaa varsinaisia aihemuistumia, mutta epäilemätöntä on, että kreivitär de Noailles hyvin ratkaisevalla tavalla kirvoitti nuoren Katri Valan lyyrillistä tunnetta ja mielikuvitusta. Olavi Paavolaisen yllämainitusta muistelmakirjoituksesta käy muuten ilmi, että Katri Valan seminaaritoveri Sirkka Gustafsson, joka kuului samaan helsinkiläiseen intiimiin kirjalliseen piiriin kuin Paavolainen, jo talvella 1921—1922 tutustutti Katri Valan kreivitär de Noailles'n romaaniin *Le visage émerveillé*, joka oli ilmestynyt suomeksi nimellä »Kummastuneet kasvot»!

Voidaan tietenkin keskustella siitä, olivatko nuo Olavi Paavolaisen välittämät herätteet joka suhteessa onneksi, — varsinkin jos ajattelee kesän 1922 vahvasti suomalaisia läpimurtorunoja. Merkityksellistä joka tapauksessa on, että kreivitär de Noailles'n runous tuli Katri Valan tietoisuuteen *suorasanaisena* käännöksenä. Ranskalaisen runoilijattaren *mitallinen*, retoorinen, hugomainen tyylimuoto ei päässyt häiritsemään häntä, hän saattoi vaivattomasti ruokkia tuolla runoudella omaa mielikuvitustaan, jota hänen taiteilijaluonteensa pakko ajoi miltei väkivaltaisesti »uutta», »tavatonta», kuvallista ja aistimushehkuista kohti.

3.

Katri Vala hallitsi jo ensi runoissaan kauneusvaikutelmansa tyylittelevällä taiteilijankädellä. Niiden rohkeus sai tästä kirpeän vivahduksen, joka lumosi nuoret mielet. Katri Valan erikoisuuksia oli se, että sisäinenkin elämä näyttäytyi hänelle

plastillisen esineellisenä. Luettakoon hänen toisesta runokokoelmastaan seuraava verrattoman hienostunut lyyrillinen itsetunnustus:

VALKOINEN SYDÄN

Joku on itkenyt herkeämättä.
Yöt päivät olen kuullut nyyhkytystä.
Turhaan olen juossut pois,
en ole voinut sitä paeta.

Tänä aamuna vaikeni itku.
Katselin ihmetellen juuri,
kuinka aamurusko ripusti seinille
liekinkaltaiset verhot.
Silloin vaikeni itku,
ja hulmahtelevien verhojen lomitse
näin naisen ruumiin.

»Nyt on itkijä kuollut»,
ajattelin väsyneesti
ja katselin hänen kasvojaan.
Ne olivat aivan omieni kaltaiset.
Kysyin kummastuneena:
»Miksi hän on kuollut?»
Aamurusko kumartui punertavin kasvoin
valkoisen sydämen yli,
joka oli heitetty vuokkojen keskelle.
Joku oli juonut sen tyhjäksi.

Juuri mainitussa toisessa runokokoelmassa »Sininen ovi» Katri Valan asteikko pehmeni ja lämpeni: siinä oli aistien hienostusta, joka ei näyttänyt enää olevan ylitettävissä. Täytyy myöntää, että esimerkiksi hänen pienistä eksoottisista kuvitelmistaan on vaikea löytää välittömän tunteen ääntä tavanomaisessa lyyrillisen sydämenripin merkityksessä. Niiden aitous ja alkuperäisyys piilee syvemmällä. On uskoakseni sattuvasti huomautettu, että Katri Valan mielikuvituksen työskentelyssä oli »esiloogillista», primitiivistä tuoreutta. Kylmästä harkin-

nasta hänen runojensa tyylittely ei lähtenyt. Ei ole sattuma, että Katri Valan lyriikassa ensimmäisestä kokoelmasta viimeiseen *satu* esiintyy ilmeisen myötäsyntyisenä, viehättävänä ilmaisumuotona.

Mutta tämän iloisesti ja suloisesti pakanallisen runomaailman ylle lankesi kuoleman varjo. Katri Valan lyriikka sai kokoelmassa »Maan laiturilla» oudon, tuonpuolisen hohteen: siinä kuultiin »Andante religioson» panteistinen sävel. Se pessimismi, se elämästä-kääntyneisyys, joka kolmikymmenluvun alussa murtautuu tulenkantajat-lyriikkaan, on toisilla runoilijoilla saanut suurpiirteisempiä ilmauksia, mutta tuskin yhtä seesteistä, yhtä vapautunutta, yhtä täydellisen alttiuden leimaamaa. Katri Valan kuolemarunoissa ei ole jäljellä itseyden kuonaa, se on palanut tuhkaksi raskaan ahdistuksen vuosina. Henki vapaana, kirkkaana ja alttiina runoilija pitää portit auki yhtä hyvin kuolemalle kuin elämällekin.

»Maan laiturilla» on selvästi murroskauden tuote. Kuolemarunojen merkitsevää, mutta suppeaa sikermää vastassa on joukko valoisia, nöyrän-kiitollisia rakkausrunoja. Modernisuus ei näyttäydy enää yksinomaan muodossa — päinvastoin runoilijan käsi osoittautuu juuri vapaassa mitassa hapuilevaksi: rytmit etsiytyvät nyt useasti mitallista runoa kohti olematta kuitenkaan tietoisesti sitä. Tietoisesti Katri Vala sen sijaan nyt lainaa runojensa merkkikieleen ja elämäntunteeseen kuvia nykyaikaisista elämänilmiöistä. Kosketus tekniikan romantiikkaan, jonka Olavi Paavolainen ja Mika Waltari olivat tuoneet kirjalliselle näkymölle kokoelmallaan »Valtatiet» v. 1928, jäi hänen kohdallaan aivan ohimeneväksi, mutta se rakensi joka tapauksessa hänelle siltaa omaan aikaan, läheiseen, arkiseen ihmismaailmaan. Painostavina Lapuan-vuosina Katri Vala suoritti ratkaisevan valinnan: hän lähestyi nuorempaa, vasemmalla olevaa sukupolvea, hänestä tuli yhteiskunnallinen runoilija, ihmisyyden taisteleva julistaja. Hänen elämänmyönteisyytensä, hänen rikas, antelias äidinsydämensä nousi kapinaan

niitä pimeitä voimia vastaan, jotka näyttivät kaikkialla olevan marssimassa esiin:

Minulla ei ole mitään omaa kärsimystä.
Minulla on miljoonien suuri yksinkertainen kärsimys:
voi että elämä olisi kuolemaa parempi!

Murros ei ollut hänelle helppo. Viimeisissä kokoelmissa »Paluu» ja »Pesäpuu palaa» on useita suurenmoisia runoja — yhtä paljon salaperäisen kauniita, syvältä lohjenneita omakohtaisia tunnustuksia kuin rankaisevia tai ennustavia julistusrunoja. Mutta molemmat kirjat todistavat välillisesti niukkuudellaan, että kamppailu uudesta todellisuusnäkemyksestä ja uudesta ilmaisukielestä tuotti hänelle suuria vaikeuksia. Katri Vala ei ollut luotu poliittiseksi runoilijaksi eikä hänestä koskaan tullut sitä. Kaikkein vähimmän tätä ymmärsivät ne, joiden hallussa runoilijalle niin tarpeellinen julkinen tuki oli. Mutta hänen nuoremmat ihailijansakaan — tämä on nykyisin heidän puoleltaan avoimesti myönnetty — eivät aina ymmärtäneet sitä, että Katri Valan lahjomattomassa taiteilijanminässä tapahtuva kamppailu ja vähittäinen muutos oli arvo sinänsä, vaikka se ei heti johtanutkaan ohjelmalliseen kansanläheisyyteen. Hänen totuudellisuutensa, hänen ehdottomuutensa, hänen inhimillinen täysipitoisuutensa olivat voimavara, jota vailla kolmikymmenluvun runous näyttäisi paljon köyhemmältä. Hän ei ollut pajupilli, kuten hän on tunnetussa runossaan vaatimattomasti sanonut itsestään, hän ei myöskään ollut taistelutorvi — hän oli outo, hienostunut soitin, jonka kaiku vähitellen muuttui joksikin koruttoman läheiseksi, vavahduttavaksi ja mieleenkäyväksi: Ihmisen ääneksi.

KATRI VALA AIKALAISTENSA ARVOSTELEMANA.

Kustantajan toimesta on tämän otsakkeen alle kerätty arvostelut Katri Valan eläessä julkaistuista kokoelmista. Kirjoitukset on esitetty semmoisinaan; pois on jätetty ainoastaan ne osat vähäpätöisemmistä arvosteluista, joita on pidettävä lukijaa väsyttävinä toistoina, laajemmat sitaatit käsiteltävästä runoteoksesta, Katri Valasta kauaksi poikkeavat teoreettiset tarkastelut sekä selvästi alapuolella kaiken kritiikin olevat tekeleet. Kun on kysymys osittain parikymmentä vuotta vanhoista lehtileikkeleistä, ei ole ihmeteltävää, että osa niistä on hävinnyt WSOY:n kokoelmista ja että jäljellä olevissakin on puutteellisuuksia: kirjoittajan nimi tai nimimerkki saattaa puuttua, päivämäärä on hyvin usein jäänyt pois, ja joskus on jopa asianomaisen lehden nimikin saattanut jäädä merkitsemättä.

NUORET RUNOILIJAT (1924)

Panu n:o 1/—24. Elsa Enäjärvi: »Taj-Mahal. Kuva tuntemattomasta runoilijasta.»

Onhan niin monenlaista ulkoapäinkin lähtevää kuvailua. Runoilija voi, katsellessaan olevaista, nähdä sen kirkasvärisenä moninaisuutena välittömästi silmiin hypähtelevänä. Ja ilmaista sen välähtelevinä kuvasarjoina. Taikka olevaisuus voi kohota hänen silmiensä eteen jyrkin ääriviivoin, kiinteäksi pakotettuna, silmiin syöpyvänä, liikkumattomana. Kuten se kohoaa K a t r i V a l a n näköpiiriin. Ja hän ilmaisee sen kummallisen mykästi kajahtavin rytmein.

Katri Vala, joka tiukan rajoitetusti toteuttaa omaa laatuansa, on merkillinen, kirpeä pisara koko suomalaisen lyriikan kuohussa. — Hän istuu erakkomajassaan ja uneksii jäykästi tuijottavin silmin ankaran koristeellisia unelmiaan. Ne ovat useimmiten kaukaisia näkyjä, joilla ei ole muuta aikaa kuin päivä tai yö ja joiden paikallinen todellisuus on määräämätön.

Hänelle on tuttu k a u h u. Mielipuoli herättää hänet ja kuljettaa hänet muassaan kuunvaloiseen saliin, johon tunkeutuu lahoavien lehtien lemu.

Mielipuoli puhuu, hänen lauseensa ovat täynnä jäätävää, mieletöntä kammoa: kaikki tulee maaksi, kaikki jäsenesi, kapeat sormesi, punainen suusi, kaikki ovat kohta mustaa, viileää maata. Hän pakenee, mutta mieletön ääni ilkkuu hänen takanaan: 'Kuolet, kuolet, kuolet!' Taikka hän näkee kuolleen makaavan lammen pohjalla, hymyillen ilkeästi. Eikä hän voi liikahtaa, voimatonna kauhusta. Silloin kuollut lintu putoaa hänen kasvoilleen, hän ryömii parahtaen pois, ja 'aivan lähellä — nauroi kuollut kovasti'. — Taikka tulee uusi kaamea kangastus: 'Virta.' — — —

Jokainen säe on liikkumaton, ja jokaisen säkeen välillä on paussi. Ja pausseissaan runo liikkuu. Eihän voi tätä runoa lukiessaan olla ajattelematta, minkä uudenaikaisen, houkuttelevan lausuntatehtävän tämä runo ja monet muut Katri Valan runot kaikessa soinnuttomuudessaan tarjoisivat. Niiden tahallisen yksinkertaiset sanat ovat imeneet itseensä asiasisällyksen kovan, paljaan ytimen. Nyt lausuja saa — ja hänen täytyy — panna niihin koko asioiden 'ruumis', väri, tuntu. Ja elää paussien sisältämät sielulliset liikahdukset. Tehtävä tarjoaa ja vaatii. Se on lähempänä absoluuttista esittävää taidetta kuin kaikkensa ilmaisevan runon tulkinta.

Kuten kauhukuvissa vallitsee Katri Valan runoissa yleensäkin peloittava hiljaisuus, johon äkkiä viiruna singahtaa jokin ääni tai liikahdus. 'Nocturnen' yömaisemassa, jossa kuun hohde lepattaen päilyy vedessä kuin kynttilänliekki kylmässä huoneessa, alkaa äkkiä tapahtuma:

'Editseni liukuu tumma, notkea varjo —
harmaa kissa kulkee yli pihanurmikon
metsästämään nukkuvia lintuja
kuunpaisteisista, pehmeistä pesistään'.
— — —

Katri Vala jättää pois pienen ja epäolellisen. Hänen maailmassaan asuvat yö, aurinko, elämä, kuolema. Kaikki on aavemaisen koristeellista: kukka aukeaa, pisara putoaa, väri puhuu. Värit, tummat, väkevät, kylläiset tai viiltävät, jyrkkine ääriviivoineen ovat Katri Valan kuvina. Nämä kuvat on luonut mielikuvitus, joka maalaa syövyttäen, ja tunne, joka keskittävässä, eliminoivassa laadussaan on melkein älyä, täsmällistä ja kovaa.

Katri Valan keskitys on koristeellista tyylittelyä. Tämän koristeellisuuden kanssa on sopusoinnussa mielikuvituksen eksoottinen pyrkimys. Katri Vala rakastaa niitä maita, joita Pierre Loti on rakastanut, ja hän hurmaantuu niistä väreistä ja kukista, jotka ovat tuottaneet Baudelairelle hurmion. Hän kirjoittaa 'Tahitilaisen serenaadin' ja 'Etiopialaisen fanta-

sian' ja uneksii 'Taj-Mahalista', ihanasta temppelistä, jonka intialainen ruhtinas muinoin on rakentanut pienen suloisen rakastettunsa muistoksi. Tämä väriloistoinen tropiikki on yhtä pyörryttävän etäällä kuin kauhukuvat ovat kaukana todellisuuden rajalta, ja sen ilmaan patoutunut jännitys on yhtä kuuma kuin on kauhukuvien jännitys täynnä kammoa. Toisinaan tropiikki elää vilkkaammin, kuten esim. runossa 'Punainen kuu', joka on merkillinen huumorin ja eksoottisuuden yhtymä ja jonka huumori on Katri Valalle harvinainen ja vapauttava. — — — Katri Valan oma uskontunnustus sisältyy runon viimeisiin riveihin. Hän ei suinkaan tahtoisi vaihtaa osaa kaukana avaruudessa ikävöivän valkoisen enkelin kanssa, sillä hän rakastaa elämää. Hänen runonsa kuitenkin ovat eristetyn hiljaisuuden synnyttämiä ja siksi niissä sittenkin on niin vähän varsinaista *elämistä*. Runoilijatar kärsiikin yksinäisyydestään ja tuntee, kuinka ikävä kylmänä käärmeenä tunkee suunsa hänen sydämeensä.

— Hän kaipaa, kaipaa, väkevää elämää, ei tasaista ja pitkää vuosien sarjaa, vaan 'vain yötä ja päivää, korkeana tulipatsaana'. Kuten jokainen nuori ihminen ja väkeväsieluinen ihminen, kuten niin moni, joka runoilijana on saanut tämän kaipuunsa säkeillä ilmaistuksi. Mutta kun hän joutuu ihmisten pariin, hän huomaa heidät pieniksi. Ja hän palaa takaisin erämaahan:

— — —
'Siellä kaukana on keltainen erämaa,
suuri taivas ja siniset vuoret
ja hiekassa jalopeuran jäljet — — —'

On luonteenomaista Katri Valalle, että hän runonsa loppusäkeeseen taluttaa leijonan — hän rakastaa väkevyyden ja ryhdin tavoittelussaan komeata tai keskittävää runonloppua.

Katri Vala kaipaa elämää. Hän ei runoilijana voi kauan jatkaa näillänsä. Hänen pyrkimyksensä yksinkertaiseen sanontaan voi tuoda ja tuo runoihin myöskin ainoastaan: paljon yksinkertaisia sanoja, ainoastaan. — Viittasin äsken Katri Valan kuvailemiin kirjallisuudessa usein esiintyviin tuntoihin. Yleisyyshän ei sinänsä ole mikään haitta, mutta näiden tuntojen kuvat jäävät, jolleivät ne ole yksilöllisesti luovan sisäisen ajatuksen ja tunteen ilmauksia, vain tavanomaisiksi kuviksi jaksamatta kohota vertauksien asteelle. Ne pysyvät silloin pinnalla, koska niistä puuttuu runollisuus, ihmishengen voittoisa syöksähdys jokaisen havaittavaa todellisuutta syvemmäs.

Mutta ei ole syytä uskoa, ettei Katri Valan ulkonaiseen intensiivisyyden pyrkimykseen pääsisi tasaisesti yhtymään myös sisäinen. Hänen sub-

jektiiviset tuntonsa ovat kaikesta kirjallisesta sivumaustaan huolimatta siksi voimakkaat ja hänen luonnonrunoissaan havaitsee siksi paljon merkkejä avoimesta herkkyydestä, että saattaa odottaa hänen lyriikkansa lopultakin voivan — paljonhan on vielä tulevaisuuden varassa — vaikuttaa ehdottomammin kuin pelkällä romanttisella koristeellisuudellaan ja kuriositeetillaan.

Sosialisti. H. W.

— — — Katri Vala on toista maata. Hän on kuumaverinen kaukaisuuteen tuijottaja, joka mieluimmin pakenee Itämaiden värikkääseen loistoon. Hän rakastaa vapaita, toisinaan hillittömiä kuvia ja runomuotoja. Hän on epäilemättä itsenäinen ja yksinäinen taivaltaja ja siinä suhteessa on hän nyt jo persoonallisuus. Sanonta kaipaa kuitenkin vielä kirkastumista ja runokuva tiiviyttä. Kaikessa tapauksessa lupaa hän kuitenkin paljon, sillä harva lienee näin omana itsenään astunut runouteen. — — —

Valvoja-Aika —24. E. F.

— — — Mutta samantapaista, joskaan ei yhtä pitkälle mennyttä vallattomuutta tapaa muillakin, erikoisesti Katri Valalla ja P. Mustapäällä jotka niinikään käyttävät ns. vapaita mittoja, toisin sanoen asettuvat runomuodon ulkopuolelle, ja jotka myöskin usein näyttävät punnitsematta hyväksyvän paperille pantavaksi kaikki joutavat mielikuvat, joita heidän kiihkeästi etsivä ajatuksensa nostaa tajuntaan. Tällaisesta on arvostelijan velvollisuus varoittaa. Sillä myöskään runonteon taitoa ei voi oppia ilman ankaraa kuria, se on pidettävä mielessä. Tämän varoituksen tahtoisi osoittaa varsinkin ensinmainitulle näistä kahdesta, koska hänellä näyttää olevan jotain aitoakin ilmaistavana. — — —

KAUKAINEN PUUTARHA (1924)

Helsingin Sanomat. A-M. Tn: »Huomattava lyyrillinen esikoisteos.»

— — — Omasta puolestani pitäisin tätä kokoelmaa yhtenä kaikkein lupaavimmista lyyrillisistä esikoisteoksista, mitä meillä on pitkään aikaan ilmestynyt. 'Kaukaisessa puutarhassa' on persoonallista temperamenttia, hämmästyttävän kehittynyttä väriaistia ja taiteellista intuitiota, joka totisesti ei kuulu tavallisuuteen. Lisäksi täsmällisiä, rohkeita runokuvia ja vertauksia, jotka useimmiten liittyvät luontoon, jota nuori runoilija intohimoisesti tuntuu palvovan ja jota hän myös ymmärtää.

Katri Vala rakentaa runonsa artistisesti — esim. loppurivin kohoava synteesi tai runokuvan yllätyksellisen voimakas tehostus! — ja vaikka niiltä voi kaivata plastillista kiinteyttä tai herkempää rytmimusiikkia (aivan odottamattoman epämusikaalinen on 'Harmaan laulun' viimeinen säe!), toteuttavat ne kaikesta päättäen tekijänsä omia sisäisiä aivoituksia ja ovat näin hänen taiteilijapersoonallisuutensa tietoisena täyttymyksenä. Ja vielä, Katri Vala yhdistää eri aistimukset merkillisen kiinteään kokonaisnäkemykseen, hyvin ranskalaisesti! Esim. 'Ensi lumessa' yhdistyy tuntemus, tuoksu ja väri seuraavantapaiseen, ihanaan kuvaan:

'Kasvoilleni hajosi lempeä hiutale
viileäksi tuoksuksi,
ja valkean maiseman rauha
solui sieluuni kuin juoma.'

— — — Kaikki kuvat ja vertaukset eivät kuitenkaan ole näin lempeitä, kaukana siitä, ne voivat olla ekspressionistisen rohkeita ja intohimoisen suorasukaisia, väliin brutaaleja. Väliin keikaroivankin brutaaleja, kieltämättä, mutta miltei poikkeuksetta täsmällisiä: Katri Vala on mainio näkijä! 'Sienet'-runo on tällaista visuaalista iloittelua täynnä — mm. haapasienien sanoo hän nousevan maasta 'hauraina ja naurettavan pieninä', niin että ne muistuttavat 'kuolleen lapsen harmahtavia korvalehtiä'. Eihän se kuulosta kauniilta, mutta näkemys on kaikesta päättäen rehellinen!

Mainitsin äsken ranskalaisen lyriikan sekä Katri Valan läheisen sukulaissuhteen siihen. Jos tahtoisi hyvin summittaisesti ja hiukan karkeakouraisesti määritellä Katri Valan laatua, voisi ehkä sanoa, että hänellä on kaksi sielua — moderni ranskalainen, se on, juuri se, josta esim. 'Ensi lumi' todisti, äärimmäisen raffinoitu ja vaistovarma, pidättyvän ylhäinen, ja taas moderni saksalainen, liioitteleva, räikeissä väreissä viihtyvä, kauhunäkyjen paisutuksessa väliin mautonkin. Mutta ainakin minusta tuntuu kuin 'ranskalaisuus' olisi paljon oleellisempaa ja aidompaa Katri Valalle kuin 'saksalaisuus': hänen voimakkaimmat runonsa ovat ehdottomasti kokoelman heikoimmat. Koko 'Kauhu'-sikermä, mutta ennen kaikkea sen viimeinen runo, 'Ikävä', on jättänyt minut täysin kylmäksi: en voi sille mitään, että minua hymyilyttää tämäntapainen, liiallisen kaamea kuva:

'Pitkä käärme on upottanut kylmän suunsa sydämeeni.'

Uskallan olla niin kerettiläinen, että epäilen, olisiko Katri Vala kirjoittanut näin ellei — hän tahtoisi olla uskollinen eräänlaiselle muotisuunnalle.

Toivon, ettei minua väärinymmärrettäisi! Katri Valan omaperäisyys ja temperamentin aitous ovat yleensä ilahduttavassa määrin, kiistattomia tosiasioita. Mutta runoilijatar on samalla uuden eurooppalaisen lyriikan aistimus-, tuntemus- ja esitystapaa niin lähellä — lähempänä kuin kukaan toinen lyyrikoistamme — että hän väliin liian paljon viehättyy sille uhraamaan. Ehkäpä tätä väitettä, tai oikeammin siihen liittyvää moitetta eräillä tahoilla pidetään uutena 'kritiikin karhunpalveluksena': onhan ekspressionisteillemme tunteen suurieleisyys ja tunnepaisutuksen väkivaltaisuus jonkinlainen jumalainen piirre! Mutta ainakin minusta tuntuu, niinkuin tämä liian yksipuolinen modernismi ja sen palvonta voisi ehkäistä Katri Valan tervettä runoilijakehitystä. Ihailen suuresti sellaista eksoottista runonäkyä kuin 'Etioopppialainen fantasia', mutta pelkään että tämä nykyään niin vallalla oleva kiintymys outoihin nimiin ja värihekkumaan ja itämaiseen kukkashurmioon ja kaukaisiin maihin ja epätavallisiin tunnelmiin v o i muodostua pelkäksi hekumaksi hekuman itsensä vuoksi, ja siitä vähitellen keimailevaksi, muka 'intressantiksi' asenteeksi. — — —

Mutta ehkäpä moiset pelonsekaiset epäilykset Katri Valan suhteen ovat turhat! Minusta vain tuntui niinkuin 'Kaukaisessa puutarhassa' olisi vissejä kukkaskasveja, joiden ei runoilijan oman kehityksen kannalta soisi hedelmöittyvän ja moninkertaistuvan, mutta sellaisena kuin tämä puutarha nyt aukeaa katsojalle, tarjoaa se joka tapauksessa niin paljon värihurmaa ja kauneutta, että se ehdottomasti viehättää. Olkoon se toistaiseksi meille kyllin ja lähettäkäämme kaikki hyvät ajatukset Katri Valan ympärille — hänen kehityksensä määrää kaikesta päättäen omalta osaltaan uuden suomalaisen lyriikan tulevaisuuden.»

Uusi Suomi. R. F.: »Runoutta.»

— — — Suurin piirtein katsoen on 'Kaukaisen puutarhan' jättämä vaikutelma sama kuin antologiassa julkaistun valikoiman. Katri Valan voima on hänen mielikuvissaan ja lyyrillisissä ajatuksissaan. Hän rakentaa runonsa näyistä, kuvista ja aistimuksista, jotka usein ovat hyvin raffinoituja ja tavallisuudesta poikkeavia. Rohkeat vertaukset ja erilaisten mielikuvien rinnastukset ovat hänen runoissaan usein esiintyviä vaikutuskeinoja. — — —

— — — Hän on niissä koettanut ilmaista uusia, harvinaisia tunnelmia ja kauneusarvoja. Kuten edelläolevista näytteistä jo voi päätellä, menee hän tässä ekspressiivisten kuvien suosimisessa toisinaan liiankin pitkälle, eksyen sairaalloisiin ja eriskummallisiin rinnastuksiin, joiden taiteellinen arvo on pienempi kuin niiden merkitys rohkeuden ja erikoisuuden näytteinä. Suoranaisiin mauttomuuksiin hän sen sijaan eksyy harvemmin.

Sellaisena pitäisin kuitenkin runon 'Ensimmäiset hetkeni' keskimmäisessä säkeistössä esiintyvää kuvaa. Sitä älyllistä sideainetta, joka tekee runon kokonaiseksi ja eheäksi, on Katri Valan runoissa tavallista enemmän. Parhaissa tuotteissaan hän on kyennyt vaistomaisesti solmiamaan lyyrilliset ajatuksensa kiinteäksi ja elimelliseksi kokonaisuudeksi. Niinikään välittävät hänen parhaat runokuvansa harvinaisen tuoreita aistivaikutelmia. — — — Välittömyydellään vaikuttavaa luonnontunnelmaa on myöskin runoissa 'Haltiattaret', ja eräissä eksoottisissa kuvitelmissa on Katri Vala saanut aikaan melko valmiita tuloksia.

Katri Vala omistaa toistaiseksi harvinaisen runsaasti tunnelmakylläisiä mielikuvia ja hänellä on myöskin niiden sideaineeksi tarvittavaa älyllisyyttä. Hänen runoistaan kaipaa kuitenkin elävämpää ja kiinteämpää rytmiä. Vapaat mitat hieman oikullisine jaoituksineen tuskin enää tarjoovat hänelle kehitysmahdollisuuksia. Hänen artistisista kuvitelmistaan on vielä matkaa täysiääniseen lauluun. Uskon, että hän kykenee suorittamaan tämän matkan. Missään tapauksessa ei ole toivottavaa, että 'nuoret runoilijat' ikuisiksi ajoiksi jäisivät tuon itsessään sangen rakastettavan nuorekkaan oikuttelun, keikailun ja artistis-dekadenttisen erikoisuuden palvelijoiksi. He ovat antaneet meille virkistäviä ja myötätuntoa herättäviä vaikutelmia, todistuksia innostaan ja uskostaan. Mutta he voinevat kerran antaa enemmänkin: uuden suomalaisen lyriikan.

Suomen Sosialidemokraatti 20/XII—24. E. J: »Nykyaikaista lyriikkaa.»

— — — Katri Vala on nyt menestyksensä innostamana uskaltanut julkaista oman kokoelmansa. Tämän perusteella voi vain todeta, että aikaisempi käsitys runoilijattaresta ei ollut väärä — olkoonkin että mitätöntä on lähes yhtä paljon kuin hyvää. Perin ankaran arvostelun voisi antaa sellaisista runoista kuin: 'Ilta kaukaisessa puutarhassa', 'Illat', 'Sinipunainen fantasia', 'Haltiattaret', 'Kuollut', 'Hämähäkki', 'Sienet' ja ehkäpä jostakusta muustakin. Niissä on runous useimmiten hiuskarvan varassa, jonka tautologia tai pienehkö banaalisuus helposti katkaisee. Keskinkertaisia runoja on niinikään joukko. Katri Valan suurimmat luomat riittävät kuitenkin vaimentamaan näiden epäedullisen vaikutuksen. Runot 'Maan povella', joka on suuri jo senkin tähden, että tekijätär on n a i n e n ja omaa niin ollen naisen vaistot — 'Aurinko laskee', 'Rukous', 'Viimeiselle', 'Mielipuoli', 'Talvinen elegia', 'Ikävä', 'Satu', 'Taj-Mahal', ja 'Maa' ovat ne suuren sisäisen expansion alaisina syntyneet luomat, joille ei voi muuta kuin antaa ehdottoman tunnustuksen — runouden kannalta katsoen. Eräisiin pikkuseikkoihin kannattaisi kuitenkin kiinnittää huomiota. Esim.

'minun sydämeni paleltuu murheesta
kun sinä minut noin jätät!'

on merkillisen surkea palanen keskellä korkeaa runoa. Samankaltaisia voisi esittää useita. Hajuaisti runollisen tunnelman maustamiseksi — aito naisellista! — on Katri Valalle ominaista. 'Tuoksu' ja 'lemu' ovat usein toistuvia sanoja. Väreihin, jolle ei runoissa saisi enää antaa kovin laveata sijaa, pitäisi kiinnittää suurempaa huomiota tai hylätä ne. Yleensä olisi vapaassa runossa supistettava kaikki tarpeettomat sanat. Liika kevyiden tunnelmien, niin sanoaksemme perhos- ja kukkaistunnelmain suosiminen on eräänlaista runollista koketteriaa, josta Katri Vala kaiken lisäksi valitettavasti ei ole vapaa.

Ilmoitettava runovihkonen antaa sangen selvän kuvan merkillisestä runoilijahahmosta. Voimakas ja samalla hento, kiihkeä ja tyyni, nainen ja samalla lapsi on 'Kaukaisen puutarhan' luoja. Hän elää kuin unessa, toisissa maailmoissa, joissa kaikki on pyörryttävän suurta ja hän vain häviävän pieni piste, tomuhiukkanen. Hän riistäytyy kokonaan irti Maasta, joka hänelle on yhtä kummallinen kuin koko äärettömyys. Hän katselee maan menoa ylemmältä tasolta, mystiikan polariskoopin lävitse ja sen vuoksi hänen sovinnaisuutta uhmaava tuntonsa saa sovittavan satuhohteen. Silti hänen sielunsa on täysin sees — ainakin sellaisista täysosumista päättäen kuin ovat 'Viimeiselle' ja 'Maa'.

Aamulehti. S—n: »Nuorta lyriikkaa.»

Joulun etupäivinä ilmestyi K a t r i V a l a n lyriikkaa 'Kaukainen puutarha', josta arvostelu on jo ennättänyt lausua jokseenkin yksimielisen tunnustuksen. Arvostelun kiittävän sävyn toteaminen on ollut sekä mieluista että mielenkiintoista siitä syystä, että Vala tavallaan edustaa kaikkein radikaalisinta nuorten suuntaa. — — — Katri Valalla on silmää näkemään ja korvaa kuulemaan oikean runoilijan tavoin. Nousevan lyriikkamme vastaisissa vaiheissa ei hänen osuutensa varmaankaan jää pieneksi.

Ilkka. T—o: »Kaksi nuorta, väkevä ja haalea.»

— — — 'Kaukainen puutarha' on ensimmäinen meikäläinen puhtaasti uuden suunnan merkeissä kulkeva runoteos. Runon s e p i t t ä m i n e n, se on kokonaan vierasta tälle suunnalle — tai paremmin: tälle uudelle hengelle. Runo syntyy itsestään, omalla painollaan, syntyy sellaisenaan välittömästi, tunnettuna ja nähtynä. Sille on ominaista jonkinlainen muodon halveksinta ja tuntojen välitön ilmaisu, melkeinpä hurmiontapainen näkemysten hehkutus. Pelkästään väreihin ja näkemykseen pohjautuva

ja vetoava uudenaikainen maalaussuunta tulee vastustamattomasti mieleen, niin lähellä toisiaan ovat nämä taiteenhaarat.

K a t r i V a l a laulaa värihurmiossaan auringosta, kuusta, yöstä, illasta, kukista — kaikkialla tuo sisäisen näkemyksen hehku, joka melkein parahtaen purkautuu runoksi. — R u n o k s i sitä on vanhassa mielessä mahdoton tunnustaa, mutta sittenkin vanhan on peräydyttävä: tässä on jotakin enemmän kuin helppohintaista erikoisuudentavoittelua. Jonkinlainen oikutteleva ja haetun asenteellinen uhma varmaan iän mukana on jäävä pois.

Kaksi piirrettä Katri Valassa on erikoisen huomattavana: hänelle on ominaista merkillinen kauhun tunteminen ja näkeminen ja kaukaisten maiden näkyjen unelmointi. Kauhu esiintyy hänelle useimmin kuoleman kuvitteluna: julma hämähäkki tuo mieleen kuoleman, unessa mielipuoli häntä ilkkuu hokemalla: 'Kuolet, kuolet, kuolet, kuolet!' Hän on kuin lapsi heitettynä yölliseen metsään, hän kuulee monia hirveitä ääniä eikä ymmärrä, mitä ne ovat. Yö on kuin suuri musta kukka, jonka heteinä kuoleman edessä kalpeat ihmissydämet vapisevat —.

Kaiku.

— — — Katri Valan runokokoelma on virkistävä ja villi ilmiö kirjallisuudessamme. Sen suurin ansio on, ettei se ole ollenkaan tavallinen, niinkuin on melkein joka toinen uusistakin kirjoista.

Kaleva. »Uutta suomalaista runoutta.»

— — — hänessä, jos kenessäkään, meillä piilee suomalaisen runouden kauan kaivattu uudistaja. — — —

Savo. W. M.: »Vapaata mittaa.»

— — — Katri Vala on omaperäisin nk. nuorten runoilijain ryhmästä — esitän väitteeni Mustapään uhallakin. Hänen erakkoluonteeseensa ei ole päässyt sanottavasti vaikuttamaan ulkomainen vapaamitallinen runous, niin helpolta ja luonnolliselta kuin tuntuneekin esikuvien hakeminen, vaan on hän kaikessa hiljaisuudessa kehittynyt ja kasvattanut taiteensa verraten omavaraisesti. Ja asettaisin puolestani tämän taiteen, runoilijan sisäisestä kasvuvoimasta huolimatta, tällaisenaankin verraten korkealle.

— — — Ei ole niinkään helppoa kuin ensi lukemalta tuntuisi haahmoitella Katri Valan runoilija-asteikon rajoja, sillä se on harvinaisen laaja. Senpä vuoksi voikin heti sanoa, että tämä laulaja onkin verrattain joustava persoonallisuus. Ei mikään inhimillinen tunnu olevan hänelle vierasta — erotiikan puute kokoelmassa lienee tahallinen — alkaen herkistä

luonnontunnelmista mitä väkevimpiin kauhukuviin saakka. Ja kaikkialla on hänellä aina tarjottavana täysin omaperäistä ja uutta — uutta paljon laajemmassa mielessä kuin vain se erikoinen muoto, johon hänen runoutensa pukeutuu. — — — Katri Valan kauhurunot ovat huomattava lisä kirjallisuuteemme. Niiden tunnelma on alkuperäinen ja väritetty tavalla, joka on omiaan herättämään todellisen inhon ja kaameuden tunteita. — — Muista kokoelman runoista tekisi mieleni mainita 'Ensimmäiset hetkeni' ja runo 'Rukous'. Jälkimmäisen ensimmäiset säkeet kuuluvat:

'Jumala,
olen vain pieni liekki,
joka on lepattanut kaukana
ja odottanut.'

Voiko yksinkertaisemmin ja hartaammin lähestyä Elämän Herraa? — On kyllä kieltämätöntä, että kokoelmasta voisi löytää yhtä ja toista, tehdä poimintoja sieltä ja täältä, joiden suhteen voi olla eri mieltä tekijän kanssa, mutta onko syytä siihen? Katri Vala ainakaan ei tarvitse niitä, sillä hän on kerta kaikkiaan persoonallisuus, joka on oma itsensä, sanottakoon hänelle mitä tahansa. Hän ei osaa eikä voi tinkiä; jokainen runo on siru hänen sielustaan, ostettu elämän hinnalla.

Tampereen Sanomat. »Kaksi esikoisteosta.»
— — — Katri Vala, otsikossa mainittu uusi runoilijatar, esiintyi äskettäin antologiassa 'Nuoret runoilijat' muutamin runoin, jotka saivat osakseen huomattavaa tunnustusta. Nyt hän on julkaissut oman kokoelman, varsinaisen esikoisteoksensa. 'Kaukainen puutarha' — se on kokoelman nimi — ja tuskinpa sille olisi kuvaavampaa nimeä voinutkaan keksiä. Näillä runoilla, jotka ulkonaiselta muodoltaan ovat kuin proosaa, loppusoinnuttomia ja enimmäkseen vailla tutunomaista rytmiäkin ja muistuttavat — sivumennen sanoen — jonkin verran Tagoren suorasanaisia runoja, on oma omituinen tuoksunsa, joka ei ole sukua tavallisissa puutarhoissa kasvavien kukkien ja yrttien tuoksulle. Niissä on jotakin merkillisen 'aineetonta', haurasta, särkyvää — ikäänkuin toisista maailmoista kotoisin olevaa. Ja sittenkin samalla tuskallisen läheistä, elettyä, koettua ja taisteltua. Sydän on ikäänkuin iloinnut tai kärsinyt liian paljon. Vahva mystillinen piirre on niille myöskin ominainen ja ehkä juuri siitä aiheutuva jonkinlainen unenkaltainen epämääräisyys, jonka kumminkin aavistaa häipyvän ja kirkastuvan. — — —
Katri Valan sanonta on parhaimmillaan kireän jännittynyttä, sisäisesti aukovaa, persoonallisiin äänenpainoihin pyrkivää. Kokoelmassa kokonaisuudessaan on kyllä vielä hyvin paljon kaaoksellista ja hämärää, ja monet runot menettävät paljon niitä toiseen kertaan lukiessa. Mutta joka tapauksessa runoilijatar on uusi ilmestys, johon on syytä kiinnittää vakavia toiveita, niinkuin on tehtykin. — — —

Vaasa. J. K:maa. »Modernia runoutta.»
— — — Palataksemme taas Katri Valan runokirjaan emme tahdo kieltää siltä arvoansa. Tosin se ei ole sitä, mitä runoudella tavallisesti tarkoitamme sen sanan kaikkein ahtaimmassa merkityksessä: siitä puuttuvat kokonaan 'runouden' tavallisimmat ulkonaiset tunnusmerkit, mitta ja alku- tai loppusoinnut. Mutta kuka on asettanut rajan runon ja proosan välille tai runollisen proosan tai proosallisen runon! Emme tiedä, olisiko kokoelma voittanut, jos Katri Vala olisi kirjoittanut 'runonsa' lastun muotoisiksi, kenties sikäli, ettei olisi ollut tilaisuutta takertua juuri loppusointuihin ja runomittaan. Vaan tunteen väkevyyttä ja mielikuvituksen rikkautta sekä sanonnan tarttuvaa välittömyyttä — niitä ominaisuuksia ei Katri Valalta saata kieltää. Tosinhan hänen mielikuvituksensa hakee objekteja, jotka eksoottisuudellaan hämmästyttävät, niinkuin 'Etiooppialaisessa fantasiassa', jossa

'Aurinko putosi suuren leipäpuun taa
kuin kannastaan irtaantunut, pyöreä ja punainen hedelmä.
Metsästä kaukaa kuului ibiksen kaamea vaikerrus,
mutta tamarindien alla kylässä
kumisi häränvuotainen rumpu!'

Mutta jos naisen — niinkuin miehenkin — aatos tahtoo heittää häränpyllyä, niin — 'kenpä taitaa sille esteitä panna'.

Viikkosanomat. A. K—o. »Modernia runoutta.»
— — — Katri Vala on ihastunut ylen määrin vapaamitallisen runon tekoon. Ja myönnettäköönkin, että tuo uusi runosuunta on saanut hänestä hyvänlaisen tulkitsijan. Mutta Katri Valan tapainen runoilija ei voi tyydyttää paljoakaan sellaista runonlukijaa ja ymmärtäjää, joka on tottunut vaatimaan runolta myös muotoa ja laulukkuutta. Katri Vala ei välitä enempää rytmeistä kuin riimeistäkään, hän perustaa paljon kovan sanonnan varaan ja toisinaan ainoastaan kovan sanonnan varaan. Saapa myös ajatus mennä tipotiehensäkin tai hukkua eksoottisten maitten kukkaismereen tai himmeitten olkapäitten myskinlemuun. Väliin voi runoilijatar joutua pelottavan kauhun valtaan; ja silloin saattaa mielipuoli häntä autioitten huoneitten läpi ja huutaa hänen korvaansa:

'Nuorta lihaa — — —
Kohta olet sinä maata,
viileää, mustaa maata. — — —'

Toisinaan menee Vala kauhukuvitelmissaan hyvinkin pitkälle; ja silloin voi suuri käärme upottaa kylmän suunsa hänen sydämeensä. Samoin mauttomana ja loogillisesti arveluttavana pitäisimme myös runoa 'Kuollut'. — — — Runoissa 'Sienet' ja 'Ensimmäiset hetkeni' on niinikään monia vastenmielisiä kohtia. — — — 'Kaukainen puutarha' ei ole siis pelkästään kiitoksella ja ylistyksellä kuitattavissa oleva teos. Mutta sen ansioita ei myöskään missään tapauksessa sovi kieltää. Kokoelman useimmat runot ovat nimittäin siinä määrin mielenkiintoisia ja vakuuttavia, ettei kylminkään runonymmärtäjä voi ilman muuta niitä sivuuttaa. Katri Vala on persoona, joka pyrkii omintakeisuuteen niin aiheenkäsittelyssään kuin sanonnassaankin, ja meidän on myönnettävä, että jo yksinomaan tämä puoli tekee hänen runoesikoisensa iloiseksi uutuudeksi.

Tunnelma 'Kaukaisessa puutarhassa' on väkevää ja nuorekasta. Väri puhuu, kukka kumartaa, ja kaikkialta luonnosta löytää runoilija esikuvan panteistiseen hurmioituneeseen kuvailuunsa: yksinpä maan ihostakin lehahtaa vastaan panteistista tuoksua.

Runot 'Talviaurinko', 'Nocturne', 'Rukous', 'Viimeiselle', 'Haltiattaret' ja 'Maa' ovat alallaan erinomaisia saavutuksia. Samaan ryhmään voimme lukea täysin hyvällä syyllä myös intialaiseen satuun perustuvan 'Taj Mahal'in'.

'Kaukaisen puutarhan' 'Punaista kuuta' — etenkin Eero Salolan oivallisen lausuntatulkinnan jälkeen — pitäisimme kokoelman parhaimpana runona. Siinä on sekä hiljaista huumoria että myös väärentämätöntä ja väkevää tunnelmaa. — — —

Ja lopuksi, 'Kaukainen puutarha' on kuin onkin iloinen tuttavuus, jonka kuulaimmat sivut antavat lukijalleen paljon henkistä rikkautta ja avaavat uusia näköaloja runon maailmoihin. Senpä vuoksi onkin valmis antamaan niin paljon anteeksi Katri Valalle ja asettamaan kaiken sovinnaisen, mauttomuuden ja suoranaisen epäjohdonmukaisuudenkin nuoruuden tilille.

HURMIOITUNEET KASVOT (1925)

Suomen Sosialidemokraatti 27/5 —45. »Nuorten runoilijain antologia.»

— — — Katri Valan panos 'Hurmioituneisiin kasvoihin' on — ellemme ota lukuun huumorin ja hullunkurisuuden välimaille jäänyttä

'Ihanaa päällikköä' — laadussaan kaunis ja kypsä. Tämä runoilijatar pääsee tosiaankin parhaimmissa runoissaan harvinaiseen tunnelman tiiviyteen, kuvien ja värien pregnanttiin kauneuteen ja sanonnan tenhoon. Juuri nimenomaan ilmaisuvalmiudessa hän on pisimmällä tämän parven runoilijoista. Mutta pisimmälle tähtääviä henkisiä ominaisuuksia häneltä sen sijaan näyttää puuttuvan. Jo Katri Valan laadusta johtuu, että pinnallisuuden vaara on häntä hyvin lähellä, eikä hän suinkaan sitä välttänyt 'Kaukaisessa puutarhassakaan'. Kehys oli hänelle usein tärkeämpi kuin taulu. Aistimisen tuoreus houkutteli hänet usein pelkkään aistimässäilyyn, omalaatuinen 'näkeminen' ja itsenäisyyttään alleviivaava muotopyrkimys vei joskus maneeriin, eriskummallisuuksiin ja onttoon dekoratiivisuuteen sanoissa ja kuvissa. Vertailu Edith Södergraniin, jonka luona Katri Vala ilmeisesti on käynyt oppimassa muotoa, koituisi jä kimmäiselle ehdottomasti musertavaksi tappioksi, sillä häneltä näyttää suuressa määrässä puuttuvan juuri niitä henkisiä säikeitä, jotka ruotsinkielisen runoilijatar-vainajan tuotannolle antoivat sen syvän vakavuuden, värähdyttävän intensiteetin ja kipeän inhimillisyyden. Elämän kosketuksessa Katri Valakin varmaan aikaa myöten tulee ymmärtämään syvyysmittojen merkityksen fantasian kaukoperspektiivien rinnalla — onhan hän kuitenkin runoilija sormenpäitään myöten. — Hänen 'Oleanderisatunsa' runoja on turha erikseen mainita: nehän muodostavat vain pienen kauniin kolkan lisää 'Kaukaiseen puutarhaan'. Erikoista huomiota ansaitsee kuitenkin — toivottavasti ennakkotapauksena — eräs runo, 'Ikävä', jossa Katri Vala on tietääkseni ensi kerran käyttänyt 'oikeata' runomittaa ja loppusointua kaunistuskeinona. — — —

Uusi Suomi 3/6 —25. K—aa. »Kuuden nuoren runokirja.»

— — — Tämä väkivaltaisen omaperäinen runoilijatar on epäilemättä erikoislaatuisimpia ilmiöitä suomalaisessa runoudessa. Hänen esikoiskokoelmassaan tappoi — kaikella kunnioituksella sanoen — kuitenkin aihealan liiallinen originellisuus useasti runon sisäisen kauneuden. 'Hurmioituneiden kasvojen' runot osoittavat, että pateettinen koristeellisuus on siirtymässä taka-alalle. Näissä runoissa on fantasian rikkautta ja taiteellisuutta — lukuunottamatta 'Ihanaa päällikköä', joka tuskin korkenee ohi kuriositeettiasteen. Joukossa on yksi loppusoinnullinen, jonka toivoisi olevan alkuna useammille samanlaisille. Katri Valalla — vaikkakaan hänen edustamansa suunta ei merkitse runouden korkeinta sanaa eikä siis kykene aikaansaamaan mitään lyriikan uudistumista — on epäilemättä niin paljon annettavaa, että hänen soisi runouteensa liittävän yhden lyriikan tärkeimmistä perusominaisuuksista: musikaalisen rytmin.

Aamulehti 16/6 —25. S—lo.

— — — Katri Valalta ei puutu omaperäisyyttä, mielikuvitusta tai voimaa, ja eksoottisuudessa hän on tovereistaan ensimmäinen, mutta Valan runouden laatu vie hänet helposti palvomaan liiaksi muotoa, koristeellisuutta, jolloin itse runon sisällys jää pinnalliseksi. Vapaan runomuodon käyttelijänä on Katri Vala nuorista varmin. Siitä huolimatta tuntuu sellainen pikkuruno kuin hänen tässä kokoelmassaan oleva 'Ikävä', joka lienee tekijänsä ensimmäinen rytmillinen runo, jo yksin tämän rytmillisyytensä vuoksi oikealta keitaalta, jonka lukee mielellään toistamiseenkin. — — —

Inkeri n:o 11/ —25. A. T—nen.

— — — Molemmat naisrunoilijat vaeltavat tässäkin kokoelmassa edelleen pääasiallisesti 'itämaisissa unelmissa'. Ja tämä ennen kaikkea alkaa jo maistua maneerilta! Siinä alkaa jo tuoksahtaa 'taidefilmin' itämainen ylivoima ja 'Bajadeerin' tunnelmien äitelyys. Lootus, luuttu, myrha, myski, balsami, kookosmaito, kaneli, — bakula (!) ja mangopuu, — kuinka vieras, kuinka teennäisesti haettu välinepiiri; ja eräs päällikkönimi Valalla — Oooo! Tämä vie väkisin ajatukset Valentinofilmeihin . . . — — —

Karjala. K. R: »Nuorta runoutta.»

— — — Entä sitten toinen nuori neiti Katri Vala! Hänen tunnelmansa tuntuvat muutamissa tapauksissa ns. pikkuvanhoilta. Entä hänen tyylinsä. Suomeksi ovat runollista, poljennollista proosatyyliä viljelleet Aleksis Kivi ja varsinkin Juhani Aho. Miten heidän tyylinsä hiveleekin korvaa ja tunnetta. Katri Vala ei pääse lähellekään heitä, niin paljon korulauseita kuin hän käyttääkin, niin omintakeisiin runokuviin kuin hän ajatuksensa ja kuohahtelevan tunteensa pukeekin. Hän esim. kokonaan halveksii mitattomassa muodossa niin vaikuttavaa alkusoinnun käyttöä. Eihän sitä tapaa esikuvissa, miksi siis suomalainen nykyaikainen runous tarvitsisi noin vanhanaikaista kaunistuskeinoa. Ja kuitenkin uhraa hän sonetissaan 'Ikävä' vanhoille jumalille. Niistä eivät siis nuoretkaan tahdo päästä vapaiksi. Muutamiin hänen runokuviinsa voisi ehkä sovelluttaa Tyhmäsvainajan järkevän päätelmän 'hämärästi ajateltu on hämärästi lausuttukin'. — Tuskin tarvinnee mainitakaan, että hänkin viihtyy parhaiten palmujen, oleanderien ja lootuksien seurassa, unelmoi romanttisista nuorukaisista. Tokkohan muuta tarvitaankaan nuoren neitosen tunne-elämän hymistykseksi? Tuo eksoottinen unelmoiminen kuuluu kai runouden lapsenkenkiin, joista toinen varttuu varhemmin, toinen myöhemmin. Jolle ne ainaiseksi jäävät, hän ei ole varttumaan mahdollinen.

Runollisia lahjoja, elävää mielikuvitusta, sisäistä näkemystä näillä molemmilla on runsain määrin. Mutta he eivät ole vielä kiirastultansa käyneet, joka vasta tekee heidät tosirunoilijoiksi. — — —

Etelä-Suomen Sanomat 30/5 —25. Esa. »'Runoutta'.»

— — — Katri Vala kuuluu niihin runoilijoihin, joka on heittänyt koko runouden hiiteen. Hän kirjoittaa proosaa suorastaan. Vain laupias Söderströmin latoja on latonut sepustuksen runon tavoin. — — —

Savo 27/5 —25. W. M. »Lyriikkaa.»

— — — Katri Valan mielikuvitus on vuorostaan paennut Etelämerelle, jonnekin Australian saariston koralliriutoille. Mutta Valan kaukokuvittelun tekee paljon uskottavammaksi se väkevä ote, jolla hän hallitsee sanontaansa ja eliminoi siitä pois kaiken liian. Hän keskittää ja hän sanoo sanottavansa usein iskevän suppeasti, ja tuskin osunee aivan väärään väittäessään, että juuri tämä puoli on hänessä kehittynyt. — — —

Tampereen Sanomat 27/5 —25. U. W. W.

— — — Mutta kummankin (Vaaran ja Valan) säveleet tuntuvat kumpuavan syvältä tuskan ja ilon lähteistä eikä ole varmaankaan väärin ennustettu, että heillä molemmilla on oleva kaunis tulevaisuus edessään, kunhan he tavoittavat lopullisen seestymisen. Nyt jo he ovat luoneet runoja, jotka kunnialla edustavat heitä nuorimman runoilijapolven ensimmäisten joukossa, runoja, jotka viittaavat tulevaisuuteen, täynnä pursuavaa voimaa. Heidän taipumuksessaan kaikkeen outoon, erikoiseen, salaperäiseen outoine koristeellisine nimineen ja tuntemuksineen saattaa tosin piillä ansa, josta olisi kai syytä ajoissa heitä varoittaa. Siinä voi nimittäin piillä maneerin vaara, ja maneerin labyrinttiin ei missään nimessä toivoisi heidän eksyvän. — — —

Valvoja-Aika. E. F.

— — — Katri Valalla esiintyvät eksoottiset nimet ovat usein vain tyhjänä koristeena mitä jokapäiväisintä laatua oleville tunteenilmauksille.— — — Paremmin hän onnistuu itämaisista ja sadunomaisista verhoista riisutussa tunnelmamaalauksessa, mutta samoinkuin ennen osoittautuu hänen runollinen vaistonsa niissä yhä epävarmaksi. — — —

Viikkosanomat 13/6 —25. A. K—o: »Hurmion runoutta.»

— — — Katri Valan osaston nimenä on 'Oleanderisatu'. Tämä runoilijatar, joka saavutti 'Kaukaisella puutarhallaan' valtion palkinnon, tuntuu

yhä edelleen rakastavan Itämailla liikkumista. Monet hänen runoistaan ovat täynnä suoranaisia kasvi- ja eläinopillisia tietoja: hedelmiä, kukkia, lintuja jne. Mutta monista runoista puuttuu eletyn elämän tuoma tenho; ne eivät pääse vaikuttamaan eivätkä vakuuttamaan. Esim. 'Ihana päällikkö' jää hullunkurisuudessaan täydelliseksi kysymysmerkiksi.

'Hajuherneet' ja 'Oleanderisatu' tuntuvat sen sijaan miellyttäviltä ja niissä sykähtelee oikean runon hermo. Osaston parhaimmaksi runoksi asettaisin kuitenkin omasta puolestani runon 'Ikävä'; siinä on sekä ajatusta että musiikkia. — — Toivoisin Katri Valan jatkavan juuri tähän suuntaan. — — —

E. D—us. »Nuorta runoutta.»

— — — Katri Vala — kokoelman runoilija-aluista kypsin ja varttunein — ei hänkään tällä kertaa esiinny erikoisesti edukseen. Säkeet kuten

'Mikä tuoksu palmujen alla!
Ah!
Ruusunpunaiset kakadut hämmästyen
pudottavat puoleksisyödyt hedelmät maahan.
Ooo — nuori päällikkö kulkee kosioteillä!'

eivät huudahduksistaan ja huutomerkeistään huolimatta kykene millään tavalla runollisesti vaikuttamaan. Sitävastoin 'Syksyinen kuu' on todellinen runo — ehkä ainoa kokoelmassa — jonka 'säteet pistävät läpi sydämeni'. 'Puhkeavan bakulan ja mangopuun' tuoksuja en erikoisesti rakasta. — — —

SININEN OVI (1926)

Helsingin Sanomat. L. V-nen: »Katri Valan runot.»

Katri Vala on uudessa kokoelmassaan, johon jokainen runouden ystävä epäilemättä suhtautuu odotuksella — onhan kysymyksessä toinen teos annetun lupauksen jäkeen — tehnyt samanlaisen viehättävän toivioretken aistimuslämpimään kauneuden, ennen kaikkea eksoottisen värihurmion maailmaan kuin 'Kaukaisessa puutarhassakin'. 'Sininen ovi' tuskin vielä osoittaa sitä, mitä nimitämme persoonallisuuden muodostumiseksi, mutta ensimmäinen vaikutelma, jonka kokoelmasta saa, on ilahduttava, lukijan huomatessa, että tekijätär uskollisesti ja raikkaalla luomisilolla viipyy siinä runon valtakunnassa, jonka hän on itselleen valloittanut. Se on ikäänkuin takeena siitä, että värikkäällä kauneudella on sijaa

meidän näihin vuosiin asti harmaansävyisessä runoudessamme. Uusi lyyrillinen kokoelma saattaa samalla lukijansa herkemmin tutustumaan siihen henkilöllisyyteen, jonka runoinnoitus niin yksinomaisesti viipyy mielikuvituksella luodussa ja ainoastaan mielikuvitusta tenhoavassa etelänkuumassa vyöhykkeessä. Esikoiskokoelman kiihkoisa, väliin pingoitettu ja kylmä taiteilijapaatos on toisessa teoksessa ikäänkuin seljennyt ja herkistynyt, muuttunut samalla koristeellisuudenilossaan useasti hempeätunteiseksi, mikä sinänsä on ymmärrettävää, mutta joka tapauksessa inhimillisesti läheisemmäksi. — — —

Mielestäni olisi aivan väärin vaatia Katri Valan kuvitelmilta toistaiseksi syviä persoonallisia rintaääniä. Näiden tunnelmapalasten tarjooma nautinto on kokonaan toinen. Katri Valan lyriikka on ihastuttavan keveällä tavalla vapaa kaikesta ankaran totisesta tilittävästä suhteesta ulkomaailmaan. Näissä näyissä paljastuu lukijalle naissielu, joka palvoo vain kaunista silmälle ja korvalle hivelevää. Persoonallisen ryhdin puute ei kiellä sitä, että tekijätär osoittaa viehkeää älykkyyttä, asettaessaan runoilijaminänsä kuvitelmiensa koristeellista taustaa vastaan. Kun tekijätär esim. runossa 'Jumala ja minä', joka hieman keveästi sanoen on viehättävää 'flirttiä' Jumalan kanssa, kiittää tätä kukista ja perhosista ja moittii 'yhteiskuntia ja sotalaitoksia', niin se tuskin on erikoisen kipeää tai pikanttiakaan, mutta joka tapauksessa tekijättären rakastettavalle kauneusilolle kuvaavaa. Tuo soreasti naisellinen keimailu, joka on Katri Valan runojen ranskalaisesti delikaatti yleisominaisuus, ei hänen toisessa kokoelmassaan yleensä yhdisty yhtä kylmäveriseen taiteilijaotteeseen kuin esikoisteoksessa.

Niinpä kieltämättä liiallinen hempeämielisyys pistää sanonnassa silmään, kun tekijätär puhuu 'kasvojen punastuvasta aamusta' taikka antaa eksoottisen nuorukaisen kiittää lemmitystään aurinkoa

'sillä sinä kasvatit hänet,
pienen palmuni meren rannalla.'

Joka tapauksessa tekijätär tässäkin teoksessaan osoittaa taiteilijakättä järjestäessään noita niinsanoakseni herkullisia 'kuvaelmia', tableaux vivants, joissa runoilijaminä esitetään koristeellista taustaa vastaan. Pieni esimerkki vain runosta 'Hopearihma':

'Seison nojaten nuoren gasellin kaulaan.
Katselemme, kuinka puolikuu kohoo
mustien vuorten takaa.'

Katri Valan uudet 'pienet proosarunot' — lainatakseni Baudelairen aikoinaan käyttämää soreaa nimitystä — ovat todella kaunis lahja lyriikallemme. Sillä eksoottisella maailmalla, joka niissä esitellään, ei yleensä ole ollut edellytyksiä tulla suuremmassa mittakaavassa suomalaisen lukijakunnan omistettavaksi. Näiden rivien kirjoittaja puolestaan tunnustaa jälleen tunteneensa erikoislaatuista iloa siirtyessään tuohon kaukaiseen ilmakehään. Katri Valalla on, kuten edellä olen koettanut osoittaa, oma taitonsa tehdä tästä retkeilystä viehättävä ja herkullinen.

Uusi Suomi. Rafael Koskimies.

— — — Kun Katri Vala pari vuotta sitten julkaisi ensimmäisen kokoelmansa, niin lausui näiden rivien kirjoittaja arvelunaan, ettei runoilija enää kykenisi kehittymään erikoisalallaan 'vapaissa fantasioissa'. Tämä ennustus ei ole sinänsä käynyt toteen. Sillä Katri Valan uusi kokoelma 'Sininen ovi' osoittaa jos mahdol'ista entistä suurempaa hienostusta runollisten aiheiden käsittelyssä. Näissä runoissa tapaa mielikuvia ja tunnelmia, joiden valikoitu herkullisuus saa ajattelemaan raffinoituja käsiteollisuustuotteita, kauniisti koristeltuja maljakoita ja muita koruesineitä. Niiden heikkous runoina on vain siinä, että ne vaikuttavat niin yksinomaisesti korutavaroilta. Ne puhuvat korkeintaan meidän silmillemme, mutta ne eivät herätä meissä mitään sisäistä rytmiä. Lyriikan sijasta ne tarjoavat vain kirjavia, hieman etsittyjä kuvia ja outoja mielikuvayhdistelmiä. Kuinka ylihienostuneita Katri Valan runot saattavat olla, siitä on kuvaava esimerkki seuraavassa säkeistössä runosta 'Syysilta', joka kuuluu kokoelman parhaisiin:

'Kuun maljan vaskisen
nyt nostaa metsänneito yli latvojen,
ja helähtäin
sen särkyy laita,
putoo sirpaleina mustaan veteen.
Vain alakuloinen
nyt kaiku puiden alla nyyhkyttää.'

Itämaiset aiheet ja tunnelmat ovat yhä etualalla Valan runoissa. Hän seurailee jatkuvasti Tagorea. Hänen inspiratsionillaan on peräti kirjallinen leima. Koko tämä muotisuunta, joka jo alkaa olla aikansa elänyt, muistuttaa yllättävässä määrin sitä estetisoivaa kirjallisuutta, joka meillä esiintyi vuosisatamme alussa ja jonka tyypillisin edustaja oli Volter Kilpi. Samoin kuin tuo ajanilmiö on Katri Valankin lyriikka eräänlaista toisen käden runoutta. — — —

On vielä ennenaikaista puhua kehityksestä Katri Valan tuotannossa. Hänellä näyttää olevan ainesta yllin kyllin, mutta varsinainen lyyrillinen momentti on toistaiseksi heikko. Sillä kaunosieluisuus ei ole samaa kuin yksilöllinen lyyrillinen taide.

Suomen Sosialidemokraatti. J. K. S.: »Nuorta runoutta.»

Katri Valan eksoottiset runot ovat eristäytyneet nuoressa runoudessamme täydellisesti omalle taholleen. Hänen edellinen retkensä 'Kaukaiseen puutarhaan' vei lukijan aivan uusiin maisemiin ja jätti sinne heräämään mykkien rytmien hypnotismista. Erämaan laita jalopeuranjälkineen oli jo silloin Valalle aihe ja nyt on hän taas pystyttänyt majansa erämaan rannalle ja tuijottaa oveltansa keltaiselle aavikolle. Nousevassa aamuauringossa laulaa hän eksoottisia ja kiihkeitä laulujansa ja odottaa päivän sammumista ja iltatunnelmien tuloa — toisin sanoen: kuuta, hänen suurinta ja värikkäintä runokuvaansa. Intohimoisesti aallehtivin säkein muovailee Katri Vala mielikuvituksensa majan ympäristön ja ne värisekä tuoksukylläiset aistimukset, jotka siellä heräävät. Väri on Katri Valan ilo — hehkuva sekä tumma väri: punainen — elämän ja rakkauden väri, musta — kuolemanyön ja lahoamisen tunnus. Joka runo on kuin Gauguinin pehmeisiin väreihin sulautunut tropiikkimaalaus. Vala saattaa olla sanavuolas sekä suppeasti runonäkynsä ilmaiseva. Jälkimmäisestä esimerkkinä voisi mainita kauniin 'Ratsastaja'-runon:

'Tänään kulki ratsastaja majani ohi,
kuin valkoinen liekki oli hänen hevosensa.
Hän katsoi minua mustin silmin,
ne olivat kuin yöllinen metsä,
joka palaa.
Särjin tänään kauneimman ruukkuni,
itkin sitä katkerasti.'

Katri Valan vapaamittainen runo on rytmikäs laulu täynnänsä hurmaavaa elämää ja aavistelevia, salaperäisiä tuntoja. Hänen maisemansa, värittipä sen auringon kirkas tahi kuun kelmeä valo, on tuoksuva ja silmään jääpä.

Kokoelma tuntuu kokonaisuutena hiukan kiirehdityltä — ehkä valtion palkintoon nousseen 'Kaukaisen puutarhan' jatkoa on odotettu liian vaativasti ja nopeasti. Katri Valalle luonteenomaiset tummat kauhurunot ovat jääneet syrjään, hänen silmissään on nyt aurinkoinen erämaan lieve, jossa lepattaa kuuma elämä. 'Sininen ovi' on ihana runokokoelma. Sillä

on voimakkaat kuvat, joiden merkeissä se on syntynyt: aurinko ja rakkaus, ja ne tehoavat aina. Katri Valan runot ansaitsevat suuren huomion.

Ilkka. J. Ktm.

Katri Vala on ikävystyttänyt Suomen kansaa lähettämällä liikkeelle 60 sivua kirjavaa sekamelskaa, sanoja kultakuoriaisista, haljenneista hedelmistä, läähättävistä linnuista, kaatuneesta ruukusta, gasellin kau'asta, pienestä tamburasta, himmeänpunaisista levistä, oleanderin kukista, ruusunpunaisista kokardeista, kaneleista, Rarahun silmistä, lootuksista, puhkeavasta bakulasta ja mangopuusta. Paljon sanoja, mutta vähän villoja. Pelkkiä runoja vain, mutta ei juuri nimeksikään ajatuksia. Siitä huolimatta Katri Valallakin on onnelliset hetkensä. Sen huomaamme silloin, kun kaiken tuon sekamelskan keskeltä suureksi ihmeeksemme löydämme pienen, kauniin helmenkin. Sen nimi on 'Onnellinen hetki'. Koruttomassa kauneudessaan se kuuluu näin: — — —

Katri Valalle soisi mielellään useammin 'onnelliset hetkensä'.

Kaleva 23/12 —26. Wäinö Siikaniemi: »'Nuoria runoilijoita'.»

— — — Omalaatuisine kuvineen ja näkemyksineen henkii Valan tuotanto ikäänkuin aineettomuuden tuoksua. Sitä ei ehkä sellainen, joka on taitamaton tajuamaan haurasta tunnelmaa, täysin sulata. Se vie kuin tavallista kauemmaksi elämän aineellisesta jokapäiväisyydestä. — — Se ei ole eksotiikkaa maantieteellisessä mielessä, se on jollakin lailla kosmillista eksotiikkaa, tasapainon etsintää ulkopuolelta nykyajan aineellisuuden piirin, se on pyrkimystä pois jäykistä muodon kaavoista, se on sekä sisältöön että muotoon nähden polyrytmillistä, monitaitteista. Siitä ei siksi koskaan voikaan tulla vanhan polven, sen, jonka rytmi- ja mielikuvatottumus on kaavoissa jäykistynyt, täysin omaksumaa runoutta, se on pääasiassa herkille, omaperäisyyttä hakeville sieluille ja sille polvelle, jonka kauneuskäsitteet ovat muodostuneet viime vuosien elämänpuristuksessa, niin kuin runoilijankin. — — Tämä muoto on joka tapauksessa Katri Valan. Hän on sitä kehittänyt ja herkistänyt siinä määrin, ettei meillä suomenkielellä tämän lajin runoutta kukaan ole luonut samalla herkkyydellä ja notkeudella kuin hän. Olemme siinä vahvassa uskossa, että laji yhä paranee ja hienostuu Katri Valan puutarhassa. Ehkä tulee pian sellainenkin aika, että se puutarha ei ole enää 'kaukainen', vaan että sinne matka on lyhyt kaikille runouden ystäville, kun Katri Vala taas avaa jonkun uuden 'värikkään oven'.

Kansan Työ. Y. M—la: »Katri Valan uudet runot.»

— — — Kieltämättä on Katri Vala mielenkiintoinen, tulisieluinen runoilija. Hän ei liiku runomailla turhan tähden, vaan hänellä, jos kenellä on jotain sellaista sanottavaa, joka vie sellaisenkin lukijan mukaansa, jolla mahdollisesti on eriävä käsitys tyyli- ja muotoseikoista. Sellaiset runot kuin esimerkiksi 'Ikävä', 'Hopearihma', 'Ylösnousemus' ja 'Jumala ja minä' eivät voi olla vaikuttamatta keneen tahansa, joka hiukankin ymmärtää kauneutta.

'Sininen ovi' sisältää voimakasta, syvämietteistä, elämän ydinajatuksissa liikkuvaa runoutta ja sellaisena sillä myöskin on kiistämätön arvo. Teos ei kuitenkaan ole 'kaiken kansan' kirja, vaan ainoastaan 'harvojen valittujen'. Silti sopii niidenkin, jotka eivät erikoisesti suosi uudenaikaista runoutta sen hankkia. Epäilemättä löytyy teoksesta jokin runokuva, joka poikkeuksetta sopii laajemmallekin lukijakunnalle.

Länsi-Suomi. O. H: »Kaksi uutta runokirjaa.»

Katri Valan esikoisteos 'Kaukainen puutarha' herätti aikoinaan eräissä piireissä suurta ihastusta — ja samalla toisella puolen suurta pahennusta. Hänen runojensa aurinko oli jo silloin se kuumana hehkuva, joka poltti meitä kaukaisuudestaan omituisen oudosti, nuoren runoilijan temperamentin särmiön lävitse taittuen. Hänen runonäkynsä putosivat lukijan eteen kuitenkin kummallisen liikkumattomina, koloristista loistoa hehkuen, ilman runomuodon kahleita, loppusointuja ja rytmin sisäistä vavahtelua. Mutta tätä ei kaikissa leireissä ymmärretty: kuinka voi kirjoittaa runoa ilman rehellisiä säkeistöjä ja loppusointujen runsautta.

Kaikesta huolimatta jatkaa Katri Vala uudessa kokoelmassaan yhä edelleen samaan suuntaan. 'Sininen ovi' sisältää enimmäkseen vapaamittaisia kuviteltmia kuumista maista, täynnä värin polttavaa loistoa ja miltei hillitöntä hekumaa. Ja varman taiteilijavaistonsa avulla pääsee hän usein huomattavan korkeaan määränpäähän. — — —

Katri Valan kehitys 'Kaukaisesta puutarhasta' 'Siniseen oveen' osoittaa monessa suhteessa huomattavaa nousua. Mutta samalla tulee tässä uudessa kokoelmassa yhä enemmän esille se vaara, joka uhkaa hänen runouttaan: oman itsensä toistaminen. Hänen rajoituksensa lähtevät hänen voimastaan ja mahdollisuuksistaan. Toistaiseksi on hän vielä verrattain hyvin välttänyt sen vaaran. Omalta kohdaltani nimittäin tunnustan löytäneeni tästä Katri Valan 'Sinisestä ovesta' yhä uutta, bisarria kauneutta, joka osoittaa tällä nuorella runoilijattarella olevan kehityksen kykyä ja todellista lahjakkuutta uusiin voittoihin. — — —

Pohjois-Savo n:o 142/ —26. V. L.: »Nuorta runoutta.»

— — — Valan runous lähestyy nyt täyttä kesää. Hänen luonnonkuvitelmansa ovat jos mahdollista vieläkin hermoherkemmän hurmion sanelemat kuin esikoiskokoelmassa. Niistä näkee aina, että ne ovat ainutlaatuisella intuitiivisella näkemiskyvyllä luodut. Esim. 'Sininen kukka' on pieni näyte tekijänsä rococomaisen hienostuneesta sepitystavasta: — — —

Samanlaista herkkää koristeellisuutta tapaa mm. runoissa 'Oleanderisatu' ja 'Linnun satu'. Väkevämmin viritetyt 'Samum' ja 'Riemu' toiselta puolen ja toiselta sellaiset kuin 'Lähdettyäsi' ja 'Kuunvalo' todistavat Valan tuntemisasteikon laajuutta. — — — 'Ikävä' runossa avartuvat tuska ja riemu kimaltelevaan perspektiiviin. Ihmeellisen hohtava runo! Sen sytyttämä lyyrillinen ajatus jatkuu 'Tähdenlennossa', jonka vavahteleviin rytmeihin runoilijatar on pannut sisintä itseään. —

Kokonaisuudessaan 'Sininen ovi' tekee hieman hajanaisen vaikutuksen. Siinä on muutamia siroja kuvitelmia, eräitä runoja, joissa voimakas tunne on saanut vastaavan ilmaisumuodon, mutta myös jokunen kylmä koriste (kuten 'Musta laiva' ja 'Valkoinen sydän'). Sellaiset soperrukset kuin 'Hajuherneet' ja 'Nimesi', molemmat Valan narsismin ja sairaanherkkyyden tuotteita, jättää mieluummin omaan arvoonsa. Mutta runoilijattaren tunnealttius ja pyrkimyksen vakavuus ovat takeena jatkuviin saavutuksiin.

Satakunnan Kansa 28/11 —26. Sissi.

Katri Vala, kolmas nyt esitettävistä runoilijoista, on nainen, joka sopivamman kohteen ansaitsevalla itsepäisyydellä jättää runollisen sanontansa kytkemättä rytmeiksi ja loppusointuihin. Täytyy vain ihmetellä, että hän viitsii jakaa sanottavansa eri pituisiin riveihin, joskin toiselta puolelta on myöntäminen, että hän tekee sen herttaisella mielivaltaisuudella.

Katri Valan runous on tyypillisesti naisellinen ja sen vahvin puoli on kaunis, väliin nukkesievä sanonta. Ihmeellistä kyllä hän ei koskaan eksy imelyyteen taiteellisessa sanasommittelussaan, mutta sen sijaan sekä ajatus että sanonta monesti häipyvät usvaiseen hämäryyteen. — — —

Kaikesta huolimatta täytyy sanoa, että Katri Valassa on täysverisen lyyrikon ainesta paljon ja että moneen hänen kokoelmansa runonkaltaisiin tunneailahduksiin sisältyy koko joukon kauneutta. Kun hän esim. sanoo:

'— — — ja minä katselen kättäsi
väkevää ja kaunista
ja minusta tuntuu,
että ulottuisin suutelemaan sitä,
jos nousisin varpailleni.'

niin se on niin herttaisen ja näppärän kauniisti sanottu, että antaa runoilijalle anteeksi säännöllisen runomuodon puutteen. Sillä hetkellä. Mutta kyllä koko kokoelman luettuaan sentään tulee siihen päätökseen, että vanha, kreikkalainen runoilija Kleanthes oli oikeassa, kun hän sanoi: 'Niinkuin torven ahtaaseen putkeen pakotettu ääni lähtee siitä raikuvampana ja voimakkaampana, samoin ajatus puserrettuna runon rytmillisiin mittoihin ponnahtaa esiin paljon äkkinäisemmin ja iskeytyy voimakkaasti kuulijaan.

Sisä-Suomi. K a i.

Nöyrä kysymys
Katri Valalle hänen uusimman opuksensa johdosta.

Oi, Katri, voitko sanoa minulle,
minkälaisia prillejä käytät?
Tahtoisitko kertoa, mikä on
se taikakiikari, jonka läpi
katselet luontoa ja sitä
maaemon ihoa pureksivaa
saivarta, jota ihmiseksi kutsutaan?

Kun minä istun tervasaunan lauteilla
näät sinä Saharan erämaan ja beduinin,
kiukaani muuttuu auringoksi
ja katosta olalleni putoava homesieni
haljenneeksi bataatiksi.
Tervan lemu on narduksen tuoksua
ja oven ulkopuolelle pannun
jäähtyvän huuhdevesisoikon
reunalle istuutunut räkätiainen
on paratiisilintu.

Oi, Katri, eikö kurja materia
ollenkaan kahlitse sielusi siipiä!
Vai räpytteletkö sinäkin
tynkiä,
jotka vain siniset
tai punaiset kakkulat
saavat siiviltä näyttämään?

Minä olen kurja neekeri,
joka elän sanomalehdenkustantajan
bakshiishista,

mutta minunkin sieluni räpistelee
ylöspäin.
Sano, Katri, taikasana,
kerro salaisuutesi,
mistä saa ostaa sellaisia silmälaseja
jotka muuttavat pohjoisen eteläksi
ja pölyisen fiikuksen
vehmaaksi oljanteriksi?

Minäkin tahtoisin
päästä
valtion palkinnolle.

Turun Sanomat 25/11 —26. A-M. Tn: »Nuorta lyriikkaa.»

——— Katri Vala on nuorimman runoilijapolvemme vannoutunein koloristi, eikä kukaan palvo adjektiivia niin kiihkeän hellittämättä kuin hän. Kokeeksi voi kuka tahansa lukea puol'ääneen, itsekseen, näitä loppusoinnuttomia, omituisesti keinuilevia säkeitä, joissa staccatotahti vuorottelee täydellisen laantumuksen ja hiljaisuuden välillä: ne eivät tule oikeuksiinsa ellei lukija vala juuri laatusanaan väkevintä ja maalailevaa tunnetehoa, niin, voivatpa ne muodostua melkein epäloogillisiksi täysin loogillisen sanakorostuksen kautta! Tämä johtuu muuten siitäkin, että Katri Vala ei ole pienimmässäkään määrin plastikko, selkeiden substantiivien rakastaja, niin visuelli kuin hänen näkemyksensä onkin ja niin liiankin paljon kuin kuva hänelle merkitsee — kun hän vaistoo jonkin muodon (maiseman, kukan, minkä hyvänsä) on lähtökohtana poikkeuksetta väri, laatu. Hän voi nähdä kuun pyöreänä, mutta vasta sen jälkeen kun hän ensin on aistinut sen kuumuuden tai sen punerruksen, hänelle ovat leiniköt pieniä aurinkoja, mutta vain siksi, että niiden väri on niin kirpeän ja hullaannuttavan kullankeltainen! Luulen, että esim. lumihiutale ei koskaan olisi Katri Valalle pelkkä yksinkertaisesti plastillinen 'kristallikukka' tai siihen tapaan, ei, se hajoaa 'viileänä tuoksuna' hänen kasvoilleen . . .

Tämä kaikki on aivan ihastuttavaa ensimmäisellä kerralla, myönnän sen sydämestäni; me nautimme ja iloitsemme siitä vielä toisella, mutta kolmannella kerralla emme enää voi salata itseltämme, että niin artistisen hallittua ja herkullista kuin tämä kaikki onkin, piilee siinä myöskin — maneerin vaara. On kuin Katri Vala oikein hekumoisi outojen ja ylihienostuneiden aistimusyhdistelmäin keksimisessä, ei vain siksi, että hän niiden kautta toteuttaisi omaa itseään, vaan samalla ja joskus ennen kaikkea siksi, että tämä eksoottinen romantiikka näkyy hänelle erikoisen 'pukevana', siis asenteena. Muistan, kuinka minua alussa hurmasi hänen 'Tahitilainen serenaadinsa' tai 'Etioopialainen fantasiansa', joissa oli samettipehmeää ja taas vaarallista itämaista hekumaa, mutta kun hän toistamistaan toistaa tätä aihepiiriään — tyypillinen on esim. 'Ihana päällikkö' — alkaa lukijan vastaanottavaisuus turtua. Ja niin komeina kuin hänen värinsä palavatkin — kultaa, punaista, sinistä! — alamme vähitellen osata ulkoa tämän asteikon: sydän on aina kuin 'punainen temppeli' tai 'punainen lipas', aurinko aina kuin 'kultainen huuto': koko hänen maailmansa on kerta kerralta 'kuuma' ja 'ihana' ja 'palava' . . . Eli toisin ja suoraan sanoen: ainakin näiden rivien kirjoittajasta on Katri Valan runoilijalahjakkuus siksi huomattavaa laatua, että toivoisin hänen avosilmäisesti näkevän sen 'subtiliteetin' vaaran, joka hänelle kieltämättä on olemassa. Kaikesta päättäen on Katri Vala läheisessä kosketuksessa ranskalaiseen lyriikkaan — monet runokuvat ja käänteet vievät ajatuksen vastustamatta sinne — mutta en ole aivan varma onko tämä kosketus ollut hänelle yksinomaan hyväksi. Hänen ihanteensa ja ehkä esikuvansakin on luullakseni Comtesse de Noailles, mutta tässä on esikuva vaaraksi: siinä missä ranskalainen runoilijatar todella voi ammentaa henkilökohtaisista elämyksistään ja näkemyksistään — rouva de Noailles juontaa kerta kaikkiaan juurensa itämailta ja tuntee Persian auringon palon! — siinä on Katri Valalla käytettävänään vain visionäärinen näkemyksensä, joka ei perustu mihinkään realiteetteihin. Francis Jammes niinikään, jonka säkeet tuoksuvat oudon kirpeinä ja ihanina, niinkuin kuvittelen itämaisten ryytien ja yrttien tuoksuvan, ja joka hänkin lienee eräs Katri Valan kirjallisia 'tuttavuuksia', on itse matkustanut Orientin meriä ja maita. Suomalainen runoilijatar voi artistisesti varman vaistonsa varassa kyllä usein päästä merkilliseen ja merkittävään tehoon, mutta myös, juuri siksi, että runoilijatar ei omakohtaisilla kokemuksillaan voi ruokkia tätä 'visionääristä näkemystään', pelkään että hän voi joutua umpikujaan, se on, kiusaukseen 'klisheerata' omaa itseään, omaa 'sydäntään'. Ja s i i h e n on hänen lyriikkansa liian — hyvä!

Sillä Katri Valassa on ehdottomasti todellisen lyyrikon ainesta: 'temperamentilla' alkaa kyllä olla huono kaiku, mutta ei voida kieltää etteikö se ole runoilijalle suuri armon lahja, varsinkin kun se yhtyy taiteilijavaistoon ja -tahtiin, kuten 'Kaukaisen puutarhan' ja 'Sinisen oven' ru-

noilijattarella. Ja se, jonka inspiratsioni pukeutuu esim. sellaisiin komeihin värinäkyihin kuin uuden runovihkon 'Aamulaulussa', muita mainitsematta, osoittaa että hän hallitsee palettiaan. Mutta kun 'Sininen ovi' kuitenkin monista väkevistä ja tunnetehoisista säkeistään huolimatta ei tee yhtä riemastuttavaa ja vapauttavaa vaikutusta kuin esikoisteos, jota pitäisin yhtenä 'nuoren polven' parhaimpana lupauksena, johtunee tämä kaikesta siitä, josta yllä on ollut puhe. Katri Vala kiertää omaa kehäänsä, joka ainakin toistaiseksi on pienempi ja ehkä kirjallisempikin kuin mitä alussa näytti, hän keimailee liian laskelmallisesti sillä eksotismilla, joka usein voi olla hänelle enemmän ulkonainen asenne kuin sisäinen välttämättömyys —.

Uusi Aika 14/12 —26. W. W: »Uusimpaa runoutta.»

Katri Valan runokokoelmaa lukiessaan saa sellaisen vaikutelman, kuin nuori, kokematon, mutta hyvällä mielikuvituksella varustettu tyttönen esittelisi meille havaintojaan ja tunnelmiaan. Tekijätär tahtoo pysytellä mahdollisimman kaukana realistisuudesta ja sen vuoksi etsiikin hän aiheillensa taustan mahdollisimman kaukaa — eksoottisista maista, jotka avaavat laajemmat alat mielikuvitukselle. — — —

Yleensä käyttää runoilijatar vapaata runomuotoaan. Runokuvat vaikuttavat onnistuneilta. Mutta syvempää elämänkatsomusta ei runoilijattarella ole, ja sen vuoksi vaikuttavat hänen tunnelmapitoiset tuotteensa liian kevyiltä ja tyttömäisiltä.

Vaasa 26/12 —26.

— — — Mutta omituisesti tuntuvat nämä jo ennen toistuneet runokuvat nyt liian epätodellisilta, sen keitaat ja palmustot voimansa menettäneiltä. Ei ole sitä sykähdyttävän voimakasta näkemystä kuin esikoiskokoelman runossa »Virta» tai sitä omaperäisyyttä kuin runoissa »Kuollut», »Mielipuoli» ym., jotka aikanaan herättivät huomiota.

Katri Vala on uudessa kirjassaan kokeillut myöskin sidottua muotoa, mutta sen tehokeinot eivät näytä vielä hänelle avautuneen. Kuitenkin — olisikohan ultramoderni muoto jo käymässä vanhanaikaiseksi? Siltä ainakin tuntuu.

Katri Valan runous kätkee joka tapauksessa oman erikoisen kauneusmaailmansa, johon runouden ystävän kannattaa tutustua.

Ylioppilaslehti n:o 11/ —27. Olavi Paavolainen: »Sinisen oven kynnyksellä.»

Niin vieras kuin Katri Valan runoilijalaatu onkin kaikille aatteellisille julistuksille ja ankaralle ohjelmallisuudelle, on hänellä kumminkin eräs

runo, jossa hän, varmastikin itsetiedottomasti, ilmaisee esteettisen käsityskantansa; tarkoitan tunnettua runoa 'Haltiattaret'. On kuvaavaa, että sen nimenä aikaisemmin on ollut 'Kauneinta'! Neljä haltiatarta, punaharsoinen, keltaharsoinen, siniharsoinen ja vihreäharsoinen, kuvailevat siinä kukin, mikä heistä on kauneinta.

Punaharsoinen haltiatar ylistää pilviä: niiden levotonta, hurjaa vyöryntää taivaalla, ukkospilven synkkää kauneutta, iltaruskojen aistihurmaista ja samalla hivuttavaa hehkua. — Hän on Katri Valan runojen kiihkeän romanttinen, pateettinen, uuvuttavan värikäs ja koristeellinen hengetär, se, jonka arvostelu ja yleisö ensimmäisenä ja, voi sanoa, yksinomaan, huomasi.

Keltaharsoinen haltiatar lepertelee kukkien ja perhosten suloista: ihastuu ajatuksesta saada raukeana laiskotella kellokukkien terissä auringon paisteessa ja kysyy naiivin hämmästyneenä, voivatko edes enkelit olla perhosia kauniimmat. — Hän on 'kovin pieni ja lapsellinen'. Kait siksi on hän jäänytkin niin huomaamattomaksi! Luulisinpa vasta Lauri Viljasen hänet 'Sinistä ovea' arvostellessaan keksineen! Hän edustaa alkuperäisintä elämäniloa, edesvastuuttomasti mutta sitä viehkeämmin keimailevaa naisellisuutta, ja hänellä on aina pieni, terveellinen huumorinvälke silmäkulmassaan.

Siniharsoisen haltiattaren taas on moni tuntenut. Hän on raukean unelmoinnin, hauraiden tunnelmien, passiivisen, väsyneen alistumisen personoituma. Hän sanoo kauneimmaksi lähdettä, joka liikkumattomana lepää kultaisia täpliä heijastellen puiden syvässä hämärässä.

Mutta miten harvat ovatkaan muistaneet viimeisen, vihreäharsoisen, olemassaolon — hänet, joka synkän vakavana sanoo: 'Kauneinta on suo. Sitä ei voi selittää.' Hänen läsnäoloaan ei kenties vielä niin selvästi havainnut ensimmäisessä kokoelmassa, mutta kun lukee 'Sinisen oven', huomaa, että suon outo ja salaperäinen haltiatar on noussut valta-asemaan ja usvaisella viitallaan himmentänyt intohimoisen sisarensa, lörpöttelevän sisarensa ja uneksivan sisarensa piirteet. Hän on Katri Valan runojen väkevän, primitiivisen mystiikan, alitajunnasta nousevien, selittämättömien tunteiden, impulsiivisten värähtelyjen laajentunein silmin tuijottava hengetär.

'Kaukaisen puutarhan' ilmestyessä tehtiin Katri Valalle nimittäin se tavaton vääryys, että hänessä tahdottiin niin yksipuolisesti nähdä vain pelkän kuvan runoilija. Loppumattomia lauseita omistettiin hänen maalauksellisuudelleen, hänen hehkuville värinäyilleen, hänen dekoratiivisille aiheilleen. Hänestä tehtiin lopulta niin koristeellinen ilmestys, että hän istui kuin kullasta ja jalokivistä jäykkä, riikinkukon

sulilla koristettu epäjumalankuva kirjallisella jalustallaan, upeudessaan liikkumattomana. Suurena syynä tähän oli se eksoottisuus, johon sen uutuuden viehätyksen takia arvostelu tarrautui, ja joka tosin muodostikin huomattavan ja miksei myöskin sensatsionelleimman puolen hänen yllättävässä erikoislaadussaan. Mutta ainakin nyt, parin vuoden kuluttua ja 'Sinisen oven' valossa, on tämä eksoottinen piirre menettänyt suurimman osan kiinnostavuudestaan, ollen jo melkein 'vanhanaikainen'. Ihailun kohdistuessa vain koristeelliseen epäjumalankuvaan unohtui ihminen. Huomaamatta jäi kokonaan se raju, ekspressiivinen dynamiikka, joka oli luonut sellaiset intohimoiset, sekä sisäisen tunteen että ulkonaisen muodon väkevää rytmiikkaa uhkuvat runot kuin 'Rukous' ja 'Viimeiselle', joista en epäilisi sanoa ensinmainittua loisteliaimmaksi vapaan mitan käyttelyn näytteeksi, minkä suomenkielinen lyriikka on tuottanut.

On niin loppumattomiin puhuttu Katri Valan runojen sukulaisuudesta maalaustaiteen kanssa, että mielestäni ansaitsisi kiinnittää huomiota niiden usein ihmeelliseen yhteyteen toiseen, aivan vastakkaiseen taidelajiin: t a n s s i i n. Sillä niin monessa niistä on juuri sitä, mikä niissä on tahdottu kieltää olevan: liikuntaa. Aivan säännöllistä, määrätietoista kuviointia ja rytmiikkaa, joka liittyy yhtä paljon sekä runojen aiheeseen, sielulliseen kehittelyyn että ulkonaiseen muotoiluun. Sellaiset runot kuin 'Hajuherneet', 'Etioopppialainen fantasia', 'Mielipuoli', 'Aurinko laskee', 'Punainen kuu', 'Oleanderisatu', 'Lähdettyäsi', 'Ylösnousemus', 'Faunit', 'Ihana päällikkö', 'Vaeltaja I—II' ja molemmat äsken mainitut ovat täysin koreografistin silmillä nähtyjä ja valmiita jokainen tanssien esitettäviksi. Ja koko sikermä 'Sininen ovi' on kuin pieni balettisarja.

Tietysti Katri Vala on myöskin maalari mitä suurimmassa määrin — mitä muuta todistaa edellä luonnehditttu sukulaisuus tanssitaiteen kanssa kuin näköefektien kehittynyttä käyttelyä. Olenkin sillä vain tahtonut painostaa tähän asti perin syrjäytettyjä liikunnollisia piirteitä hänen ominaisuudessaan maalarina. Mutta on ehdottomasti väärin nähdä hänessä vain pelkkä väkevä värienkäyttäjä. Hän on myöskin mitä henkevin ja tunnelmallisin v ä r i t t ä j ä, koloristi.

Tässäkin suhteessa on 'Sininen ovi' kokoelma valaiseva. Sitä on sanottu pettymykseksi: tekijätär toistelee muka vain itseään. Miten väärin! 'Sinisessä ovessa' ilmenee selvästi Katri Valassa tapahtunut kehitys, mutta se on niin sisäistä, käsinkoskematonta laatua, että se useimmalta on jäänyt huomaamatta.

Vihreäharsoinen haltiatar on taikasauvallaan koskenut runoilijatarta! Runojen selvä rakenteellisuus, plastillinen aines on hävinnyt. Alitajunta, vaisto, aavistus on ollut niiden lähtökohtana, ei aistimus ja havainto.

Runot ovat huomattavasti lyhentyneet sanonnan samalla käydessä tiiviimmäksi. Ja uusissa runoissa — mukanahan ovat vanhemmista kaikki 'Hurmioituneet kasvot' antologiassa julkaistut — on sama henkevöitynyt sävy. Mikä suuri ero onkaan sanokaamme vaikkapa 'Kaukaisen puutarhan' eksoottisilla fantasioilla ja 'Sinisen oven' samannimisellä ensimmäisellä runosikermällä. Outojen nimisanojen avulla luotu paikallisväritys on siinä aivan toisarvoinen tekijä. Se on vain luonnollinen, välittömästi tunnettu tausta ihastuttavan kevyesti karkeloiville omakohtaisille mielialoille ja tunnelmille, ei enää päämäärä. Runot ovat tulleet omituisen läpikuultaviksi, niissä on usein värähdyttävä tunto jostain lähelläolevasta tuonpuoleisesta. Katri Vala on oikeastaan aina syyttä saanut kantaa ekspressionistin nimeä (tämähän on etiketti, joka meillä summamutikassa liimataan kaiken 'uudenaikaisen' päälle — kun ei muita nimityksiä tunneta!), vaikka hän useimmiten on ollut puhdas impressionisti. Mutta se mystillinen eläymyksen tunnelma, joka esiintyy sellaisissa 'Kaukaisen puutarhan' runoissa kuin 'Ensi lumi' ja 'Sydän', uudistuu monissa 'Sinisen oven' runoissa. Sen täyttämiä ovat useat tämän kokoelman sanomattoman herkistä rakkausrunoista, ja esim. 'Musta laiva', kuultavan kaunis ja tavallaan aivan realistinen 'Syysilta' ja 'Syksyinen kuu'. Muistan Hagar Olssonin maininneen, arvostellessaan 'Hurmioituneita kasvoja', viimeksimainitun olevan 'kanske den enda i djupare mening dikt i hela samlingen', ja luulenpa hänen tarkoittaneen silloin sanoillaan juuri tätä Katri Valan runojen ominaisuutta, joka vasta tekee ne syvemmässä mielessä moderneiksi. Samaan joukkoon voisi vielä lukea suurpiirteisen 'Tähdenlennon', joka heikosta loppuosastaan huolimatta kuuluu kokoelman mestarinäytteisiin.

— — — Katri Vala on — huolimatta siitä, että hän on vasta esiintynyt kahdella omalla kokoelmalla — jo ehtinyt muodostaa jonkinlaisen 'koulun': hänen 'oppilaansa' ovat sekä ehtineet esiintyä omilla kokoelmillaan (Keränen, Suoranta), ja varsinkin eri aikakauslehdissä, eikä vähinten 'Nuoren Voiman' palstoilla, selvästi osoittaneet runoinnoituksensa alkulähteen. Mutta voidakseen kehittyä edelleen on ympäristön vaihdos hänellekin ehdottomasti tarpeellinen; moderniin suurkaupunkiin siirrettynä voisi hänen runoilijalaatunsa aukoa itselleen uusia uria. Nythän on suorastaan groteskia ajatella, että tämä aistihurmainen runoilijatar elää vaatimatonta kansakoulunopettajattaren elämää Ilomantsissa, jota hän leikillisesti äskettäin allekirjoittaneelle lähettämässään kirjeessä nimittää Klondykeksi, ja kertoo aivan arkipäiväisenä tapauksena, että 'kylän miehet ovat kaikki tänään menneet karhunjahtiin'. . .! — — —

Svenska Pressen. R. af H: »Kommande poeter.»

En skaldinna som alltid intresserar är Katri Vala. Hennes senaste diktbok, 'Sininen ovi' (Werner Söderströms förlag, 1926), presenterar sig med en expressiv vinjett av Wäinö Aaltonen och med en för våra förhållanden överraskande ny (och verkligt fin) typografisk utstyrsel. Katri Valas force är alltjämt den färgstarka och heta exotismen. Hon frossar i alla de prunkande och vällustiga färgerna från en Gauguins palett. Pierre Loti och comtesse de Noailles äro säkerligen hennes husgudar. Hennes väsen är inte heller alldeles främmande för Else Lasker-Schülers besjälade orientalism. Hon tycks för resten även själv ha utövat ett påtaligt inflytande på sina jämnåriga bröder och systrar i Apollo. Detta tack vare sitt starka och egenartade temperament samt sitt doftande bildspråk. Vala är i sina dikter en graciös liten Rarahu från Söderhavets korallöar. Hon är smeksam och mjuk och impulsiv, storögt allvarsam och glittrande skälmsk. Det finns i hennes dikter en öm vildhet som charmerar. Hon har ett antal goda kärleksdikter samt även några starka bitar som uttrycka en gripande stämning av övergivenhet. Hon ikläder sina impressioner en utsökt (ofta alltför utsökt) form. Hennes stil går inte alltid fri från ett visst preciöst koketteri — hon tycker t. ex. om att säga saker som 'hans hjärta älskade' eller 'mitt förälskade hjärta gråt'. Hon har en dikt, 'Jumala ja minä', där hon till och med vågat sig på en liten flört med Gud, som en anmälare (det var visst Lauri Viljanen) träffande uttryckt det. Men det är något flickaktigt rörande till och med över hennes brister, vilket bjuder en att gå varligt fram. Denna vibrerande lilla sensitiva skulle kanske inte trivas annat än i sin isolerade örtagård. Jag skulle dock tillråda ett försök till omplantering i ett storstadsorangeri. Där får man åtminstone något modernare och vidare vyer.

MAAN LAITURILLA (1930)

Uusi Suomi 21/12 —30. R a f a e l K o s k i m i e s.

— — — Katri Vala on alusta pitäen (hänen esikoiskokoelmansa ilmestyi v. 1924) johdonmukaisesti irroittanut muotoaan tästä 'vanhasta' ihanteesta ja hän on myöskin uskollisimmin seurannut niitä viittoja, joita Edith Södergran kuluneen vuosikymmenen runoilijoille osoitti.

Niinpä hän, ehkä suuremmassa määrin kuin kukaan muu, on käyttänyt katkottuja säkeitä, säännötöntä rytmiä, loppusoinnuttomia säkeenloppuja — meidän aikamme romanttiikkaa lyyrillisen muodonetsinnän alalla. Hän on myöskin kulkenut eturintamassa silloin, kun suomalaiseen runouteen tuotiin maalaustaiteesta (ekspressionismista) lainattuja värejä: Cézannen ja Sallisen värikieltä ja Gauguinin eksotiikkaa. Hän on Suomen kieleen tuonut Taj Mahal'in temppelin, Afrikan hieta-aavikot, etelämeren saaret palmuineen ja Rarahuineen. On kuitenkin silmiinpistävää, että Katri Valan uudessa kokoelmassa on vähän, jos lainkaan tämänlaista kuvaloistoa. Hän on nykyisessä vaiheessaan keskittynyt eräänlaiseen ikuisuusnäkyyn, jonkinlaiseen lyyrilliseen metafysiikkaan, syvälliseen ja hienoon itsetilitykseen, jossa eksotiikkaa korvaa jokin junafantasia, Sunlight-reklaami ja 'hispanon huuto vuoristoteillä'. Mutta kuten sanottu tämä 'nykyaikaa etsimässä' tunnelma on sittenkin jotakin varsin toisarvoista Katri Valan 'Maan laiturilla' kirjassa, joka on kipeämmin itsekohtainen ja myöskin sisäisesti kypsempi kuin hänen aikaisemmat teoksensa. — — —

— — — Sekä Elina Vaara että Katri Vala osoittautuvat uusissa tuotteissaan täysin valmiiksi runon taitureiksi — ja jos heidän runojensa lukija toisinaan joutuukin hieman ymmälle heidän raffinoitujen mielikuvayhdistelmiensä edessä, niin hän saa täyden korvauksen monista inspiroiduista, selkeistä runoista, joissa nuorten runoilijoiden taiteelliset johtotähdet esiintyvät parhaalla puolellaan. Varsinkin Katri Valan runolaadussa on toisinaan jotakin mystillistä siinä määrin, että häntä varmaan aina pidetään verraten 'vaikeatajuisena' samassa mielessä kuin esim. Edith Södergrania. Ellei mahdollisesti käy niin, että heidän edustamansa muoto vielä tulevaisuudessa pääsee normaalin runomuodon edustajaksi. — — —

Helsingin Sanomat 22/12 —30. E l s a E n ä j ä r v i-H a a v i o.

Kuinka rohkea teko olikaan aikoinaan Katri Valan ensimmäinen runokokoelma 'Kaukainen puutarha' (1924), sen uusi runomuoto, kilvan pilkattu ja maahan muserrettu, sen ihmeelliset luonnonnäyt. Katri Valan runous yleni kuin outo, eksoottinen kukka suomalaisen runouden mullasta. 'Kaukaisen puutarhan' kauneimmat laulut olivat luonnonrunot. 'Sininen ovi' (1926) oli huomattavasti kehittyneempi, sisäisempi, persoonallinen.

Katri Valan uuden kokoelman nimi 'Maan laiturilla' on runoilijattaren nykyisen tunnetilan vertauskuva:

> 'Valtamerten yli ennen kaipasin,
> avaruuden rannalla janoon tähtihin
> nyt kaukaisiin.

Elämässä kaiken, kaiken kadotin.
Laske, taivaan laiva, purjein kultaisin
Maan laituriin!'

Katri Valan mieli on näissä runoissa kokonaan tuonpuoleisessa. Katri Vala on tässä suhteessa sisäisesti kehittynein nuorista runoilijoistamme. Hän on ajatellut ja tilittänyt suhdettaan kuolemaan, ei vain tunteellisesti — kuten useat nuoret runoniekat, joiden koristeelliset kuolemarunot ovat sanomattoman luotaan työntäviä —, vaan hän on nähnyt tämän mysteerin ja kokemuksen elämänkatsomuksellisesti, osana omaa elämäämme. Hänen runoutensa transcendenttinen tunne purkautuu kirkkaisiin, voimakkaan hurmion täyttämiin kuviin, sellaisiin kuin 'Andante religioson' avaruusnäky ja 'Onnellisen' loistava paatos:

'Onneni on avaruus,
jossa auringot syntyvät ja kuolevat.
Niin onnellinen on vain se,
joka seisoo rajalla,
joka on kulkenut
kauhun ja kärsimyksen pimeän tien,
kuullut sydämensä huutavan
jättiläispyörän alla,
nähnyt unelmainsa kuolevan pimeään.

— — —

Vaellanpa elämään tai kuolemaan,
suuri, sädehtivä virta on kantava minut!'

taikka 'Kuolema' runon kaltaiseen hiljaiseen akordiin: 'Kun annat merkin, astumme laivaasi hiljaisesti toivoen: hyvyys, uusi kauneus, ehkä vapautta, kirkkautta kenties?'

Katri Vala pukee tunteensa ihmisten kiihkeästä valkeuden haaveesta yhtä komeihin kuin hallittuihin kuviin runossa 'Tornin rakentajat', sekä oman voimakkaan kaipuunsa loistaviin kuviin runossa 'Katkennut kukka':

'Näen. Olen väkevä, ilon hurmiossa:
kukkani, sinä olet punainen venhe,
minun sankaritekojeni pursi hopeisella merellä!
Olen liekki keulassasi,
ikävöin, tahdon kasvaa korkeaksi,
Missä on kaukainen maasi?

Missä on minun maani?
En ole nähnyt sitä koskaan.
Palatko, venheeni, ennenkuin tulemme rantaan?'

Katri Valan rakkausrunoissa loistaa nyt uusi, häikäisevä valo:

'Sydämeni on valoisa ja kuuma:
hengästynyt tähti on pudonnut sinne.
Olen värisevä kaari kätesi alla,
vuorilla kaikuva riemuhuuto,
nauru, onnellinen nyyhkytys.'

Kaikkia näitä runoja kannattaa kuulas, liikkuva hurmio: 'Valkeat aamut', 'Vaellus', 'Malja', 'Kielot', 'Laulu rakastetulle', jossa viimeksimainitussa kuoleman läheisyys jyhästi syventää näyn.

'Maan laiturilla' on voimakas todistus siitä, mikä sisäisesti kehittynyt, täysin persoonallinen, hieno runoilija Katri Vala on; lyyrikko, jonka näyt ovat voimakkaat, upeat ja hallitut.

Suomen Sosialidemokraatti 20/12 —30. A n t e r o K a j a n t o.

— — — Samoin kuin Elina Vaarakin on myös Katri Vala käynyt hedelmällisen kehityksen kriisin. Hänen vapaamittaisensa, joissa aikaisemmin oli luvalla sanoen ainakin pienempiä epäjohdonmukaisuuksia ja vastenmielisiä kielikoruja, on nyt saavuttanut uuden, selkeyttä ja syvyyttä merkitsevän asteen. Uuden sikermän runoissa, joka alkaa tyylipuhtaalla, tunnelmallisella kappaleella 'Maan laiturilla', elää jo kypsä lyriikan henki. Koko ilmapiiri on ikäänkuin puhdistunut ja runon ajatus käynyt seestyneemmäksi ja kirkkaammaksi. Tunnustan avoimesti, etten ole ollut vapaamittaisten runojen ystävä. Siihen on vaikuttanut epäilemättä niiden pingoittunut ja hieman ikäänkuin epärunollinen sävy. Monet n u o r e t ovat Katri Valan 'Kaukaisen puutarhan' jälkiä seuraten käyneet tuonkaltaiseen runontekoon ja menneet tässä innostuksessaan useasti surkuteltavan ja naurettavan pitkälle. On lyöty peräkkäin umpimähkään sanoja ja unohdettu runon ja järjen vaatimukset täydellisesti. Mutta kukapa voisi jäädä kylmäksi sellaisille vapaamittaisille, joita 'Maan laiturilla' kokoelma sisältää. Ainakaan ei näiden rivien kirjoittaja ole voinut vastustaa niin muotopuhtaiden ja sisällysrikkaiden säkeiden runoutta. En häpeä sanoa, että Katri Vala on ihastuttavalla tavalla karistanut minusta viimeisenkin vastenmielisyyden vapaamittaisia kappaleita kohtaan. En tietenkään ole kaikkia runoilijatar Valan uuden kirjan sivuja lukenut

yhtäläisellä innostuksella; on runo siellä, toinen täällä, jonka olisin toivonut jääneen vielä kypsymään ja odottamaan uutta julkisuuden joulua, mutta ylipäänsä tunnen nykyisiä Katri Valan aikaansaannoksia kohtaan suurempaa kuin tyytyväisyyttä. 'Sinisen aamun' ohella on vanhoihin kaavoihin puettu, hengeltään raikas ja nuori 'Nymfi soittaa' ollut minulle väkevä elämys.

'Maan laiturilla' on nuorta runoutta sanan parhaassa merkityksessä. Lausujat ja muut runouden ystävät eivät epäröine liittää sitä kirjahyllyjensä kokoelmiin.

Työläisopiskelija n:o 1/—31. L. H.

Katri Vala on 'Maan laiturilla' kokoelmassaan tavannut rintasoinnun, joka vavahduttaa syvyydellään. Valan eräiden runojen väkevä elämäntunto vangitsee sellaisenkin, jolle vapaamittainen runous on ollut vähemmän mieluista. Tällaiselle runoudelle antaudutaan ihailulla ja myötäelämisellä. Tässä mielestäni Valan ansiokkaimmassa runokokoelmassa on myös vanhaan runotyyliin puettu eräitä säkeitä, jotka samoin kuin useat vapaamittaisetkin soveltuvat lausuttaviksi.

*

Suomen Sosialidemokraatti 26/11 —33. Raoul Palmgren: *»Katri Vala — maanpakolaisen paluu.»*

Marxilaiselle kirjallisuudentutkijalle on Katri Vala ja hänen runoutensa erikoisen mielenkiintoinen ja samalla kiitollinen tutkimusaihe. Harvinaisen kehityskykyisenä tämä runoilijatar on ennättänyt valloittaa taiteessaan alueen toisensa jälkeen, siinä kuvastaen koko sodanjälkeisen suomalaisen lyriikan muotopyrkimyksiä, maailmankatsomusta ja kehitystä. Mutta ei vain tätä: samalla kun Katri Valan lyriikka tietysti lähinnä heijastaa hänen omia kohtaloitaan noina vuosina, se tarkemmin tutkien heijastaa myös ajan yleistä henkeä, yleistä suuntaa, suuria yhteiskunnallisia muutoksia. Seuratessamme hänen runoutensa kehitystä kautta sen kolmen eri vaiheen, 20-luvun nuoren lyriikan yleisestä eksoottisesta virtauksesta vuosikymmenen vaihteen kosmillisiin näkyihin ja kuolemantilityksen yksinäisyyteen, ja sieltä jälleen elämään ja uuteen, aktiiviseen yhteiskunnallisuuteen, joudumme yhä uudelleen toteamaan, että tätä runoutta, kuten taidetta yleensäkin, olisi mahdotonta täysin ymmärtää ja selittää muuta kuin elävän elämän taustaa vasten asetettuna.

— — — Katri Vala oli julkaissut ensimmäiset runonsa Nuoressa Voimassa ja Ultrassa. Keväällä 1924 hän on mukana antologiassa 'Nuoret runoilijat' (I), joka vielä on verrattain epäselvä suunnaltaan. Katri Valalla on tässä kokoelmassa sellaisia tunnettuja ja luonteenomaisia runoja kuin 'Tahitilainen serenaadi' ja 'Etioopilainen fantasia' (jotka sitten ovat myös hänen ensimmäisessä omassa kokoelmassaan), mutta myös sellainen voimakas runonäky kuin 'Erakon paluu'. Syksyllä samana vuonna hän esiintyy jo omalla kokoelmalla: 'Kaukainen puutarha'. Se saa ainutlaatuisen huomion osakseen, suuttumusta, ivaa, parodioita, mutta nuoriso ottaa sen haltioituneesti vastaan ja valtio kirjallisella palkinnolla. — 'Kaukaiseen puutarhaan' sisältyykin eräitä Valan parhaita runoja, joskin se kokonaisuutena vielä on epätasaisempi kuin hänen seuraava kokoelmansa.

'Kaukaisen puutarhan' kaksi ensi osastoa sisältävät luonnonlyriikkaa, 'vuodenaikojen lauluja', voisi sanoa, sillä koko vuosi kiertää niissä lukijan editse: kevään odotus, kesän hurmio, syksyn tuska ja kuolema, talven viileä rauha. Runoilijatar projisioi niissä omat tunnelmansa suomalaisiin maisemiin, mutta silloin niistäkin (varsinkin kesärunoissa) syntyy jotain eksoottisen kuumaa, intohimoista ja värikästä. Tähän ryhmään kuuluvat myös sellaiset heleäväriset akvarellit kuin 'Haltijattaret' ja 'Illat'. Uudelle suunnalle ne ovat tyypillisiä: lyriikka on niissä täysin erotettu musiikin yhteydestä ja tuotu lähelle maalaustaidetta.

— — — Ensimmäisessä kokoelmassaan on Katri Vala luonut ehkä maagillisimmat kauhunäkynsä (osasto 'Kauhu'). Lieneekö lappalaista veriperintöä tuo synkkä piirre Katri Valan luonteessa, joka purppuran ja kullan viereen tuo vielä kammottavan mustan. Mikä määrä painajaismaista kauhua onkaan saatu tiivistetyksi näkemykseen 'Virta'! Kauhutunnelma nousee yhä runossa 'Kuollut', kohotakseen 'Mielipuolessa' suorastaan infernaaliseksi. Kysyä voi, onko suomalaisessa runoudessa — Kailasta ehkä lukuunottamatta — poelaista painajaiskauhua noin suggestiivisesti kuvattu.

Olen tahallani jättänyt viimeiseksi ne runot, joissa runoilijattaren tunne persoonallisimmin ilmenee, samalla kuin ne parhaiten kuvastavat koko 'uuden suunnan' henkeä ja elämänkatsomusta: runot 'Kukkiva maa', 'Syyskesän yöt' ja 'Rukous'. Tendenssi on niissä pakanallinen, anarkistinen: ne ovat intohimoista elämän ja nautinnon julistusta, protesteja ajan poroporvarillisuutta vastaan (kuten nuor-

ten falangin lyriikka ylipäänsäkin), gideläisen hedonismin kaukaista aaltoliikettä. — — —

Se, mitä Katri Vala oli julistanut 'Kaukaisessa puutarhassa': uusi pakanuus — saa selvimmän ilmauksensa 1925 ilmestyneessä yhteiskokoelmassa 'Hurmioituneet kasvot', jossa nuoren runoilijafalangin etevimmät edustajat ovat osallisina; se on yhteisen muotovallankumouksen ja yhteisen kapinallisen elämänkatsomuksen kirjallisuushistoriallinen näyte. Jo antologian nimi viittaa erääseen tämän pakanallisen uusromantiikan esikuvaan: Comtesse de Noailles'hin. Lähin vaikutus on kai kuitenkin ollut Eestin nuorella runoudella, Marie Underilla ja Henrik Visnapuulla, joitten ensi kokoelmain aiheuttama myrsky oli ollut meikäläistäkin vastaavaa kiihkeämpi.

'Hurmioituneet kasvot' on eksoottisen harrastuksen voimakkain ilmaisu runoudessamme. Kolme runoilijaa ennen muita on tässä kohden mainittava: Katri Vala, Elina Vaara ja Olavi Lauri. Eräät Katri Valan tunnetuimmista eksoottisista runoista kuuluvat tähän yhteiskokoelmaan: 'Hajuherneet', 'Oleanderisatu', 'Ihana päällikkö', 'Meren rannalla' (jotka kaikki myös ovat hänen seuraavassa omassa kokoelmassaan 'Sininen ovi'). 'Kaukaisen puutarhan' taisteluasenne on muuttunut voiton asenteeksi, kiihko tyyneydeksi: vapaa mitta luo tässä mitä sopusointuisimpia ja herttaisimpia kuvia, jotka runoilija väreillään täysin hallitsee.

V. 1926 ilmestyneessä 'Sinisessä ovessa' Katri Valan eksoottinen kausi saavuttaa huippunsa: hän on kehittänyt täydelliseksi luonnonsymboliikkansa, hionut äärimmilleen runokuvansa. Kokoelman kaksi ensimmäistä osastoa — 'Sininen ovi' ja 'Musta jumala' — muodostavat erimellisen kokonaisuuden. Monet noista pienistä eksoottisista saturunoista ovat ihastuttavia taideteoksia sinänsä, mutta vasta kokonaisuutena tuo sikermä on täysin ymmärrettävissä ja käännettävissä todellisuuskielelle. Luulisin symbolismin siinä kohoavan korkeimpaan hienouteen koko suomalaisessa lyriikassa. Nuo kolmisenkymmentä runoa kertovat rakkaustarinan (hieman samaan tapaan kuin Tagoren 'Puutarhuri').

— — — Epäilemättä 'Sininen ovi' on valoisin Katri Valan kolmesta kokoelmasta, hehkuvan väriloistoinen ja kuuman tropiikin tuoksuinen; riemu on siinä voittopuolisena. Runoilijatar on löytänyt onnellisen sadun hengen: 'ajatukseni ovat pienet ja onnelliset kuin sinisiipiperhosen' ('Onnellinen hetki'). 'Runoilijarukka', joka on tuomittu elämään kansakoulunopettajana Kuopion maaseurakunnassa, Valkealassa, Askolassa ja Ilomantsissa, valloittaa taiteilijamielikuvituksellaan Tahitin ja Intian ja tilittää rakkauselämyksensä 'Tuhannen ja yhden yön' satuina. Itsessään kaunis satu taiteen voitosta elämän ylitse.

Jokin sana lienee tässä yhteydessä paikallaan Katri Valan mitallisista runoista — 'Sinisessä ovessa' niitä on muutamia. Mielestäni runoilija on näissä kokoelmissaan, samoinkuin myöhemmissäkin, melkein säännöllisesti epäonnistunut (eräs loistava poikkeus kuitenkin on: 'Pääsiäinen 1932' hänen viimeiseltä periodiltaan). On kertakaikkiaan todettava, että vain vapaa mitta sallii Katri Valan ilmaista sisintä itseään, mutta että hän myös hallitsee sen täydellisemmin kuin kukaan toinen suomalainen runoilija. Monelle nuorista runoilijoista vapaa mitta oli vain ajan muotia, millä keikaroida: 'Kaukaisen puutarhan', 'Sinisen oven' ja 'Maan laiturin' runoilijattarelle se on ollut ainoa tie. 'Muoti' on mennyt ohitse, muutamat nuorista modernisteista palanneet kokonaan tai osittain suljettuun mittaan, eräiden täysin vaietessa. Muotoa silmälläpitäen merkitsee Katri Vala tällä hetkellä vapaata mittaa ja vapaa mitta Katri Valaa.

II Kosmillinen näkijä.

Katri Valan tähänastinen lyriikka oli suurimmaksi osaksi ollut 'hopeahuilurunoutta', kuten ajan runous yleensäkin. Ennen muita ikätovereitaan — Kailasta lukuunottamatta — hän kuitenkin kehittyy tämän kauden elämäntunnon ulkopuolelle, astuu uuteen sfääriin, kokee kääntymyksen, joka tekee eksotiikan papittaresta kosmillisen näkijän. Kuten niin tavallista taiteessa, aiheuttaa tämän kääntymyksen lähinnä sairaus, keuhkotauti. V. 1928 sairastuu runoilijatar tähän tautiin, joutuu jättämään kansakoulunopettajantoimensa ja hakemaan parannusta mm. Rivieralta. Kestää kuitenkin usean vuoden ennenkuin sairaus on voitettu. Tämä kärsimyksen aika on kuitenkin taiteellisesti onnellinen runoilijattarelle, onnellinen myös suomalaiselle lyriikalle: Kokoelma 'Maan laiturilla' ilmestyy 1930.

— — — On monesti jo korostettu tämän runokokoelman tuonpuoleisuutta: kuolema on siinä jo eletty ihme, runoilija on siinä 'kahden ihanuuden välillä':

'Vaellanpa elämään tai kuolemaan,
suuri, sädehtivä virta on kantava minut!'

Hän on saavuttanut sen asteen, jolloin kaikki on samantekevää eikä millään ole enää merkitystä: hän on voittaja yli elämän ja kuoleman. Ja kuitenkin on erehdys luulla kohtaavansa nyt synkkää kuolemanrunoutta: uudesta ilmakehästään runoilija tosin voittaa itselleen uuden näkemyksen sekä elämään että kuolemaan, mutta jotain aikaisemmasta pakanallisesta väriloistostaan hän on ottanut mukaansa, värihurmiostaan: voidaan nyt puhua paitsi elämänhurmiosta, myös k u o l e m a n h u r m i o s t a.

Tällä hetkellä on mainittava se nimi, joka Katri Valalle varmasti on paljon merkinnyt: E d i t h S ö d e r g r a n. Juuri silloisessa vaiheessaan Katri Vala on hyvin lähellä tätä Suomen ruotsinkielisen kirjallisuuden modernistia, uuden ajan profetissaa ja koko nuoren polven tiennäyttäjää, jonka runoutta on sanottu huomattavimmaksi ilmiöksi nykyajan pohjoismaisessa lyriikassa (tri John Landqvist). Kuten Södergran oli häväisty, niin oli myös Katri Vala, kuten Södergran yksinäisenä ja sairaana kehitti yksilöllisen symbolismin äärimmilleen, niin myös hän. Katri Vala kulkee saman tien, saavuttaa saman valtavan näkijänkyvyn, saavuttaa saman riemullisen-ylimielisen hengen, mutta kun Södergranin runo päättyy Hadekseen, palaa hän takaisin Manalan virralta — voittajana.

K o k o e l m a s s a 'M a a n l a i t u r i l l a' s a a v u t t a a K a t r i V a l a n r u n o u s t ä h ä n a s t i s e n h u i p p u n s a. Näyt sellaiset kuin 'Andante religioso', 'Onnellinen' ja 'Katkennut kukka' ovat ainutlaatuisia koko suomalaisessa lyriikassa ja varmasti sodanjälkeisen lyriikan korkeimpia saavutuksia. — — —

Tässä kokoelmassa on kuitenkin runoja, jotka järkyttävästi todistavat, ettei kuolema ole ollut vain hurmio: runossa 'Autio kaupunki' runoilija kysyy tuskassaan, miksi tuho tulee niin hitaasti, runossa 'Huuto' hän nauraa kohtalon teatraalisuutta: 'on hullua paloitella kirsikkaa jättiläisen miekalla'. Sitäkin ihmeellisempää on, että samassa kokoelmassa kohtaa eräitä Katri Valan ihanimmista, ekstaattisimmista rakkausrunoista (sellaiset kuin 'Tähti', 'Valkeat aamut', 'Meri').

— — — Kokonaisuutena on 'Maan laiturilla' e p ä t a s a i s i n Katri Valan kolmesta omasta kokoelmasta. Siinä ovat hänen parhaimmat tähänastiset runonsa, mutta siinä on myös useita hämmästyttävän heikkoja, aikaisempia toistavia ja taideteoksina keskeneräisiä. Ne jo kuin ennustavat Katri Valan toisen kehityskauden loppua, samoinkuin ne jo viittaavat siihen tosiseikkaan, että i n d i v i d u a l i s t i n e n s y m b o l i s m i s u o m a l a i s e s s a l y r i i k a s s a o n n y t p a r h a a n s a a n t a n u t j a a i k a n s a e l ä n y t.— — —

Elanto 15/1 —31. D—s.

— — — En kakistele kurkkuani pitkiä ylistyspuheita varten —: sanonpa vain, että — — — Katri Vala on yhtä huumaavan värikylläinen kuin ennenkin — —. Kokonaisuutena 'Kolme' (Katri Valan, Elina Vaaran ja Katri Suorannan yhteiskokoelma) on kauneimpia ja antoisimpia runokokoelmia mitä meillä pitkään aikaan on ilmestynyt, luultavasti nuorimman runoutemme kypsin ja edustavin saavutus.»

PALUU (1934)

Helsingin Sanomat 14/11 —34. L a u r i V i l j a n e n: »Katri Valan uudet runot.»

Katri Valan runoilijakehitys on ollut kaunis, johdonmukainen ja mieleen jäävä. Meidän pohjoisessa ilmastossamme hänen kuumasykkeinen, keskitetysti naisellinen lyyrikkotemperamenttinsa ei ole voinut olla herättämättä huomiota. Hänen uusi runokokoelmansa 'Paluu' osoittaa vakuuttavasti, että hän seisoo tienristeyksessä — tuskin vielä paluutiellä — ja meissä herää halu katsoa taaksepäin. — — —

Paluu elämään, lähelle ihmisiä, on ilmeisesti se perusmotiivi, jonka lyyrikko itse on tulkinnut hallitsevan uutta mielenkäyntiään. Hänen asennoitumisensa on vakava, melkein alistunut, mutta siinä piilee uutta hiljaista aktiivisuutta. — — — Aistimuskuumat kauneusunet ovat karisseet kuin kukat maahan runoilijattaren ympärillä, kypsynyt katse näkee elämän paljaana ja 'todellisena', mutta Katri Valan positiivinen naisellinen tunne on tahtonut löytää jotakin valoisaa ympäröivästä maailmasta. Ja hänen mieleensä on avannut uuden lähdesuonen myötätunto kärsiviä kohtaan ja 'maailman kapinallinen henki'. Hänen silmissään Rahalla on liian suuri valta maailmassa, eikä inhimillinen itsekkyys kavahda tekemästä elämästä kuolemaa. — —

Kokoelmaan sisältyy omakohtaisempaakin lyriikkaa, kuten hyvin kauniita lapsi-runoja, joissa on Katri Valalle harvinaista rytmillistäkin tunteenlämpöä. Mutta myöskin tässä aihepiirissä palautuu kapinallinen kertosävel: 'Lapseni syntymättömien maassa — häpeän maailmaa, johon tuon teidät.' Tämä aktiivinen runoilijansanoma ei voi olla tehoamatta lukijaan, vaikka tahtoisinkin sanoa, että se esiintyy enemmän yleisenä pohjatuntona kuin yksityisinä runoina, jotka vastustamattomasti leimautuisivat lukijan mieleen. Katri Vala nimittäin hapuilee omaa sanontaansa tässä kokoelmassa. Hän on muun muassa tehnyt vanhojen kiinalaisten suurmestarien Li-Tai-Pen ja Thu-Fun lyriikasta persoonallisia löytöjä, jotka harvinaisella tavalla lankeavat yhteen hänen oman rauhantahtoisen

ja elämää rakastavan inhimillisyystuntonsa kanssa. Valitettavasti hänen runopukuinen sanontansa on kuitenkin ikäänkuin aloittelevan avutonta ja rikkonaista, niin että lukijan täytyy käyttää paljon omaa mielikuvitustaan saadakseen ehyen vaikutelman. Tässä suhteessa Katri Vala on käsittääkseni luvattoman paljon jäljessä siitä voitokkaasta runoilijahengestä, joka yleensä on käynyt luonteenomaiseksi nuorelle lyriikalle.

Katri Valan 'Paluuta' on siis mielestäni pidettävä lähinnä todistuskappaleena runoilijamielen kriisistä. Se, joka on seurannut hänen käsialojaan 'Tulenkantajat'-lehdestä, tietää, että hänestä on sukeutunut virkistävän epäsovinnainen pakinoitsija, poleemikko ja arvostelija. Ymmärtääkseni nämä hänen harrastuksensa ovat kuitenkin riistäneet kohtuuttomasti hänen runoilijavoimaansa — hänen lyyrillistä satoaan neljän vuoden ajalta täytyy pitää hiukan köyhänä. Hän on nyt murtanut itselleen tien valoisaan henkiseen vapauteen, uskomme sen herättävän vastakaikua ja toivomme hänen nyt taistelevan uuden elämännäkemyksensä vastaansanomattomaan suureen runoilijavoittoon.

Helsingin Sanomat 6/12 —34. L a u r i V i l j a n e n: »Tyytymätön runoilijahenki.»

(Vastauksena Katri Valan pakinaan 'Tulenkantajat'-lehdessä.)

— — — Harvoin on meillä yleissävyltään niin täysin myötämielinen arvostelu saanut osakseen niin intohimoisen hyökkäyksen kuin 'Tulenkantajain' pakina. Kun runoilija kuitenkin on omassa lehdessään käynyt omaa asiaansa ajamaan, niin tapaus ansaitsee täyden huomion.

Oikeudenmukaisuuden nimessä minun on todettava, että arvosteluni sanonnassa on ilmeisesti ollut epätarkkuutta, joka on johtanut väärinkäsitykseen. Kun sanoin, että 'Katri Valan runopukuinen sanonta on ikäänkuin aloittelevan avutonta ja rikkonaista', niin tarkoitin ainoastaan hänen m i t a l l i s i a runojaan, nimenomaan runosuomennoksia. Katri Valan taito ei tässä ole kehityksen tasalla — sitä ei kukaan voine kiistää. Katri Valan 'vapaa mitta' on tietysti omaa ja persoonallista. Huomautin kuitenkin, että hän myöskin 'vapaassa mitassa' mielestäni 'hapuilee omaa sanontaansa tässä kokoelmassa'. Ajattelin lähinnä sitä, että hänen vapaalle mitalleen niin luonteenomainen k u v a l l i n e n v o i m a ei tunnu nyt ilmenevän yhtä luontevana ja iskevänä kuin aikaisemmin. — — —

Pidin Katri Valan kokoelmaa 'Paluu' hiukan 'köyhänä', varsinkin kun sen katkaisivat useat suomennokset. Saamani tiedon mukaan on niukkuuteen osaltaan ollut syynä kustantajan vaatima karsinta. Olen kuullut jonkin toisenkin esimerkin siitä, että kustantaja on karsinnallaan miedontanut teosta. — — —

Mitä vielä tulee arvosteluuni Katri Valan runoista, niin kukaan tarkkaavainen lukija ei voine kiistää sitä, että arvostelussani oli pääasiana s i s ä l l y s eikä m u o t o ja että siinä ilmeni vilpitön kunnioitus runoilijan sisäistä kehitysastetta kohtaan. En pitänyt sitä 'suurena taiteellisena voittona', mutta joka tapauksessa vaikuttavana, eteenpäin viittaavana henkisenä todistuskappaleena. Puhe 'hirtetystä runoilijasta' on näin ollen aivan aiheetonta. Uskallan olla sitä mieltä, että 'ylemmyyskompleksi', josta 'Pecka' syyttää minua, on kokonaan runoilijan itsensä puolella.

Suomen Sosialidemokraatti 11/11 —34. K-M. R.: »Elämänläheistä runoutta.»

— — — Katri Valan uuden suuntautumisen osoittaa jo 'Paluu'-kokoelman ensimmäinen, muodoltaan ankaran kaunis runo 'Pajupilli'. — — — Oma kärsimys on tehnyt runoilijalle läheiseksi suurten joukkojen kärsimyksen, epätoivon ja kurkottumisen onnellisempaa aikaa kohti. Maailma on hänelle edelleen rakas ja kaunis, niin rakas kuin vain sille, joka on jo käynyt kuoleman rajalla. Mutta palatessaan elämään runoilija näkeekin, että

'maan päällä on kaikki suljettu meiltä.
Omaamme on tuskin tomu jalkaimme alla.
Elämän portin avaa kultainen avain vain.'
('Kuun alla')

Runoilija, jolla on elävä kosketus aikaansa, ei voi asettua yhteiskunnallisen taistelun ulkopuolelle. Jos hän on rehellinen, hänen täytyy ratkaista kantansa ajan suuriin kysymyksiin, ja jos hänellä on palava sydän rinnassaan, hänen täytyy pusertaa säkeiksi ihmisveljiensä nälän ja ahdistuksen paino, nostaa heidän tielleen liekki, joka osoittaa kahleitten kirpoamisen ja taistelun tietä. Tämä on ollut Katri Valan runoilijakehitys, sama, joka on ollut tunnusmerkillinen Euroopan ja Amerikan parhaille sodanjälkeisille nuorille runoilijoille. Uuden kokoelman väkevimpiä runoja on 'Ihmisen pojan ruoska', jonka jokaisesta säkeestä kaikuu elämän ääni. — — —

Kokoelman herkät luonnon- ja tunnelmarunot ovat selkeitä ja tiivistettyjä. Katri Vala tuntuu täysin vapautuneen siitä hieman vaikeatajuisesta artistisuudesta, joka oli ominaista eräiden aikaisempien kokoelmien runokuville.

Runokäännöksillä on huomattava sijansa kokoelmassa. Edustettuina ovat kiinalaiset klassikot Li-Tai-Pe ja Thu-Fu sekä Heine, Toller ja Comtesse de Noailles. Katri Vala on taitava kääntäjä, joka saa alkuperäi-

sen runon tunnelman väljähtymättömänä siirtymään suomalaisiin säkeisiin. Erikoisen ilahduttavaa on vanhojen kiinalaisten runojen saattaminen suomalaiseen asuun, näiden kuolemattomien mestariteosten, joiden aatesisältö ('Talvisota', 'Sotaan lähtö') tänä päivänä on yhtä himmenemätön kuin tuhansia vuosia sitten.

Kokoelman neljännen osan saturunot Si-Si-Dusista ovat kuin kimmeltävä helmiketju, jonka läpi koossapitävänä lankana kulkee sama lämmin inhimillisyys, mikä on ominaista runoilijan uudelle suuntautumiselle.

Katri Valan runoilijakehitys on ummehtuneessa kirjallisessa elämässämme harvinainen ja ilahduttava ilmiö. Elämän valtasuonen löytäminen on tehnyt hänen runoilijasanottavansa läheiseksi ahdistuksessa elävien suurelle joukolle. Katri Vala, uuden runon muodon mestari, on nyt taistellut runolleen myös uuden sisällön. Hän ei voi enää horjahtaa elämänvieraan artistisuuden tielle, luoda taidetta taiteen itsensä takia. Hän on palannut elävään nykyhetkeen suurena, kypsänä persoonallisuutena, rohkeana, selvänäköisenä ja tinkimättömänä.

Uusi Suomi 25/11 —34. S. Hla.: »Yhteiskunnallista runoutta.»

Se taipumus aatteelliseen ja yhteiskunnalliseen mietiskelyyn, joka Katri Valan runoudessa on silloin tällöin työntynyt esiin intiimimpien sisäisten näkemysten lomasta, näyttää tyystin vallanneen hänen äsken ilmestyneen runokokoelmansa hengen. Siirtyminen ylimaallisista kaikkeusnäyistä kohti arkisempaa todellisuutta on 'Paluussa' ilmeisesti saavuttanut karun maankamaran. Yksilöllinen sielun kaipuu, persoonalliset tuumat ovat saaneet väistyä syrjään ja tilalle on astunut 'miljoonien suuri yksinkertainen kärsimys'. — — —

Taistelu ei ole tauonnut, se on vain muuttanut luonnettaan: se ei ole enää taistelua sielun täydellisyyteen, ei hurmioitunutta aistillisen elämänkaipuun laulua. Ei kamppailla siellä sisäisistä arvoista, missä välttämättömin aineellinenkin puuttuu! Katri Valasta on kehittynyt inhimillisen kurjuuden ja puutteen nostattaman tuskan runoilija. Altis sydän tuntemaan maailman kovaosaisten tuskaa, herkkä mieli yhteiskunnan yöpuolelle jääneiden kärsimyksille on virittänyt hänen runolyyransa niihin katkeriin säveliin, jotka tummalla sävyllään värittävät useimpia kokoelman runoista. Skeptillisyys ja elämänkielteisyys, joka paikoin patoutuu syväksi katkeruudeksi, vihlovaksi tunnoksi kohtalon epäoikeudenmukaisuudesta, käy 'Paluussa' kaiken alta kuultavana pohjatunnelmana.

Onko tämä kehityksen kaari, jonka vähittäistä muodostumista on saattanut seurata pitkin matkaa Katri Valan runoudessa, kulkenut onnelliseen suuntaan, siitä voi olla eri mieltä. Ainakin allekirjoittaneesta tuntuu siltä,

että karkeiden todellisuuspiirteiden tunkeutuminen väkivaltaisina hänen hentoon, hauraaseen runoilijaolemukseensa on riistänyt osan sen herkkyydestä. Turhaan hakee 'Paluun' säkeistä sitä ihmeellisten luonnonnäkemysten raikkautta, joka aikaisemmin on antanut Katri Valan runoilijaprofiilille sen erikoisen, voimakkaasti persoonallisen sävyn. Semmoinen luonnontuore kuva kuin esim. 'Kotiinpaluu'-runon

'Niin ihanasti hämmentyy kai kukka metsässä
puhjetessaan yöhön,
joka on auringon odotusta täynnä'

antaa lukijalle kuitenkin toivoa siitä, ettei näkemyksen herkkyys vielä ole kuollut, vaikka näyttääkin joutuneen ulkonaisten vaikutinten pakkopaitaan. Runoilijattaren kehityksessä — ilmeisesti parhaillaan tapahtuvan siirtymisen takia sisäisesti oudoille aloille — tuntuu vallitsevan jonkinlainen kriisikausi, joka selittänee sen omituisen epämääräisyyden, mikä sumentaa monia voimakkaan tunteen sanelemiakin runoja. Niin pian kuin Katri Vala taas löytää takaisin oman pohjimmaisen itsensä, hänen runoutensakin epäilemättä on saavuttava entisen kirkkautensa, ja otteen hervahtaminen 'Paluussa' on osoittautuva vain tilapäiseksi.

Elanto 30/11 —34. D—s.

— — — 'Paluu' on tämän runoilijattaren paluu individualismista ja eksotismista kotiin köyhien työtätekevien luo — tämä Katri Valan 'kääntymys' on huomattavimpia ja merkityksellisimpiä mitä kirjallisuudessamme on viime aikoina tapahtunut. Siitä on varmasti hyötynyt ihminen hänessä ja selvästi myös runoilija: hyljätessään entisen minäkeskeisyytensä on hänestä, kumma kyllä, tullut sitä markeeratumpi runoilijapersoonallisuus. Parhaimmissa tämän kirjan runoista on Katri Vala maamme parhain vapaata runomittaa viljelevä suomenkielinen runoilija — sen jokaisesta runosta voi sanoa, että se on Valaa, ja että se on hyvä.

Kirjaan liitetyt Li-Tai-Pe-käännökset ovat kerrassaan mainiot; tuolla vanhalla kiinalaisella oli samaa tummaa sirouttа ja samanlaisia karkean valoisia pintoja kuin tällä nykyhetken suomalaisella runoilijattarella.

Hämeen Kansa 27/11 —34. R: »Katri Valalta uusi runokirja.»

— — — Kaiken kaikkiaan: Katri Valan nimi on tällä hetkellä maamme runoilijoiden piirissä aivan edustavimpia nimiä. 'Paluu' kirjan täysipitoiseen sisältöön kannattaa runouden ystäväin tutustua.

Kaiku 11/11 —34. V. H: »Uutta Katri Valan runoilijakuvaan.»

— — — Paluu' on kokonainen, maailmanpessimismissään persoonallisen kypsä ja selkeä, satukuvissaan ja kiinalaisessa lyriikassaan (Li-Tai-Pe) soman herttainen ja ehyt. Tällä kokoelmallaan Katri Vala on löytävä uusia ystäviä taiteelleen.

Kaleva 23/12 —34. T. V—n: »Nuorta runoutta.»

'Paluu' on värihehkuinen runokokoelma — eräs uusimman lyriikkamme loisteliaimpia saavutuksia; ja kuitenkin se vaikuttaa kalvaalta Katri Valan aikaisemman tuotannon rinnalla. Kun hän aikaisemmin käytteli yksilöllisen makunsa määräämää väriasteikkoa, joka ulottui uhkaavimmasta mustasta heleimpään kultaan ja violettiin, hän kehitteli tämän kolorisminsa avulla joukon häikäiseviä runokuvia, joiden takaa voi uumoilla luonnollisesti jotain taidetta taiteen vuoksi-asennetta, mutta jotka sellaisinaan paljastivat rikkaasti tuntevan ja näkevän sensualistin sielullisen asennoitumisen ulkomaailmaan. 'Paluussa tämä kuume on viilentynyt, näkyjen väririkkaus on osittain karissut pois ja runon aatesisältö on voittanut runon ulkonaisen puvun. On vain valitettavaa, että tämä runoilijakehitys on pikemminkin kuolettanut kuin hienostanut Katri Valan näkyjäluovaa fantasiaa: avarruttuaan yleisinhimillisten tuntojen laulajaksi hänen psyykensä on osittain menettänyt kykynsä katsoa maailmaa tenhoutunein silmin, ja sitä mukaa on myös hänen yksilöllinen kirjailijalaatunsa himmentynyt, joskaan ei hävinnyt — mitä todistavat esimerkiksi tällaiset häikäisevän kauniit metafoorat:

'Yöt ovat pimeät ja raskaat.
Hedelmät varisevat, varisevat.
Kuuletko kumahdukset puutarhassa?
Maa soi kuin valtainen rumpu,
hiljaa soi luumunsinisessä yössä.'

Näyttää siltä, että Katri Vala nykyisin on löytänyt yksilöllisen eksotiikkansa vastineen kiinalaisesta lyriikasta: hänen kokoelmassaan on melkoinen joukko Li-Tai-Pen ja Thu-Fun runojen onnistuneita mukaelmia, joista kuitenkin näyttää puuttuvan kiinalaisen huilun hento, naiivin välitön perussävel. Omasta puolestani pitäisin parhaimpana runoa 'Lapsuuteni kuu', jonka kuuteentoista säkeeseen sisältyy verraton mielikuvitusrikkaus.

Tällaisten voittojen rinnalla, jotka — sen pahempi — vaikuttavat verraten satunnaisilta, jäävät Katri Valan sosiaalisten tendenssien leimaamat

runot jotakuinkin köykäisiksi. Omasta puolestani toivoisin, että tämä ohut nide olisi vain väliaste, jota seuraisi rikkaan runoilijapersoonallisuuden leimaama kehitysvaihe. Sen odottaminen Katri Valan kohdalta on kyllä paikallaan.

Kansan Lehti 7/11 —34. A n t e r o K a j a n t o: »Katri Valan runoilijavoitto.»

Katri Valan runoilijatie on saavuttanut viimeisimmässä vaiheessaan sellaisen merkkipaalun, jonka kohdalla meidän on syytä hartain mielin pysähtyä. Hänen aikaisemmatkin työnäytteensä, semminkin edeltäjäkokoelma 'Maan laiturilla', olivat varmavaistoisen ja herkästi sanelevan runoilijan sielun ilmauksia, joita kuunnellessa ei ollut vaikea vakuuttautua tekijän harvinaisista lahjoista. Tämänkertaisessa sikermässä soi vieläkin väkevämpi sävel, elämän tajuamisen ja kauneuden käsittämisen laulu, jossa ajatuksen kirkkaus ja sanonnan selkeys on asetettu kaiken muun ulkokohtaisemman edelle. Juuri tässä runon syventymisessä ja seestymisessä tahtoisin huomata sen kehityksen eteenpäin syöksemisen, jonka nojalla Katri Valan nykyistä vaihetta pitäisin todellisena, vieläpä meidän oloissamme harvinaisen kauniina runoilijavoittona.

Myönnän, että Katri Vala ei ole minua lähimainkaan aina saanut sellaisen innokkaan myötämielisyyden valtaan kuin tällä kertaa. Syynä siihen uskon olevan sen, että hän mielestäni on aivan liiaksi herkutellut eksoottisilla runonäyillä ja laulanut melkeinpä yksinomaan mielikuvituksen ja mahdollisesti tietokirjoista opitun viisauden sanelemista aihemaailmoista, joilla useastikaan ei ole ollut tarjottavanaan juuri muuta kuin koristeellista kauneutta, kirjavia sanoja ja oudolta kajahtavia nimiä. Vain edeltäjäkokoelma 'Maan laiturilla' teki tästä iloisen poikkeuksen, jolloin runoilija jo etsi aiheita kotoisemmalta kamaralta ja tavoitti tällöin elämän kärsimyksen ja riemun tulkinnassa syvempiä äänenpainoja. Mutta vasta tällä kertaa hän saa runon sielun oikealla, vavahduttavalla tavalla sykkimään ja tällöinkin parhaiten juuri niissä kappaleissa, joissa hän lähestyy itse elämää ja värittää säkeensä omakohtaisen tunteensa ja kokemuksensa koko panoksella.

— — — Viime aikoina on Katri Vala ilahduttavan useasti etsinyt runonsa lennolle ponnahduslaudan todellisuuden kamarasta. Lisäksi on häntä innoittanut erikoisesti kärsivän kansan tuska, joten yhteiskunnallinen suuntautuminen on löytänyt hänessä verevän ja vakuuttavan tulkitsijan. Kyseellisessäkin kokoelmassa on kokonainen joukko sellaisia säkeitä ja säkeistöjä, joissa juuri tämä puoli on huomioonotettu. Näin ollen uskoisimme erikoisesti elämän pilvipuolella olevien erikoisella läm-

möllä ja ymmärtämyksellä suhtautuvan hänen uuteen vaiheeseensa. Kokoelmaan on myös sijoitettu sel'aisia runoja, joissa koristeellisuus vieläkin pilkistelee liian ylivoimaisena, ainakin eräs 'Kohta'o', jossa ilmentämisen selkeys on ky:eenalaista, mutta ylipäänsä on sikermän aines hedelmä'listä ja runon sävelet syvästi vavahduttavia ja eläviä. Tulkoon vielä mainituksi, että Katri Vala, joka pääasiassa on liikkunut vapaamittaisen runouden piirissä, on tässä kokoe'massa antanut muutamia suoraa taan loistavia todistuksia myös rytmillisen runouden hallintakyvystään. Muutamia runosuomennoksia on joukossa niinikään, joista erikoisesti Li-Tai-Pen kiinalaisaiheiset kuvitelmat tuntuvat antoisilta ja erikoisuudessaan viehättäviltä.

Kansan Työ 5/12 —34. P. H.: »Uuden ajan runoutta.»

— — — Katri Va'an rohkeat runot vaikuttavat me'kein kuin ilmestykse'tä. Ne tulevat tenhoamaan monia, joiden henkiselle katseelle kangastelee uuden ajan aamu. — — —

Karjala 18/11 —34. V. K: »Runoja.»

— — — Katri Valan runoissa on vahvasti koristeellista kauneutta, älykkäästi valittujen runokuvien runsautta ja sen ohe'la eräänlaista sosiaa'ista asennoitumista, mikä onneksi ei kovin usein ole saanut runon taiteellista arvoa vähentävää määräävyyttä. Joukossa on kuitenk'n muutamia siksi selvästi agitatoorisia säkeistöjä, että ne ainakin allekirjoittaneen mielestä joutuvat taiderunouden ulkopuole'le. Sella'sena pitäisin muiden muassa runoa 'Maailman aamu', joka kantaa selvästi marxilaismallisen luokkajulistuksen leimaa. — — —

Tä'lainen 'vaalipuhe' olisi aivan hyvin voinut olla poissa kokoelmasta, jonka parhain osa, vaikka siinä tunnemmekin määrättyyn suuntaan ohjautuneen ajatuksen olleen tämän runouden elonmultana, ansaitsee vilpittömän tunnustuksen. Näiden ohella tapaamme runoja, joiden ajatuksen lento on avarampaa, korkeammalle kaareilevaa ja joissa pikkumaiset luokkapyyteet ja arkikiistat ovat jääneet niin alas, ettei niitä erota enää. — — —

Katri Valan runonäkemyksissä on useimmiten rohkea, miehinen ryhti, hänen säkeensä rakentuvat ja liittyvät toisiinsa määrätietoisesti runouden logiikkaa seuraten ja kirkastuvat värikkään sanonnan voima'la se'keäpiirteiseksi runoudeksi. — 'Pa'uu' on joistakin huomautuksista huolimatta kokoe'ma, joka antaa joukon vakuuttavia todistuksia Katri Valan oma'aatuisesta runoi'ija'ahjakkuudesta. Hänen omalaatuisella runoudel'aan on nyt jo täysin oikeutettu paikkansa suomalaisessa kirjallisuudessa.

Kirjallisuuslehti n:o 1/ 1935. Raoul Palmgren: »Katri Vala — maanpakolaisen paluu. II»

'Nyt on Katri Vala astunut kolmanteen kehitysvaiheeseen, koettuaan kääntymyksen, joka on liittänyt hänet niiden runoilijain riveihin, jotka yli koko maailman, sivistyksen ja oikeuden kärkijoukkona täyttäen runoilijan totisinta tehtävää, ovat astumassa rajan yli, uuteen aikaan, uuteen maailmaan. Hän on nyt, se todettakoon, suomalaisen lyriikan kärjessä, se runoi'ija, jolta eniten voimme odottaa.'

Nämä sanat kirjoitin vuosi sitten SS:ssa. Nyt minulla on edessäni Katri Valan uusi runokokoelma ('Paluu') ja voin todeta, että nämä sanat yhä pitävät paikkansa. Vieläpä voin tyydytyksellä todeta, ettei hän enää seiso suomalaisella rintamanosalla yksin, vaan että Tulenkantajain ympärillä on nousemassa kokonainen uusi sosialistinen runoilijafalangi.

Koska käsitykseni Katri Valan ensisijaisuudesta on näin varma ja myös ilmeiset tosiasiat sitä todistavat, katson voivani asettaa hänelle myös tavallista suuremmat esteettiset ja ideologiset vaatimukset ja arvostella hänen 'Paluutansa' niiden mukaan. Tämän kokoelman ylistystä on käsittääkseni niin k'isheemäisesti laulettu hamaan Ylioppilaslehteen asti, että yksi asiallinen, rakentava arvostelukin on varmasti paikallaan. Tuomalla esiin Katri Valan tämän hetken rajoitukset, me selvimmin tuomme myös esiin hänen todellisen merkityksensä ja kehitysmahdollisuutensa.

Kysymyksenasettelu on tämä:

Onko Katri Valan runous hengeltään sosialistista?

Onko Katri Valan runous ehjää sosialistista taidetta?

Edelliseen kysymykseen vastaan myöntävästi. Jälkimmäiseen kieltävästi. Tällä hetkellä täyttää Katri Valan runoilijaolemuksen sosialistinen tunne ja sosialistinen tietoisuus, mutta hänen runosanontansa, hänen tuntemistapansa, hänen runokuvansa ovat vielä täynnä jätteitä 'Kaukaisen puutarhan' ja 'Maan laiturin' romanttiselta ja individualistiselta kaudelta. — — —

Tätä yleistaustaa vastaan on Katri Valan taidetta tarkasteltava: silloin ymmärretään sen arvo samoinkuin sen rajoituskin.

Tulee kuitenkin lisäksi toinen, suppeampi tausta: Suomen porvariston nuoren lyriikan kehitys 20-luvun pikkuporvari'lisesta paosta romantiikkaan 30-luvun ilmeiseen taantumuksellisuuteen. Tässä keskiluokasta lähteneessä runoilijakoulussa piili alunperin siemen taantumukseen: epäyhteiskunnallisuus, individualismi, mystiikka. Voimme sanoa Katri Valankin 'Maan laiturin' vaiheessa olleen jo hyvin pitkällä

alkavassa jumalhämärässä, mutta toisaalta oli hänen taiteensa, ja kaikesta mystiikasta huolimatta myös pitkin matkaa, niin voimakkaan vitaalista, pohjaltaan niin materialista ja terveen aistillista, että oli mahdottomuus, että hän olisi voinut vaipua samaan verettömään ikuisuusmystiikkaan kuin Arvi Kivimaa ja hänen vielä elämälle vieraammat epigoninsa. Kailas kuoli suurena taantumuksellisena, Kivimaa ja hänen epigoninsa ja hengenheimolaisensa jatkavat pieninä rataansa tihenevään hämärään. Tästä joukosta eronneena taistelee Katri Vala keskellä elävän elämän liikuntoa, siinä mukana, vaatimassa elämää, luomassa elämää. Tämä eroavaisuus on hänelle kiistämättömäksi kunniaksi.

Tämä on toinen tausta. Aivan kuten ensimmäinen osoitti Katri Valan taiteen rajoituksen, osoittaa tämä toinen hänen merkitseväisyytensä.

Tarkastakaamme lähemmin 'Paluuta'. Taantumuksellisen runoilijakoulun teoreetikon Lauri Viljasen uhallakin uskallan yhä pysyä vuosi sitten esittämässäni kannassa, että 'vain vapaa mitta sallii Katri Valan ilmaista sisintä itseään, mutta että hän myös hallitsee sen täydellisemmin kuin kukaan toinen suomalainen runoilija... Muotoa silmälläpitäen merkitsee Katri Vala tällä hetkellä vapaata mittaa ja vapaa mitta Katri Valaa.' Koko 20-luvun runoilijakoulusta on hän yksin jatkuvasti pysynyt suurella taistelulla ostetulle vapaalle mitalle uskollisena ja kyennyt sitä edelleen kehittämään yhä joustavammin palvelemaan sanottavaansa. Mutta miten on laita muiden? Kaikkialla paluuta vanhoihin, leinolaisiin, kailaslaisiin ja e n n e n k a i k k e a koskenniemeläisiin mittoihin, muotoa sisällyksen kustannuksella, laulavaa sanahelinää yhtäällä, akateemista jähmettymistä toisaalla. Keskellä tätä sinilkkistä yötä on Katri Valan runous kuin punahehkuinen aamu. Keskellä tätä henkistä mitättömyyttä ja ideologista sekavuutta näemme hänessä taistelevan runoilijan, joka sanoo julki suurten kärsivien joukkojen tunteet. Oikeastaan onkin liian edullista Katri Valalle tulla verratuksi näihin kääpiöihin.

Siirryn laajempaan taustaan, rajoituksiin, kritiikkiin.

Tältä kannalta 'Paluuta' tarkastellessamme pistää silmään sen eräänlainen epäyhtenäisyys. Selvitän kohta, mitä tarkoitan. Näen rinnakkain runoja, jotka individualismissaan, haetussa sanonnassaan ja koristeellisissa runokuvissaan vielä kuuluvat 20-luvun tai vuosikymmenen taitteen kehityskaudelle (lähinnä 'Paluun' ensimmäisen osaston runot) ja toisia, jotka agitatoorisesti syyttävät, julistavat, osoittavat tietä tulevaisuuteen. Pintapuolisesti katsoen emme löydä yhtymäkohtaa näiden

kahden ryhmän välillä. Joudumme toisaalta näkemään runoilijan, joka valittaa omassa yksilöllisessä tuskassaan ja luo runokuvia, joiden merkitystä on vaikea arvata. Toisaalta taasen näemme julistajan, joka panee maan kumahtelemaan marssivien askeleista ja tehtaan piipun lyömään auringon kultaiseen gong-gongiin helähtelevän huudon proletariaatille: maailman aamu on teidän, aamun leipä on teidän! — taistelijan, joka ottaa harteilleen miljoonien suuren yksinkertaisen kärsimyksen ja kohottaa ihmisenpojanruoskansa rahanvaihettajain ylle. Onko yhteys mahdoton löytää? Pintapuolisesti tarkastellen on, syvemmin tutkien ei. Päinvastoin yhteys on selvänä olemassa ja juuri siinä paljastuu tämän päivän Katri Valan problematiikan ydin. Y d i n: h ä n o n v i e l ä t i e l l ä, p u o l i v ä l i s s ä v a n h a n j a u u d e n v ä l i l l ä, h ä n e s s ä k a m p p a i l e e v i e l ä k a k s i m a a i l m a a. Tästä johtuu hänen kokoelmansa epäyhtenäisyys, kaksinaisuus. Tästä edelleen se, että hänen 'yhteiskunnalliset' runonsa ovat jollakin tavoin niin pingoittuneita. Juuri tämän kokoelman yhteydessä joutuu ajattelemaan sitä, miten paljon onnellisemmassa asemassa ovat ne nuoret proletaarirunoilijat, jotka näinä vuosina ovat startanneet Tulenkantajain ympärillä, 'synnynnäiset sosialistit', jos niin saamme sanoa, joilla ei lainkaan ole takanaan 20-luvun romantiikkaa, vaan jotka runoilijoina alunperin ovat olleet sosialistisen ideologian täyttämiä. — — — Mikä heillä on luonnollista, elimellisesti kehittynyttä, se on Katri Valan saavutettava taistelulla, hitaalla, vaikealla vapautumisprosessilla romanttisen kauden koristeellisuuksista, keinotekoisuuksista ja itsekeskeisyydestä. Vain kaiken tämän huomioonottaen me voimme täysin aavistaa ja arvostaa Katri Valan runoilijasuuruuden.

Näin joudumme toteamaan, kuinka ratkaisevasti Katri Vala eroaa siitä runoilijapolvesta, johon hän kerran kuului, eroaa kehityskykynsä, vitaalisuutensa, elämänläheisyytensä ja voimakkaan, itsenäisen muotokykynsä puolesta. Näin joudumme toteamaan, miten hänen yhteiskunnallisen olemuksensa määräämä runoilijakehityksensä asettaa vielä tänään monia rajoituksia hänen kehitykselleen, miten hänen yhteydessään voimme puhua sosialistisesta runoudesta, muttei vielä ehjästä proletaarisesta elämäntunnosta, tunneilmaisusta ja runosanonnasta: kohtalo, jonka hän jakaa niin monien kanssaan porvaristosta proletariaattiin siirtyneiden runoilijain ja taiteilijain kanssa. Mutta me voimme lopuksi Katri Valan kehityskykyyn vedoten uskoa, että hänen kehityksensä ei pääty 'Paluuseen', vaan että se vie yhä eteenpäin, mahdollisimman kokonaiseen, yhtenäiseen sosialistiseen taiteeseen, ei vain pikkuporvarilliseen vallankumouksellisuuteen, vaan ehjään proletaariseen.

Kuluttajain Lehti 30/1 —35. L: »Se 'oikea'.»

Ihmeellinen Katri Vala: antakaa hänelle rohdinkuontalo, hän kehrää siitä lujaa, hienonhienoa, ihanasti välkkyvää silkkilankaa! Tai ojentakaa hiekkamuru laitakaupungin kadulta, hän hioo siitä kallisarvoisen, säteilevän jalokiven! Hän on raivannut, istuttanut Runon puutarhaan oman sarkansa, jonka kesytön vehmaus, tuoksu ja väriloisto yhä väkevämmin valtaa siellä käyskelevän. Hän on kylmä ja kuuma, päivänkirkas ja sadunhärmäinen samalla. Ja kun hän laulaa ihmiselle, jonka elämä on 'työtä ja unta ja harmaita ajatuksia' pienen laulunsa 'metsästä ja valosta ja vapaudesta', niin ihminen hiljentyy ja todella hänen pimeään sydämeensä tunkeutuu valo, niinkuin Si-Si-Dusin surullisessa sadussa sanotaan.

Jouluksi ilmestynyt, monta vuotta odotettu uusi kokoelma, joka sai nimen 'Paluu' kertoo jälleen vakuuttavasti Katri Valan ainoalaatuisesta runoilijalahjasta. — — —

Lahti 22/11 —34. E. S:ri »Runokokoelma.»

— — — Täytyy sanoa suoraan, että Katri Valan kokoelma on kovin epätasainen, siinä on varsin onnistuneita runoja, mutta on paljon sellaistakin, joka ei olisi runoteoksessa paikallaan.

— — — Mitä on sanottava esim. runosta 'Maailman aamu', jossa kuvataan kuinka työläiset aamulla menevät työhönsä 'kuin valtimon täyttävä veri' kohti tehtaita ja jatketaan:

'Maailma on teidän!
Vielä nukkuvat elämän loiset,
joiden kädet ja aivot eivät tunne
luomisen tuskaa ja iloa.'

Tämä marxilaistyylinen julistus olisi voinut jäädä pois, sitä olisi mielestämme edellyttänyt jo runoilijattaren omakin kritiikki, ja pitkin matkaa kokoelman eräässä osassa paistaa melko selvästi eräänlainen kapinallinen julistus, joskin peitetyssä muodossa. — — —

Edellä olevat sitaatit riittävät jo todistamaan, että arvostelija ei voi antaa mitään ylistävää lausuntoa Katri Valan kokoelmasta. Se on ainakin allekirjoittaneesta niin epätasainen, että sen, mikä painaa vaa'assa paljon, sen toiselta puolen painaa alas teoksen heikot runot. Ei olisi tosiaan ollut haitaksi, vaikka kokoelma olisi saanut kypsyä vielä, sillä ainakaan allekirjoittanutta ei se ole saanut vakuutetuksi muuta kuin alkuosaltaan. Sosialismia ei ole syytä vetää esille — ei runoteoksissakaan, ei edes peitetyssä muodossa, sanomme sen suoraan ilman syrjävaikutteita. Jos runottaret asettuvat palvomaan poliittisia tarkoitusperiä (esim. Asunta ja nyt Vala), niin sitä eivät osta enää nekään vähät, jotka runoutta harrastavat ja sitä lukevat.

Länsi-Suomi 4/12 —34. G. V: »Runoutta.»

— — — Rusoreunaisiin pilviin ennen suuntautunut katse on nyt kääntynyt maan kamaralle, rikkalaatikkoja pöyhiviin nälkäisiin ja kivimuurien ahtaudessa leikkiviin lapsiin. On sentään illan hurmaan vaipumustakin ja iso annos sellaista, mitä ei pitäisi olla — tendenssihuutoa eräänlaisten poliittisten mielipiteiden torveen.

Maakansa 24/11 —34. Y r j ö A r e: »Uusi runoteos.»

— — — Kokoelman antoisimmat runot löydämme niistä, joissa runoilija on alistanut sanontansa sidottuun mittaan. Ne syöpyvät mieleen herkkinä runonäkyinä, olletikin kun niiden sisältö, kuten esim. runossa 'Portin takana', luo ehjän kirkastetun kuvan äidin rakkauden suuruudesta. — — — Kirjasta voimme sanoa lyhyesti: se on onnellinen paluu parnassolle.

Maaseudun Tulevaisuus 17/11 —34. M. W.: »Katri Vala palaa elämään.»

— — — Ne persoonalliset runot ja verisen katkerasti eletyt lapsikuvitelmat, jotka sisältyvät kokoelman ensimmäisiin osastoihin, tekevät taiteellisesti voimakkaimman vaikutuksen. Niissä on jotakin syvästi valloittavaa, ja ne ennen kaikkea osoittavat Katri Valan olevan omaa luokkaansa runoilijana. Kuta useammin niitä lukee, sitä syvemmälle ne painuvat mieleen — niissä on runon ikuisuuden siemen. Sen sijaan en voi katsoa Katri Valan välittömästi onnistuneen kaikissa taistelurunoissaan, joissa hän kuvaa syvien rivien marssia valoon ja vapauteen. Mainitsen esim. runon 'Maailman aamu', jossa Katri Valalle ominaiset runokuvat hieman naiivisti sekaantuvat realistisiin näkemyksiin. Mutta kokeiluna niissä on oma viehätyksensä, sillä onhan monesti todettu, että tendenssiaiheistakin voi syntyä todellista runoutta. Mutta tuntuu siltä, kuin Katri Vala ei olisi kyennyt sulattamaan puolueohjelman iskulauseita omaan runoilijapersoonallisuuteensa.

Naisten Ääni n:o 23/ —34. T. R.

— — — Tämän kokoelman tunnuksena on suuri naisellinen lämpö kanssaihmisten kärsimyksiä kohtaan. Tässä tunteessa ei ole kuitenkaan hiventäkään sairaalloista hentomielisyyttä, vaan ennen kaikkea tuntee siinä kypsän ihmisen voimakkaat, terveet sydämenlyönnit. — — —

Jos ajattelee 'Paluu'-kokoelmaa kokonaisuudessaan, olisi kenties odottanut siltä sekä runojen lukumäärältä laajempaa että Katri Valan aikaisempaa kehitystä ajatellessa vielä monipuolisempaa ja rikkaampaa otetta. Nyt tuntuu kokoelma seisovan vain muutamien, tosin erinomaisen kypsien ja vakuuttavien runojen varassa. Voidaan myöskin olla eri mieltä siitä, onko runous taidetta taiteen vai tarkoituksen vuoksi. Ellei todella olisi jotakin sanottavaa ja ellei olisi k y k y ä sanoa sitä, niinkuin Katri Vala tekee, jäisivät tendenssirunot vain ontoksi huutamiseksi. Katri Valan runoissa ei ole sitä vaaraa. Niissä on terve, voimakkaasti elämänmyönteinen ote.

Pohjois-Savo 11/11 —34. W—a.: »Tervetullut paluu.»

— — — Kertakaikkiaan: Katri Valan 'Paluu' on iloinen tapaus, joka mielihyvin todettakoon.

Tulenkantajat n:o 40/ —34. V i l j o K a j a v a: »Silta eurooppalaiseen runouteen.»

— — — 'Paluu' on monipuolinen näyte uudesta vaiheesta. Osa kokoelman huomattavimmista runoista, jotka sisältyvät pääasiassa kirjan kolmanteen osastoon, keskittyvät eri tavoin juuri tuon paluuajatuksen ympärille, niinkuin 'Maanpakolaiset' — — — tai niinkuin 'Itämaitten viisaat', jotka pakenivat viisauteensa 'kuin tähtiseen erämaahan', koska maailmasta 'puuttui leipä työntekijältä ja makaajan suu oli alati täynnä', mutta jotka myös palaavat:

'Jätämme viisautemme rauhan,
vaellamme vaarallisia teitä
maailman kuohuntaan ja julmaan taisteluun
lapsen tähden, uuden aamun tähden,
valmistaaksemme ihanan maan
viattomain jalkain astua.'

Edellisessä runossa on kuvattu aivan persoonallinen kehitys, jälkimmäisessä aavistaa lukevansa kokonaisen maan sivistyneistön vastaavaa kehitystä, mutta kummassakin kiintyy huomio tuohon Katri Valalle niin tyypilliseen kontrastiin: lapsi veren tahraamalla mantereella. Elämän rakastaja, joka tahtoisi pitää käsissään iloista, pientä potkijaa, jatkuvaa, sykkivää elämäänsä, kauhistuu todellisuutta:

'Vapisen vuoksenne, leikkijät.'
— — —

Mutta kun uudemmassa kirjallisuudessamme tuo hyvin yleinen ajatus tulevasta polvesta, joka muka ilman muuta aloittaa järjellisemmän elämän maapallolla, esitetään ihanteellisena toivomuksena, on Katri Valan suhde tässäkin toinen, sanokaamme kulttuuriaktiivinen. Hän vetoaa ensi sijassa itseensä ja omaan polveensa. — — — Sama ajatus toistuu useissa eri muodoissa, esim. runossa 'Ihmisenpojan ruoska'. — — —

Ja varmuus paremman elämän tulemisesta maan päälle on tulkittu profeetallisen eteenpäinkatsovissa runoissa, jotka koko kirjaa hallitsevalla voimalla kasvavat hetkittäisen toivottomuuden ja epäilyksen yli:

'Maan multa, siemenet,
syntyvät lapset
ovat elämän ihana kapinalaulu.
Kärsimyksestä nousevat kuolemattomina
säteilevät voittajankasvot.
Ja kuoleman ruhtinailla
on sydämessä pelko
ja kädessä miekka.'
('Herodekset ja vapauttajat')

Näemme, että tällä kertaa on totta myös kustantajan reklaamissa, joka puhuu 'Paluun' kauhistuttavasta voimasta. Siinä on kauhistuttavaa, melkeinpä ylimaskuliinista, hallittua voimaa. Nimenomaan mainituissa runoissa. Mutta runollinen ote hallitsee koko ajan väkevää yhteiskunnallista paatosta, enkä epäile sanoa näitä runoja suuriksi runoiksi vaativassakin mielessä. Kokoelman alkupuolella olevat intiimit runot puhuvat siksi raskaista persoonallisista kokemuksista, että kysyy tosiaan ylimaskuliinista voimaa julistaa:

'Minulla ei ole mitään omaa kärsimystä,
minulla on vain miljoonien suuri yksinkertainen kärsimys.'
('Ihmisenpojan ruoska')

Näissä miete- ja aaterunoissa käyttää Katri Vala yksinomaan tuota kaunista, persoonallisesti kehitettyä vapaata mittaansa, jossa hän niin suvereenisesti liikkuu. Hänen mittansa on siksi viljeltyä ja kuitenkin niin suoraan ajatuksen sanelemaa, ettei se 'Paluun' runoissa milloinkaan häiritse sisältöä. Tätä ei voi sanoa läheskään aina ryöstöviljellyllä vanhamitalla kirjoitetuista kokoelmista.

Parissa tapauksessa on ajankohtainen aihe tuotu esiin raamatullisen legendan kehyksissä. Olisi mielenkiintoista lähemmin tutkia, mistä tuo verrattain yleinen tyylimuodon käyttö johtuu. Muistan esim. Mörnen viimeisessä humanistisvoittoisessa kokoelmassaan ja joittenkin ruotsinmaalaisten sitä käyttävän. Onko se itsetiedotonta varovaisuutta, joka tässä tapauksessa tuntuu mahdottomalta, vai tarjoaako raamatullinen symboliikka niin voittamattoman voimakkaita tyylikeinoja? Olen lukenut Katri Valalta enemmänkin mainitunlaisia runoja. 'Paluusta' hän on useimmat jättänyt pois. En tiedä, ovatko puhtaasti taiteelliset syyt siinä ratkaisseet, vai ovatko ne olleet ensimmäinen tyylikeino hänen yhteiskunnalliseen runouteen siirtyessään?

Mainitsin jo 'Paluun' tiukasti persoonallisista runoista ja tarkoitin silloin runoja: 'Tantalos', 'Lapsi leikkii', 'Portin takana', 'Yli virran' ja 'Vaikeneva lapsi'. Nimet ilmaisevat osittain runojen kohteen ja aiheen, joka 'elämän syväauran' lailla on repinyt ja muokannut Katri Valan henkistä minää. Ne ovat tuskaisia runoja ja puhuvat ankarasta itsehillintäkyvystä. Pari niistä on kirjoitettu vanhalla mitalla ja ovat yhdessä 'Kesäyön' kanssa sen lajin parhaat hänellä. — — — Paitsi mainittuja, sisältyy 'Paluun' alkupuoleen joitakin mieterunoja, joista 'Etsiminen' on klassillisessa puhtaudessaan hienoimpia. Runo loppuu:

'Maa ui avaruudessa
kuin unikon siemen valtameressä.
Miksi se olisi oikea paikka
ratkaista kaiken määrää?

Kuitenkin — meri voi heittää
siemenen kaukaiseen rantaan.'

Käännösrunoista kiintyy huomio lähinnä Heinen 'Puhdistumiseen' ja 'Hymniin' sekä Li-Tai-Pen 'Neljään vuodenaikaan' ja Thu-Fun 'Sotaan lähtöön'. Käännökset on valittu kokoelman henkeä ja sen yhtenäisyyttä silmälläpitäen. Tarkoituksella mainitsen viimeisenä omaperäisen sarjan 'Satuja Si-Si-Dusista', joka päättää kirjan. Runossa on hymyä ja leikillisyyttä, se edustaa 'Paluussa' vapauttavaa puolta ja todistaa runoilijan liikkumisalan laajuutta. Aikaisemmin, kuten Elsa Enäjärvikin Tulenkantajat-albumissa huomautti, oli vapauttava nauru harvinainen Katri Valan runoudessa. Si-Si-Dus on ymmärtääkseni nykyaikainen runoilijasatu, Katri Valan oma elämänsatu. Si-Si-Dus, kaunein keiju kuun alla, pitää tanssiaisia k a i k i l l e ja antaa hunajakakkuja k a i k i l l e, mutta kun hänelle itselleen tulee nälkä ja 'kun ihminen sen huomasi, meni hän kiireesti askareihinsa'; lisäksi tulevat 'Mustat miehet' — niin on todella tapahtunut — ja lausuvat kauhean uhkauksensa:

'Sinä et kumarra miekkaa,
sinun tanssiaisissasi käyvät kaikki,
sinun valtakunnallasi ei ole rajaa.
Me olemme päättäneet
kaataa taikinakaukalon ylitsesi
ja istua vahvasti sen päälle.'

Runo päättyy profeetalliseen uneen maailmasta, jossa Si-Si-Dusillakin on mahdollisuus elää ja laulaa!

'Paluun' ilmestyminen ansaitsee monessa mielessä huomiota osakseen: se on runoilijan kymmenvuotisen kehityksen monipuolinen ja inhimillisissä tunnoissaan syvällinen tulos, koko ikäpolven ainoa todellinen johtopäätös. Se merkitsee jälleen uuden alueen voittoisaa valtausta kotimaiselle lyriikalle ja samalla siltaa ajankohtaiseen eurooppalaiseen runouteen.

Turun Sanomat 16/12 —34. A. S—nen.

— — — Eräissä runoissa ilmenevä sosiaalinen tendenssi vaikuttaa häiritsevästi. Kokoelmaan sisältyy myöskin lukuisia suomennoksia, joiden mukaanottoa ei voi pitää onnistuneena, olletikin siksi, ettei Katri Vala ole voinut valaa niihin parastaan. Näin ollen kokoelma vaikuttaa hieman hajanaiselta. — — — Mutta kuitenkin 'Paluu' sisältää monia värikylläisiä, hienoja runoja, jotka hyvällä syyllä voidaan lukea Katri Valan parhaisiin. Neljän vuoden tauon jälkeen 'Paluu' ei ole niin kypsä ja antoisa kuin olisi ollut lupa odottaa, mutta ilmeisesti se merkitsee uuden kehitysvaiheen alkamista Katri Valan runoudessa. Siinä helisee joka tapauksessa hänen oma äänensä — kotoisempana, inhimillisempänä ja lämpimämpänä kuin ennen.»

Työläisnuoriso 21/11 —34. O. V. »Hyvä runokokoelma.»

Katri Vala on uudessa kokoelmassaan lähtenyt tulkitsemaan kärsimyksistä suurinta, yhteiskunnallista ja taloudellista kärsimystä — se kai tiedetään yleisesti. Ja voidaan havaita ilolla, että uusi laulun lähde on todella innoittanut runoilijatarta. Sanonta on kiihkeätä ja tarttuvaa, ajatus on selvä ja voimakas, eikä se huku symboleihin ja runokuviin, joita tekijätär entiseen tapaansa viljelee kovin runsaasti. — Erikoisesti

merkillepantavaa on kokoelman taisteleva tulevaisuudenusko, mikä yleensäkin on ominaista proletaarirunoudelle.

'Paluu' sisältää myöskin tekijättären omia 'tavallisia' runoja ja muutamia käännöksiä, joista viimeksimainituista Li-Tai-Pe-suomennokset ovat verrattomia. Kokoelman pahimpana miinuspuolena pitäisin sitä, että runoilijatar ei ole vieläkään vapautunut täysin siitä koristeellisesta eriskummallisuuden tavoittelusta, mikä oli niin ominaista hänen ikäpolvensa ensiesiintymiselle. Mutta kokonaisuutena on 'Paluu' tenhoava, paljonantava teos.»

Uusi Aura 16/11 —34. E. R. »Runoutta.»

— — — Kymmenen vuoden lyyrikontaival ei näytä vielä ratkaisevasti määränneen Katri Valan runoilijakutsumuksen päämäärää eikä hänen ilmaisumuotojaan. 'Paluu' jättää lukijansa edelleen odottamaan.

Ylioppilaslehti n:o 23/ —34. M—o. »Kirkastunutta runoutta.»

— — — 'Paluu' on jo kirkastunutta taidetta. Ensimmäisten kokoelmien liikasanainen tunnelmoiminen ja toisinaan haetut aiheet ja vertauskuvat ovat kiteytyneet yksinkertaisiksi, mutta selviksi ja kirkkaiksi muodoiksi. Jo ulkonaisesti on 'Paluu' harkitsevan ja tietävän tekijän työtä. Elämän etsintä on muuttunut elämäksi.

Aihepiiri on laajentunut. Katri Vala on puhtaasta laululyyrikosta kehittynyt julistajalyyrikoksi. Hänen aiheittensa valinta voinee herättää mielipiteiden vaihtoa, mutta puhtaasti taiteellisina aikaansaannoksina ovat ne kypsiä luomuksia. Erikoisesti jäivät mieleeni 'Pajupilli', 'Syntymättömille', 'Tantalos', 'Vaikeneva lapsi' ja varsinkin 'Ihminen', mikä on parasta, mitä Katri Vala on kirjoittanut.

Kokoelmassa on myöskin suomennoksia, joista erikoisella tyydytyksellä mainittakoon kiinalaisen Li-Tai-Pen useiden runojen suomalaiset asut.

Kerta kaikkiaan on 'Paluu' kypsän persoonallisen sanonnan läpitunkema ehyt runokokoelma.

PESÄPUU PALAA (1942)

Helsingin Sanomat 8/12 —42. L. V.: »Kärsivä Muusa.»

Katri Vala on runoilijana vaiennut kauan. Voisi melkein luulla hänen noudattaneen Horatiuksen tunnettua ohjetta: 'Lykättäköön yhdeksän vuoden päähän!' Runoilijattaren uusi lahja lukijoilleen on kuitenkin niin suppea ja selvästi kriisintuntuinen, että hänen vaiteliaisuutensa siitä

päättäen ei ole johtunut taiteellisesta kunnianhimosta, vaan vaikeasta epäproduktiivisesta kehitysvaiheesta.

Mikä siihen lieneekin syynä — syitä, ulkonaisia ja sisäisiä, voi olla montakin — allekirjoittaneesta tuntuu, että niiden pohtimisen sopii unohtaa ja ottaa Katri Valan runokirja sellaisenaan. 'Kaukaisen puutarhan' ja 'Paluun' kirjoittajan uusi esiintyminen rikastuttaa joulukauden lyyrillistä näkymää. Niin niukka kuin Katri Valan tämänpäiväinen sanottava ulkonaisesti katsoen onkin, se on kokonaan ja keskeisessä mielessä runoilijaa itseään. Sen äänenpainoissa ei ole mitään sovinnaista, kuten saattoi odottaakin, mutta ei myöskään mitään sielullisesti väsähtänyttä, vaikka runojen rytmi ei ole yhtä upean paisuva ja uhmaava, kuten Katri Valalla ennen. Nämä runot tuntuvat pusertuneen kovan kivun alta, ja se on antanut niiden kuville olennaisen ja pelkistetyn loiston.

Voi hyvällä oikeudella sanoa, että Katri Valan pieni runokokoelma on keskeistä lyriikkaa aidommassa merkityksessä kuin suurin osa siitä säetaiteesta, jota meillä on viime vuosina syntynyt. On yllättävää, että tämän toteamuksen voi liittää runokokoelmaan, jonka tyylimuoto on kauttaaltaan vapaamittainen. Sellainen runo kuin 'Keidas' antaa Katri Valan runouden nykyisen perustunnelman keskitetyssä, hiljaisen vavahduttavassa muodossa. Luova hetki ei hänelle ole laulua, mutta se on sukua sille: kivulla ostettua, syvältä poreilevaa innoitusta. Sellaiset luonnonrunot kuin 'Talviyö' ja 'Jäästilta' taas osoittavat, että runoilija on sanallisten arvojen valinnassa saavuttanut melkein aineettoman herkkyyden.

Katri Valan lyyrillisessä elämänkuvassa ei ole kovinkaan monta henkistä ulottuvaisuussuuntaa. Hän rakastaa kaikkea omasta kasvuilostaan itävää ja puhkeavaa: tälle hyvään luontoon uskovalle elämänmyöntämiselle hän on pysynyt uskollisena, ja se on perusaiheena hänen runojensa ahdistuneessa inhimillisyyden sanomassa. Alkuperiänen äidillisyys puhuu hänen runoissaan vaikuttavinta kieltä. Tuon äidillisen tunteen asteikkoon mahtuu ilmestyskirjamaisia tuomionsanoja ajastamme — 'Tuskallista on olla äiti tässä maailmassa' — ja taas tartuttavan veitikkamaisia kuvia lapsen maailmasta. Ei ole ihme, että sellaista uskovaa rakkautta biologiseen elämään kuin Katri Valan on vaikea ankkuroida nykyiseen rauta-aikaan. — — —

Suomen Sosialidemokraatti 19/12 —42. Vihtori Laurila: »Väkevätehoista runoutta.»

— — — 'Pesäpuu palaa' kokoelman runoista voisi kirjoittaa monelta kannalta: voisi osoittaa niiden yleisinhimillisen sosiaalisen paikan, joka ei rajoitu mihinkään yhteen yhteiskuntaluokkaan, voisi todistaa sisäisen

ehdottomuuden ja pakonalaisuuden, missä runot ovat syntyneet, voisi tunnustaa Katri Valan synnynnäisen intuitiivisen näkökulman, voisipa estetisoida runojen vapaamittaisilla säkeillä, jollaisten käyttäjistä Katri Vala on edelleenkin paras suomenkielisessä lyriikassa.

Katri Valan r u n o käsittää laaja-alaista hengen kasuistiikkaa yksilöllisesti elettynä maailman yleisten tapahtumien ollessa synkkäsävyisenä taustana. Levottomina runoilijattaren 'ajatukset kiertävät maata kuin linnut palavaa pesäpuuta', ja 'maa' ei ole tyyssija kauniille elämälle, ei rauhanomaiselle kehkeytymiselle ja kasvinomaiselle kasvulle, vaan alttiina hävitykselle ja tuholle. Elämän t u s k a on Katri Valan kumean laulun virittäjiä, ja nykyiset sekä henkilökohtaiset seikat että yleinen maailmanpalo luonnollisesti lisäävät tuon vaikuttimen tehoa. Vaikka Katri Vala vaatimattomasti väittääkin runossa 'Talvi on tullut', että hänen laulunsa on köyhä ja uupunut 'kuin vaimo, joka kyhmyisin, sinistynein käsin poimii risuja hataran majansa tuleen', niin tätä ei voi käsittää muuten kuin ainoastaan runojen tummaa ajatuspohjaa koskevaksi vertaukseksi, sillä romanttisen intuition ja osuvien kuvien suhteen Katri Valaa ei voita monikaan suomalainen runoniekka.

Avoinna koko maailman peilaukselle Katri Valan runo nykyisellään syväkuvastaa inhimillistä elämää erityisesti siinä elämänjatkumisen intiimissä muodossa, mitä merkitsevät äiti ja lapsi. — — —

Katri Vala näkee nykyisen murhenäytelmän suuresti ja tulkitsee nykyistä ajankohtaa persoonallisesti. Mitä jälkiä surullinen kokemus siitä, että ihminen on 'poluton viidakko', tulee jättämään hänen kehitykseensä, sen näyttää tulevaisuus. 'Pesäpuu palaa' on traagillisessa hehkussaan väkevätehoinen runovihko, inhimillisyydessään ehdoton tilitys käsilläolevasta ajasta. — — —

Uusi Suomi 21/12 —42. L. V—ma: »Katri Valan runot.»

Katri Valan pitkän vaitiolon jälkeen julkaisema uusi runokokoelma 'Pesäpuu palaa' ei ole suuri sivumäärältään, mutta sisäiseltä anniltaan se kuuluu painavimpaan, mitä tämän syksyn lyriikalla on tarjottavanaan. On jotakin voimakkaasti ja järkyttävästi mieleen vetoavaa siinä kivuntuntoisuudessa, joka sulkee kehäänsä kokoelman jokaisen säkeen, miltei jokaisen sanankin, sekä siinä ehdottomassa totuudentahdossa, joka hallitsee runoilijan pyrkimystä tunkeutua mahdollisimman syvälle joihinkin persoonallisista kokemuksista tai nykyajan tapahtumista nouseviin kysymyksiin. Traagilliset tunnot hallitsevat tätä kokoelmaa, mutta traagillisuuden kehä ei sulkeudu kokonaan, vaan tilaa jää myös avartuneemmille tunnoille. Voisimme näistä runoista nähdä vakuuttavan todistuksen

nykyajan ihmisen kaipuusta ja pyrkimyksestä sisäiseen rauhaan ja tasapainoon kaiken sen levottoman ja meluisan keskellä, mihin ulkonainen maailma olosuhteiden pakosta jokaisen kietoo.

Aikaisempiin tuotteisiin verrattuna runoilijan näkemys ja elämäntunnot osoittavat merkittävää syventymistä ja laajentumista. Uudessa kokoelmassa on edelleen Katri Valan varhaisemmasta runoudesta tuttua sielukasta ja tunnelmallista herkkyyttä, mutta samalla siihen on tullut jonkinlaista karua tiiviyttä, miltei kovuutta. Vapaamittainen säkeistö, joka tämän runoilijan käsissä on aina taipunut sujuvana ja ilmeikkäänä, on saanut mukautua entistä askeettisempiin, vain kaikkein olennaisimman hyväksyviin muototunnuksiin. Tuntuisi siltä, että puhtaasti taiteellisessa ja tyylillisessä mielessä 'Pesäpuu palaa' sisältää ehdottominta ja mielenkiintoisinta, mitä Katri Valan runous ylipäänsä tuo nähtäville. Hän on siinä onnellisella tavalla yhdistänyt nuoruutensa värikylläisen ja herkän sanonnan kypsyneen ikäkauden syvään täyteläisyyteen ja monta kertaa hieman karulta vaikuttavaan lyyrilliseen asiallisuuteen.

Ne uuden kokoelman runot, jotka välittömimmin liittyvät nykyhetken kohtaloihin, kietoutuvat usein äiti- ja lapsimotiiveihin. Runoilija on naisen ja äidin kannalta elänyt itsessään ajan kipeät ja raatelevat tunnot, tuntenut sisimmässään sotaan liittyvän hävityksen ja turmeluksen kivun, ja tuo kipu puristuu esiin hieman jäykkinä ja painavina, tuskantuntoisina ja kirvelevinä säkeinä, niinkuin runoissa 'Liitupiiri', 'Tulva', 'Äidit' ja 'Pesäpuu palaa'. Kokoelman keskeinen anti sisältyy nähdäkseni muutamiin 'Jääsilta' sikermän runoihin, joiden kaikupohja on syvästi persoonallinen ja joiden ei aina aivan selvä symboliikka herättää aavistuttelevia näkyjä syvällisiin sielunmaailmoihin. Sellaiset runot kuin 'Keidas', 'Tuhottu nuoruus', 'Talvi on tullut', 'Samarialainen' ja 'Jääsilta' ovat järkyttäviä todistuskappaleita erään sielun ripistä. Erikoismaininnan ansaitsevat vielä kokoelman loppuruno, mahtava näynomainen 'Ilmestyskirjasta' sekä alkuruno 'Runoilija'. Harvoin on runoilijakohtalon traagillisuus saanut karumpaa, mutta samalla jyrkissä käänteissään järkyttävämpää ilmaisua kuin viimeksimainitussa runossa. — — —

Elanto 9/4 —43. E l m e r D i k t o n i u s.

Katri Valan harvoin ilmestyvät, suppeat runokokoelmat kuuluvat niihin valittuihin, jotka tältä ajalta jäävät eloon. Se koskee varsinkin vastailmestynyttä kokoelmaa 'Pesäpuu palaa', jonka 52 sivua puhuvat sisäisestä ja ulkonaisesta mestaruudesta.

Kaikki epäolennainen on nyt karissut pois Katri Valan runoudesta: se sisältää vaikean ajan ja paljon kärsineen ihmisen tilityksen. — — —

Ihmisen ja elämän puolesta sotaa vastaan on tämän teoksen motto. Jota toisinaan muunne'laan naisel'isen herkästi, kuten lapsirunoissa, toisinaan taas näkyjänäkevän tulisin lieskoin, kuten runossa 'Ilmestyskirja'. Kaikki tehoaa, kaikki järkyttää, kaikki elää ja pa'aa. — — —

Kansan Lehti 16/12 —42. T. A. L.

Katri Valan uusi runokokoelma 'Pesäpuu palaa' kätkee pieneen sivulukuunsa verraten runsain määrin ajatuksia, joita nykyinen aika on hänessä synnyttänyt ja joiden tilitykseen hänellä on ollut ilmeinen pakko. Hänen vapaamittaiset, aistimusherkät runonsa ovat aikaisemmin saaneet hyvän vastaanoton, mutta tässä nyt puheenaolevassa kokoelmassa ne ovat elämäntunnoltaan vieläkin väkevämpiä ja entistäkin seestyneempiä. — — Katri Vala, joka varhaisimmissa runoissaan liikkui eksoottisissa maailmoissa, on tällä runoteoksellaan astunut meitä entistä lähemmäksi, hänen juurensa ovat nyt lujemmin kiinni maassa kuin aikaisemmin, hänen runoharppunsa helisee elämänlämpöisemmin ja mieltä lohduttavana. Suppea, erinomaisen kaunis runoteos!

Kymen Keskilaakso 5/1 —43. P. F.: »Runokokoelmia.»

— — — Vapaan mitan Katri Vala hallitsee näissäkin runoissa yhtä suvereenisen mestarillisesti kuin aikaisemmin.

'Pesäpuu pa!aa' on voitollinen merkkipaalu Katri Valan runoilijan tiellä.

Lalli 9/2 —43. »Ajan runoja.»

— — — Ehdottoman tosina ja väkevätehoisin vertauskuvin ne tulkitsevat hänen suhdettaan tämän hetken maailmaan. Kuin pelkistettyinä, kirkkaina ne tulevat esiin ajan kovasta puristuksesta. Esim. aiheet sellaiset kuin äiti ja lapsi, samoin kuin tämän kokoelman muutkin runot ovat saaneet verrattoman sattuvin sanoin ja runokuvin ilmaistun muodon.

Maaseudun Tulevaisuus 19/12 —42. V. S. »Tiivistä runoutta.»

— — — 'Pesäpuu pa!aa' on epäilyksettä hyvin kipeästi synnytetty runoteos, ja se mikä ensi näkemältä vaikuttaa viileältä, onkin vuosien kasvattamaa ja kartuttamaa viisautta ja väkevää, mutta harvinaisen hillittyä tunnetta. — — — Kokoe'ma ei ole laaja, mutta sen ajatusten viittavälit ovat usein huikaisevan pitkät, säkenöivien välähdysten kirkastamat. Ja jokaisella tämän kokoelman runolla on oma tiivis ja täydellinen sanomansa — turha siis ruveta poimimaan niistä arvojärjestystä —, ja vapaamittainen muoto, jolle Katri Vala on pysynyt uskollisena, on ilmauksissaan ihailtavan sattuvaa, joskus suorastaan taiturimaista. Katri Vala on tällä pienellä kokoelma'laan vallannut itselleen lujan aseman hetken tuntoja tulkitsevassa lyriikassa, ja minusta tuntuu, että tämä kokoelma on oleva myös tuleville ajoille parhaita oppaita nykyhetken vaikean taistelun tajuamiseen.

Rintamamies 8/1 —43. —nt—.

Katri Vala on kahdeksan vuoden tauon jälkeen lähtenyt julkisuuteen pienin kokoelmin, jonka sivuilta tietty sisäinen kehitys käy selviöksi. Niinkuin odottaa sopikin, on runoilijan o'lut pakko hakeutua usein varsin etäisiltä väyliltä kotoisempiin maai'moihin, ja hänen paluunsa itsessään onkin ilahduttava ilmiö. Mutta tämän paluun synnyttämiä runo!lisia aikaansaannoksia tarkastaessaan tekee lukija huomion, joka sekään ei ole odottamaton: että nk. vapaa mitta huonosti soveltuu puhtaasti suomalaisten tuntemusten ja tietämysten tulkiksi. Vapaan mitan rajoissahan tuskin on, eräitä Mustapään vaelluslauluja mukaan laskematta, kirjoitettu mitään puhtaasti suomalaista, ja Katri Valankin yritys jää melkoisen keveäksi ulkonaisesta vaikuttavuuden tavoittelustaan huolimatta. Syvälle tähtäävä ajatus pukeutuukin useimmiten pintapuolisen koristeellisuuden harsohaarniskaan, sana helähtää kerran, kenties kahdestikin, mutta sammuu sitten jälkeään jättämättä. Näin ollen todistaakin Valan pieni vihkonen osaltaan oikeaksi väittämän, että vapaa mitta liittyy kiinteästi sellaisiin käsitteisiin kuin puolikypsä nuoruus, summittainen kumouksellisuus, dekoratiivisuus ja eksotiikka. Näyttää siltä, että sen valtakausi meillä kaikkine enemmän tai vähemmän mielenkiintoisine ilmiöineen on par'aikaa siirtymässä menneisyyteen.

Satakunnan Kansa 14/2 —43. A k u S n e l l m a n: »Kaksi vapaamittaista runoilijaa.»

— — — Näyttää siltä, että Katri Va'an pitkä vaikeneminen on kypsyttänyt hänen sanontaansa ja syventänyt sekä laajentanut hänen elämäntuntoaan. 'Kaukaisen puutarhan' romanttisuudesta ei ole jälkiä esitettävässä teoksessa. Runoilija esiintyy nyt elettävän ajan tulkkina. Tuntuu siltä, että sisällinen pakko on sanellut nämä runot. Juuri sen takia ovat teoksen runot vakuuttavia.

Suomen Aliupseeri ja Asemies n:o 1/ —43. Katsastaja.

— — — Katri Va'a on herkkä, yhtä täysi elämää kuin ennenkin, mutta — tekisi mieli sanoa — pohjasävel on nyt tummempi, väkevämpi ja synkempi. Hän katsoo enemmän sisäänpäin, menee omaan itseensä ja löytää

sieltä uusia arvoja runoudelleen, mutta samalla myöskin laulaa herkästi julki itse aikamme selloväristä pohjamelodiaa.

Toveritar n:o 1/ —43. T. S. J: »Ajan runoutta.»

— — — Tämä kooltaan pieni kokoelma on tulvillaan ajan ankaran tulen kirkastamaa rakkautta elämään ja sen kauneuteen sekä uskoa tulevaisuuteen. Se on sellaista ajan runoutta, jonka kimallus ilahduttaa ihmistä. Ja ennen kaikkea se on runoilijan kaunis lahja Suomen kärsiville äideille.

Työläisopiskelija n:o 1/ —43. A. K. Paasivuori: »Runoilija.»

— — — Kokoelmassa 'Pesäpuu palaa' on niin miellyttävää sen ehdoton sodanvastainen henki. — — —

Valvoja-Aika n:o 1/ —43. H. K—s.

— — — Kokoelman lapsirunot jäävät myös lukijan mieleen herttaisen psykologisen viisautensa ansiosta. Kauneimmista runoista vaativat vielä maininnan ainakin 'Jääsilta' ja lyhyt 'Yötaivas'.

Viimeksi mainittu sopii vaikkapa Katri Valan runouden vertauskuvaksi, jos nyt lukijakin ryhtyisi runoilijattaren tapaan ajattelemaan ja puhumaan kuvin. Katri Valan runous on nimittäin, sellaisena kuin se esittäytyy 'Pesäpuu palaa' kokoelmassa, säilyttänyt heleän, raikkaan ja rohkean nuoruutensa, sinisen kuulakkuutensa ja säteilynsä. Ankara aika on jättänyt siihen syvät jälkensä, ja runoilijatar on tavannut totisimman elämäntuntonsa säkeissään sodan kauhuista, ihmisten tuskallisista kokemuksista ja turvattomuudesta. Hänen runonsa ovat entistä karumpia — maaperä ei enää ole yhtä rehevä eivätkä sen kasvattamat kukat yhtä värikkäitä ja hehkuvia kuin ennen, mutta ne ovat kuitenkin juurineen kiinni todellisuudessa.

Eli runoilijattaren omia, verrattoman ilmaisuvoimaisia sanoja käyttäen

'Taivaan sininen pelto,
myrskyöiden syväksi kyntämä,
kasvaa tähtien hopeakauraa,
kylmän pellon harvaa kauraa.
Ken tarttuu kuun terävään sirppiin?'

Tällaisiin vertailuihin jouduttuaan lukija tuntee kysymyksen kuun terävään sirppiin tarttumisesta melkeinpä ilkamoiden itselleen osoitetuksi ja huomaa, että runoilijatar on paennut hänen selitysyrityksiään etäälle omien kuviensa maailmoihin, vaikeasti sanoin vangittavana ja oikullisena niinkuin runoilijat ovat.

EDELLÄOLEVIEN ARVOSTELUJEN NIMIMERKKIEN taakse kätkeytyvistä henkilöistä mainittakoon seuraavat tunnetummat nimet:

H. W. = Heikki Wälisalmi
E. F. = Edwin Flinck-Linkomies
A-M. Tn = Anna-Maria Tallgren
R. F. = Rafael Forsman-Koskimies
W. M. = Weli Mikkonen
A. K—o = Antero Kajanto
K—aa = Arvi Kivimaa
A. T—nen = Antti Tiittanen
K. R. = Kaarlo Riukuniemi
U. W. W. = U. W. Walakorpi
E. D—us = Elmer Diktonius
L. V—nen = Lauri Viljanen
O. H. = Onni Halla
R. af H. = Raoul af Hällström
D—s = Elmer Diktonius
K-M. R. = Kaisu-Mirjami Rydberg
S. Hla. = Sampo Haahtela
T. V—n = Tatu Vahlsten-Vaaskivi
V. K. = Viljo Kojo
E. S:ri = Eero Salovuori
M. W. = Mika Waltari
T. R. = Tuuli Reijonen
O. V. = Otto Varhia
L. V. = Lauri Viljanen
L. V—ma = Leevi Valkama
V. S. = Vilho Suomi
H. K—s = Helena Kunnas

SISÄLLYS.

Karin Alm: Tuulisena päivänä 5
Elmer Diktonius: Jag, arma rö 6
Johannes Edfelt: Katri Vala 8
Sven Grönvall: Fragment till minnet av Katri Vala 15
Sirkka Gustafsson: Katri Vala seminaarissa 17
Onni Halla: Muutamia Katri Valan kirjeitä 20
Helvi Hämäläinen: Katri Valan viimeisiä aikoja 29
Urho Karhumäki: Tulenantaja — tulenkantaja 33
Arvi Kivimaa: Katri Vala 36
Matti Kurjensaari: Hauta Sörnäisten Marjatanmäellä 38
Vilho Kyrölä: Ihmisen ääni 42
Olof Lagercrantz: Tre brev från Katri Vala 53
Pentti Lahti: Muutamia kosketuskohtiani Katri Valaan ja hänen runouteensa 58
Vihtori Laurila: Lyyrikon ja taistelijan tie 65
Ebbe Linde: En aldrig hemlös 80
Arnold Ljungdal: Katri Valas budskap 84
Ragna Ljungdell: Katri Vala 86
Henry Peter Matthis: Katri Vala i Sverige 101
Lyyli Ollila: Aito taiteilija 104
Hagar Olsson: Hylla henne icke såsom död 108
Olavi Paavolainen: Nuori Katri Vala 112
Raoul Palmgren: Katri Vala pakinoitsijana 163
Raoul Palmgren: Katri Vala — tulipatsas 166
Toivo Pekkanen: Kirjallisuuden arvostelusta 178
Jarno Pennanen: Maailman aamun runoilija 184
Ilmari Pimiä: Katri Vala Kannaksella 205
Kaisu-Mirjami Rydberg: Hauta kalliolla 210
Mauri Ryömä: Katri Vala häätämässä rahanvaihtajia temppelistä 216
Tyyne-Maija Salminen: Katri Vala ihmisenä ja äitinä 221
F. E. Sillanpää: Kultainen Katri Vala 226

Elvi Sinervo: Kärsimyksen voittaja 228
Signe Stenbäck: Apreggio 233
Fredrik Ström: Till Katri Valas minne 238
Ester Ståhlberg: Muistelma Katri Valasta 239
Helinä Svensson-Timari: Kädenpuristus Katri Valalle 251
Tapio Tapiovaara: Katri Vala viimeistä kertaa kotimaassa 254
Elli Tompuri: Sydämen runoilija 258
Arvo Turtiainen: Maanpakolaiset palasivat — hän ei 264
Elina Vaara: Outo ritari 272
Erkki Vala: Sisareni elämä 274
K. H. Wiik: Uskollinen sydän 281
Tyyne Vuori-Viljanen: Katri Vala Porvoossa 284
Lauri Viljanen: Katri Vala ja modernismin läpimurto suomalaiseen lyriikkaan 287

Katri Vala aikalaistensa arvostelemana 299